

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

տեղեկագիր

№ 3 (5)
սեպտեմբեր, 2005

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՓՈՓՈԽՎՈՂ ԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ

Արմեն Այվազյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Նախնական հարցադրումներ	3
2. Հայագիտությունը որպես հասարակագիտական առարկա: Այլևայլ ազդեցությունները	4
3. Հայագիտությունը որպես ինքնապաշտպանական համակարգ	7
4. Հայագիտությունը որպես դիմադրության անհամաչափ (ասիմետրիկ) միջոց	9
5. Հայագիտության զարգացման հին ու նոր խոչընդոտները	10
6. Հայրենի և արտասահմանյան հայագետների համագործակցության մասին	23
7. Հայրենի հայագիտության կոոպտացիայի մեխանիզմները	24
8. Դիմադրական աշխատանքի և ձգտումների բացակայության հետևանքները	27
Եզրակացություններ	38
Հավելված Ա	40
Հավելված Բ	43
Հավելված Գ	49
Հավելված Դ	62
Հավելված Ե	76
Հավելված Զ	100
Հավելված Է	116
Հավելված Ը	119
Հավելված Թ	129
Հավելված Ժ	150
Հավելված ԺԱ	151

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՓՈՓՈԽՎՈՂ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ

Արմեն Այվազյան

1. Նախնական հարցադրումներ

1990թ. ի վեր համաշխարհային քաղաքականության մեջ արձանագրված արմատական փոփոխություններն ուժգնորեն անդրադարձել են Հայաստանի բոլոր ոլորտներին, այդ թվում՝ գիտությանն առհասարակ և հայագիտությանը՝ մասնավորապես: Գիտական աշխարհի արտաքին և ներքին պայմանների կտրուկ փոփոխությունը, այդ միջավայրում նոր ու բարդ խնդիրների առաջացումը պահանջում են վերանայել հայագիտության զարգացման ռազմավարությունը:

Ստորև փորձելու ենք լուսաբանել հայագիտության զարգացմանն առնչվող գիտատեսական մի շարք փոխկապակցված խնդիրներ.

1. հայագիտությունն առարկան, նրա դերը հայոց պետականության կայացման ու զարգացման գործում,
2. հայագիտության զարգացման ավանդական ճանապարհի գնահատումը,
3. աշխարհաքաղաքական ու քաղաքական ազդեցությունները հայագիտության ներկա զարգացման վրա,
4. հայագիտական «դպրոցների» տարբերակում, նրանց հակամետ գաղափարախոսությունների և ծրագրային դիրքորոշումների բացահայտում ու դասակարգում,
5. հայագիտական դպրոցների ինքնատիպ ազդեցությունները անհատ հայագետների աշխարհայացքի և գիտական արտադրանքի վրա,
6. հայրենի և արտասահմանյան հայագետների համագործակցության գիտաբարոյական սկզբունքների ճշտորոշում,
7. կադրային քաղաքականությունը հայագիտության ոլորտում.
8. հայագիտության կոնկրետ անելիքները՝ միջազգային ասպարեզում հակահայկական քարոզչությունն ու, մասնավորաբար, պատմության կեղծումը չեզոքացնելու գործում,
9. հայագիտության զարգացման ռազմավարական սկզբունքների ճշտորոշում:

2. Հայագիտությունը որպես հասարակագիտական առարկա: Այլնայլ ազդեցությունները

Հայագիտությունը բազմաձյուղ հասարակագիտական առարկա է, որը կոչված է ուսումնասիրելու հայ էթնոսը՝ նրա բազմադարյա պատմությունը, մշակույթը, լեզուն, ժողովրդագրությունը, ազգային բնավորությունն ու հոգեբանությունը:

Հասարակագիտական բոլոր առարկաների պես՝ հայագիտական ուսումնասիրությունները ևս ունենում են որոշակի սկզբնական «հետազոտական դիրքորոշումներ», որոնք մեծապես ազդում են բուն հետազոտությունների ընթացքի և արդյունքների վրա: Այդ նախնական դիրքորոշումները գործում են, մասնավորապես.

1. գիտական դպրոցների որդեգրած գաղափարախոսությունների և նպատակադրումների մակարդակում,
2. անհատ գիտնականի հոգեկանի և բանականի մակարդակում:

«Գիտական դպրոց» ասելով հասկանում ենք այնպիսի դպրոցներ, որոնք ունեն՝ ա) աշխատանքը կազմակերպելու համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական և ֆինանսական որոշակի բազա, բ) գիտական նույնանման մեթոդաբանությամբ առաջնորդվող ու միմյանց հետ համագործակցող գիտնականների խումբ, գ) կադրեր վերարտադրելու և նրանց աշխատանքով ապահովելու հնարավորություն, դ) ներքին և արտաքին մասնագիտական միջավայրում սխալները, թյուրիմացությունները, գրագողությունը կանխող և արգելող քննադատության առկայություն: Կեղծ-գիտական դպրոցում այս վերջին պահանջը՝ քննադատության գործունեությունը, բացահայտորեն անտեսված է:

Հասարակագիտական առարկաներն ուղղակիորեն շահույթ չեն ապահովում, այդ իսկ պատճառով այս բնագավառում գիտական դպրոցներ ստեղծողն ու դրանց նյութապես, քաղաքականապես ու բարոյապես հովանավորողը կարող են լինել միմիայն պետական, քաղաքական, կրոնական, մշակութային կամ այլ կարգի կառույցները, որոնք ունեն ֆինանսական որոշակի կարողություն¹: Ընդ որում՝ այս կառույցների կարճաժամկետ և երկարաժամկետ գործունեությունը կառուցվում է, նախ և առաջ, աշխարհաքաղաքական, տնտեսական, ռազմական, հոգևոր, գաղափարախոսական, կրթական և այլ բնագավառներում ունեցած հստակ նպատակների ու լուծման սպասող հերթական անհետաձգելի խնդիրների հաշվառմամբ: Սովորաբար հասարակագիտությունը հովանավորող կառույցներն ակնկալում են աջակցություն ստանալ իրենց այժմեական խնդիրների լուծման հարցում: Այդպես էր անցյալում, այդպես է նաև մեր օրերում: Խորհրդային «ամերիկանոլոգիան» (ի դեմս, հատկապես, մոսկովյան «ԱՄՆ-ի և Կանադայի ինստիտուտ»-ի շուրջը ձևավորված գիտական դպրոցի) ստեղծվել էր հատուկ Կրեմլին ու նրա քաղաքական նպատակներին ծա-

¹ Այդպիսի կարողություն և ցանկություն ունեցող գերհարուստ անհատները նույնպես որոշակի տնտեսական և քաղաքական կառույցների ներկայացուցիչ են (զուցե առավել, քան այլ խավերի ներկայացուցիչները), ուստի նրանց ինքնուրույն գործունեության շառավիղը, եթե այն չի համընկնում իր պատկանած կառույցների ծրագրերին, խիստ սահմանափակ է:

ռայելու համար, իսկ ամերիկյան «սովետոլոգիան» ստեղծվել էր հատուկ Սպիտակ տանն ու նրա քաղաքական նպատակների սպասարկման համար: Նույնպիսի իրավիճակ է տիրել ու տիրում նաև մի շարք այլ տարածաշրջանների ու ժողովուրդների պատմության, մշակույթի ու ներկա քաղաքական-տնտեսական հարցերի հետազոտության բնագավառում, օրինակ՝ չինագիտության, արաբագիտության, արևելագիտության մեջ¹:

Առանց հովանավորի կարող են գոյատևել, ստեղծագործել և սահմանափակ թվով հետևորդներ ունենալ առանձին անկախ գիտնականները, բայց *հասարակագիտական դպրոցն* առանց հովանավոր-պատվիրատուի գոյատևել չի կարող:

Այսպիսով, գիտական (կամ կեղծ-գիտական) դպրոցի ստեղծումն ու շարունակական գործունեությունը պայմանավորված են գիտնականների խմբի և այն հովանավորողի (հովանավորողների) համագործակցությամբ: Տոտալիտար համակարգերում այդ համագործակցությունը վերածվում է պետության անսքող, անզեն աչքով տեսանելի թելադրանքի: Սակայն արևմտյան ժողովրդավարության պայմաններում ևս գոյություն ունի այդպիսի համագործակցություն, որի արդյունքում գիտական դպրոցների նպատակները դարձյալ շեղվում են զուտ գիտական խնդիրներից ու միախառնվում աշխարհաքաղաքական, քաղաքական, գաղափարախոսական և այլ նպատակներին: Պարզապես, Արևմուտքում այս թելադրանքը բավականին քողարկված է ու նաև միտումնավոր անտեսվում է:

Արժե մեջբերում կատարել Մասաչուսեթսի համալսարանի սոցիոլոգիայի պրոֆեսոր Լ.Չորբաջյանի մի ուսումնասիրությունից, որտեղ բավականին հանգամանորեն քննված են նաև այս հարցերը²: Խոսելով արևմտյան պետական ու տրանսնացիոնալ ուժերի (իսթաբլիշմենթի) պատվերը կատարող գիտնականների մասին՝ Չորբաջյանը, մասնավորապես, նկատում է. «Իսթաբլիշմենթի վերլուծաբանների և դիտորդների մոտեցումը շատ է նմանվում հենց նույն իսթաբլիշմենթին: Այդ իսթաբլիշմենթը բաղկացած է տրանսնացիոնալ կորպորատիվ ներդրողներից և արևմտյան ինդուստրիալիզացված պետությունների կառավարություններից: Այս հանրային ու մասնավոր հատվածների դերակատարները դրսից ստեղծում են նպատակներ և փաթեթում դրանք (Անդրկովկասյան) տարածաշրջանի վզին: Կիրառվում են մահակի և կարկանդակի քաղաքականության զանազան խթանիչներ, ինչպիսիք են՝ վարկերի կամ օգնության այլ տեսակների խոստումը կամ մերժումը, որոնց նպատակն է՝ ստիպել տարածաշրջանային դերակատարներին համաքայլ շարժվել իրենց մեծ ծրագրին: Այս ինտերվենցիոնիստական համատեքստում՝ տարածաշրջանային պատմությունն ու ժողովրդի կամքը համարվում են խոչընդոտ հաջողությանը հասնելու ճանապարհին, քանի որ դրանք հակասում են միմյանց, հաճախ ծառայում են որպես հակամարտության հիմք, խնդիրներ են առաջացնում հաշտեցման ճանապարհին և կարող են անցանկալի եզրակացությունների հանգեցնել, օրինակ՝ որ

¹ Տե՛ս Edward W. Said, «Orientalism» (New York: Vintage Books, 1994), p. 108. Նկատենք, որ այս գիրքն առաջին անգամ լույս է տեսել 1979թ.:

² Levon Chorbajian, ed., «Making a State: From Secession to Republic In Nagorno-Karabagh» (New York: St. Martin's Press, 2001), pp. 7-9.

հայերը Լեռնային Ղարաբաղն իրենցը համարելու շատ ուժեղ փաստարկներ ունեն։ Իսթաբուլի ժողովի մոտեցումը տեխնոկրատական է և շեշտադրումը՝ շատ գործնական։ Արա՝ այն, ինչ կրեթի գործի իրականացմանը՝ սա է օրվա հրամայականը։ Միաժամանակ՝ թույլ մի՝ տուր պատմությունը, մշակույթը կամ տեղի կարիքները միջամտեն։ ... Իրականում, այս մոտեցումն այնքան ամուր է թրծված արևմտյան քաղաքական ու առևտրային առաջնահերթության դիրքորոշումներում, որ որոշ վերլուծաբաններ և դիտորդներ չեն էլ փորձում այն թաքցնել»¹։

Արևմտյան հասարակագետները, հատկապես նրանք, ում աշխատանքն անմիջականորեն առնչվում է իրենց պետության արտաքին քաղաքականության առաջնահերթ խնդիրներին, ստիպված են հաշվի նստել իրենց աշխատատեղով ապահովողի կարծիքի հետ։ Նրանց զգալի մասը, եթե ոչ մեծամասնությունը, դա անում է հաճույքով, ներքին գիտակցական կամ ենթագիտակցական համոզվածությամբ։

Այս երևույթն առանձին աշխատությամբ քննադատաբար վերլուծած Կոլումբիայի համալսարանի պրոֆեսոր Էդվարդ Սաիդը (ծագումով պաղեստինցի արաբ) չափազանց կարևոր հետևությունների է հանգել. «Ժամանակակից արևելագետները... լեզվական ֆակուլտետներում իրենք իրենց կրավորականորեն չեն մեկուսացրել։ Ճիշտ հակառակը... Նրանց մեծամասնությունն այսօր արդեն չի տարբերվում... քաղաքական գիտություններում աշխատող այլ «փորձագետներից» ու «խորհրդատուներից»։ Այսպիսով՝ վաղուց է գիտակցվել, որ, օրինակ, «ազգային բնավորության վերլուծաբանի»² և իսլամական ինստիտուտների գիտնականի միջև դաշինքը լայն հնարավորություններ է ստեղծում ռազմական-ազգային անվտանգության հարցերի հետազոտության համար»³։

Բնականաբար, այդպիսի քաղաքականացված կադապարներում կատարվող վերլուծություններն օբյեկտիվ լինել չեն կարող։ Լ.Չորբաջյանը նկարագրում է նաև այն մեխանիզմները, որոնք կաշկանդում են արևմտյան գիտնականների ու փորձագետների (մասնավորապես, Անդրկովկասի հարցերով զբաղվող մասնագետների)՝ անկախ և անկողմնակալ կերպով հետազոտելու հնարավորություններն ու բուն իսկ ձգտումը. «Արևմտյան վերլուծաբաններն ու դիտորդներն ուզում են մեզ հավատացնել, որ իրենց տեսակետները լավ մտածված են, հիմնված են գործին վերաբերող բոլոր գործոնների օբյեկտիվ քննության վրա և անկանխակալ են։ Այս համատեքստում արժե նրանց հարց տալ. իսկ նրանք ունեն՞ արդյոք քաղաքական այլ դիրքորոշումներ որդեգրելու հնարավորություն։ Այլ կերպ ասած՝ եթե իսթաբուլի ժողովի վերլուծաբաններն ու դիտորդները ցանկանան պաշտպանել հակառակ կարծիքներ, արդյոք նրանք կարո՞ղ են դա անել։ Կարո՞ղ է նրանցից որևէ մեկն առաջ տանել այն տեսակետը, որ ինքնորոշումը՝ միջազգային իրավունքի ավելի բարձր

¹ Որպես իսթաբուլի ժողովի վերլուծաբանների կողմնակալության ու նախատրամադրվածության վաղ օրինակ, Չորբաջյանը նշում է նրանցից մեկի՝ Նեյլ Մրքֆարլեյնի պարզ ու հստակ հետևյալ հայտարարությունը. «Նախկին ԽՍՀՄ տարածքի տասնհինգ հանրապետությունները գոյություն ունեն խորհրդային իշխանության գծած սահմաններում, ու *կարևոր չէ, թե դրանք համապատասխանում են էթնաշխարհագրական սահմաններին կամ նրանցում ապրող ժողովուրդների ցանկություններին*» (Levon Chorbajian, ed., «*Making a State*», op.cit., p. 8-9).

² Է.Սաիդը նկատի ունի Կենտրոնական հետախուզական վարչությունում 1940-ական թթ. ի վեր այդ ուղղությամբ վերլուծություններ կատարող մասնագետներին։

³ Edward W. Said, «*Orientalism*», p. 107.

սկզբունք է, քան արդի պետությունների տարածքային ամբողջականությունը, որ Ղարաբաղի հայերի դատն արդար է և պետք է ճանաչվի անկախ պետականության տեսքով, կամ՝ որ Ղարաբաղի հայերի նկատմամբ Ադրբեջանի նախկին վերաբերմունքն արդար պատճառ է եզրակացնելու համար, որ նրանց Ադրբեջանի կազմում բռնի ընդգրկելու շարունակվող փորձերը, անկախ ինքնավարության խոստացվող մակարդակներից, լինելու են անկենսունակ մի լուծում, որն անխուսափելիորեն կբերի աղետալի հետևանքների: Եվ այդ ամենից հետո կարո՞ղ են այդ վերլուծաբաններն ու դիտորդները աշխատել և պարզևատրվել հիմնական ուղղության պատկանող հաստատություններում (հանրային և մասնավոր հատվածում), ինչպես որ այժմ աշխատում ու պարզևատրվում են: Մեր կարծիքն այն է, որ իսթաբլիշմենթի վերլուծաբաններն ու դիտորդները, փաստացիորեն, *կառուցվածքայնորեն անազատ* են որդեգրելու և պաշտպանելու այդպիսի տեսակետներ, եթե միայն նրանք համաձայն չեն մարզինալացման ենթարկվել իրենց իսկ մասնագիտություններում, այսինքն՝ զիջել-փոխել իրենց ներկա հեղինակավոր ակադեմիական պաշտոնները պակաս կարևորներով՝ զուգահեռաբար հրաժարվելով տրանսնացիոնալ ընկերությունների, պետքարտուղարությունների, արտգործնախարարությունների և ազգային անվտանգության ծառայությունների տրամադրած դրամաշնորհներից և խորհրդատվության դիմաց ստացված վարձերից, ինչպես նաև միջազգային միջնորդական կազմակերպություններում և մամուլի հիմնական օրգաններում ունեցած իրենց դիրքերից:

Իսթաբլիշմենթի վերլուծաբանների և մեկնաբանների ու նրանց կարիերաների միջև եղած կապերի քննարկումը տհաճ գործ է: Այդ կապերը տրամագծորեն հակասում են այն նախընտրելի նկարագրին, ըստ որի նրանք իբր սեփական ուժերի վրա վստահ, անկախ և ազատ մտածող արևմտյան մտավորականներ են: Հետևաբար, զարմանալի չէ, որ այդպիսի կապերը և դրանց ազդեցությունը թաքնված մնան այդ մասնագետներից ոմանց գիտակցությունից անգամ ու նաև հմտորեն քողարկվեն աշխարհից առհասարակ¹:

Նկատենք նաև, որ եթե անգամ որևէ առանձին հասարակագետ փորձի ձեռքադաշտվել բոլոր կարգի կողմնակի ազդեցություններից, ներառյալ իր գիտական դպրոցում ընդունված հիմնարար դիրքորոշումներից ու հետազոտական կանոններից (ինչը հազվադեպ է պատահում), նա, միևնույն է, առաջնորդվելու է որոշակի գաղափարախոսական, հոգեբանական, շահադիտական և այլ նպատակներով, որոնք դարձյալ կարող են ամբողջովին չգիտակցվել իր իսկ կողմից: Եվ առհասարակ՝ գաղափարազերծված, «մաքուր» հասարակագիտություն չի լինում²:

3. Հայագիտությունը որպես ինքնապաշտպանական համակարգ

Արդյո՞ք հայագիտությունը, զուտ հասարակագիտության առանձին ճյուղ լինելուց բացի, հայության կյանքում ունի նաև որոշակի այլ դերակատարում:

Այս հարցին պատասխանելուց առաջ, սակայն, պետք է ճիշտ պատկերացնել հայ

¹ Ibid., p. 32.

² Արևմտյան հեղինակների մի շարք տեսությունները՝ գաղափարախոսությունների «մահվան» մասին, նախատեսված էին ընդամենը քայքայելու ԽՍՀՄ-ում տիրող գաղափարախոսությունը և, ընդհակառակը, ամրապնդելու արևմտյան տերությունների դավանած գաղափարախոսությունը:

ազգի ներկա կացությունը:

Բանն այն է, որ այժմ (ինչպես և վերջին շուրջ մեկ ու կես դարում) հայությունը՝ որպես ազգ, որպես հավաքական միավոր ու միասնական օրգանիզմ, լինել-չլինելու պայքարի մեջ է իրենից քանակապես, նյութական ռեսուրսներով ու տարածքային առումով բազմակիորեն գերազանցող թշնամի ուժերի դեմ: Անցյալում էլ, այսօր էլ այդ ուժերը նույնն են՝ Թուրքիան (սուլթանական, ապա իթթիհադական, այնուհետև հանրապետական) և նրա անդրկովկասյան դաշնակիցը, որի մարմնավորումը 1918 թվականից ի վեր Ադրբեջանի Հանրապետությունն է (մուսավաթական, ապա խորհրդային, այնուհետև հետխորհրդային)¹: Հայության համար այս հակամարտությունը տանուլ տալն անթույլատրելի է. դա կնշանակի, ոչ ավելի, ոչ պակաս, Հայաստանի՝ աշխարհի երեսից վերացում և հայ ազգի արագընթաց ու վերջնական կազմալուծում²: Հայ ազգի գոյության համար ամենակենսական նշանակություն ունեցող գործունեությունն այս *օրեկտիվ պայքարն է*, որովհետև նրա ընթացքից ու վախճանից է կախված իր լինել-չլինելու հարցը:

Եթե խորհրդային կայսրության օրոք Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ հայության հակամարտությունը չուներ ռազմական կամ բավականաչափ հստակ որևէ այլ ճակատ, ապա 1988-1994թթ. (հատկապես, 1991թ. ԽՍՀՄ փլուզումից հետո) հայ-թուրք/ադրբեջանական հակամարտությունն արդեն ընդունեց իրական պատերազմի բնույթ՝ տեսանելի փոփոխություններ առաջացնելով նաև տարածաշրջանի քաղաքական քարտեզի վրա:

Հայության գոյապայքարն այժմ կենտրոնացած է ներկա Հայաստանի հայաթափումն ու դրան զուգընթաց հոգևոր-մշակութային հայագերծումը կասեցնելու վրա: Հայոց ներկա գոյամարտի գլխավոր նպատակը Հայաստանը կենսունակ պետություն դարձնելն է, որ, ի թիվս այլ խնդիրների լուծման, նախատեսում է նաև ազգային արժեքների պահպանման վրա հիմնված հասարակության կառուցում:

Այսպիսով, հայազգիտությունն ուսումնասիրում է կենդանի և պայքարող օրգանիզմ՝ հայ ազգը: Հետևաբար, հայազգիտության արտադրանքը՝ հայ ազգի մասին խորքային գիտելիքը, անխուսափելիորեն ուժ է և զենք, ընդ որում՝ և՛ հայության, և՛ նրա դեմ պայքարող թուրք-ադրբեջանական դաշինքի, և՛ հայությունն իր շահերին ծառայեցնել ցանկացող եր-

¹ Անդրկովկասի թյուրքախոս մահմեդականությունը հակահայ պայքարին միացել էր դեռևս 1905-1906թթ.:

² Հայերին Հայաստանի վերջին բեկորից վտարելու կամ այնտեղ իսկ ոչնչացնելու մասին բացահայտ արտահայտվում են Ադրբեջանում և Թուրքիայում գործող քաղաքական, ներառյալ իշխանական ուժերի ներկայացուցիչները: Ադրբեջանի պաշտպանության նախարար, գեներալ Սաֆար Աբիևը հայտարարում է, թե «Հայկական պետությունը ստեղծվել է օկուպացված ադրբեջանական հողերի վրա» (ANS.az 12/7/01) և որ ադրբեջանական բանակը «կարող է անցնել Երևանից այն կողմ» (ANS via BBC Monitoring 3/22/02): Ադրբեջանի պաշտպանության նախարարության խոսնակ գնդապետ Ռամիզ Մելիքովը հայտարարում է բառացիորեն հետևյալը. «Առաջիկա 25-30 տարում Հարավային Կովկասում Հայկական պետություն չի լինի: Այդ ազգը գլխացավանք է եղել իր հարևանների համար և իրավունք չունի ապրելու այս տարածաշրջանում: Այսօրվա Հայաստանը ստեղծված է պատմական ադրբեջանական հողերի վրա: Ես հավատում եմ, 25-ից մինչև 30 տարում այդ տարածքները նորից կվերադառնան Ադրբեջանի իշխանության ներքո» (*Zerkalo*, 8/4/04): Ադրբեջանի երեք նախագահների օրոք նրանց արտաքին հարցերի գծով խորհրդական, պանթուրքականության ջատագով Վաֆա Գուլուզադեն այս միտքն այսպես է արտահայտում. «Հողերն ազատագրվելու են, Հայաստանը ստիպված է լինելու Ադրբեջանին վերադարձնել վերջին թիզը: **Այլապես այս տարածաշրջանում հայերի ներկայությունը հարցականի տակ է**» («Վաֆա Գուլուզադեն առաջարկում է դադարեցնել դարաբաղյան բանակցությունները». «Ազգ», 10 հուլիս 2002): Գուլուզադեի համար կա Ղարաբաղյան հարցի լուծման միայն մի տարբերակ՝ դուրս քշել հայերին «ամբողջ Ադրբեջանից» (տե՛ս Azeri ex-adviser says Armenians should be driven out of Karabakh, *Azadliq*, Baku, 10 October 2001, p. 4).

րորդ ուժերի համար:

Հայագիտության արտադրանքի նշանակությունը տարբեր է հայության և օտարների համար:

Հայությանը հայագիտությունը տալիս է մի կողմից՝ ինքնաճանաչում (որն արթնացնում և մոբիլիզացնում է ազգի ներուժը), մյուս կողմից՝ արտաշխարհում իր վիթխարի պատմական-մշակութային ժառանգությամբ ըստ արժանվույն ներկայանալու հնարավորություն (որը բարենպաստ արտաքին միջավայրի ստեղծման գրավականներից է):

Եվ հակառակը. օտար ուժերին հայագիտությունն ընձեռում է մի կողմից՝ հայությանը հասկանալու և նրա վրա ներազդելու արդյունավետ միջոց, մյուս կողմից՝ արտաշխարհում հայության ու հայկական հարցերի շուրջ *իրենց համար* ցանկալի միջավայր ստեղծելու հնարավորություն: Ինչպես թուրք-ադրբեջանական գոեհիկ «հայագիտությունը», այնպես էլ հայկական հարցերում դրան քողարկված կերպով սատարող ամերիկյան կեղծ-հայագիտական դպրոցը նպատակ ունեն հասնելու նշված խնդիրներին հայոց անցյալի և ներկայի աղճատման ու կեղծարարության միջոցով: Մա նշանակում է, որ հայրենի հայագիտության ուսերին է ընկնում մի լրացուցիչ խնդիր՝ միջազգային ասպարեզում ու նաև բուն հայկական միջավայրում թուրք-ադրբեջանական հակագիտական ու հակահայկական քարոզչության չեզոքացման խնդիրը:

Խնդիրը դիտելով այս իրողությունների համատեքստում՝ կարելի է եզրակացնել, որ *հայության համար* հայագիտությունը կենսական և ինքնապաշտպանական մի շարք կարևոր խնդիրներ լուծող, ռազմավարական նշանակություն ունեցող գիտական համակարգ է:

Կարելի է տալ և փոքր-ինչ այլ ձևակերպում՝ հայության համար հայագիտությունը ինքնապաշտպանական գիտական համակարգ է, իսկ հայության դեմ պայքարող ուժերի համար՝ հարձակողական կեղծ-գիտական համակարգ:

4. Հայագիտությունը որպես դիմադրության անհամաչափ (ասիմետրիկ) միջոց

Միջազգային քաղաքական համակարգն ապրում է մշտական ձևափոխումներ, պարբերաբար այս կամ այն ազգին ոտքի կանգնելու, տասնամյակներով ու դարերով չլուծված խնդիրներ լուծելու, վաղնջական իդձերն ու երազանքներն իրականացնելու հնարավորություն է տալիս: Այդ պահերին շատ բան կախված է լինում տվյալ ազգի ոգուց, մտավոր ու ֆիզիկական պատրաստվածությունից, հավաքական ներուժն արագ զինվորագրելու կարողությունից: 1375թ. Կիլիկյան Հայաստանի կործանումից հետո օտար ուժերի դեմ երկարատև լինել-չլինելու պայքարի մեջ գտնվող հայության համար այդպիսի պատմական իրադրություններ ստեղծվել են ընդամենը երեք անգամ՝ 1722-1735թթ., 1890-1921թթ. ու 1988-ից մինչև այժմ ընկած ժամանակահատվածում: Մենք դեռևս ապրում ենք ազգային-ազատագրական չավարտված պայքարի ու գրեթե անխուսափելի գալիք պատերազմի նախապատրաստման շրջանում:

Այսպիսի պայմաններում Հայաստանը՝ որպես փոքր և թույլ պետություն, հաճախ ստիպված է զիջումների գնալ քաղաքական ու տնտեսական այլազան հարցերում: Բայց հայ ազգի գաղափարախոսական ու բարոյահոգեբանական հիմքում ընկած պատմական փորձի և հիշողության աղավաղման հարցերում զիջումներն անթույլատրելի են: *Իրականում, որքան ստիպված լինենք զիջել քաղաքական բնագավառում, այսինքն՝ որքան ավելի չլուծված խնդիրներ թողնենք ապագային, ճիշտ նույն չափով էլ պետք է ավելի վառ պահենք ազգային ոգին, որը հիմնված է ազգի պատմական փորձի ճշմարիտ բացահայտման, ընկալման և յուրացման վրա:* Հետագայում միայն ազգային ոգու բարձր լինելու դեպքում կարելի կլինի վերականգնել տնտեսությունը և ամուր պետություն կառուցել:

Գիտությունն այն բնագավառն է, որը սկզբունքային հնարավորություն է ընձեռում ապացուցել սեփական ճշմարտությունը, դիմադրել զանազան ճնշումներին և, անկախ դիմացի ուժերի քանակական կամ այլևայլ ռեսուրսների գերակշռությունից, հաղթանակել՝ հենվելով ընդամենը մեկ վերացական թվացող հասկացության՝ ճշմարտության վրա: Իսկ երբ հայոց պատմության հանգուցային հարցերում դրսից թելադրվում են քաղաքական նպատակների լուծմանը միտված՝ աղավաղված մեկնաբանություններ ի հաշիվ ճշմարտության, ի հաշիվ հայոց ազգային արժանապատվության և դրանք ընդունվում են առանց քննադատության (այսինքն՝ առանց դիմադրության), ապա դրանով իսկ կոտրվում է ազգի բուն ոգին՝ զրկելով հայությանը հետագա ավելի բարենպաստ պայմաններում իր մեջքը շտկելու հնարավորությունից: Ոգու ջարդից հետո այլևս պետք չեն ֆիզիկական ջարդեր. ոգով ջարդված ազգը չի պայքարի ո՛չ իր ազատության ու անկախության, ո՛չ էլ մարդկային ու սոցիալական իրավունքների համար:

Այսպիսով՝ հայագիտությունն ունի կրթադաստիարակչական, քաղաքական և գաղափարախոսական հույժ կարևոր նշանակություն: Հայագիտության արդյունքները դրվել, դրվում ու դրվելու են բոլոր տեսակի և երանգի հայ քաղաքական գաղափարախոսությունների հիմքում:

5. Հայագիտության զարգացման հին ու նոր խոչընդոտները

Արդի հայագիտության բնականոն զարգացմանը խոչընդոտում են հին՝ ժառանգված և նոր՝ մեծ մասամբ արհեստականորեն ներմուծված խնդիրներ, որոնք կարելի է գատել հետևյալ հիմնական խմբերի.

ա) XIX դարի վերջի-XX դարի սկզբի արհեստական և ապակողմնորոշող գերքննադատության ցայսօր զգացվող բացասական արդյունքները,

բ) արևմտյան, հատկապես՝ ամերիկյան հայագիտության կողմնակալ, քաղաքականացված ու հաճախ թուրքամետ արտադրանքը,

գ) խորհրդային շրջանի պարտադրված կոմունիստական գաղափարախոսության մնացորդային ծանր հետևանքները,

դ) այս ասպարեզում պետական համակարգված քաղաքականության բացակայությունը:

Մանրամասներն են:

Ա. Գերքննադատության արդյունքները. - Հայկական պատմագրության հիմնասյուները՝ Մովսես Խորենացու, Փավստոս Բուզանդի և Եղիշեի երկերը (և ոչ միայն դրանք) XIX դարի վերջին-XX դարի սկզբին ենթարկվեցին պատմաբանասիրական գերքննադատության, որի սկիզբը դրեցին եվրոպական ու ռուսական արևելագիտական դպրոցները, այնուհետև նրանց սկսեցին ձայնակցել հայ մասնագետներից շատերը: Կոպիտ, գոեհիկ և անհարկի հարձակումների արդյունքում հայոց ոսկեդարյան գրականության գրանցած բազմաթիվ թանկարժեք փաստերը հռչակվեցին սուտ ու կեղծ: Վերանայման ենթարկվեցին հայոց պատմության բազմաթիվ հիմնահարցեր: Արդյունքում՝ աղճատվեց ինչպես հայոց հավաքական հիշողությունը, այնպես էլ հայոց պատմության մասին միջազգային հանրության պատկերացումը:

Գերքննադատության հաջորդ ծանր հետևանքն էր այն, որ, «օբյեկտիվ գիտության» քողի ներքո, հայագիտության ասպարեզ ներմուծվեցին հայոց ազգային արժանապատվությունը մեթոդաբար վիրավորելու կանոնն ու սովորույթը: Արևմտյան արևելագիտությունն ընդունելի էր համարում և ամեն կերպ խրախուսում էր «օբյեկտիվ հայագետի» այնպիսի կերպար, որը տառապում է օտարամոլությամբ՝ ի հաշիվ հայոց պատմության ու քաղաքակրթության կանոնավոր նսեմացման ու պախարակման: Իսկ ազգային շահերի գիտական պաշտպանությունը, ընդհակառակը, սկսեց դիտվել որպես նեղճակատ ազգայնամոլության դրսևորում ու նահանջ «իսկական գիտական» սկզբունքներից:

Բ. Ամերիկյան հայագիտության արտադրանքն ու ազդեցությունները. - Վերջին հինգ տասնամյակում բազմաթիվ հատորներով հրապարակ իջած ամերիկյան «հայագիտությունը» իսկական պատերազմ է սկսել հայոց ինքնության հիմքում ընկած պատմական խորհրդանիշների դեմ:

Բանն այն է, որ ամերիկյան «հայագիտությունը» ստեղծվել և զարգացել է սառը պատերազմի տարիներին և փաստորեն այդ պատերազմի հասակակիցն է: Ամերիկյան կեղծ-հայագիտությունը գործել է, հիմնականում, ամերիկյան սովետոլոգիայի քաղաքական հովանու և վերահսկողության տակ: Մյուս կողմից՝ այն արևմտյան, հատկապես բրիտանական (պակաս չափով՝ ֆրանսիական ու գերմանական) արևելագիտության ժառանգն է: Ամերիկյան «հայագիտությունը» ծնած և սնած այս երկու խոշոր դպրոցներն էլ խիստ քաղաքականացված են, երկուսն էլ, առաջնորդվելով ԱՄՆ և եվրոպական գերտերությունների աշխարհաքաղաքական շահերով, ավանդաբար, միշտ եղել են թուրքամետ, ռուսատյաց և, ածանցյալ կերպով, հայատյաց:

Այսպես՝ ամերիկյան «հայագիտությունը»՝

1. հայտարարում է, որ հայերը Հայկական լեռնաշխարհի ոչ թե բնիկ, այլ եկվոր տարր են,
2. փորձում է անջատել և իսպառ օտարել Հայաստանի պետականության հզորագույն ուրարտական շրջանը (մ.թ.ա. IX-VI դարեր) հայ ժողովրդի պատմությունից, մշա-

- կույթից ու հավաքական հիշողությունից (ցավոք, այս կետում ամերիկյան «հայագիտությունն» ունի բազմաթիվ դաշնակիցներ եվրոպական, նախկին խորհրդային և խորհրդահայ պատմագրության միջավայրում),
3. սևացնում է Հայոց պատմության և մշակույթի մեծ գործիչներին. պատմահայր Մովսես Խորենացուն բնութագրում է որպես «լկտի և կեղծարար խաբեբա», Եղիշեին՝ ստախոս, Վարդան Մամիկոնյանին՝ «ոչ հայրենասեր» ֆեոդալ, Մեսրոպ Մաշտոցին՝ «մի քրիստոնյա քահանա, որը չի ունեցել հայրենասիրական նպատակներ» և այլն,
 4. պատմական հավաստի նյութից զուրկ, հնարովի և շինծու ստեղծագործություններ է կոչում հայոց հավաքական հիշողության հիմնաքարերը՝ Մովսես Խորենացու և Փավստոս Բուզանդի «Հայոց պատմություն»-ները, Եղիշեի «Վարդանանց պատերազմը», ինչպես նաև հայկական պատմագրության ուրիշ անգին աղբյուրներ,
 5. հայկական մշակույթը որակում է որպես ինքնուրույն արժեք չներկայացնող, օտար փոխառությունների մի հավաքածու,
 6. հայոց հին ու միջնադարյան պետականությունը ներկայացնում է որպես թույլ և անարյուն գոյություն,
 7. նեղացնում է պատմական Հայաստանի սահմանները,
 8. անտեսում կամ ժխտում է հին և միջնադարյան Հայաստանի ռազմական ուժն ու միջազգային կշիռը,
 9. կեղծում է Հայաստանի պատմական ժողովրդագրությունը և տարբեր ժամանակահատվածներում հայերին անհիմն կերպով փոքրամասնություն հռչակում,
 10. հռչակում է Արցախը ոչ թե միջնադարյան Հայաստանի, այլ Կովկասյան Աղվանքի մաս և, միաժամանակ, արդի Ադրբեջանն էլ՝ Աղվանքի «իրավահաջորդ»,
 11. ամերիկյան հայագիտական դպրոցի որոշ կարկառուն դեմքեր նույնիսկ ժխտում են երիտթուրքերի՝ հայերին բնաջնջելու հստակ նպատակ ունենալը և Հայոց ցեղասպանության պետականորեն ծրագրված լինելը¹:

Կեղծ-հայագիտության արտադրանքը Արևմուտքում Հայաստանի ու հայության դեմ անդադար ու մեթոդաբար տարվող թուրքամետ քարոզչական արշավի բաղկացուցիչ մասն է: Հայ ազգի խորհրդանիշների դեմ պայքարը չի էլ թաքցվում: Օրինակ՝ Ռ.Սյունին, իր իսկ խոստովանությամբ, փորձում է «կազմալուծել» Հայաստանի պատմական տարածքների պահանջատիրության հիմքում ընկած՝ հայոց պատմության ավանդական «ըմբռնումը կազմող հավատալիքների հավաքածուն»²: Հայաստանի արտակարգ և լիագոր

¹ Տե՛ս *Արմեն Այվազյան*, «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ. քննական տեսություն» («Արտագերս», Երևան, 1998): «Ավարայրի անանցանելի խորհուրդը (հարցազրույց պատմաբան-քաղաքագետ Ա. Այվազյանի հետ)», «Երկիր» (օրաթերթ), մայիսի 30, 2001: *Արմեն Պետրոսյան*, «Ջեյմս Ռասելի «հայագիտական» հնարանքները», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, 2000: *Հակոբ Զաքրյան*, «Միջին դարի գիտաժողովում կասկածի տակ է դրվել Հայոց ցեղասպանությունը (Միջուրբահայ որոշ գիտնականներ նպաստել են դրան)», «Ազգ», 6 ապրիլ 2002:

² Ronald Grigor Suny, «Looking toward Ararat: Armenia in Modern History» (Bloomington: Indiana University Press, 1993), pp. 4-5.

դեսպան, ԱՄՆ քաղաքացի Ջիվան Թաբիբյանը երկրորդում է Սյունիի մտքերը՝ ասելով, թե հայության մտայնության մեջ տեղ ունեցող «յուրաքանչյուր ընդունված տեսակետ, յուրաքանչյուր կարգախոս, յուրաքանչյուր քննադատությունից դուրս գտնվող գաղափար և անձ պետք է մանրամասն գննել, ստուգման ենթարկել, վիճարկել, քննարկել, ապա դրանց մարտահրավեր նետել»¹:

Արևմուտքում հայոց քաղաքակրթությունն ու մշակույթն այնչափ աղճատված ու նսեմացված են ներկայացվում, որ անգլերենով ընթերցող սփյուռքահային կարող են հիասթափեցնել իր հայ լինելուց անգամ:

Բերենք այս չդադարող հակահայկական քարոզչության երկու ամենաթարմ օրինակ:

2004թ., Մաթյու Քարանյանի և Ռոբերթ Քուրքյանի խմբագրությամբ, լույս տեսավ Հայաստան և Արցախ այցելող զբոսաշրջիկների համար նախատեսված շքեղ մի «Ուղեցույց»՝ «*The Stone Garden Guide: Armenia and Karabagh*» (*Stone Garden Productions, Los Angeles/Yerevan*): «Ուղեցույցը» նմանատիպ խիստ կարևոր ձեռնարկների շարքում, թերևս, առավել ամբողջականն ու պրոֆեսիոնալն է: Եվ ճիշտ այս աննախադեպ ձեռնարկի մեջ կատարված է հերթական հակահայկական դիվերսիան՝ պատմության հատվածը, խայտառակ բովանդակությամբ, գրել է տիսահոռակ Ռոնալդ Սյունին: Գրվածքը լեցուն է կեղծ-հայագիտության վերոհիշյալ դրույթներով: Նշենք դրանցից մի քանիսը.

- Սյունին «ավելի քան 100.000 քառ. մղոն» (իմա՝ շուրջ 160.000 քառ. կմ) է հաշվում պատմական Հայաստանի տարածքը, այսինքն՝ ուղիղ կիսով չափ փոքրացնում է այն²:
- Նորից հայերին համարում է «Ուրարտուի անկումից քիչ անց, հավանորեն, արևմուտքից ժամանած, հնդեվրոպական լեզվով խոսող» եկվորներ՝ «նախահայեր», որոնք «միախառնվեցին տեղական ժողովուրդների հետ» (*Shortly after the fall of Urartu, the Indo-European-speaking proto-Armenians migrated, probably from the West, onto the Armenian plateau and mingled with the local peoples*)³:
- Հերթական անգամ ապատեղեկացնում է, թե իբր «հայերն առաջին անգամ հիշատակված են Բեհիսթունյան արձանագրության մեջ»⁴:
- Ավելին, Սյունին պնդում է, թե իբր «գուտ հայկական մշակույթը, կարելի է ասել, սկիզբ է առնում քրիստոնեության ընդունումով» (*A distinctly Armenian culture may be said to begin with the conversion to Christianity*)⁵: Սրանով Սյունին, փաստորեն, մերժում է հայկական ինքնություն մշակույթի ու, հետևաբար, ինքնության գոյությունն ընդհուպ մինչև 4-րդ դար, որն անհերթություն է:

¹ [Every assumption, every shibboleth, every sacred cow must be scrutinized, tested, argued, debated and challenged]. – Ambassador Jivan Tabibian, «The Risk of Democratization: Reforming Diaspora institutions will require freeing them from each other's clutches, and insuring their autonomy», *Armenian International Magazine*, August-September 1999 (Vol. 10, ¹ 8&9), p. 33.

² Matthew Karanian and Robert Kurkjian, «*The Stone Garden Guide: Armenia and Karabagh*» (Stone Garden Productions, Los Angeles/Yerevan: 2004), p. 23.

³ Ibid. Քննադատությունը տե՛ս Մ. Այվազյան, «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ. քննական տեսություն», էջ 21-26:

⁴ M. Karanian and R. Kurkjian, «*The Stone Garden Guide*», p. 23.

⁵ Ibid, p. 24.

- Անդրադառնալով 450-451թթ. հայ-պարսկական պատերազմին՝ Սյունին այն տպավորությունն է ուզում ստեղծել, թե Վարդան Մամիկոնյանը և իր զինակիցները բոլորովին էլ հայրենիքի սիրով վառված չեն եղել, այլ կռվել են զուտ իրենց հոգիների փրկության համար: Եվ միայն հետագա դարերում են նրանց վերագրել հայրենասիրական նկրտումներ: Ահավասիկ. «Գրողների հետագա սերունդները Եղիշեի հայոց նահատակներին վերածեցին ազգի հայրենասեր պաշտպանների, որոնք սիրել են իրենց հայրենիքի՝ Հայաստանի հողը: Մինչդեռ նրանք հիմնականում մտահոգված էին փրկություն և հավերժություն ստանալով» (*Later generations of writers turned the Armenian martyrs of Yeghishe, who were largely concerned about salvation and eternity, into patriotic defenders of the nation who loved the soil of their motherland, Armenia*)¹:
- Մովսես Խորենացին նշված է իբրև 8-րդ դարի հեղինակ²:
- Մովսես Խորենացու հայտնի «Թեպետ և փոքր ածու ենք...» խոսքը մեջբերված է Ռ.Թոմսոնի աղճատված թարգմանությամբ, թեև Սյունին հրաշալի ծանոթ է այդ քաղաքականապես վնասակար կեղծիքի ինչպես բացահայտմանը, այնպես էլ ճիշտ թարգմանությանը³:
- Սյունին ներկայացնում է հայոց միջնադարյան պետությունը որպես մշտապես միմյանց ու իրենց թագավորների հետ կռվող «փոքր թագավորություններ և իշխանություններ», և իբր «հայերը հազվադեպ են մեկ ընդհանուր միապետի կառավարման տակ եղել»⁴:
- Ըստ Սյունու՝ Կիլիկյան «Հայաստանի վերջին թագավորները, փաստորեն, ավելի շատ ֆրանսիացի էին, քան հայ» (*The last kings of Armenia were, in fact, more French than Armenian*)⁵:

Այս «Ուղեցույցը», անշուշտ, կունենա հազարավոր արտասահմանցի, ներառյալ սփյուռքահայ ընթերցողներ, ուստի դժվար չէ պատկերացնել հայոց պատմության այդպիսի ներկայացման բացասական ազդեցությունը:

Նույն Ռ.Սյունին 1999թ. Սթանֆորդի համալսարանի պրոֆեսոր Դեյվիդ Լեյթինի հետ համատեղ հրապարակեց «Հայաստան և Ադրբեջան. Ղարաբաղից ելքի փնտրտուք» ընդարձակ հոդվածը, որտեղ արդեն շարադրված է Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման մի «ծրագիր»⁶: Այդ 13 կետանոց ծրագրի համաձայն, Արցախի հայության ինքնապահպանման ամենահուսալի երաշխիքը՝ նրա պաշտպանության բանակը, պետք է լուծարվի, զինվորական ստորաբաժանումների փոխարեն արցախցիները պետք է բա-

¹ Ibid, p. 25.

² Ibid, p. 25.

³ Ibid, p. 25. Մանրամասն քննադատությունը տե՛ս *Ս.Սյվլազյան*, «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ», էջ 136-143:

⁴ *M. Karanian and R. Kurkjian, «The Stone Garden Guide»*, p.25. Այս հայտնի թուրքական տեսակետի քննադատությունը տե՛ս *Ս.Սյվլազյան*, «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ», էջ 36-37:

⁵ Ibid, p. 27.

⁶ *David D. Laitin and Ronald Grigor Suny, «Armenia and Azerbaijan: Thinking a Way Out of Karabakh»*, *Middle East Policy*, Vol. VII, October 1999, №1).

վարարվեն նորաստեղծ ոստիկանությամբ (կարծես այժմ չունեն), Ստեփանակերտի կառավարական շենքի վրա պետք է ծածանվի Ադրբեջանի դրոշը, նույն շենքում պետք է նստի Բաքվից նշանակված ներկայացուցիչը, Շուշին պետք է դառնա կիսով չափ հայկական, կիսով չափ ադրբեջանական քաղաք, մինչդեռ «Ղարաբաղից դուրս Ադրբեջանում գտնվող նախկին հայկական քաղաքական միավորները, ինչպես, օրինակ, Շահումյանի շրջանը, հայերի համար կորած կհամարվեն» (*Former political Armenian enclaves outside Karabakh in Azerbaijan, like the Shahumian district, would be lost to Armenians*): Հետագայում այս դրույթը «միս ու արյուն» ստացավ դիվանագիտական ասպարեզում, մասնավորապես, Եվրախորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի (PACE) 2005թ. հունվարին ընդունած Դեյվիս-Աթլինսոնի տխրահռչակ բանաձևում, որը, ի տարբերություն ադրբեջանցի տեղահանված անձանց, անտեսում է հայ փախստականների՝ իրենց նախկին բնակավայրերը վերադառնալու իրավունքը¹:

Այս ենթախորքում ամենագովեշտականը Սյունի-Լեյթինի առաջարկած ծրագրի 4-րդ կետն է՝ «ադրբեջանցի զինվորներին ու ոստիկանությանը կթույլատրվի մտնել Ղարաբաղի Հանրապետության տարածք միայն Ղարաբաղի Հանրապետության խորհրդարանին ընդունելի պայմանների հիման վրա» (*4. Azerbaijani soldiers or police would be allowed on the territory of Republic of Karabakh only under conditions acceptable to the parliament of the Republic of Karabakh*): Սա արդեն ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ նոր պատերազմի նախապատրաստում, քանի որ հե՛նց այդպիսի կետերը, եթե, իհարկե, դրանք ընդունվեն և գործադրվեն (ինչը պետք է ամեն գնով բացառել), կարող են դառնալ հակահայկական նոր ջարդերի հիմք, ինչպես այդ եղավ Շուշիում 1920թ. մարտին:

Ցավոք, ո՛չ ԱՄՆ-ում, ո՛չ այլուր չկա հայկական որևէ լուրջ դիմադրություն նմանատիպ հակահայկական քարոզչությանը²: Որևէ ամերիկահայ կազմակերպություն, որևէ ամերիկահայ գիտնական դեռևս չի համարձակվել պատշաճորեն պատասխանել Սյունու և շատ ուրիշների հարձակումներին հե՛նց նույն այն հեղինակավոր պարբերականներում, որտեղ լույս են տեսնում նման նյութերը:

Ամերիկյան «հայագիտության» ենթակառուցվածքն ու կադրերն ունեն հետևյալ բնորոշ հատկությունները.

ա) շոայլ հովանավորություն ու հզոր պատվիրատու՝ ի դեմս ԱՄՆ պետական շահերը պաշտպանող միջանկյալ օղակների և անհատների,

բ) երկարաժամկետ ծրագրավորում,

գ) տեսական-գաղափարական նախապես գծված հստակ շրջանակներ,

դ) կարծր վերահսկողություն իրենց տիրույթում գործող հայագետների, իսկ այժմ՝ արդեն բոլոր հայագետների վրա,

ե) կադրերի նպատակային պատրաստում,

զ) բավականին սերտ ու հաճախադեպ ներքին կապերի ապահովվածություն:

¹ Александр Манасян, «Резолюция PACE – это призыв к войне», «Голос Армении», 10 февраля 2005.

² Հայաստանում այն տողերիս հեղինակի՝ «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ» մենագրության 1998թ. լույսընծայմամբ այդպիսի դիմադրության հիմք ստեղծեց:

Միյունքի ամենահարուստ ու քաղաքականապես փոքրիշատե կազմակերպված համայնքը՝ ամերիկահայությունը, մասամբ լիովին անտեղյակ է Հայոց պատմությանն ու մշակույթին, մասամբ էլ՝ օտար ուժերի մշակված կեղծ տեսությունների և, ըստ այդմ էլ, հայավնաս գաղափարախոսության ազդեցության տակ է: Ամերիկահայության այսպիսի տխուր վիճակը մեծապես ազդում է ոչ միայն մյուս հայ գաղթավայրերի վրա, այլև սպառնում է ներառել Ռուսաստանի և նույնիսկ Հայաստանի երիտասարդությունը, որի մի զգալի մասն այս կամ այն չափով արդեն իսկ ամերիկյան կենսաձևի և մշակույթի ազդեցության տակ է:

Գ. Գաղափարականացվածության և արտաքին թելադրանքի ազդեցությունը խորհրդահայ պատմագրության վրա. - Խորհրդային պայմաններում հայազգիտությունն ունեցավ մեծ, բայց և չափազանց հակասական զարգացում:

Մի կողմից՝ ստեղծվեցին հայազգիտական մի շարք խոշորագույն հիմնարկներ, որոնք ապահովվեցին կադրերով ու նյութաֆինանսական անհրաժեշտ բազայով: Աշխատանքային բավականին լավ պայմանների տևական՝ շուրջ յոթ տասնամյա գոյությունը թույլ տվեց ստեղծել մի շարք հիմնարար հայազգիտական աշխատություններ, ինչպես նաև պատրաստել հարյուրավոր որակյալ կադրեր: Խորհրդային Հայաստանում ստեղծվել և գործում էր հայազգիտության ամենահզոր օջախը, որը խոշորագույն ներդրում ունեցավ հայոց պատմության և մշակույթի ուսումնասիրության մեջ:

Մյուս կողմից՝ Խորհրդային կայսրության մաս կազմող Հայաստանում հայազգիտությունը ենթակա էր Կրեմլի քաղաքական ու գաղափարական դաժան վերահսկողությանն ու թելադրանքին: Հայոց պատմության ու մշակույթի հին, միջնադարյան, նոր ու նորագույն շրջանի բազմաթիվ հիմնահարցերի ազատ և անկաշկանդ հետազոտումն անհնար էր: Փոխարենը՝ հայաստանցի մասնագետները պարտադրված էին աշխատել մոսկովյան ու լենինգրադյան արևելագիտական կենտրոններից ներմուծված «գիտական» կաղապարների շրջանակներում կամ կատարել քարոզչական նպատակներ հետապնդող՝ քաղաքական պարզունակ պատվեր:

Հայազգիտության մեջ միակողմանիորեն և արհեստականորեն զարգացվող «գիտական» այդպիսի ուղղություններից ու հիմնահարցերից նշենք մի քանիսը.

- հայերն իրենց հայրենիքում՝ Հայկական լեռնաշխարհում հռչակվել էին եկվորներ,
- Ուրարտուն համարվում էր հայ ժողովրդի պատմության հետ ընդամենը կողմնակի, հպանցիկ կապ ունեցող պետություն,
- Հայաստանի տնտեսական ու սոցիալական ողջ պատմությունը քննվում էր միմիայն մարքս-լենինյան տեսության շրջանակներում: Մասնավորապես՝ խիստ ուռճացվում էր դասակարգային պայքարի նշանակությունն ու դերը հասարակության զարգացման մեջ,
- հայ-ռուսական հարաբերությունների պատմությունը ներկայացվում էր միակողմա-

նի դրական մոտիվներով,

- XIX դարի վերջի և XX դարի սկզբի հայ ազատագրական շարժման պատմությունը կամ լռության էր մատնվում, կամ՝ անասելիորեն աղճատվում,
- ամբողջովին կեղծվում էին Հայաստանի առաջին հանրապետության պատմությունը, ներառյալ՝ հայ-թուրքական, հայ-ադրբեջանական ու հայ-վրացական հարաբերությունները,
- Խորհրդային Միության, ներառյալ Խորհրդային Հայաստանի պատմությունը նույնպես մատուցվում էր խիստ գունազարդված ու մեծ աղավաղումներով,
- ցեղասպանությանն անմիջականորեն հետևած տասնամյակներում հայությանը պարզապես արգելվեց ազատորեն անդրադառնալ իր կորուստներին, մտածել ապաքինման ուղիների մասին:

Հայ հասարակական մտքի զարգացման վրա հատկապես բացասաբար անդրադարձավ վերջին հարյուրամյակի պատմության կեղծումը, քանի որ այդպիսով հայությունը, փաստորեն, զրկվում էր ներկա դրությունը իրապաշտորեն գնահատելու և իր անելիքներն ըստ այդմ որոշելու հնարավորությունից:

Այսպիսով, խորհրդային պայմաններում անհնար էր մշակել (առավել ևս՝ կիրառել) ազգային շահերին համապատասխանող՝ հայագիտության զարգացման ռազմավարություն: Բնականաբար, հայոց պատմության քաղաքական հայեցակարգը, նրա զարգացման տեսական ու գաղափարական հիմքերը շարունակում էին մշակվել ու Հայաստան ներմուծվել հիմնականում դրսից՝ խորհրդային գաղափարախոսության մշակման կենտրոններից:

Այս ամենը թույլ չտվեց խորհրդային հայագիտությանը հասնել ազգային շահերի գիտակցման վրա խարսխված՝ ինքնուրույն գիտական դպրոցի մակարդակին:

Դ. Ազգային-պետական հովանավորության մերօրյա պակասն ու դրա հետևանքները. - Նկատենք, որ հայագիտության, ներառյալ հատկապես պատմագիտության, մերձագույն կապերը գաղափարախոսության հետ բերել էին նրան, որ խորհրդային պայմաններում առանձնահատուկ՝ «մանրադիտակային» վերահսկողություն էր հաստատվել այդ ոլորտներում աշխատող գիտնականների, նրանց գրածի և դասավանդածի նկատմամբ: Ենթարկվելով գաղափարախոսական մամլիչին և արհեստական ընտրությանը՝ հայագետները դարձան հայ մտավորականության քաղաքականապես, թերևս, ամենակրավորական շերտերից մեկը, մինչդեռ բնական պետք է լիներ հակառակը: Ավելին՝ հայագիտության ղեկավարությունն ի պաշտոնե կուսակցական գաղափարախոսության ու պետական քաղաքականության ամենաջերմ պաշտպանն էր, անգամ եթե այդ քաղաքականությունը հակասում էր ազգային շահերին (բացառություններ, իհարկե, եղել են):

1988թ. սկսված Ղարաբաղյան հուժկու շարժումը ներգրավեց ժողովրդական լայն խավերին, ներառյալ մտավորականությանը, այդ թվում՝ հայագետներին: Անկախության

առաջին տարիների հույսերն ու ոգևորությունը, Արցախյան հերոսամարտը հայազետներին դեռևս պահում էին ազգային-պետական շահերի պաշտպանման դիրքերում: Սակայն 1995թ. հետո սկսված խաղաղության շրջանը եկավ խորտակելու հայազետների՝ պետական հովանավորություն ստանալու բոլոր հույսերը: Մինչդեռ դրսից ֆինանսական օժանդակությունը չուշացավ, ու հայազետներից շատերին իրենց հովանավորության տակ վերցրին արևմտյան աշխարհաքաղաքական շահերը հետապնդող՝ սառը պատերազմի տարիներին կոռ կազմակերպվածություն ստացած կեղծ-հայազիտական կառույցները:

Սակայն Հայաստանի նորանկախ պետությունը հայազիտությունը ոչ միայն առանց ֆինանսական աջակցության, այլև առանց քաղաքական ու գաղափարախոսական ուղղվածության խոր վերանայման թողեց, որ, թերևս, առավել վտանգավոր է: Հայաստանի պետությունը հրաժարվեց ակադեմիական հաստատությունների հետ կազմակերպել ու ծրագրավորել հայազիտության զարգացման աշխատանքները, դրանով իսկ հայազիտության զարգացումը, փաստորեն, մատնեց ինքնահոսի, իսկ ավելի ստույգ՝ դրսից կառավարելի և ուղղորդվող մի վիճակի:

Հատկապես պատմագիտության զարգացման համար չափազանց բացասական հետևանքներ ունեցավ այն, որ ոլորտի ղեկավարությունը թողնվեց կոմունիստական շրջանում ազգային շահերը բազմիցս ոտնահարած ֆունկցիոներ պատմաբանների ձեռքում: Մի՞թե զավեշտական չէ, որ խորհրդային շրջանում «գաղափարական պարտադրանքի» և սահմանափակումների մասին այժմ ճամարտակում է պատմագիտության մեջ կոմունիստական քաղաքականությունը կուրորեն կենսագործողներից մեկը՝ արդի հայազիտության թիվ 1 «ղեկավար», ակադ. Վլ. Բարխուդարյանը¹: Որքա՛ն ուժեղ բարոյազրկող պատգամ է հասարակազետների երիտասարդ սերնդին. «Կեղծեք, որքան կարող եք, քծնեք այսօրվա հզորներին, և եթե նույնիսկ վաղը տերերը փոխվեն, դուք կքննադատեք ձեր իսկ արածը՝ կարծես այդ ամենի հետ կապ չեք էլ ունեցել: Ու որևէ մեկը ձեզ դրա համար չի կշտամբի: Դուք նորից կլինեք ձիու վրա»:

Հայաստանի հայազիտության այսօրը

Արդյունքում՝ հակառակ շատ ավելի մեծ գիտական իր կարողականությանը՝ Հայաստանի հայազիտությունն այսօր տխուր կացության մեջ է: Այն՝

1. գուրկ է միասնությունից և չունի ներքին համերաշխություն,
2. բերված է խիստ հատվածական, կոտորակված մի վիճակի, երբ նույնիսկ միևնույն ինստիտուտների աշխատակիցներն ու աշխատանքային խմբերը միմյանց հետ գործնական կապեր չունեն,
3. գործում է առանց զարգացման ընդհանուր հայեցակարգի,
4. հայազիտական առանձին կառույցների աշխատանքները չեն կոորդինացվում,

¹ Հայազիտության արդի վիճակը և զարգացման հեռանկարները (զեկուցումների ժողովածու), Միջազգային համաժողով, Երևան, 15-20 սեպտեմբերի, 2003, էջ 74:

5. հայագիտության զարգացումը չի ծրագրվում ու համադրվում՝ իր առաջնահերթություններով, ուղղություններով, թեմատիկայով, եղանակներով: Ավելի ստույգ՝ այժմ հայաստանյան հայագիտությունն աստիճանաբար ենթարկվում է ամերիկյան «հայագիտության» ռազմավարական ծրագրավորմանը,
6. չունի հեղինակավոր, արդի պահանջներին համապատասխանող ղեկավարություն, որն ի վաճակի կլինե՞ր մշակել և իրականացնել հաջող զարգացումն ապահովող քաղաքականություն: Ընդհակառակը՝ հայագիտության ղեկավարության վերին և միջին զգալի շերտեր կոռումպացված են և բարոյագրկված¹,
7. տազնապալի իրավիճակ է ստեղծվել հայագետների նոր սերունդ պատրաստելու բնագավառում: Ոլորտում տիրող ֆինանսական անապահովությունը հնարավորություն չի տալիս խոստումնալից երիտասարդներին ընտրել գիտական կարիերա կամ շարունակել այն²,
8. միտված է ավելի դրսի, քան ներսի հետ համագործակցության. հայագետներից շատերը վերցված են արևմտյան աշխարհաքաղաքական շահեր հետապնդող կեղծ-հայագիտական կառույցների հովանավորության տակ.
9. չունի պետական կամ ազգային լուրջ հովանավորություն,
10. անհաղորդ է ազգային արժանապատվության պաշտպանության հույժ կարևոր խնդրին:

Վերջին դրույթի վերաբերյալ ասելիքը շատ է, սակայն հիշատակենք միայն վերջին դեպքը: Վաշինգտոնի Կոնգրեսի գրադարանում Հայաստանի և Վրաստանի գծով պատասխանատու Լևոն Ավդոյանը ՀՀ ԳԱԱ-ն անվանեց «մեռելածին» հիմնարկ, հայաստանյան պատմագիտությունը՝ «շովինիստական, անհանդուրժողական, խելագար և բացարձակ տգետ, բունիաթովական», տողերիս հեղինակին էլ՝ «ինտելեկտուալ ահաբեկչություն իրականացնող»³: Սակայն ՀՀ ԳԱԱ պատմագիտության ղեկավարներն իրենց վերաբերող անվանարկություններն անգամ անպատասխան թողեցին ու մինչ օրս էլ քար լուրջուն պահպանեցին⁴: Ավելին՝ 2004թ. մայիսին Լևոն Ավդոյանը ժամանեց Հայաստան և հրաշալի ընդունելություն գտավ բոլորի կողմից⁵:

Ազգային-պետական հովանավորությունը վերաբերում է ոչ միայն ֆինանսական

¹ *Գևորգ Յազըճյան*, «Անբարոյականությունը հայրենական հայագիտության մեջ», «Հարթակ», 24.12.2003, «Նոր Կեսնք» (Լոս Անջելես), 31.12.2003-03.01.2004, «Մոլորակ» (Լոս Անջելես), 14-20.01.2004, «Արարատ» (Բեյրութ), 23.01.2004: *Սրվեն Այվազյան*, «Գիտությունն ու կեղծիքն անհամատեղելի են», «Շրջադարձ» (Երևան), թիվ 2, մայիս, 2004: Տե՛ս նաև ծնթ. 29: Տե՛ս նաև Հավելված Է.՝ *Լևոն Մելիկ-Շահնազարյան*, «Где Кура – где мой дом?», «Голос Армении» 05.02.2004.

² «ՀՀ ԳԱԱ գիտական ու գիտակազմակերպչական գործունեության հիմնական արդյունքները 2001թ.» հաշվետվության համաձայն, 2001թ. պետությունը 2002թ. հունվարի 1-ի դրությամբ հումանիտար գիտությունների 10 բաժանմունքներին միասին վերցրած ֆինանսավորել է 141007,3 հազ. դրամով (մոտավորապես 250 հազ. ԱՄՆ դոլար):

³ Հայկազյան հայագիտական հանդես, այսուհետ՝ ՀՀՀ, Բեյրութ, 2000, էջ 480-482:

⁴ *Ասմիկ Գուլաչյան*, «Перлы скверны: Открытое письмо редколлегии «Арменоведческого журнала АЙКАЗЯН» по поводу выхода в свет 20-го тома», «Голос Армении», 6 сентября 2001. Տե՛ս Հավելված Ը:

⁵ Օրինակ, նրա բաց դասախոսությունը Հայաստանի Ամերիկյան համալսարանում, որը լայնորեն զովագովել էր ՀՀ մամուլում, անցավ առանց որևէ մեկի կողմից նրա անվանարկությունների հարցը բարձրացնելու. տե՛ս *US Library of Congress Area Specialist Dr. Levon Avdoyan Speaks at AUA, AUA Press Release*.

խնդրին, այլև անհրաժեշտ բարոյական ու քաղաքական աջակցություն ցուցաբերելուն: Հայոց պետական և ազգային կառույցները տակավին անտարբերություն են ցուցաբերում հայոց պատմության և մշակույթի՝ միջազգային ասպարեզում իրականացվող կեղծարարության նկատմամբ: Տպավորությունն այն է, որ հասարակագիտական բնագավառում պետական և ազգային կառույցները, լավագույն դեպքում, խորշում են ազգային շահերի պաշտպանությունից: Նման հարցերում շատ երկրներ վարում են սկզբունքային քաղաքականություն:

Բերենք երկու թարմ օրինակ միջազգային փորձից:

Պերուական օրինակ. - 2005թ. հունվարին Պերուի կառավարությունը շատ հստակ պաշտպանեց իր հնագետին՝ Ռուբ Շեյդիին, երբ վերջինս բողոքով հանդես եկավ երկու ամերիկացի հնագետների դեմ, մեղադրելով նրանց առանց պատշաճ հղումների իրենց եզրակացությունները հեղինակավոր *Nature* հանդեսում հրապարակելու, այն է՝ 10-ամյա վաղեմության աշխատանքից գրագողություն կատարելու մեջ: Պերուի Մշակույթի ազգային ինստիտուտի տնօրեն Լուիզ Գուիլերմո Լումբերասը նամակ հղեց Ամերիկյան հնագետների ընկերակցությանը (*Society for American Archaeology*)՝ նրա էթիկայի կոմիտեից խնդրելով հետաքննել այդ դեպքը: Պերուի մշակույթի նախարար Խավիեր Սոթա Նադալը հայտարարեց, որ ինքն ու արտգործնախարար Մանուել Ռոդրիգեսն այդ կապակցությամբ իրենց մտահոգություններն արտահայտում են Վաշինգտոնում Պերուի դեսպանության միջոցով: Արդյունքներն սպասել չտվեցին, և գրագողերին դատապարտեցին հե՛նց նույն ամերիկացի մասնագետները: Մասնավորապես՝ հանրահայտ Սմիթսոնյան ինստիտուտի գիտաշխատող, մարդաբան Բեթի Մեգերսը *National Geographic Society*-ին մի նամակ հղեց, որի վերնագիրն ամեն ինչ ասում էր՝ «Գրանտ շահած Ջոնաթան Հասսի և Վինիֆրեդ Քրիմերի անբարոյական վարքագիծը»¹:

Արդյոք երբևէ Հայաստանի կառավարությունը փորձ արե՞լ է իր լծակներն օգտագործել՝ հայոց պատմության և մշակույթի շերտերի ամբողջական զեղծումները կանխելու համար: Կամ փորձ արվե՞լ է գոնե բարոյապես սատարելու այն հայ մասնագետներին, ովքեր համարձակվել են ինքնուրույն քննադատել անդրօվկիանոսյան «հայագետներին»: Երբե՛ք: Տեղի է ունեցել ճիշտ հակառակը. օրինակ՝ ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի փոխնախագահ, ակադ. Վլ Բարխուդարյանը և նրա լիակատար վերահսկողության տակ գտնվող պատմության ինստիտուտի տնօրինությունը, տուրք տալով ԱՄՆ հայագետների հետնաբեմային պահանջներին ու ճնշմանը, տապալել են տողերիս հեղինակի դոկտորական ատենախոսության պաշտպանությունը:

Որպեսզի ասվածը որպես անձնական կարծիք չհնչի, մեջբերենք մամուլում հրապարակված բազմաթիվ մեկնաբանություններից ընդամենը մի հատված Մաշտոցի անվան Մատենադարանի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Սեն Արևշատյանի և Մատենադարանի գիտական խորհրդի նախագահ Վարդան Գրիգորյանի պաշտոնական գրությունից.

«[2003թ.] դեկտեմբերի 9-ին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտական աստի-

¹ Rick Vecchio, «Plagiarism Charge Flies Over Discovery», *Associated Press*, January 22, 2005.

ճաններ շնորհող խորհրդի նիստում տեղի ունեցավ Մատենադարանի ավագ գիտաշխատող, պատմական գիտությունների թեկնածու Արմեն Մարտինի Այվազյանի դոկտորական ատենախոսության պաշտպանության **կանխորոշված և կազմակերպված տապալումը**:

...Ի՞նչն էր պատճառը Ա.Այվազյանի ատենախոսության նկատմամբ այսօրինակ արտառոց վերաբերմունքի: Բանն այն է, որ 1998թ. Ա.Այվազյանը հրապարակեց «Հայաստանի պատմության լուսաբանումն ամերիկյան պատմագրության մեջ: Քննական տեսություն» աշխատությունը, որի մեջ արդարացիորեն քննադատության էր ենթարկել մի շարք ամերիկյան հայագետների, որոնք, ձգտելով հաճոյանալ թուրքական պատմագրությանը, հետևողականորեն աղավաղում և ֆալսիֆիկացիայի են ենթարկում հայոց պատմության բազմաթիվ հիմնախնդիրներ: Փաստորեն, Ա.Այվազյանից վրեժ է լուծվում նրա հայրենասիրական, սկզբունքային դիրքավորման համար¹:

Վերադառնալով միջազգային գիտական ասպարեզում պետական մարմինների՝ հասարակագիտական հարցերին հոգածություն և անմիջական միջամտություն ունենալու անհրաժեշտությանը, նշենք միջազգային կյանքում բոլորովին նորերս արձանագրված մեկ այլ օրինակելի դեպք:

Իրանական օրինակ. - 2004թ. հոկտեմբերին լույս տեսավ ամերիկյան Ազգային աշխարհագրական ընկերակցության՝ *National Geographic Society*-ի «Աշխարհի ատլասի» 8-րդ հրատարակությունը, որում Պարսից ծոցը, բացի իր այդ հայտնի անվանումից, նշված էր մեկ այլ անվանմամբ ևս՝ Արաբական ծոց: Թեև վերջին անվանումը դրված էր փակագծերում, Իրանն այս քայլը համարեց քաղաքական ոտնձգություն և, ի պատասխան, արգելեց Իրանում այդ ընկերակցության բոլոր հրապարակումների վաճառքը: Բացի այդ, Իրանի Մշակույթի և իսլամական ուսմունքի նախարարությունը պահանջել էր, որպեսզի ատլասում ուղղվի նաև մի ծանոթագրություն, որը Պարսից ծոցի մի քանի կողմեր համարում է Իրանի կողմից «գրավված»: Ինչպես հայտարարեց վերոհիշյալ նախարարության պաշտոնյան, «Քանի դեռ *National Geographic*-ը չի ուղղել իր ատլասում Պարսից ծոցի կողմին (փակագծերում) Արաբական ծոցի գործածումը, արգելված են և՛ նրա հրապարակումները (հինգ տարբեր հանդեսներ), և՛ նրա ժուռնալիստների գործունեությունը²:

¹ Մեն Ս.Արևշատյան, *Վարդան Ռ. Գրիգորյան*, «ՀՀ Բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի նախագահ» պրն. Ա.Թռչունյանին», «Ազգ», 23.12.2003: Այս ատենախոսության շուրջ ծավալված իրադարձությունների և դրանց դրդապատճառների մասին տե՛ս նաև հետևյալ հրապարակումները՝ «Պատմագիտության չինովնիկները: Դա վրեժխնդրություն է և խայտառակություն միաժամանակ» (Հարցազրույց ակադեմիկոս *Հրաչիկ Միսնյանի* հետ), «Հայոց աշխարհ», 12.12.2003: *Լևոն Միքայելյան*, «Спецзаказ для спецсовета», «Голос Армении» (Լևոն Միքայելյան, «Հատուկ պատվեր մասնագիտական խորհրդին»), 16.12.2003: *Սոս Մարգարյան*, *Ձորի Բալայան*, *Պերճ Զեյթունցյան*, *Լևոն Մևանյան*, «Ի պաշտպանություն ճշմարիտ գիտության», «Ազգ», 23.12.2003: *Գևորգ Յազըճյան*, «Անբարոյականությունը հայրենական հայագիտության մեջ» նշվ. աշխ.: *Ձորի Բալայան*, «Պատմությունը վառող է, որը չոր պետք է պահել», «Հայաստանի Հանրապետություն», 24.01.2004, «Ազգ», 23 և 24.01.2004: *Зорий Балаян*, «История – это порох, который надо держать сухим», «Голос Армении», 27.01.2004: *Никита Заробян*, «Профессор Вальтер Дилоян против профессора Вальтера Дилояна», «Голос Армении» («Պրոֆեսոր Վալտեր Դիլոյանն ընդդեմ պրոֆեսոր Վալտեր Դիլոյանի», «Գոլոս Արմենիի»), 31.01.2004: [*Օվաննես Ասրյան*], «Еще один ракурс...», (Հովհաննես Ասրյան, «Եվս, մեկ իանգրեճ (ռակուրս)...)» «Новое время», 17.02. 2004: *Գևորգ Յազըճյան*, «Պատասխանի իրավունքով: Շինծո՛ւ, թե՛ իրական պատմություն», «Հարթակ», 18.02.2004: *Արմեն Այվազյան*, «Գիտությունն ու կեղծիքն անհամատեղելի են», «Շրջադարձ» (Երևան), թիվ 2, մայիս, 2004: Լրացուցիչ նյութեր կարելի է գտնել ինտերնետային հետևյալ էջում www.artsakhworld.com/Armen_Aivazian/Reviews_and_Discussions/Articles_Eng.html: Տե՛ս Հավելված Թ.:

² *Nasser Karimi*, «Iran Bans Sale of Nat'l Geographic Atlas», *Associated Press*, November 23, 2004.

Իրանի կառավարության հաջորդ քայլն այն եղավ, որ շատ արագ՝ ընդամենը չորս շաբաթվա ընթացքում, ի մի բերվեցին և դեկտեմբերի 19-ին առանձին ժողովածուով հրապարակվեցին այդ տարածաշրջանի պատմական քարտեզները, որոնցում Պարսից ծոցն արձանագրված է իր միակ պատմական անվանմամբ: Կազմակերպվեց նաև հին և միջնադարյան այդ քարտեզների հատուկ ցուցահանդես, որի բացումը կատարեց Իրանի արտգործնախարար Քամալ Խարազին: Նա շեշտեց, որ Պարսից ծոցի անունը չի կարելի փոխել¹: Արաբական ծոց այն սկսել են կոչել միայն 1950-ական թթ. պան-արաբիստները՝ Եգիպտոսի նախագահ Գամալ Աբդել Նասերը, ապա և Իրաքի նախագահ Սադամ Հուսեյնը:

Այս առումով *Ստեյքհոլմ Փրեսի* թղթակիցը նկատում է, որ Իրանը «Արաբական ծոց» անվանման գործածումն իր ինքնիշխանության ոտնահարում է համարում:

Ցուցահանդեսում կար նաև *National Geographic*-ի 1990թ. թողարկած «Աշխարհի ատլասը», որտեղ Պարսից ծոցի Աբու Մուսա և Մեծ ու Փոքր Թունբ կղզիները նշված են որպես պարսկական, սակայն 2005թ. հրատարակման մեջ՝ արդեն իբրև Իրանի կողմից «գրավված» և Միացյալ Արաբական Էմիրությունների կողմից «պահանջվող»:

Ունենալով պետական հզոր հովանավորություն՝ իրանցի պատմաբանները և քաղաքագետները մի ամբողջ շարժում ծավալեցին ի պաշտպանություն Պարսից ծոցի պատմականորեն միակ ճիշտ անվանման, իրանցի երիտասարդները գորավիզ եղան նրանց՝ Ինտերնետի միջոցով ստորագրահավաք կազմակերպելով: Իրանցի քաղաքագետ Դավուդ Հերմիդաս Բավանդն իրավիճակը բնութագրեց գիտաբարոյական տեսանկյունից. «Մտավորականները, գիտնականները և բոլոր նրանք, ովքեր կարևոր են համարում պատմական անվանումների պահպանումը, չեն կարող լուռ մնալ փաստերի այսպիսի բացահայտ աղավաղման դեպքում: Իրանի գիտնականներն իրենց հողվածներով ու պատմական փաստերով աշխատում են պաշտպանել Պարսկական ծոց անվանումը»²:

Սկզբում *National Geographic*-ը փորձեց պաշտպանել Արաբական ծոց եզրի գործածումը, հայտարարելով, թե «այդպիսով փորձում է դյուրին դարձնել այդ տեղի հայտնաբերումն ընթերցողների համար, որոնք այն փնտրում են Արաբական ծոց անվան տակ»³: Սակայն արդեն դեկտեմբերի 8-ին իր վեբ-կայքում հանդես եկավ մի նոր հայտարարությամբ, որում արդեն դիվանագիտական լեզվով խոսվում էր հնարավոր շտկման մասին: Քիչ անց՝ 2004թ. դեկտեմբերի 30-ին, դարձյալ իր վեբ-կայքում, *National Geographic*-ը ուղղեց ինքն իրեն՝ ջնջելով Արաբական ծոց անվանումն «Աշխարհի ատլասի» վրայից (առայժմ այդ ուղղումն արված է քարտեզի միայն ինտերնետային տարբերակում, հետագայում կարվի նաև ատլասի լրացուցիչ տպաքանակի թողարկումներում): Նույն քարտեզի վրայից ջնջվեց նաև վերոհիշյալ կղզիների՝ իրանական օկուպացիայի տակ լինելու ծանոթագրությունը: Իրանի արտգործնախարար Խարազին այս կապակցությամբ նկատեց, որ *National Geographic*-ի «նահանջը հաղթանակ է յուրաքանչյուր իրանացու համար»⁴:

¹ *Ali Akbar Dareini*, «Iran Shows Persian Gulf Historical Maps», *Associated Press*, December 19, 2004.

² *Ibid.*

³ *Jasper Mortimer*, «Iran Celebrates Cartographic Victory», *Associated Press*, January 4, 2005.

⁴ *Ibid.*

Գալով մեզ՝ ցավով նկատենք, որ հայության ո՛չ պետական, ո՛չ քաղաքական, ո՛չ էլ գիտական կառույցները բողոքի նմանատիպ որևէ փորձ դեռևս չեն արել այն բացահայտ ոտնձգությունների հանդեպ, որոնց ենթարկվել ու ենթարկվում են հայոց պատմությունն ու մշակույթը, պատմական աշխարհագրությունն ու ժողովրդագրությունը, ազգային խորհրդանիշ դարձած գործիչներն ու ստեղծագործությունները¹: Հիշատակենք թեկուզ միայն այն, որ արևմտյան արևելագիտության ու «հայագիտության» մեջ Արևմտյան Հայաստանն արդեն վաղուց փոխարինվել է «արևելյան Անատոլիա» եզրով (ինչը բոլոր առումներով սխալ է), ավելին՝ պատմական Հայաստանն ինքն է դուրս մղվել միջազգային հանրագիտարանային բազմաթիվ հրատարակություններից, գրքերից ու հոդվածներից²: Մփյուռքահայ մի շարք հեղինակներ իրենք են գործածում արևելյան Անատոլիան՝ Հայաստան, Արևմտյան Հայաստան, Հայկական լեռնաշխարհ եզրերի փոխարեն: Այլևս չենք խոսում հայկական այն բազմաթիվ տեղանունների մասին, որոնք դիտավորյալ աղավաղվել և անճանաչելիորեն փոփոխվել են՝ կիսելով իրենց բնիկ ժողովրդի ճակատագիրը: Խիստ օգտակար կլինեք, եթե մենք էլ կազմակերպեինք մի ցուցահանդես, որտեղ երևար Հայաստանի՝ հնուց մինչև այսօր տպագրված օտարալեզու քարտեզների վրա գրանցվածությունը, ինչպես նաև դրանցից Արևմտյան Հայաստանի աստիճանական անհայտացումը: Օրինակ՝ դեռևս 1967թ. Մոսկվայում լույս տեսնող «Малый атлас мира» կարևոր հրատարակության մեջ Թուրքիայի քաղաքական քարտեզի արևելյան շրջանները՝ Արևմտյան Հայաստանի տարածքը, նշված են որպես «Հայաստան» (*Армения*), հետագայում այն փոխարինվեց «Հայկական լեռնաշխարհ»-ով (*Армянское нагорье*)³:

Միջազգային ասպարեզում պատմական ճշմարտությունը (և այդպիսով՝ սեփական շահերը) պաշտպանելու հայ մտքի չկամությունը ևս մեկ տխուր վկայություն է մեզանում պետական մտածողության, ազգային արժանապատվության, հետևաբար, նաև դիմադրողականության տակավին խիստ ցածր մակարդակների մասին: Քաղաքական գիտակցության այս բացերը կարող է և պարտավոր է լցնել միմիայն հայոց նորանկախ պետությունը՝ իր բոլոր կառույցներով հանդերձ:

Այսպիսով՝ Հայաստանի հայագիտությունը չունի այն ներքին միասնականությունը, համերաշխությունը, կարգապահությունը և կազմակերպչական ու ենթակառուցվածքային ինքնաբավությունը, որոնք միանգամայն բնորոշ են ամերիկյան կեղծ-հայագիտությանը:

6. Հայրենի և արտասահմանյան հայագետների համագործակցության մասին

Հայրենի և արտասահմանյան հայագետների միջև արդյունավետ համագործակցությունը նախատեսում է աշխատանքային որոշակի սկզբունքների, գիտական էթիկայի և բարոյականության նորմերի հստակ ճանաչում և պարտադիր պահպանում:

Այսօրվա դրությամբ հայաստանյան և արևմտյան, հատկապես՝ ամերիկյան հայա-

¹ Օրինակները բազմաթիվ են, տե՛ս Ս.Այվազյան, «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ»:

² Նույն տեղում, էջ 22-23, 37-40, 42-43, 63-65, 83-85 և այլն:

³ Տե՛ս *Малый атлас мира* (Москва: Главное управление геодезии и картографии Министерства геологии СССР, 1967), с. 100. Հմմտ. *Атлас мира* (Москва: Главное управление геодезии и картографии Министерства геологии СССР, 1990), с. 43.

գետների լայնածավալ գիտական համագործակցությունը բարդագույն խնդիր է:

Հայրենի և արտասահմանյան հայագետների միջև արդյունավետ համագործակցության ելակետային սկզբունքը՝ հայոց ազգային արժանապատվության նկատմամբ հարգանքն է: Այս սկզբունքի խախտումը հայագետի կողմից ի չիք է դարձնում արդյունավետ գիտական համագործակցության որևէ հնարավորություն:

ԱՄՆ հայագիտական կենտրոններում հայաստանյան և ամերիկյան հայագետների միջև փոխհարաբերությունները կարող են ունենալ հետևյալ տարբերակները.

ա) ամերիկյան հայագիտությունը, օգտագործելով իր ֆինանսական ռեսուրսները, հենվելով իր ներքին տոտալիտար կարգապահության և պետական ու քաղաքական հովանավորության վրա, աստիճանաբար կարողանում է կոռուպցիոն հայաստանյան հայագիտությունը, ստանձնել նրա «շեֆությունը» և իր տեսակետները պարտադրել նաև հայաստանյան գիտնականների միջավայրում (թեև կոռուպցիոն միջոցները տարբեր են, արդյունքը կարող է լինել մոտավորապես այնպիսին, ինչպիսին խորհրդային ժամանակներում էր, միայն թե Հայաստանի հայագիտության կախվածությունն արդեն լինելու է ոչ թե մոսկովյան և լենինգրադյան, այլ արևմտյան կենտրոններից),

բ) հայաստանյան հայագիտությունը չի ենթարկվի ճնշումների ու պարտադրանքի և ակտիվորեն կապաքարի ամերիկյան կեղծ-հայագիտական դպրոցի արտադրանքի դեմ, ինչը պարտադրաբար նախատեսում է անգլերենով ազատ ստեղծագործող նոր կադրերի պատրաստում և այդ ու այլ եվրոպական լեզուներով բարձրարժեք ուսումնասիրությունների հրատարակություն,

գ) հայաստանյան հայագիտությունը չի կարողանա սեփական արտադրանքը դուրս հանել միջազգային ասպարեզ. նրան կխանգարեն սեփական անպատրաստությունը, ամերիկյան կեղծ-հայագիտությունն ու նրա հովանավորները: Արևմտյան գիտական պարբերականներում, հանրագիտարաններում և այլ կարգի հրատարակություններում կշարունակի իշխել ամերիկյան կեղծ-հայագիտական արտադրանքը (մոտավորապես այն, ինչ ունենք այսօր),

դ) կեղծ-հայագիտության ջանքերով կստեղծվի (մասամբ արդեն ստեղծվել է) հայաստանյան հայագետների «առաջավոր» փաղանգ, որը հլու-հնազանդորեն կկատարի իրենից պահանջվածը տարբեր տեսակի վարձատրությունների դիմաց և արտասահմանում կմատուցվի որպես հայաստանյան հայագիտության «ծաղիկ» (այս գործընթացը նույնպես սկսված է):

7. Հայրենի հայագիտության կոռուպցիայի մեխանիզմները

Հայաստանի հայագիտությունը կոռուպցիոնալ համար կիրառվում են հետևյալ մեթոդներն ու եղանակները.

1. Երկարաժամկետ աշխատանքի կազմակերպում արևմտյան առաջատար համալսարաններում և գիտահետազոտական կենտրոններում: Կեցության և ճանապարհի ծախսերը լիովին իր վրա է վերցնում հրավիրող կողմը:
2. Արտասահմանյան կարճաժամկետ ուղևորությունների պարբերական կազմակերպում, որոնց ընթացքում հայաստանցի մասնագետի ծախսերը լիովին իր վրա է վեր-

ցնում հրավիրող կողմը:

3. Կարճաժամկետ՝ մինչև մեկ տարի տևողությամբ, դրամաշնորհներ, որոնք տրվում են Հայաստանում որոշակի աշխատանք կատարելու դիմաց:
4. Կոնֆերանսների կազմակերպում արտասահմանում և Հայաստանում, որոնց ծախսերը լիովին իրենց վրա են վերցնում արևմտյան մեկենասները: Ընդ որում՝ հենց այդ մեկենասներն էլ որոշում են մասնակիցների ցանկը՝ իրենց հրավերով հաճախ պարզևատրելով իրենց «գիտական» գծի հայաստանցի պաշտպանին կամ համակերպվողին և, ընդհակառակը, հրավերի մերժումով պատժելով իրենց գծի քննադատին կամ հակառակվողին: Մակայն ամենակարևորն այն է, որ այդ պարբերական կոնֆերանսները ձևավորում են հայագիտության նոր համախառն «դպրոցը»՝ ամերիկյան մեկենաս կեղծ-դպրոցի ղեկավարությամբ:
5. Հայրենի հայագիտության ղեկավար պաշտոնյաների անհատական ու նույնիսկ ընտանյոք հրավերներ արտասահման: Օրինակ՝ 1990-ական թթ. ի վեր Վենետիկի համալսարանի պրոֆեսոր Լ.Զեքիյանը բազմիցս, շարքային պրոֆեսորի համար անհասկանալի միջոցներով, նմանատիպ հրավերներ է կազմակերպել հայագիտության բոլոր ղեկավար պաշտոններն ու լծակներն իր ձեռքերում կուտակած ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանի համար: Պետք է նկատել նաև, որ Լ.Զեքիյանի հայացքները Հայաստանի և Սփյուռքի մասին ունեն հստակ հակահայաստանյան բնույթ¹, իսկ նրա կապերը Թուրքիայի հայագիտական կենտրոնների հետ չափազանց սերտ են ու սիրալիր²: Ուստի բոլորովին պատահական չէ, որ 2004թ. հոկտեմբերին կաթոլիկ վարդապետը (Ճիշտ ինչպես Ռ.Սյունին ու Ժ.Լիպարիտյանը ԱՄՆ-ում) կազմակերպեց թուրք և հայ պատմաբանների մերձեցման հերթական մի «գիտաժողով»՝ «Հայերն ու թուրքերը պատմության մեջ. 1000 տարվա վաղեմության հարաբերություններ» վերնագրով, որն ինքնին հուշում է ինչ-որ բարեկամական հարաբերությունների մասին: Ընդ որում, գիտաժողովի ձևաչափը խիստ անհավասար պայմաններ էր նախատեսել. թուրքական կողմը ներկայացրել էր 6 զեկուցում, հայկականը՝ ընդամենը 1³ (տե՛ս նաև Հավելված Ա):
6. Առավել վտանգավոր կոռպտացիայի մի ծրագիր է հայաստանցի ուսանողների և ասպիրանտների հետ աշխատանքի կազմակերպումը, այսինքն՝ դեռևս մասնագիտական պատրաստություն չունեցողների կանխիչ «ուղեղի լվացում», ինչպես ժամանակին արվում էր «ուրարտագիտության» լենինգրադյան կենտրոններում⁴:

¹ Իտալիայում համալսարանական ուսումն ավարտած և Հայաստան վերադառնալ պատրաստվող մի ուսանողի՝ Ա.Ք.-ին, Զեքիյանը խորհուրդ էր տվել մնալ արտասահմանում, քանի որ, իր համոզմամբ՝ «Հայաստանն առաջիկա 10-15 տարվա մեջ կործանվելու է, ուստի անհրաժեշտ է սփյուռքն ամրացնել»:

² Տե՛ս այս ուսումնասիրության Հավելված Ա-ն՝ Պրոֆ. Լ.Զեքիյանը Թուրքիայում: Զեքիյանի քննադատությունը տե՛ս նաև *Սրմեն Սյվազյան, «Հիմնատարեր Հայաստանի ազգային անվտանգության հայեցակարգի»,* մասն Ա, Երևան, «Մամարկ», 2003, էջ 128-131:

³ *Հակոբ Չաքրյան*, «Հայկական հարցին նվիրված գիտաժողով Վենետիկում, թե՛ այդ հարցն առանց Հայաստանի մասնակցության լուծելու արատավոր պրակտիկայի նոր դրսևորում», «Ազգ», 27.10.2004:

⁴ 2002թ. հոկտեմբերին Հարվարդում կայացած գիտաժողովին այս առաջարկով հանդես էր եկել Մովսես Խորենացուն բազմիցս անվանարկած ու նրա «Հայոց պատմության» անգլերեն թարգմանությունը միտումնավոր աղավաղած պրոֆ. Ռ.Թոմսոնը (տե՛ս *NAAASR Newsletter*, Fall-Winter 2002, p. 8-9): Հնարավոր է, այսպիսի մի ծրագրի մշակման համար անհրաժեշտ տեղեկատվություն հավաքելու համար էր 2003թ. Հայաստանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի մագիստրատուրա «սովորելու» էր եկել ամերիկացի մի ուսանող, որը բացարձակապես չունեի հայագիտական նախասիրություններ ու հետաքրքրություններ (տողերիս հեղինակը նրան մեկ կիսամյակ դասավանդել է):

Բնականաբար, արտասահման նորից հրավիրվելու կամ դրամաշնորհ ստանալու ցանկություն ունեցող մասնագետը, ձգտելով կրկին արժանանալ նույն շնորհներին, ոչ միայն երբեք չի փորձելու հակառակվել, քննադատել իր մեկենասի «գիտական» տեսակետները, այլև նրան հաճոյանալու նպատակով հաճախ հարմարեցնելու է իր գրածը կեղծ-գիտական տեսակետներին:

Կոռպտացիայի համար բարենպաստ հնարավորություններ են ստեղծում նաև մի քանի այլ հանգամանք: Ինչպես ասվեց, Վլ.Բարխուդարյանի ձեռքբերում այսօր կենտրոնացվել են հայագիտության հնարավոր գրեթե բոլոր հիմնական վարչական լծակները. նա ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահն է և գիտքարտուղարը, ԳԱԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի վարիչն է, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող՝ ԲՈՀ 004 մասնագիտական խորհրդի նախագահն է, պատմության ինստիտուտում բաժնի վարիչ է, պատմության դպրոցական դասագրքերի գլխավոր խմբագիր, 2004թ. կեսերին ԳԱԱ նախագահությունում վերստեղծված գիտական հրատարակությունների խորհրդի նախագահ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում էլ Գերագույն հոգևոր խորհրդի անդամ է (այս վերջինը բացարձակ զավեշտ է՝ Վլ.Բարխուդարյանը խորհրդային շրջանում մոլի կոմերիտական-կոմունիստ էր, կատաղի աթեիստ)¹: Ըստ երևույթին, հե՛նց Վլ. Բարխուդարյանին վերջերս նկատի ունեւր «Նովոյե վրեմյա» թերթի թղթակիցը՝ թվարկելով ու քննադատելով բազմաթիվ պաշտոններ զբաղեցնող ՀՀ ԳԱԱ նախագահության պաշտոնյաներին. *«Парадокс и в том, что одни и те же люди, возведенные в свое время в ранг «бессмертных», могут быть одновременно членами президиума НАН РА и директорами научно-исследовательских институтов, председателями диссертационных комиссий, советов по издаваемой в стране научной литературы, учебников, именуемых в народе «мучебниками», и еще целого ряда почетных и к тому же неплохо оплачиваемых должностей. Возникает законный вопрос: как им удастся совмещать все это и еще заниматься наукой?!»*:

Սակայն արդյոք պատահակա՞ն է այս կենտրոնացումը, թե՞ այն բխում է հայագիտությունը լիովին կոռպտացնելու օտար ծրագրերից, որոնց իրականացմանը Վլ.Բարխուդարյանը, ըստ ամենայնի, վաղուց է կամավորապես որդեգրվել:

Մյուս անբարենպաստ հանգամանքն այն է, որ վերջին տարիներին Հայաստանում տիրող սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմանները բերել են հայագետների շարքերի վտանգավոր չափերի հասնող նոսրացմանը: «ՀՀ ԳԱԱ գիտական ու գիտակազմակերպչական գործունեության հիմնական արդյունքները 2001թ.» հաշվետվության համաձայն, 2002թ. հունվարի 1-ի դրությամբ հումանիտար գիտությունների 10 բաժանմունքներում աշխատում էին ընդամենը 526 գիտաշխատող: Եթե նկատի ունենանք, որ նրանցից ոչ բոլորն են զբաղվում բուն հայագիտական ուսումնասիրություններով, մի մասն արդեն տարիքն առած և զառամյալ մասնագետներ են, մի մասն էլ գիտական բալաստ է, ապա խոսքը, լավագույն դեպքում, ընդամենը 150-200 մասնագետի մասին է: Հասկանալի է, որ այս թիվը

¹ *Нора Кананова, «Тихая заводь под названием «академия», «Новое время», 25 января 2005г.).*

կեղծ-հայագիտական դպրոցին թույլ է տալիս աշխատել յուրաքանչյուրի հետ առանձին-առանձին: Ընդ որում՝ աշխատանքը տարվում է հետևյալ սկզբունքներով:

Անգիջող հայրենասիրական սկզբունքներով առաջնորդվող հայագետները ենթարկվում են մեկուսացման, մասնավորապես՝

ա. չեն հրավիրվում հաճախակի կազմակերպվող գիտաժողովներին,

բ. նրանց աշխատությունները լռության են մատնվում, անգամ պարզ հղումներ չեն կատարվում, ընդամին՝ երբեմն ենթարկվում են գրագողության,

գ. մերժում են դրանց հրապարակումը արտասահմանյան հայագիտական և արևելագիտական հանդեսներում,

դ. բնականաբար, որևէ դրամաշնորհ նույնպես չեն ստանում:

Կոռուպցիայի մեծ ցանկություն ու հակումներ դրսևորողները, հաճախ՝ բավական թույլ գիտնականներ, արժանանում են վերոհիշյալ բոլոր արտոնություններին:

Իսկ դեռևս չկողմնորոշվածների հետ շարունակում է անդուլ աշխատանք տարվել:

Միջազգային գիտական ասպարեզում կեղծ-հայագիտության լիակատար վերահսկողության հաստատումը հնարավոր է դառնում ինչպես այս մեթոդների կիրառմամբ, այնպես էլ կեղծ-հայագիտության ենթակառուցվածքի հիմքում դրված բարձր կարգապահությամբ¹, լավ իրազեկվածությամբ, կազմակերպչական ու կապային առավելություններով և, հատկապես, լեզվական գերիշխանությամբ՝ անգլերեն հրատարակությունների անմրցելի քանակով:

8. Դիմադրական աշխատանքի և ձգտումների բացակայության հետևանքները

Հայագիտության, ինչպես և հայ հասարակագիտության մեջ, չափազանց թույլ է զարգացած քննադատությունը, մանավանդ՝ արևմտյան հայագետների և արևելագետների տեսական մոտեցումների և աշխատությունների նկատմամբ:

Հայրենի հայագիտության առջև կանգնած տեսական ու գործնական բազմաթիվ մարտահրավերներ մնում են անպատասխան ոչ այնքան մասնագիտական անպատրաստվածության, որքան սուր հարցերին անդրադառնալու կամքի իսպառ բացակայության պատճառով: Ավելին՝ փորձ է արվում միտումնավոր վիժեցնել այդ հարցերի արժարժույթը, որով, սակայն, խնդիրները, բնականաբար, չեն վերանում: Ներկա կացության մասին լավագույն պատկերացում կարող է տալ հայագիտական երկու համաժողովի քննությունը:

Հայագիտական երկու համաժողով

Ամերիկյան «հայագիտության» խնդրի նկատմամբ ՀՀ ԳԱԱ նախագահության և ակադեմիական ինստիտուտների որդեգրած քաղաքականությունը լիովին բացահայտվեց

¹ Բարձր կարգապահությունն ապահովելու մի շարք այլ մեթոդների մասին տե՛ս *Ս. Այվազյան, «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ», էջ 228-232:*

2003թ. սեպտեմբերի 15-20-ը Երևանում տեղի ունեցած «Հայագիտության արդի վիճակը և զարգացման հեռանկարները» թեմայով միջազգային առաջին համաժողովին, որին մասնակցում էին 25 երկրից ժամանած շուրջ 90 հայագետ:

Արևմտյան հայագետների պահանջով՝ հրավիրվել էին բոլոր հայագետները, և միայն մեկին՝ Ա.Այվազյանին թույլ չէր տրվել մասնակցել դրա աշխատանքներին¹: Բանն այն է, որ համաժողովը նախագծած «կեղծ-հայագիտության» պարագլուխների նպատակով՝ պետք էր լռեցնել ու վերջ դնել «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ» մենագրության հրապարակմամբ՝ Հայաստանի և Սփյուռքի հայագիտական ու մտավորական շրջանակներում առաջացած քննադատությանն ու դիմադրական տրամադրություններին: Բանը հասավ նրան, որ Հայաստանում հայագիտության թիվ 1 աստիճանավոր պաշտոնյան՝ ակադ. Վ.Բարխուդարյանը, բացեիքաց խոստովանեց այդ հանգամանքի ու համաժողովի բուն նպատակի մասին. «Համաժողովին Սփյուռքից հրավիրել էինք անխտիր բոլոր հայագետներին՝ նպատակ ունենալով վերացնել ստեղծված որոշ անջատվածությունը, սառնությունը: Դա նկատվում էր հատկապես ԱՄՆ պատմաբանների հետ հարաբերություններում: Պատճառն Արմեն Այվազյանի «Հայոց պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ» (1998) մենագրությունն էր»²:

Այսպիսով՝ անհրաժեշտ էր, մի կողմից՝ ցուցադրել, որ իբր ոչ մի լուրջ խնդիր էլ Հայաստանի և Արևմուտքի պատմաբանների միջև գոյություն չունի, ամբողջ աղմուկն անհիմն հրահրել է մի «մարզինալ» հեղինակ: Մյուս կողմից՝ պետք էր բոլոր հայագետներին ցույց տալ, որ այդ Ա.Այվազյանը մեկուսացված է և պատժված:

Այնուհետև Վ.Բարխուդարյանը խոստովանում է նաև, որ Ա.Այվազյանին թույլ չեն տվել հանդես գալ ամերիկյան հայագիտության քննադատությամբ. «Նա ներկայացրել էր զեկուցում ամերիկահայ պատմաբանների մասին, իսկ այդ հարցը մեզ մոտ վիճահարույց է: Իսկ քանի որ մեր նպատակը Սփյուռքի հետ համագործակցություն ստեղծելն է, և՛ այդ, և՛ ուղղագրության հարցը որոշեցինք քննարկման նյութ չդարձնել՝ դրանք է՛լ ավելի չսրելու և կրքեր չբորբոքելու նպատակով, մանավանդ, որ նման ընդգրկուն համաժողովում հնարավոր չէր դրանք լուծել: Մենք Այվազյանին ասել ենք, որ այդ թեմաներով կհրավիրվեն նեղ մասնագիտական քննարկումներ: Նրան առաջարկել ենք այլ զեկուցում: Հրաժարվել է»³:

Այս կապակցությամբ նշենք երկու հանգամանք:

Նախ, իմ ու համաժողովի կազմակերպիչների միջև *որևէ* խոսակցություն առհասարակ չի եղել, նրանք ինձ համաժողովին չեն հրավիրել, այնուհետև մերժել են անգամ ընթերցել իմ ներկայացրած դրույթները, որոնք վերնագրված էին «Հայրենի և արտասահմանյան հայագետների համագործակցության սկզբունքների մասին» ու բոլորովին էլ նվիրված չէին ամերիկյան հայագիտության քննադատությանը: Պարզապես, իրենց առջև

¹ *Арис Казинян, «ТОЧКИ НАД «і» в каком-то смысле на I международном конгрессе арменоведов расставлены», «Голос Армении», 23 сентября 2003г.*

² «Համաժողովը լուծեց իր առաջադրած բոլոր խնդիրները», «Վասն հայության», 6 թիվ 25 (88), 24.10.2003: Նույն հարցազրույցը կրճատումներով լույս է տեսել ռուսալեզու «Գոլոս Արմենիի»-ում, 28.10.2003:

³ «Վասն հայության», 6 թիվ 25 (88), 24.10.2003: Հմմտ. «Գոլոս Արմենիի», 28.10.2003

դրսից, ակներևաբար, խնդիր էր դրվել արգելել իմ մասնակցությունը համաժողովի աշխատանքներին, որ և ի կատար ածվեց կացնային «նրբությամբ»:

Երկրորդ, ամերիկյան հայագիտության թեմայով նեղ կամ լայն «մասնագիտական քննարկումներ» կազմակերպելու առաջարկով ոչ թե ԳԱԱ հայագիտության ղեկավարությունն է ինձ դիմել, այլ ես՝ նրանց: Այդ առաջարկն արել եմ քանիցս, սկսած տակավին 1999 թվականից, երբ ամերիկյան պատմագրությանը նվիրված իմ մենագրությունը հասավ սփյուռքահայ ընթերցողին ու գիտական հերքում տալու անկարող կեղծ-հայագիտական դպրոցը փորձեց արժեզրկել նրանում եղած քննադատությունը՝ արհեստականորեն կրքեր բորբոքելով ու Հայաստանի հայագետներին իմ դեմ տրամադրելով: Այդ խնդրով քննարկումներ մինչև օրս էլ չեն կազմակերպվել: Հենց այն, որ այսպիսի քննարկում երբևէ չի անցկացվել Գիտությունների ակադեմիայի նախագահության նախաձեռնությամբ, արդեն ինքնին խոսում է հարցից խուսափելու մասին: Իսկ այժմ նման քննարկումներն արդեն գուցե անիմաստ են, որովհետև դրանց փոխարեն արևմտյան «հայագետների» հետ միացյալ ճակատ ստեղծած Վլ. Բարխուդարյանի և Բ.Հարությունյանի միջոցով ու նրանց ջանքերով լուրջ սեպ խրվեց հայրենի պատմագիտության մեջ, որը դեռ երկար ժամանակ իրեն զգալ կտա:

Կարևոր է նկատել, որ երևանյան համաժողովի գաղափարական պատրաստությունն սկսվել էր ավելի վաղ: Օրինակ՝ համաժողովից տակավին մեկ տարի առաջ ՀՀ ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի դեկան Բաբկեն Հարությունյանը կրկնում էր ամերիկյան հայագետների առաջադրած դրույթը, թե «մեր և արտասահմանյան հայագիտության միջև հակամարտություն բնավ չկա, այլ ընդամենը թյուրիմացություններ են առանձին հարցերի վերաբերյալ (*конфликта как такового в принципе не существует, есть недопонимание по отдельным вопросам*): Իմ կարծիքով, պատճառը երկու դպրոցների հայագետների միջև բնականոն կանոնավոր շփման պակասի մեջ է»¹: Բ.Հարությունյանի այսպիսի, մեղմ ասած, հարմարվողական դիրքորոշումներն էին պատճառը, որ դեռևս 1999թ. նա, Ալեքսանդր Իսկանդարյանի համահեղինակությամբ, ռուսերենով հրապարակեց սյունիական դրույթներով գրված մի խայտառակ հակահայկական հոդված՝ «Ազգային պատմությունները խորհրդային և հետխորհրդային պետություններում» ժողովածուում, որը լույս է տեսել Ֆրիդրիխ Նաուման հիմնադրամի հովանավորությամբ, Մոսկվայի «Այրո-XX» հրատարակչությունում: Ժողովածուն վերահրատարակվել է 2003թ.: Թեև բավականին ուշացումով, բայց, ի վերջո, այդ հոդվածը Հայաստանում ենթարկվեց ջախջախիչ քննադատության²: Դա, սակայն, որևէ կերպ չանդրադարձավ Բ. Հարությունյանի տնօրինած վարչա-

¹ «История без сослагательного наклонения», «Новое время», 23 октября 2002г.

² Искандарян Александр, Арутюнян Бабкен, «Армения: «Карабахизация» национальной истории», в сборнике «Национальные истории в советском и постсоветских государствах» (Москва, 1999, 2-е изд., 2003). *Լևոն Մելիք-Շահնազարյան*, «Անցումային ժամանակաշրջանի» արգելքն ու տոտեմը», «Շրջադարձ», թիվ 2, մայիս, 2004. *Լևոն Մելիք-Շահնազարյան*, «Табу и тотем «транзитного периода», На чью мельницу льют воду некоторые армянские историки?» www.defacto.am (Взгляд/Политика) 11.02.2004. *Գևորգ Յազրճյան*, «Ազգային պատմության դարաբաղաճում, թե՛ թուրքացում», «Շրջադարձ», թիվ 3, հունիս, 2004, էջ 34-36: *Александр Григорян*, «Чего изволите»-изация национальной истории», «Голос Армении», 06.04.2004, (ամբողջական տարբերակը լույս է տեսել Դե ֆակտո, 09.04.2004): *Александр Григорян*, «Открытое письмо профессору Б.Арутюняну», «Голос Армении», 31.08.2004: Տե՛ս նաև վավերացված Զ.:

կան կարևոր պաշտոնների ու լծակների վրա: Մյուս կողմից էլ՝ սև գործն արդեն արված էր. Բ.Հարությունյանի և Ա.Իսկանդարյանի հողվածն այժմ արդեն օգտագործվում ու հղվում է հակահայ գրականության մեջ, և այդպես կշարունակվի շատ երկար¹: Օտար ընթերցողի համար այդ հողվածում զետեղված հերյուրանքները ձեռք են բերում արտակարգ հավաստիություն շնորհիվ այն հանգամանքի, որ Բ.Հարությունյանը հողվածը գրելու պահին եղել է Հայաստանի մայր բուհի՝ ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի դեկանը, այժմ էլ նույն բուհում պաշտոնավարում է որպես Հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ, ինչպես նաև ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող՝ գիտական կոչումներ շնորհող մասնագիտական խորհրդի փոխնախագահն է:

Կեղծ-հայագետների թելադրած նույն գաղափարները քարոզում էին նաև ՀՀ ԳԱԱ որոշ այլ պաշտոնյաներ, այդ թվում՝ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն Նիկոլայ Հովհաննիսյանը. «Ինչ վերաբերում է Սփյուռքի և հայաստանյան գիտնականների միջև վերջին տարիներին եղած տարաձայնությունների խնդրին, կարծում եմ, բնավ պետք չէ կենտրոնանալ դրա վրա: Ըստ իս, դրանք ոչ թե տարաձայնություններ են, այլ տարբեր մոտեցումներ գիտության ամենատարբեր հիմնահարցերի վերաբերյալ: Քանի որ հայագիտությունը գիտություն է, բնականաբար, այստեղ էլ կան տարբեր կարծիքներ ու տեսակետներ: Բայց դրանք վերածել տարաձայնությունների ու բաժանարար գիծ դնել մեր և Սփյուռքի հայագետների միջև՝ մեծ վրիպում է: Գոյություն չունի այնպիսի գիտություն, որտեղ չկան տարբեր տեսակետներ, եթե կա, ուրեմն մեռած է: Հետևաբար, այդպիսի տարաձայնություններն օրինաչափ են բոլոր գիտություններում»²:

Այս տեսակետի քարոզչությանը միացան նաև պետական ու քաղաքական գործիչները: Մի խումբ մտահոգված գիտնականների ու քաղաքացիների նախաձեռնությամբ և Ազգային ժողովի գիտության, կրթության, մշակույթի և երիտասարդության հարցերի մշտական հանձնաժողովի կազմակերպությամբ, 2002թ. մայիսի 23-ին կայացան «Հայագիտության և հայոց լեզվի խնդիրները» թեմայով խորհրդարանական լսումները³: Լսումներին, բացի Շավարշ Քոչարյանից և Դավիթ Հովհաննեսից, այլ պատգամավորներ չմասնակցեցին: Կրթության և գիտության նախարար Լևոն Մկրտչյանն իր ելույթում ժխտեց երկու դպրոցների միջև խորը հակասությունների գոյությունը՝ շեշտելով, թե հայրենի և սփյուռքահայ հայագետները «բոլորն էլ հայրենասեր են»⁴:

2002թ. հոկտեմբերի 4-6-ը Հարվարդի համալսարանում կայացավ երևանյան գիտա-ժողովին նախորդած և այն գաղափարապես նախապատրաստող մի գիտաժողով՝ «Հայագիտության վերագնահատումը. անցյալը, ներկան և ապագան» (*Rethinking Armenian Stu-*

¹ Տե՛ս, օրինակ, В.А.Шнирельман, «Войны памяти. Мифы, идентичность и политика в Закавказье» (Москва: ИКЦ «Академкнига», 2003), сс. 47, 50:

² «Առաջին անգամ մեկտեղվելու են հայագիտական բոլոր ուժերը», «Ազգ», 11.09.2003:

³ Այս լսումների կապակցությամբ հայկական մամուլում հրապարակվեցին ուշագրավ վերլուծություններ՝ Լևոն Միքաելյան, «526», «Голос Армении», 18.05.2002, Արիս Կազինյան, «Слушания назначены на сегодня», «Голос Армении», 23.05.2002, Արիս Կազինյան, «Непозволительная роскошь или все мы – патриоты», «Голос Армении», 28.05.2002, *Անուշ Գալստյան*, «Անհանգրվան մտահոգություններ», «Ժամանակի ուղեկից» (շաբաթաթերթ), 25.05.2002, #25 (50), *Գևորգ Յազըճյան*, Լսումներ «Հայագիտության և հայոց լեզվի խնդիրներ» թեմայով... դատարկ դահլիճում, «Ազգ», 24.05.2002: Տե՛ս Հավելված Գ:

⁴ Արիս Կազինյան, «Непозволительная роскошь или все мы – патриоты», «Голос Армении», 28.05.2002.

dies: Past, Present, and Future) թեմայով: Այդ ժողովին ելույթ ունեցավ նաև ԱՄՆ-ում ՀՀ դեսպան, պատմական գիտությունների դոկտոր Արման Կիրակոսյանը: Իր խոսքում նա, նախ և առաջ, դիմեց գովաբանությանը. «Ամերիկյան հայագետները պատմագրության, լեզվաբանության, գրականության և արվեստի ուսումնասիրություններում ակնառու հաջողությունների են հասել...

Վերջին տասնամյակներում ամերիկահայ պատմաբանների աշխատանքն առանձնանում է վիթխարի հետազոտություններով, անկախ մտածողությամբ, օտար աղբյուրների հմուտ օգտագործմամբ, գիտական հիմքերի ապահովմամբ և միջազգային գիտաժողովներին մասնակցությամբ... այսպիսով հող նախապատրաստելով հայ ժողովրդի նոր պատմության, ազգային-ազատագրական շարժումների, Հայկական հարցի և ցեղասպանության պատմության ֆունդամենտալ քաղաքական ուսումնասիրության համար»¹:

Այնուհետև ՀՀ դեսպանն անցավ հայաստանյան և ամերիկյան հայագետների միջև «փոխադարձ մեղադրանքների և անառողջ բանավեճը» բարեկամաբար լուծելու ծանոթ խոսակցությանը²: Իհարկե, Ա.Կիրակոսյանի ներբողն ամերիկյան հայագիտությանը որևէ եզր չունի իրականության հետ, իսկ ՀՀ դեսպանն իր անունից, փաստորեն, Հայաստանի հովանու տակ է վերցնում ու պաշտպանում արդարացի քննադատության ենթարկված Ռ. Սյունիին, Ռ.Թոմսոնին, Ջ.Ռասելին և հայագիտությանն ու հայությանը մեծապես վնասած այլ «հայագետների»:

Հարվարդյան «գիտաժողովին» հրավիրված էր ընդամենը մեկ մասնագետ Հայաստանից՝ պատմական գիտությունների դոկտոր Ալբերտ Ստեփանյանը, որն իր ելույթում, սակայն, որևէ կերպ չանդադարձավ ամերիկյան հայագիտության մեջ տեղ գտած խորապես սխալ ու քաղաքականապես վտանգավոր երևույթներին, ոչ էլ արձագանքեց Հայաստանի հայագիտության ու հայագետների հասցեին հնչած բազմաթիվ վիրավորանքներին³:

Կեղծ-հայագիտական դաշտի ներքին խլրտումները

Նույն հավաքին ելույթ ունեցած Ջորջ Բուռնությանն անվանապես պախարակեց «Հայաստանից Արմեն Այվազյանին»՝ ամերիկյան հայագիտությունը քննադատելու համար, նշելով, որ իսկական գիտնականները, այսինքն՝ իրենք, տարբերվում են հայկական ազգայնականության քարոզիչներից⁴: Սակայն, մեկ տարի անց, Ջ.Բուռնությանը բավականին անսպասելի շրջադարձ կատարեց. երևանյան հայագիտական համաժողովին ներկայացրեց իր ելույթի դրույթները, որոնցով, փաստորեն, հաստատում էր իմ քննադատության գլխավոր եզրակացությունները, ներառյալ ամերիկյան հայագիտության կապվածությունն ԱՄՆ աշխարհաքաղաքական շահագրգռություններին, այսինքն՝ այն, ինչ ինքը

¹ *Amb. Arman Kirakossian, «Armenian Studies and Its Future,» NAAASR Newsletter, Fall-Winter 2002, p. 2.*

² *Ibid.*, pp. 2-3.

³ *Rethinking Armenian Studies: Past, Present, and Future, A Special Issue of the Journal of Armenian Studies, Volume VII, No. 2 (2003), pp. 133-140.*

⁴ *NAAASR Newsletter, Fall-Winter 2002, pp. 7-8.* Ուշագրավ է, որ, կարծես, ճիշտ ու ճիշտ խորհրդային քարոզչության կանոններով՝ այսպիսի հարձակումների ժամանակ հազվադեպ են հիշատակում անգամ անունս, էլ չասած՝ կոչումս և աշխատավայրս:

մերժում էր մեկ տարի առաջ: Ինչնից, ստորև մեջբերում ենք Ջ.Բուռնությանի վերոհիշյալ դրույթներն ամբողջությամբ, որոնք վերնագրված են այսպես՝ «Միացյալ Նահանգներում հայագիտության ոլորտի ներկա ճգնաժամը» (*The Current Crisis in the Field of Armenian Studies in the United States*). «Իմ զեկույցը քննում է Միացյալ Նահանգներում հայագիտության ոլորտի ներկա վիճակը: Այն մանրամասն վերլուծում է այն խնդիրները, որոնց բախվում են հայագիտական ամբիոններն ու հայագիտության գծով դոկտորական ատենախոսություն պաշտպանել որոշած ուսանողները¹: Ինձ օբյեկտիվ գնահատական տալու հնարավորություն է ընձեռում այն, որ ես հայագիտական որևէ ամբիոնում որպես վարիչ չեմ պաշտոնավարում, բայց և 25 տարի շարունակ ԱՄՆ բազմաթիվ համալսարաններում դասավանդել եմ Հայոց պատմություն: Ես մանրամասն կնկարագրեմ տարբեր ամբիոնների աշխատանքը, կգնահատեմ նրանց գիտական արտադրանքը և կքննեմ նրանց ջանքերը՝ ուսանողներ հավաքագրելու, նրանցից հետևորդներ պատրաստելու ուղղությամբ:

Իմ եզրակացությունները, դժբախտաբար, խիստ բացասական են: Բացառությամբ քչերի, ամբիոնի վարիչները չունեն ուսանողներին ներգրավելու [անհրաժեշտ] կիրքը: Նրանք մեծ մասամբ լեզվական և ակադեմիական թույլ պատրաստություն ունեցող և անձնական շահերին հետամուտ անհատներ են: Ամբիոնների մեկենասները չեն սահմանել ամբիոնների խնդիրները: Ավելին՝ համալսարանների ղեկավարությունն, ընդհանուր առմամբ, թշնամաբար է տրամադրված Հայաստանի նոր պատմության [դասավանդման] նկատմամբ, հատկապես, եթե այն առնչվում է Թուրքիային:

Մենք կանգնած են ջրբաժանի առջև. կամ մենք կշտկենք ներկա դրությունը, կամ կկորցնենք այն, ինչ խոստանում էր մեծ ապագա հայագիտության համար»²:

Գաղտնիք է, սակայն, թե ինչու հրապարակվեցին Բուռնությանի ելույթի միայն այս դրույթները, իսկ նա ելույթ այդպես էլ չունեցավ, ո՛չ էլ որևէ տեղ հետազայում տպագրեց այն: Մնում է ենթադրել, որ՝ ա) կամ Ջ.Բուռնությանը ենթարկվել է որոշակի ճնշումների և, տեղի տալով, հրաժարվել է հրապարակայնորեն հնչեցնել իր սուր քննադատությունը, բ) կամ իր դրույթներով նա շանտաժի է ենթարկել ամերիկյան «հայագիտության» ղեկավար շրջանակներին և իր ուզած ինչ-ինչ բաներ ստանալով՝ լռել է:

Համենայնդեպս, ամերիկյան «հայագիտության» մեջ սկսել են ծլարձակել նաև ներքին խլրտումներ: Դրանց ուժգին արտահայտությունն էր Վիսկոնսինի համալսարանի լեզվաբանության պրոֆեսոր (մինչ այդ աշխատել էր Հարվարդի համալսարանում) Բերթ Վոյի քննադատական ընդարձակ և սուր ելույթը, որում նա առանձնակի ուժով ջախջա-

¹ Այժմ ԱՄՆ-ում գործում են 15 հայագիտական ամբիոն - Ա. Ա.:

² «My paper will examine the current situation in Armenian Studies in the U.S. It will elaborate the problems facing the Armenian chairs and the students who decide to obtain the doctorate degree in Armenian Studies. Not being a chairholder in Armenian Studies, but having taught Armenian History for 25 years at many universities in the U.S., provides me with the opportunity to be objective. I shall detail the activities of the various chairs, assess their academic output and examine their efforts in recruiting and preparing students to take their place. My conclusions are unfortunately very negative. With few exceptions, chairs-holders do not possess the passion to attract students. Most are self-serving individuals with weak linguistic and academic backgrounds. The donors of the chairs have not defined the role of the chairs; furthermore, the university administrations are generally hostile to modern Armenian history – especially if it pertains to Turkey. We stand at a crossroad – either we correct the present situation or we loose what promised to be a great future in Armenian Studies». Տե՛ս «Հայագիտության արդի վիճակը և նրա զարգացման հեռանկարները» (զեկուցումների դրույթներ): Հայագիտական միջազգային համաժողով, սեպտեմբերի 15-20-ը, 2004, էջ 100-101:

խում է Հարվարդի համալսարանում հայագիտության դրվածքը և հայագիտության ամբիոնում «ցմահ» պաշտոնավարող Ջեյմս Ռասելին¹:

Ուշագրավ է, հատկապես, ամերիկյան հայագետներին Ջ.Բուռնոյանի «ներսից» տված բնորոշումը՝ «լեզվական և ակադեմիական թույլ պատրաստություն ունեցող և անձնական շահերին հետամուտ անհատներ» (*self-serving individuals with weak linguistic and academic backgrounds*): Այս դիտողությունը միանգամայն համահունչ է դեռևս 1998թ. մեր արած հետևյալ գնահատականին. «Եթե անգամ մի պահ մոռանանք կանխատրամադրված աղավաղումների իրողությունը, ապա Թոմսոնն ու թոմսոնականներն ավելին չեն, քան սոսկ հայագիտական երկրորդական ու երրորդական մակարդակի պատրաստություն ունեցող արևելագետներ»²: Բերթ Վոն Ճիշտ նույն բնորոշումն է տալիս, մասնավորապես, Ջ.Ռասելին՝ համարելով նրան «իրանագետ», այլ ոչ հայագետ: Բ.Վոն նույնիսկ կոչ է անում հայկական համայնքին դիմել բողոքի համապատասխան քայլերի, քանի որ Ջ.Ռասելը հայերին հաճախ անվանում է «նեոնացիստներ» (*neo-Nazis*), խորհրդահայ պատմաբաններին նույնպես նացիստ է համարում³: Արդեն միայն դրանով, Բ.Վոյի կարծիքով, Հարվարդի համալսարանի Մաշտոցի անվան հայագիտական ամբիոնը վնասում է ամերիկահայությանը, նրանց ճնշել ցանկացող ուժերի համար ստեղծում հարձակումների լավ առիթներ⁴:

Ցավոք, ՀՀ ԳԱԱ հայագիտական ինստիտուտներում չեն փորձում անգամ թարգմանել ու հրապարակել այս կարգի խիստ արժեքավոր «ներքին» քննադատությունը, անել համապատասխան հետևություններ ու մշակել հակազդեցության ծրագրեր:

Միջազգային ասպարեզում հայրենի հայագիտության, հայոց պատմության հանգուցային հարցերում սեփական տեսակետները տարածելուց և պաշտպանելուց խուսափելը, այլ կերպ ասած՝ օտարածին սխալ ու կեղծ տեսակետներին դիմագրավելուց հրաժարվելը բերել են նրան, որ համաշխարհային գիտական, գիտահանրամատչելի և քաղաքական գրականության մեջ Հայաստանին ու հայությանը վերաբերող հարցերը հանձնվել են արևմտյան հայագիտության անկաշկանդ տնօրինությանը՝ դրանից բխող քաղաքական, մշակութային ու հոգեբանական բոլոր ծանրագույն հետևանքներով: Այդ հետևանքները դասակարգենք ըստ ազդեցության ոլորտների:

Ա. Հետևանքները միջազգային քաղաքական ասպարեզում -

1. Հայոց պատմության ու մշակույթի մասին տեղեկությունները Հայաստանի և հայության համար քաղաքականապես վնասաբեր ու աղճատված տեսքով հրամցվում են միջազգային հանրությանը, մասնավորապես՝ համաշխարհային թատերաբեմում կշիռ և հեղինակություն ունեցող պետությունների քաղաքական, դիվանագիտական, զինվորական ու մտավորական վերնախավերին:

¹ Bert Vaux, «The Armenian Language and Armenian Studies: An Interview With Linguistics Professor Bert Vaux by Jason Sohigian», *The Armenian Weekly Online*, September-October 2003.

² Ա. Մյվազյան, «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ», էջ 154:

³ Bert Vaux, «The Armenian Language and Armenian Studies», *op. cit.*

⁴ «It's reasonable to not want to hurt your own people or your own group. But that's one of the reasons that action needs to be taken, because the chair is actually hurting the community at this point. When you call the Armenians neo-Nazis, that isn't helping the community and it's not leaving it alone-it's hurting it. You are providing fodder for people that want to attack the Armenians.» Bert Vaux, «The Armenian Language and Armenian Studies», *op. cit.*

2. Լայն ասպարեզ է թողնվում հակահայկական ու հակահայաստանյան այն քարոզչությանը, որ Թուրքիան պետականորեն իրականացնում է տասնամյակներ շարունակ: Պատահական չէ, որ հայոց պատմությունը, հոգեկերտվածքը և մշակույթը ծուռ հայելու մեջ ներկայացնող այդ քարոզչությունը, մնալով հիմնականում անպատասխան, բավականին արդյունավետ է¹:
3. Հատկապես ուժգին հարված է ուղղվում հայերի նկարագրին: Այս մասին ժամանակին ահագանգել է Գարեգին Նժդեհը, որի կողմից իրավիճակի բնութագրումը, ցավոք, այսօր էլ չի կորցրել արդիականությունը և վկայում է, որ Արևմուտքում՝ հասարակագիտական բնագավառում հայության դեմ քարոզչությունն սկսվել է վաղուց ի վեր. «Քեմալական իշխանության հաստատման առաջին իսկ օրերից, թուրքերը՝ բարբարոս, բայց արթուն քաղաքական բնագոյով օժտված մի ազգ, փորձեցին մեզ ոչնչացնել նաև բարոյապես: Թուրքիայում կատարված հայերի ցեղասպանությունն արդարացնելու կամ, ծայրահեղ դեպքում, հասկանալի դարձնելու նպատակով, թուրքերը մի շարք եվրոպական ծախու գրչակների ու հասարակական գործիչների աջակցությամբ, հակահայկական քարոզչության արշավ սկսեցին: Հայկական սպանդին հետևեց բարոյական եղեռնը՝ հայերի վարկաբեկումը: Ամերիկյան ու եվրոպական ամբիոններից ոչ թուրքերը հաճախակի հայտարարում էին. «Իրենց անարգ բնավորության պատճառով *հայերը դարձան թուրքերի* նողկանքի, այլ ո՛չ թշնամության գոհերը»: Այսպիսով մեղադրվում և վարկաբեկվում էին միլիոնավոր գոհերը, իսկ արդարացվում՝ մարդասպանները: Հակահայկական քարոզչությունը պնդում էր, որ մեղավոր են սպանվածները և ոչ՝ մարդասպանները՝ հայերին վերագրելով գոյություն չունեցող արատներ. ա) քոչվորականություն, իբր հայերն իրենց հողը չեն սիրում, բ) անամոթ գիշատչի վերաբերմունք իրենց «գոհերի» նկատմամբ՝ տնտեսական բնագավառում, գ) բարոյականության բնածին պակաս, որի հետևանքով և հակահասարակական կեցվածք և այլն: Ահա՛ թե ինչպես էին թուրքերը հայերին ներկայացնում ամերիկյան և եվրոպական ժողովուրդներին: Այդ հակահայկական քարոզչությունը վարում էին թուրքական դեսպանություններն ու հյուպատոսություններն՝ իրենց ռազմական, առևտրական ու մամուլի կցորդների հետ: Դրանում ակտիվ դեր էր խաղում և արտասահմանի թուրք ուսանողությունը: Հակահայկական քարոզչությամբ հատկապես աչքի էին ընկնում գրող Խալիդե հանըմը, Վեհիբ փաշան և ԱՄՆ-ում թուրքական

¹ Ժամանակին արտասահմանում հակահայկական քարոզչության դեմ տարվող աշխատանքի բացակայությունը նկատել ու խստորեն քննադատել էր Գարեգին Նժդեհը. «Մեր ժողովուրդը ոչ միայն քաղաքականապես խաբված է, այլև բարոյապես զրպարտված Եվրոպայում և Ամերիկայում: ...Այն, ինչն արտասահմանում կոչում են հայկական քարոզչություն, ոչ այլ ինչ է, քան գթարտություն աղերսող լալկան նվնվոց, որն արտասահմանցիների մոտ առաջացնում է լոկ խղճահարություն և շարունակ աճող արհամարհանք: ...Եթե նույնիսկ, վերջին քառորդ դարում (իմա՝ 1920-45թթ.- Ա.Ա.), որևէ եվրոպական լեզվով լույս է տեսել այս կամ այն հայամետ գիրքը, ապա հեղինակն արտասահմանցի է եղել» (Գարեգին Նժդեհ, «Դաշնակցության առաջացման պատմական պայմանները և նրա բնութագիրը», հրապարակված է «Նշխարներ. Գարեգին Նժդեհ, Հովհաննես Քաջազունի» զրբույկում, Երևան, «Ազգայնական ակումբ», 2002, էջ 19: Նույն տեղում տե՛ս նաև թուրքական քարոզչության մասին էջ 33): 1940-ական թթ. Նժդեհի տված այս գնահատականից հետո դրությունն էլ լավելի է վատթարացել: Ինչպես խորհրդահայ պատմագիտությունը, այնպես էլ հայ ավանդական կուսակցությունները բացարձակապես անտեսել են սառը պատերազմի տարիներին Արևմուտքում մեծ թափ առած հայոց հին, միջնադարյան և նոր շրջանի պատմության կեղծարարությունը:

դեպի Մուխտար բեյը (ի դեպ, այսօր էլ թուրք դեսպաններն ԱՄՆ-ում և այլուր նույն գործն են անում - Ա.Ա.): Բնականաբար, թուրքական ծավալուն քարոզչությունը որոշ երկրներում պետք է խթաներ հակահայկականությունը...»¹:

4. **Ռուսաստանում հայագիտության դաշտի գրավման փորձեր:** Ամերիկյան «հայագիտության» տիրույթները գնալով ընդլայնվում են՝ ընդգրկելով նոր կարևոր երկրներ: Այսպես, ակտիվորեն սկսվել է Ռուսաստանում հայագիտության դաշտի գրավմանը միտված աշխատանքը: Պետք է ասել, որ 1970-ական թթ. ի վեր Լենինգրադում գործում էր հայանուն կեղծ-հայագիտական դպրոցի հանրահայտ կամակատարներից մեկը՝ պատմական գիտությունների դոկտոր Կարեն Յուզբաշյանը: Վերջինս երբեք էլ չի թաքցրել հայրենի հայագիտության վերաբերյալ իր դիրքորոշումը՝ դեռևս 1978թ. տված մի հարցազրույցում հստակ արտահայտելով հետևյալ միտքը. «...միայն հայերը և հայաստանցիները չեն, որ պետք է զբաղվեն հայագիտությամբ: Ճիշտ է, հայերը (մանավանդ Հայաստանում ապրողները) այս հարցում ունեն բնական մի առավելություն՝ զգացմունքային, հուզական լիցքը, արյան կանչը: Բայց ահա ուրիշներն էլ իրենց առավելությունն ունեն՝ անկանխակալ, նախապաշարումներից զերծ, սառնարյուն, ավանդույթներով չկաշկանդված, թարմ ու նորովի հայացքով երևույթներին նայելու հնարավորությունը»²:

Դժվար չէ նկատել, որ արտասահմանյան հայագիտությանն առաջնություն տալու՝ խորապես հակադիտական իր տեսակետով Կ.Յուզբաշյանը փորձում է հայկական ու, հատկապես, հայաստանյան հայագիտությունը ներկայացնել որպես կանխակալ, նախապաշարումներով լի, տաքարյուն, ավանդույթներով կաշկանդված, երևույթներին թարմ ու նորովի նայելու անընդունակ, կարճ ասած՝ սուտ գիտություն: Ճիշտ ու ճիշտ՝ ինչպես Թոմսոնն ու նրա թիմակիցները:

Նույն հարցազրույցում Յուզբաշյանը խոստովանում է, թե՝ Լենինգրադում «...մենք աշխատում ենք ոչ թե Հայաստանից հրավիրել, այլ տեղում պատրաստել հայագետներ»:³ Եվ իսկապես՝ Յուզբաշյանը պատրաստեց «նախապաշարումներից զերծ» հայագետներ, այդ թվում՝ մոլի բունիաթովական, Արցախը Ադվանք-«Ադրբեջանի» անբաժան մաս հռչակած Ֆարիդա Մամեդովային, որի թեկնածուական դիսերտացիան ինքն էլ «հաջողությամբ» ղեկավարեց:

Այժմ գործընթացները կտրուկ ակտիվացել են: 1999թ. դեկտեմբերին Ս.Պետերբուրգի համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետում բացվել է «Հայագիտության բաժին», որը գործում է Կարեն Յուզբաշյանի եթե ոչ վարչական, ապա գաղափարական ղեկավարությամբ³: Այդ պահի դրությամբ՝ արևելագիտության ֆակուլտետի 130 ուսանողներից 12-ը

¹ Գարեգին Նժդեհ, Հատրնտիր, Երևան, «Հայաստան», 2001, էջ 314-315:

² Տե՛ս «Հայրենիքի ձայն», 15 նոյեմբերի 1978, № 46:

³ Կ.Յուզբաշյանի գործունեության քննադատությունը տե՛ս *Арис Казинян, «История Армении бьет в набат: Потрескается вера, а невежество утвердит лжеучение?»*, «Голос Армении», 8 декабря 2001: *Արմեն Սարգսյան, «Պատմության ճիշտ ճանապարհը»*, «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, 27 նոյեմբեր 1999: Տե՛ս նաև Հավելված Բ.:

մասնագիտանում էին հայագիտության մեջ, որոնցից 6-ը հայ էին, 5-ը՝ ռուս և ուկրաինացի, մեկը՝ թուրք, որը վերադառնալու էր Թուրքիա՝ Անկարայի համալսարանում հայոց լեզվի ամբիոնը գլխավորելու համար: Այս բաժնում, կեղծ-դպրոցի համապատասխան դրույթներով, դասավանդվում են հայոց լեզու, պատմություն և աշխարհագրություն առարկաները:

Բացի այդ, սկսվել է նաև բացահայտորեն հակահայկական գրականության արտադրությունը:

Նույն Կ.Յուզբաշյանը հրատարակեց մի աշխատություն՝ «*Армянская эпопея V века. От Аварайрской битвы до Нуарсака*» (Москва, 2001), որտեղ, կրկնելով կեղծ-հայագիտության մի շարք դրույթներ (ինչպես, օրինակ, Մովսես Խորենացուն ստախոսության մեջ մեղադրելը), հարձակումների ենթարկեց դրանց քննադատությամբ հանդես եկած հայաստանցի մասնագետներին: Ահավասիկ. «Многие исследователи пришли к выводу, что Мовсес Хоренаци жил не в V веке, а много позже, доводя датировку до IX века. Получалось, что, представляя себя учеником Месропа Маштоца и католика Саака, их младшим современником, автор прибегал к подлогу. К сожалению, к критике литературного и очень сложного памятника подключились и обывательские голоса, которые порой с угрозами по адресу противников настаивали на традиционной точке зрения, придав полемике вокруг чисто академической проблемы крайне нездоровый характер»¹ (ընդգծումն իմն է - Ա. Ա.):

Հայկական խորհրդանիշների դեմ ձեռնարկված **մշտական** արշավում՝ Կ.Յուզբաշյանը միացավ նաև քրիստոնեությունը Հայաստանում պետականորեն ընդունելու 1700-ամյա տարելիցի անհիմն և անպատեհ քննադատությանը՝ պնդելով, թե հայերն իբր դարձի են եկել ոչ թե 301, այլ 314 թվականին (մասնավորապես, այդպիսի մի ելույթ ունենալով Ս.Պետերբուրգի համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետում գումարված գիտաժողովում):

Բոլորովին վերջերս՝ 2003թ. Մոսկվայի «Ակադեմկնիգա» հրատարակությունում լույս տեսավ Ռուսաստանի Գիտությունների ակադեմիայի ազգաբանության և մարդաբանության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, *Academia Europaea*-ի անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր Վ.Ա.Շնիրելմանի «Հիշողության պատերազմներ: Առասպելները, ինքնությունը և քաղաքականությունը Անդրկովկասում» աշխատությունը²: Հակահայկական քարոզչությամբ լի այս գիրքը մինչև այսօր չի գրախուսվել Ռուսաստանում աշխատող հայ մասնագետների կողմից, թեև, թվում է, թե հե՛նց դա պետք է լիներ նրանց հիմնական գործերից մեկը: Այն չի գրախուսվել նաև Հայաստանում, ինչը ևս մեկ անգամ ցույց է տալիս հայրենի հայագիտության՝ դիմադրական հատկություններ չունենալը: Մանրամասն գրախոսությունը թողնելով մեկ այլ առիթի՝ նշենք, որ այս աշխատությունը կեղծ-հայագիտական մտքի լուրջ և շատ նշանակալի զարգացումն է: Այն գրված է ամերիկյան հայագետների գաղափարական ու քարոզչական նույն զինանոցի կիրառմամբ, ինչ-

¹ К.Юзбашян, «Армянская эпопея V века. От Аварайрской битвы до Нуарсака», Москва, 2001, с. 34.

² В.А.Шнирельман, «Войны памяти. Мифы, идентичность и политика в Закавказье» (Москва: ИКИ «Академника», 2003), 591 с.

պես նաև նրանց աշխատությունների հրաշալի իմացությամբ և օգտագործմամբ:

Այսինքն՝ ամերիկյան «հայագիտությունն» ինքն իրեն աջակցություն կազմակերպեց և ստացավ արդեն Ռուսաստանից: Նշանակում է՝ նպատակ է դրված հայաստանյան հայագիտությունը համաձայնեցված բազմակողմանի հարձակման ենթարկել նաև արևելագիտության կենտրոն այն երկրներից, որտեղ հայագիտությունը դեռևս ձեռք չի բերել հակահայկական ամբողջական դիմագիծ: Այս ամենի հետևանքները կարող են լիովին կործանարար լինել մեզ համար, եթե մենք շուտափույթ պատասխան քայլեր չձեռնարկենք: Ընդ որում՝ Ռուսաստանում սկսեցին կիրառվել *հայկական համայնքի գումարներով հակահայկական քարոզչություն կազմակերպելու*՝ ԱՄՆ-ում արդեն հաջող փորձարկում անցած եղանակները: Օրինակ՝ Կ.Յուզբաշյանի վերոհիշյալ գիրքը հրատարակվել էր Ռուսաստանի հայերի միության միջոցներով:

Բ. Հետևանքները Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների զարգացման գործում. -

1. Հայաստանում և Սփյուռքում հայոց պատմության հանգուցային հարցերի տարբեր ուսուցումը, այլ կերպ ասած՝ պատմական հիշողության երկպառակումը, նոր վիճակ է բացում հայրենի և տարագիր հայության միջև: Այդպիսով դաստիարակվում են երկու տարբեր նկարագրեր:

Այս առումով առաջանում է արտերկրում և Հայաստանում հայոց պատմության դասագրքերի միասնականացման խնդիրը:

2. Կեղծ-հայագիտության արտադրանքը սփյուռքահայ զանգվածների մեջ դաստիարակում է ազգային թերարժեքության բարդույթ՝ ընդամին ներարկելով հայկական մշակույթի նկատմամբ արհամարհանք և ստորակարգության զգացումներ¹:
3. Միաժամանակ, կեղծ-հայագիտությունը նպատակապես կերպով վարկաբեկում է Հայաստանում հեղինակված հայագիտական գրականությունը, հայրենի անաչառ մասնագետներին պիտակավորում «ազգայնամոլ» ու «սահմանափակ»՝ դրանով իսկ սփյուռքահայ (նաև օտար) ընթերցողին ներշնչելով արհամարհական վերաբերմունք հայրենի գիտնականների նկատմամբ:

Գ. Հետևանքները բուն հայաստանյան հայագիտության զարգացման համար. -

1. Խորշելով միջազգային գիտական միջավայրում ինքնուրույն ակտիվ դերակատարությունից կամ դրա ձգտումից՝ հայրենի հայագիտությունը (հատկապես՝ պատմագիտությունը) պարփակվում է ինքն իր մեջ, չի զգում մեթոդաբանական հնացած ապարատը հասարակագիտական բազմաթիվ նոր եղանակներով հարստացնելու ներքին կարիքը, դրանով իսկ լրջորեն հետ է ընկնում միջազգային հասարակա-գիտությունից:
2. Ամերիկյան կեղծ «հայագիտության» հայեցակարգային ու տեղեկատվական ընդհանուր գերիշխանությունը միջազգային հայագիտական դաշտում ինքնըստինքյան

¹ Արմեն Այվազյան, «Հիմնատարրեր Հայաստանի ազգային անվտանգության հայեցակարգի», մասն Ա (2003), էջ 139-146:

մեծապես ճնշում է հայաստանցի մասնագետներին՝ նրանցից շատերին ստիպելով գիտակցաբար կամ ենթագիտակցաբար նահանջել գիտական հիմնավոր, ինչպես նաև նախկինում արտահայտած սեփական տեսակետներից՝ անքննադատաբար որդեգրելով թերի և կեղծ օտարածին տեսություններ:

3. Ամերիկյան «հայազգիտության»՝ հայաստանյան հայազգիտության նկատմամբ ունեցած վարչական, կազմակերպչական, ֆինանսական ու կադրային զարգացման (գրավիչ կարիերա ապահովելու առումով) ռեսուրսների բացահայտ գերակշռությունը հայրենի հայագետների նոսրացած շարքերում առաջ է բերում խոր ճեղքեր, որոնք մտածված և նրբորեն կառուցվում են անձնական թշնամության դժվար հաղթահարելի հիմքի վրա:
4. Այս ամենին գումարվում է Հայաստանում հայազգիտության *դեկալարության* արդեն իրականություն դարձած գրեթե ամբողջական կոռուպցիան և հնազանդությունն ամերիկյան «հայազգիտական» դպրոցին (ի դեմս ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ ու ակադեմիկոս Վլ.Բարխուդարյանի, ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ Բ.Հարությունյանի):
5. Այսպիսով՝ ռեալ վտանգ կա, որ հայրենի հայազգիտությունը մի կողմից՝ անկարող կգտնվի պահպանելու իր արձանագրած անառարկելի ձեռքբերումները նույնիսկ ներքին շրջանակներում և աստիճանաբար լիովին կորդեգրի «ամերիկյան» ուղեգիծ՝ դրսից ենթարկվելով լիակատար վերահսկողության ու կառավարման, մյուս կողմից՝ անհուսալիորեն հետ կընկնի համաշխարհային գիտության չափանիշներից: Այդ սցենարի իրականացման դեպքում՝ հայրենի հայագետների համար վերապահված է սոսկ «հում նյութ» ապահովելու մի խնդիր՝ բնագրերի պատրաստում և մատակարարում, իսկ հայոց պատմության և մշակույթի հայեցակարգային խնդիրները զոհվելու և լուծվելու են դրսում՝ մտավոր հզոր լծակներ տրամադրելով հայության վրա իշխել ցանկացող օտար ուժերին:

Եզրակացություններ

Հայազգիտության զարգացման հիմքում պետք է դրվեն հետևյալ ռազմավարական սկզբունքները.

1. Հայեցակարգային ինքնուրույնության ձեռքբերում և զարգացում: Հայաստանի պատմության ողջ հայեցակարգը պետք է վերանայվի՝ հիմքում ունենալով հայոց պետականության, նրա զինված ուժերի, մշակույթի, գաղափարախոսության և, որ ամենակարևորն է, ազգային արժանապատվության փաստարկված պաշտպանությունը:
2. Ֆինանսական ինքնուրույնության ձեռքբերում և զարգացում: Հայաստանի հայազգիտությունը պետք է ֆինանսավորվի Հայաստանի վերահսկողության տակ գտնվող միջոցներով: Ուստի կրկնում են այն առաջարկը, որ արել են դեռևս 1998թ.՝ այս հարցերին նվիրված մենագրության մեջ. անհրաժեշտ է կառավարության հովանու ներքո շուտափույթ ստեղծել հայազգիտության զարգացման հատուկ հիմնադրամ,

որը նպատակային շնորհներ ու կրթաթոշակներ կտրամադրի փաստացի աշխատավարձից զուրկ անհատ գիտնականներին, գիտական առանձին խմբերին, ինչպես նաև հայագիտության ասպարեզ մուտք գործող երիտասարդներին:

3. Ազգային շահերի և դրանց պաշտպանության գիտակցում: Յուրաքանչյուր հայաստանցի հայագետ պետք է հրաշալի պատկերացնի համազգային շահերը և իր աշխատանքում փորձի որևէ կերպ նպաստել դրանց՝ բնականաբար, մնալով գիտական ճշմարտացիության սահմաններում:
4. Հայագիտության ազատագրում բարխուդարյանական պատեհապաշտ, ազգային պատմությունն ու շահերն աճուրդի հանած ամուլ ղեկավարությունից և ազգային մտածելակերպով օժտված, պատրաստված և սկզբունքային ղեկավարության հաստատում:
5. Ազգային արժանապատվության պաշտպանություն հայագիտական բոլոր այն բնագավառներում, որտեղ հայությունը ենթակա է հարձակումների:
6. Առողջ քննադատության խրախուսում թե՛ Հայաստանում, թե՛ արտերկրում գրված հայագիտական գրականության վերաբերյալ: Հայաստանյան հայագիտությունը պարտավոր է ժամանակին արձագանքել պատմական կեղծարարություններին և աղճատումներին (օրինակ՝ պետք է ի մի բերել ու մեկ հաստափոր հատորով հրատարակել պատմահայր Խորենացու և նրա «Հայոց պատմության» արժանահավատությունը հաստատած բազմաթիվ ուսումնասիրությունները):
7. Գիտական բարոյականության հաստատում և անբարեխղճության մերժում, խստագույն վերաբերմունք ստին ու կեղծիքին:
8. Հայրենի հայագիտության հայեցակարգային սկզբունքներով նոր կադրերի պատրաստում՝ օտար լեզուներին (հատկապես՝ անգլերենին) վարժ տիրապետող երիտասարդներից:
9. Միջազգային ասպարեզում անգլերեն և ռուսերեն բարձրորակ թարգմանություններով և հրատարակություններով հանդես գալը: Հայաստանյան հայագիտությունը պարտավոր է սեփական գիտական աշխատություններով դուրս գալ միջազգային ասպարեզ, մասնավորապես՝ ձեռնարկելով կարևոր ուսումնասիրությունների անգլերեն և ռուսերեն թարգմանությունն ու հրատարակությունը: Անհրաժեշտ է նաև ժամանակին հայերենի թարգմանել օտար լեզուներով լույս տեսած արժեքավոր աշխատությունները¹:

Առանց Հայաստանի կառավարության աջակցության՝ այս խնդիրներում հաջողություն ակնկալելն անհնար է:

¹ Որոշակի ձևափոխություններով՝ նշված սկզբունքները ենթակա են պարտադիր կիրառման ոչ միայն հայագիտության, այլև ընդհանրապես հայ հասարակական մտքի զարգացման համար:

Պրոֆ. Լ.Զեքիյանը Թուրքիայում և վենետիկյան «գիտաժողովը»

Ստորև առաջին փաստաթուղթը ներկայացնում է հատվածաբար մեջբերում Ստամբուլում հրապարակվող «Ժամանակ» օրաթերթում՝ 2002թ. ապրիլի 4-ին տպագրված մի հոդվածը: Ուշադրություն դարձնենք նաև այն հանգամանքի վրա, որ Լ.Զեքիյանի այցը կատարվել է Թուրքիա ապրիլյան եղեռնի տարելիցի նախորդին (ներքոշարադրյալում կատարված ընդգծումներն իմն են՝ Ա.Ա.):

Այնուհետև ներկայացված է «Ազգ» թերթում (27.10.2004) հրապարակված Հ.Չաքքյանի վերլուծականը՝ նվիրված Վենետիկում Լ.Զեքիյանի կազմակերպած «գիտաժողովին»: Կարծում ենք, ակնհայտ է կապը Զեքիյանի Թուրքիա կատարվող հաճախակի այցերի և նրա կազմակերպած վենետիկյան «գիտաժողովի» միջև (ի դեպ, Զեքիյանը ծառայել է թուրքական բանակում, Թուրքիայում էլ պաշտպանել է իր դոկտորականը): «Հայերն ու թուրքերը պատմության մեջ 1000 տարվա վաղեմության հարաբերություններ» խոստովանող վերնագրով այս գիտաժողովին արտերկրից մասնակցելու էին Լևոն Զեքիյանը, Ռեյմոն Գևորգյանը, Իվ Թերնոնը, Թուրքիայից՝ Հալիլ Թերքթայը, Մուրադ Բելգեն, Բասքըն Օրանը, Ֆերիաթ Քենթելը և Ռազըփ Զարաքոլուն, ԱՄՆ-ից՝ Թաներ Աքչամը, իսկ Հայաստանից՝ Ռուբեն Սաֆրաստյանը:

Փրոֆ. Հայր Լևոն ծ. վրդ. Զեքիյան վաղը կեսօրին հրաժեշտ պիտի առնե քաղաքես

(Հայտնի մտավորականը Իսթանպուլի և Անգարայի մեջ վերջին օրերուն մեկտեղվեցավ թուրք ակադեմական շրջանակներու հետ)

Սփյուռքահայ ակնավոր մտավորական, Վենետիկի համալսարանի հայագիտության ամբիոնի վարիչ Փրոֆ. Հայր Լևոն ծ. վրդ. Զեքիյան, որ վերջին օրերուն կգտնվեր Թուրքիո մեջ, վաղը կեսօրվան ժամերուն պիտի վերադառնա Իտալիա: Այս առավոտ հաճույքն ունեցանք խմբագրատանս մեջ ընդունելու Հայր Լևոն ծ. վրդ. Զեքիյանը, որ փութաց հրաժեշտ տալ «Ժամանակ»-ի ընտանիքին:

Ինչպես միշտ, այս անգամ ևս շատ հաճելի գրույց մը ունեցանք Վարդապետին հետ: Ան մեզի բացատրություններ տվավ իր կեցության օրերու շփումներուն մասին:

Ինչպես ծանոթ է, փրոֆ. Հայր Լևոն ծ. վրդ. Զեքիյան սերտ կապեր ունի թուրք մտավորական և ակադեմական շրջանակներու հետ: Այսպես, Իսթանպուլի մեջ կեցության օրերուն ան փրոֆ. Այսուն Թոքթաթլոլուի հրավերով այցելած է Պիլկի համալսարան, ուր հանդես եկած է դասախոսությունով մը: Այս առթիվ Հայր Լևոն ծ. վրդ. Զեքիյան հանգամանորեն խոսած է թրքագիր հայ բանաստեղծներու ու գրողներու և թուրք մշակույթի մեջ անոնց ունեցած տեղին մասին:

Նույնպես քաղաքիս մեջ, Հայր Զեքիյան հանդիպում մըն ալ ունեցած է Իսթանպուլի համալսարանի փիլիսոփայության բաժնի վարիչ փրոֆ. Շաֆաք Ուրալի հետ:

Ինչպես հաղորդած էինք, Հայր Լևոն ծ. վրդ. Զեքիյան քանի մը օրվան համար մեկնած է նաև մայրաքաղաք Անգարա, ուր ևս համախմբված է ակադեմականներու հետ: Այսպես, ան տեսակցած է Անգարայի համալսարանի Լեզվի, Պատմության ու Աշխարհագրության ֆաքուլթետի պատմության բաժնի վարիչ փրոֆ. Մահմուտ Շաքիրօղլուի հետ: Հայր Զեքիյան տեսակցած է նաև նույն ֆաքուլթետին Պիրսեն Գարաճայի հետ, որ հայագիտության ամպլոնի ստեղծման աշխատանքները կվարե:

Հայր Զեքիյան այցելած է նաև Հաճեթթեփեի համալսարանը, ուր տեսակցած է փրոֆ. Ֆիլիպ Ենիշեհիրիօղլուի, փիլիսոփայության ամպիոնի վարիչ փրոֆ. Եոհաննա Քուշուրատիի, ինչպես նաև տոքթորայի թեկնածու Նուրտան Միրպահանի հետ:

Անգարայի այս շփումներն վերջ Հայր Զեքիյան վերադարձած է Իսթանպուլ: Ան այսօր կայցելե Պոմոնթի Մխիթարյան վարժարան և հետմիջորեն Էսայան Սանուց Միության մեջ կդասախոսե «Մենք և մյուսները» նյութին շուրջ...

«Ազգ», #190, 27/10/2004

Հայկական հարցին նվիրված գիտաժողով Վենետիկում

Թե՛ այդ հարցն առանց Հայաստանի մասնակցության լուծելու արատավոր պրակտիկայի նոր դրսեւորում

Հակոբ Չաքրյան

Նախորդ համարում «Ազգը» տեղեկացնելով Եվրոպայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման եւ Հայաստանի հետ Թուրքիայի հարաբերությունների կարգավորման խնդիրների շուրջը քննարկումների աշխուժացման մասին, քննարկումները պայմանավորել էր հայկական նախաձեռնություններով, իսկ նախաձեռնությունները՝ Եվրոմիության շահագրգռություններով:

Նախաձեռնությունների պարագայում խոսքն առաջին հերթին վերաբերում էր հոկտեմբերի 18-19-ը Բյուուսելում Եվրոխորհրդարանի հովանու ներքո, ՀՅԴ Հայ դատի, Եվրոմիության հանձնախմբի եւ իրեն Եվրոպահայերի ֆեդերացիա կոչող կազմակերպության համատեղ ջանքերով կազմակերպված Եվրոպահայերի առաջին համագումարին, ինչպես նաեւ հոկտեմբերի 28-30-ը Վենետիկում «Հայերն ու թուրքերը պատմության մեջ. 1000 տարվա վաղեմության հարաբերություններ» թեմայով կազմակերպվող գիտաժողովին:

Հիշեցման կարգով նշենք, որ գիտաժողովին հոկտեմբերի 15-ի համարում անդրադարձել է «Ակօսը»: **Թեւ Ստամբուլում հրատարակվող այս շաբաթաթերթը կազմակերպիչների մասին չի նշել, սակայն գիտաժողովի հրավիրման վայրը եւ դրա աշխատանքներին Լեւոն Զեքիյանի, Ռայմոն Գեւորգյանի մասնակցությունը որեւէ կասկած չի հարուցում, որ հայկական է նաեւ գիտաժողովի նախաձեռնությունը** (ընդգծումն իմն է՝ Ա.Ա.):

Ի դեպ, գիտաժողովին Հայաստանից մասնակցում է ՀՀ ԳԱԱ արեւելագիտության ինստիտուտի Թուրքիայի բաժնի վարիչ Ռուբեն Մաֆրաստյանը, ըստ երեւոյթին, Զեքիյանի եւ Գեւորգյանի նման առանց զեկուցման, քանի որ «Ակօսը» զեկուցողների շարքում չի նշում հայաստանցի թուրքագետի անունը: Ինչ վերաբերում է գիտաժողովի մյուս մասնակիցներին, ապա նրանցից Թաներ Աքչամը հանդես է գալու «Իթթիհադական լուծում Հայկական հարցին եւ հանրապետական թուրքի ինքնության խնդիրը» զեկուցմամբ, Իվ Թերնոնը «Ուրացման հոգեբանությունը», Մուրադ Բելզեն՝ «Հայկական հարցը եւ մարդու իրավունքները», Բասքըն Օրանը՝ «Մի տարուի ծագումը. Հայկական հարցում թուրքական հանրային կարծիքի պատմահոգեբանական արգելքը», Ֆերիադ Քեմալը՝ «Թուրքիայում հայ լինելու արվեստը», Ռազըփ Զարաբոյուն՝ «Օսմանյան բազմատարր հասարակությունից դեպի հանրապետության շրջանի ազգային գերիշխանություն. ո՞րն է ելքի ճանապարհը» զեկուցումներով:

Բոլոր զեկուցումներն ուղղակիորեն վերաբերում են Հայոց ցեղասպանությանը կամ առնչվում ցեղասպանության խնդրին, քանի որ Հայկական հարցը ներկայիս ըմբռնմամբ, հատկապես

թուրք գիտնականների հետ հանդիպումներում ներառում է այդ խնդիրը: Իսկ Թուրքիայում առկա տաբուն, ինչպես նաև թուրքական հանրային կարծիքի առջև ծառացած պատմահոգեբանական արգելքն անմիջականորեն բխում են ցեղասպանությունից:

Հայկական նախաձեռնությամբ կազմակերպված այս գիտաժողովը, ինչպես «Ակօսն» է վկայում, հրավիրվել է պատմական ընդարձակ ժամանակահատվածի ծիրում թուրք գիտնականների հետ Հայկական հարցը բազմակողմանի քննարկելու եւ կողմերի մերձեցմանը նպաստելու նպատակով: Թերեւս այդ առումով պատահական չէ գիտաժողովի թեման, առավել եւս՝ դրա «1000 տարվա վաղեմության հարաբերություններ» ձեւակերպումը:

«Գողմերի մերձեցման» հանգամանքը պարզ չէ: Սակայն հարաբերությունների պարագայում խնդրո առարկան Հայաստանի նկատմամբ Թուրքիայի որդեգրած քաղաքականության հետեւանքով դրանց չկարգավորվածությունն է: Գուցե Վենետիկում թուրք գիտնականների հետ հայ-թուրքական հարաբերությունների, Հայկական հարցի եւ Հայոց ցեղասպանության քննարկումները չանդրադառնան Հայաստանի վրա, սակայն քննարկումների արդյունքներն անդրադառնալու են:

Անդրադարձը հատկապես նկատելի է լինելու Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հարցում, քանի որ ճանաչումը Հայաստանի արտաքին քաղաքականության օրակարգի հիմնախնդիրներից է: Եթե մի կողմ թողնենք այն, որ Վենետիկի գիտաժողովին հայաստանցի գիտնականը մասնակցում է առանց զեկուցման, ինչը Հայաստանի ներկայությունն այնտեղ դիտորդի կարգավիճակով է սահմանափակում, անհնար է շրջանցել կազմակերպչական թերությունները: Այն առումով, որ գիտաժողովին 4 հայ մասնակցի դիմաց հրավիրվել է 6 թուրք մասնակից, ընդ որում զեկուցմամբ հայ մասնակիցներից հանդես է գալու միայն մեկը, իսկ թուրք մասնակիցներից՝ բոլոր վեցը:

Այս անհամաչափությունը մտահոգության տեղիք է տալիս հատկապես Հայոց ցեղասպանության հիմնախնդիրն ուղղակի կամ Հայկական հարցի ենթատեքստում թուրք գիտնականների հետ քննարկելու առումով: Մտահոգությունն էլ ավելի է խորանում, երբ քննարկումների հիմքում դրվում է «կողմերի մերձեցմանը նպաստելու» նպատակը:

Մտահոգության պարագայում խնդիրը սոսկ գիտաժողովի մասնակիցների քանակական անհամաչափությունը չէ, այլ հայկական նախաձեռնությամբ պայմանավորվող այս միջոցառումները հայկական իրականությունից կտրելու, Հայոց ցեղասպանության, հայ-թուրքական հարաբերություններին առնչվող խնդիրները թուրքական կողմի հետ քննարկելիս Հայաստանն անտեսելու դրսևորումներն են: Եթե քննարկումը ենթարկվում է քննարկվող հիմնահարցերի լուծմանը, ուրեմն Վենետիկի գիտաժողովի կազմակերպիչներն էլ հետամուտ են Հայկական հարցն առանց Հայաստանի մասնակցության լուծելու արատավոր պրակտիկային:

**Հայագիտության «ջահակիրը» Ռուսաստանում
(նյութեր Կ. Յուզբաշյանի գործունեության մասին)**

1.

**Գրախոսություն թե՞ զրախոսություն
կամ**

պետերբուրգյան «փաստաբանը» պաշտպանում է ամերիկյան «հայագետներին»¹

Արմեն Այվազյան

«Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթի 1999թ. հոկտեմբերի 16-ի համարը՝ «Գրախոսություն» խորագրի տակ լույս է ընծայել պետերբուրգցի պատմաբան Կարեն Յուզբաշյանի «Ամերիկյան հայագիտությունը Ա.Այվազյանի դատաստանի առջև» նյութը, որ նվիրված է մեր՝ «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ. քննական տեսությամբ» (Երևան, «Արտագերս», 1998, 259 էջ)։ Ուրախալի է, որ վերջապես՝ 10-ամսյա ետնաբեմային խուլ տրտունջներից հետո, ամերիկյան կնձ-հայագիտության կողմնակիցներից մեկը գրիչ է վերցրել և «հանդես եկել» իր անդրօվկիանոսյան գործընկերների պաշտպանությամբ։ Սակայն, կարդալով Յուզբաշյանի հրապարակումը, ընթերցողը որևէ պատկերացում չի կազմում «զրախոսվող» աշխատության արժանիքների, թերությունների և նույնիսկ՝ բուն բովանդակության մասին։ Ցավոք, Յուզբաշյանն ընտրել է «զրախոսության» հետ ընդհանուր եզրեր չունեցող՝ իրեն հայտնի բոլորովին այլ մի ժանր, որի բնույթն ու հատկանիշները կճշտենք ստորև։

Նախ՝ տեսենք, թե ինչպե՞ս է Կ.Յուզբաշյանը «փրկում» ամերիկյան հայագիտությունը «դատաստանից», այլ կերպ ասած՝ քննենք նրա փաստարկները, արդյոք դրանք հերքում են մեր առաջադրած «մեղադրանքները»։ Ամբողջությամբ մեջբերում ենք Յուզբաշյանի «պաշտպանական» ելույթը՝ Ռ.Սյունիին վերաբերող մասում (ուղղանկյունաձև փակագծերում կատարել ենք անհրաժեշտ սրբագրումներ և վերծանումներ)։ Աշխատության գրեթե կեսը ուղղված է Ռուլանդ Գրիգոր Սյունու «Հայացք դեպի Արարատ. Հայաստանը նոր պատմության մեջ» (անգլերեն, 1998) գրքի դեմ [ոչ թե Ռուլանդ, այլ Ռոնալդ, և ոչ թե 1998, այլ 1993]։ Ա. Այվազյանը աշխատում է հասկացնել ընթերցողին, որ դա [՝] ոչ միայն անօգուտ, այլ[և] նույնիսկ վտանգավոր գործ է։ Կետ առ կետ նա շարադրում է այն դրույթները, որոնք իր կարծիքով անընդունելի են։ Բայց ի՞նչ սկզբունքով է մոտեցել իր խնդրին [՝] ինքը՝ Ռ.Գ.Սյունին, ո՞րն է նրա ելակետը, մնում է անհայտ։ Այս մանրամասների մեջ կորչում է հիմնականը՝ ո՞րն է վերջապես եղել այդ գրքի գիտական հիմնադրույթը։

Ընդամենն այսքանը. այս 5 նախադասությունն է դրված մեր ուսումնասիրության 19-114 էջերի դիմաց՝ որպես յուզբաշյանական նկատառում և քննադատություն։ Հատկապես տպավորիչ է պետերբուրգյան «փաստաբանի» հաստատական հարցապնդումը՝ թե ո՞րն է, ի վերջո, Սյունիի գրքի «գիտական հիմնադրույթը»։ Ընթերցողին տեղյակ պահենք, որ Սյունիի գրքում մեզ, ցավոք, չի հաջողվել հայտնաբերել որևէ լուրջ խնդրի գիտական քննություն, առավել ևս՝ այդպիսի «հիմնադրույթ»։ Անհասկանալի է մնում, սակայն, գրախոս-«փաստաբանի» վարքագիծը. ինչու՞ ինքը, թեև պարտավոր է, չի բացահայտում Սյունիի գրքում առկա առեղծվածային այդ «գիտական հիմնա-

¹ Մեր այս պատասխանը հանձնել էինք «Ազգ» թերթին դեռևս 1999թ. հոկտեմբերին, սակայն բազմակի խոստումներից հետո, խմբագրությունն այն այդպես էլ չտպագրեց։

դրույթը», ինչու՞ չի փորձում կետ առ կետ հերքել Սյունիի դեմ առաջ քաշված «մեղադրանքները», դրանցից որևէ մեկը չի արժարժում և, վերջին հաշվով, մենմենակ է թողնում իր «պաշտպանյալին»՝ Ա.Այվազյանի դատաստանի առջև:

Ինչևէ, համարելով, որ Սյունին փայլուն կերպով արդարացված է, Յուզբաշյանն անմիջապես անցնում է Ռոբերտ Թոմսոնի «պաշտպանությանը»: Այս անգամ 47 էջանոց «մեղադրականին» (տե՛ս մեր 122-169 էջերը)՝ հակադրում է հետևյալ խառնիխուռն, հայերենին խորթ շարադրանքը (մեր նշումները դարձյալ ուղղանկյունաձև փակագծերում են). Ռ. Թոմսոնի՝ Մովսես Խորենացու անգլերեն (այժմ լայն շրջանառության մեջ մտած) թարգմանությունը դիտվում է որպես ոչ ավել, ոչ պակաս «խայտառակ հրատարակություն» (էջ 109, ծան. 187): Գիտնականը ներկայացվում է իբրև «հայաստաց», ընդ որում այդ գործը պատվիրել են Ռոբերտ Թոմսոնին համապատասխան մարմիններ (էջ 181) [181 էջում Թոմսոնն առհասարակ չի հիշված]: Քիչ հետո խոսք կլինի արդեն «թոմսոնների մասին»: ***Մնում է զարմանալ՝ ինչպե՞ս է միջազգային գիտական հանրությունը անտեսել այդ հանգամանքը [՝] և կուրորեն դիտում է [!] Ռ. Թոմսոնին որպես հայ դասական մատենագիտության [՝, հավանորեն՝ մատենագրության] լավագույն գիտակներից մեկին [!]:***

Ինչ խոսք, փառահեղ պաշտպանություն է. Յուզբաշյանն այս գործն էլ «շահեց»: Նույն ոճով և որակով գրված 10 նախադասություն ևս ու... «փաստաբանն պետերբուրգյան» «շահում» է նաև Ն.Գարսոյանի ու Լ.Ավդոյանի «գործերը» (այն է՝ մեր 111, 119-120, 185-205 էջերը): Այնուհետև ծայր են առնում փնջաձև պիտակավորումները. «Առանց չափազանցության, -- առաջ է անցնում Յուզբաշյանը, -- կարելի է ասել, որ գրքի բովանդակությունը կազմում է [են] ոչ թե բուն առարկան և նրա վերլուծությունը, այլ հեղինակի պարզ չարախոսությունը հայոց պատմության բազում մշակների դեմ... Միրողը անտեսում է մեր գիտելիքների հարաբերականությունը, իր տեսակետը դիտում է որպես եզակի և թշնամանքով լցվում այլախոհի նկատմամբ... Բայց դիլետանտիզմը չէ միայն, որ ծնունդ է տվել Ա.Այվազյանի գրքին» և այլն:

Իսկ այժմ՝ ավելի լուրջ խնդիրների մասին: Յուզբաշյանը «չի հասկացել», թե ինչու՞ է Թոմսոնը հայաստաց հեղինակ: Համառոտ կրկնենք այն, ինչ գրքում մանրամասնորեն ապացուցված է: Թոմսոնը՝

1. միտումնավոր կեղծել է Մովսես Խորենացու բնագիրը.
2. իրենց ապրած ժամանակից՝ 5-րդ դարից, փորձել է տեղաշարժել Մովսես Խորենացուն դեպի 8-րդ դարի երկրորդ կես, իսկ Եղիշեին՝ դեպի 6-րդ դարի վերջերը.
3. ընդսմին՝ փորձել է հռչակել հայ ոսկեդարի այդ երկու մեծերի աշխատությունները պատմական հավաստի նյութից գուրկ.
4. փորձել է վարկաբեկել ինչպես Մովսես Խորենացու և Եղիշեի անձերը, այնպես էլ միջնադարյան հայ պատմագրությունն ամբողջությամբ.
5. անդամատել է Ղազար Փարպեցու «Հայոց պատմության» վերնագիրը՝ անգլերեն թարգմանությունից ջնջել է «Հայոց» բառը.
6. միտումնավոր անտեսել է Հայաստանի պատմաբանների աշխատությունները.
7. միտումնավոր շրջանցել է սկզբնաղբյուրների այն հաղորդումները, որոնք հակասում են իր կանխադրույթներին.
8. Թոմսոնի ջանքերով՝ Արևմուտքում Մովսես Խորենացու և Եղիշեի երկերն այլևս չեն օգտագործվում որպես արժանահավատ սկզբնաղբյուր:

Ահավասիկ՝ մի նմուշ հայոց պատմության այդ «երախտավոր մշակի» արտադրանքից. «Փաստորեն, -- գրում է Թոմսոնը, -- Մովսեսը (Խորենացին) լկտի ու կեղծարար մի խաբեբա է», «առաջին կարգի աճպարար... Խիստ մեթոդաբանության մասին նրա հանդիսավոր հայտարարու-

թյունները նպատակ են ունեցել խաբել, շեղել քննադատական հայացքը և ապահովել իր սեփական տենդենցիոզ շարադրանքի ընդունելությունը» (գրքիս մեջ զետեղել ենք նաև այս և նման հայտարարությունների անգլերեն բնագրերը, տե՛ս էջ 129-131):

Մա՞ է միջազգային գիտական հանրության կողմից ճանաչված Ռ.Թոմսոնի՝ Կ.Յուզբաշյանի որակումով՝ «որպես հայ դասական մատենագիտության լավագույն գիտականներից ՄԵԿԻՆ-ի» հայագիտությունը: Արդյո՞ք այսքանը չի բնութագրում Թոմսոնին իբրև հայատյաց: Ու՞մ պարզ չէ, որ հայերի Պատմահայր Խորենացուն անվանարկելով՝ անվանարկում են հայ ազգն ամբողջությամբ: Այս ճշմարտությունը կարող է չհասկանալ միայն ազգային արժանապատվությունը վաղուց կորցրած մարդը, մասնավորապես՝ Կարեն Յուզբաշյանը, որ ամենուր բարձրաձայն քարոզում է, թե Թոմսոնին պետք է ընտրել ՀՀ Ազգային ակադեմիայի իսկական անդամ:

Սակայն չգարմանանք. Կ.Յուզբաշյանը երբեք էլ չի թաքցրել հայրենի հայագիտության վերաբերյալ իր դիրքորոշումը՝ դեռևս 21 տարի առաջ տված մի հարցազրույցում հստակ արտահայտելով հետևյալ միտքը. «...միայն հայերը և հայաստանցիները չեն, որ պետք է զբաղվեն հայագիտությամբ: Ճիշտ է, հայերը (մանավանդ Հայաստանում ապրողները) այս հարցում ունեն բնական մի առավելություն՝ զգացմունքային, հուզական լիցքը, արյան կանչը: Բայց ահա ուրիշներն էլ իրենց առավելությունն ունեն՝ անկանխակալ, նախապաշարումներից զերծ, սառնարյուն, ավանդույթներով չկաշկանդված, թարմ ու նորովի հայացքով երևույթներին նայելու հնարավորությունը» (տե՛ս «Հայրենիքի ձայն», 15 նոյեմբերի 1978 թ., № 46):

Դժվար չէ նկատել, որ արտասահմանյան հայագիտությանն առաջնություն տալու՝ իր խորապես հակադիտական տեսակետով Կ.Յուզբաշյանը փորձում է հայկական ու, հատկապես, հայաստանյան հայագիտությունը ներկայացնել որպես կանխակալ, նախապաշարումներով լի, տաքարյուն, ավանդույթներով կաշկանդված, երևույթներին թարմ ու նորովի նայելու անընդունակ, կարճ ասած՝ սուտ գիտություն: Ճիշտ ու ճիշտ՝ ինչպես Թոմսոնն ու նրա թիմակիցները:

Նույն հարցազրույցում Յուզբաշյանը խոստովանում է, թե՛ Լենինգրադում «...մենք աշխատում ենք ոչ թե Հայաստանից հրավիրել, այլ տեղում պատրաստել հայագետներ»: Եւ իսկապես՝ Յուզբաշյանը պատրաստեց «նախապաշարումներից զերծ» հայագետներ, այդ թվում՝ մոլի բունիաթովական, Արցախը Աղվանք-Աղրբեջանի՝ անբաժան մաս հռչակած Ֆարիդա Մամեդովային, որի թեկնածուական դիսերտացիան ինքն էլ «հաջողությամբ» դեկլարեց: Պատահական չէ, որ՝ «Հայոց պատմությունը Հայաստանի ռազմավարական անձեռնմխելի պաշարն է» մեր առաջադրած բանաձեռը Յուզբաշյանին կասպիական դողերոցի մեջ է գցել: Չէ՞ որ՝ որոշ «հայագետների» համար հայոց պատմությունը եղել և մնում է սոսկ առուծախի առարկա:

Սակայն արդյոք Հայաստանի գիտական հանրությունը երբևէ միահամուռ արժանի գնահատական տվե՞լ է Ռ.Թոմսոնին կամ Կ.Յուզբաշյանին: Ո՛չ, տակավին չի տվել: Մա՛ է հիմնական ցավն ու խնդիրը:

Հավատարիմ մնալով Հայաստանի գիտական միտքը քամահրելու իր հիվանդագին դիրքորոշմանը՝ Յուզբաշյանը մեզ ևս համարում է տեղացի, հետևապես՝ դիլետանտ, սիրող, գիտությունն անտեղի քաղաքականացնող, ամենուր թշնամիներ տեսնող, իր պարտքն ու կոչումը մոռացած մտավորական, որի «գիրքը իր ոճով այնքան հեռու է այդ [հայագիտության] նորմերից, որ... լուրջ ընթերցողը ակամայից մերժում է նրա դրույթները»: Եւ սա ասվում է այն դեպքում, երբ գիրքը քննարկել և տպագրության է երաշխավորել Երևանի Պետհամալսարանի Պատմության ֆակուլտետի գիտական խորհուրդը, լույս ընծայումից հետո էլ դրական են գրախոսել մի շարք այլ գիտնականներ (տե՛ս նույն «Հայաստանի հանրապետությունը», 12 փետրվար 1999. «Հայ գիտվոր», 20-27 փետրվար 1999. «Հայաստան», 9 մարտի 1999. «Առավոտ», 18 փետրվար 1999): Բսկ ակադեմիկոս

Մանվել Զուլալյանը, գրախոսելով մեր աշխատությունը հայագիտական ամենահեղինակավոր պարբերականում՝ «Պատմա-բանասիրական հանդեսում» (1999, № 1), մասնավորաբար, գրել է. «Հիրավի, կատարված է պատմական և բանասիրական մեծ քրտնաջան աշխատանք և, հիմնականում, արդարացի գիտական քննադատության են ենթարկված Ռ.Թումանյի և այլոց «հայագիտական» մարզանքները»:

Ավարտենք: Քննադատական բնույթի գրախոսության մեջ ընդունված է կիրառել փաստարկը հակափաստարկով հաղթահարելու և հերքելու միակ հնարավոր՝ Կ.Յուզբաշյանին անձանոթ մնացած եղանակը: Յուզբաշյանի այսպես կոչված «գրախոսությունն» էլ այլ բան չէ, քան հասարակ զգրա-գրախոսություն:

2.

8 декабря 2001г.

История Армении бьет в набат

Арис Казинян

Потрескается вера, а невежество утвердит лжеучение?

Бессмертное творение Мовсеса Хоренаци "История Армении" имеет своим резюме "Плач" великого старца, приобретший в наши дни совершенно новое звучание и особую символику. Вызов, брошенный отечественной истории известными своей предвзятостью представителями американской школы арменистики (К.Туманов, Р.Сюни, Р.Томсон, Н.Гарсоян, Дж.Рассел, Л.Авдоян, Р.Бедроян и пр.), как нельзя более созвучен содержанию "Плача", пролившегося на пергамент XVI столетий назад: "Учители глупые, самодовольные, сами себе присвоившие честь, а не призванные Богом, избранные серебром, а не святым духом, сребролюбивые, завистливые, забывшие кротость, в которой обитает Бог, и ставшие волками, терзающими свое стадо.

Епископы гордые, скорые на осуждение других, суесловные, ленивые, презирающие науку и пастырское наставление, любящие торжища и скоморошества".

Фальсификация истории армянского народа и армянской государственности как вполне самоопределившаяся "научная дисциплина" - явление отнюдь не новое. С середины 50-х годов прошлого столетия, нападки турецких и американских "арменоведов" на отечественную историю приняли более ожесточенный и бесцеремонный характер с явной ориентацией на полное или частичное вытеснение из сознания народа собственной национальной идентичности.

Вместе с тем следует отметить, что 10-летний отрезок независимого развития РА сумел преподнести на суд читателя несколько серьезных статей по данной проблематике и одну-единственную книгу - "Освещение истории Армении в американской историографии. Критический обзор" (А.Айвазян, Ереван, 1998г.). С учетом небывалых доселе по масштабам нападков на все без исключения этапы отечественной истории, в контексте явно предвзятых и более чем циничных толкований армянских первоисточников, на фоне оголтелой клеветы властей соседних государств на прошлое армянского народа и, наконец, с точки зрения мнимого (к сожалению) армянского национализма, это очевидный нонсенс.

Тем не менее сегодня есть основание предполагать, что география фальсификаций армянской истории в самое ближайшее время может заметно расширить свои границы, открыв представительство уже и в России. Во всяком случае такого мнения придерживаются некоторые армянские историки и арменоведы. Согласимся, что одно только название готовящегося к изданию труда - фактор вполне самодостаточный, чтобы представить основной ориентир книги - "Арцах-Карабах как отдельное историко-культурное явление". Отдельное, разумеется, от Армении.

Обращает на себя внимание и фигура редактора данного исследования, выступающего ныне в качестве проводника и гаранта успешного осуществления столь опасной для нас операции, - Карен Юзбашян. Вот уже 20 лет, как он является представителем "новой волны" арменоведов, характерной особенностью коих считается подчеркнутая непримиримость по отношению к специалистам "старого" (традиционного) мышления. В частности, еще в 1978г. он позволил себе заявить об этом, косвенным образом подвергнув критике разворачивающих свою деятельность в Армении ученых: "В конце концов есть еще одно обстоятельство, предопределяющее необходимость работы арменоведов в Ленинграде, да и в других научных центрах. Дело в том, что не только армяне и жители Армении должны заниматься вопросами арменистики. Конечно, армяне (и в первую очередь проживающие в Армении специалисты) имеют одно-естественное преимущество - эмоциональный заряд, чувственность, зов крови. Однако вместе с тем и другие в свою очередь имеют преимущества - непредвзятость (косвенное обвинение армянских ученых в предвзятости. - А.К.), непредубежденность (обвинение в изначальной предубежденности. - А.К.), хладнокровие, нескованность в смысле восприятий легенд и сказаний, возможность смотреть на явления по-новому, свежим взглядом (обвинение в излишней скованности и в архаичных подходах. - А.К.)". ("Айреники дзайн", 15 ноября, 1978).

Книга "Арцах-Карабах как отдельное историко-культурное явление" предусматривает в своем конечном проекте двадцать глав. Автором предисловия и ее главным редактором выступает, разумеется, Карен Юзбашян - в свое время научный руководитель Левона Тер-Петросяна¹.

В одном из своих последних исследований питерский византист, вторя догматическим домыслам представителей американской школы арменистики, пишет: "Многие исследователи пришли к выводу, что Мовсес Хоренаци жил не в V веке, а много позже, доводя датировку до IX века. Получалось, что, представляя себя учеником Месропа Маштоца и католикоса Саака, их младшим современником, автор прибегал к подлогу. К сожалению, к критике литературного и очень сложного памятника подключились и обывательские голоса, которые порой с угрозами по адресу противников настаивали на традиционной точке зрения, придав полемике вокруг чисто академической проблемы крайне нездоровый характер". (К.Юзбашян, "Армянская эпопея V века. От Аварайрской битвы до Нуарсаке". Москва, 2001).

Следует отметить, что к числу "обывательских голосов" Карен Юзбашян относит и голос одного из лучших историков молодого поколения Армена Айвазяна. В частности, он уже однажды позволил себе ("Айастани анрапетутюн", 16 октября, 1999) наброситься на последнего за проявленную им "неслыханную дерзость" в критике "светил арменистики" - представителей американской школы, с которыми Карен Юзбашян связан, видимо, узами не только профессиональными.

Во 2-м номере "Историко-филологического журнала" нынешнего года академик Рач Бартикян обращает внимание и на следующую деталь. На организованной Восточным факультетом Санкт-Петербургского университета международной научной конференции, посвященной 1700-летию официального признания христианства в Армении, Карен Юзбашян не упустил случая выступить: "Армянская церковь датирует это событие 301-м годом. Между тем известно, что с 299 года и до IV века

¹ Арис Казинян здесь неправ. Научным руководителем Л. Тер-Петросяна был другой ученый.

в течение нескольких десятилетий Армения находилась под протекторатом Римской империи. Маловероятно, что как раз в то самое время, когда на рубежах Римской империи христианство подвергалось жесточайшим гонениям, Армения признала бы ее на официальном уровне. Что касается 314 года, то эта дата представляется достаточно обоснованной".

Весьма любопытное свидетельство о ходе подготовки новой книги мы находим у историка Геворга Язичяна, в статье "Арменистика в капкане геополитических игр" ("Айоц ашхар", 3 ноября, 2001г.). Оказывается, Карен Никитич совсем недавно побывал в Армении и встретился с очень известными специалистами. В личной же беседе с автором статьи господин Юзбашян отметил, что "город Шуши и прилегающие 5-6 селений в любом случае будут возвращены Азербайджану, ибо такова воля сильных мира сего". Он также дал понять, что очень спешит реализовать эту программу и побыстрее написать предисловие.

О "предисловиях" и о "редакционных работах", касающихся издаваемых за рубежом исследований по Армении, писалось неоднократно. В этой связи хотелось бы обратить внимание на наиболее свежий пример. В США появилась книга "Армянское народное искусство, культура и идентичность", изданная Индианским университетом в 2001г. Редакторы - Левон Абрамян и Ненси Суизи. Книга отлично отпечатана в Гонконге тиражом в 5000 экземпляров.

Этнограф Левон Абрамян в этой связи сделал пояснения ("Священная гора", "Новое время" 7 ноября, 2001г.): "К сожалению, эта книга несколько отличается от той, которую предложил я. Издатели упростили ее, объясняя тем, что американский читатель мой вариант не понял бы. Я имею опыт преподавания в трех университетах США и убежден, что их научный и студенческий читатель все абсолютно понял бы. В конце концов, она ведь рассчитана не на широкую публику, а на профессионалов". Это - прецедент!

Необходимо акцентировать внимание на следующем: к работе над книгой "Арцах-Карабах как отдельное историко-культурное явление" фактически впервые предпринимается попытка подключить и специалистов из Армении. Согласимся, что в контексте вышецитированных обвинений в адрес последних данная инициатива по меньшей мере настораживает. Очевидно, что любая степень вовлеченности армянских ученых в процесс создания книги с таким названием и с таким редактором - есть косвенное свидетельство полного согласия историков из Армении с обоснованностью именно такой постановки вопроса.

Более того, при нынешней расстановке сил и возможностей даже серьезные разделы, написанные армянскими специалистами, как это ни парадоксально, но пойдут во вред, ибо прибавят вес и предисловию Карена Юзбашяна, и проповедуемой идее в целом.

Не случайно, что отдельные главы предполагаемого издания уже нашли своих авторов в лице представителей "американской школы" арменистики. Проект "Карабах-Арцах как отдельное историко-культурное явление" - есть брошенный армянским ученым крайне дерзкий вызов и попытка кооптации всех сил арменистики с целью изоляции и отторжения самого понятия Карабах-Арцах из национального мышления армян.

Видимо, дело не в Карене Юзбашяне. Дело за армянскими историками. Вероятно, давно назрела необходимость организации крупного форума арменоведов с серьезнейшим рассмотрением всех накопившихся вопросов.

"Плач" Мовсеса Хоренаци, к сожалению, не устаревает, а посему - в назиданье:

"Оплакиваю тебя, Земля армянская, оплакиваю тебя, о благодатнейшая из всех северных стран: у тебя нет более ни царя, ни иерея, ни советника, ни учителя! Мир возмутился, укоренился беспорядок, потряслась вера, невежество утвердило лжеучение".

Հայագիտության վերաբերյալ բանաձևեր և հարակից նյութեր (2001-2002)

1.

Ազգ. 08.01.2002

Հայագիտության հարցեր Հայագիտության արդի խնդիրների քննարկում ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնում

ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի նիստում¹ կայացավ հատուկ քննարկում՝ նվիրված վերջին տարիներին հայոց պատմության ոլորտում որոշ վտանգավոր եւ մտահոգիչ մոտեցումներին:

Քննարկման մասնակիցները նշեցին, որ ներկայումս միջազգային հայ պատմագիտության բնագավառում ստեղծվում է բավական վտանգավոր կացություն, որը բնորոշվում է հայոց տարբեր դարաշրջանների պատմության աղճատումներով եւ ցեղասպանության հարցում թուրքական կամ թուրքամետ տեսակետների՝ հայագի գիտնականների կողմից տարածումով: ԵՊՀ պատմաբան դասախոսները նշեցին, որ նման ոտնձգություններն առ այսօր արժանի հակահարված չեն ստացել Հայաստանի եւ սփյուռքի գիտական շրջանների կողմից: Այս արշավի նպատակներից են՝ «վարկաբեկել հայաստանյան հայագիտական դպրոցը, հայտարարել «Հայաստանում բունիաթովական դպրոցի բարգավաճման», հայրենի գիտնականների կողմից «տգետ ու խելագար», «շովինիստական» տեսակետներ որդեգրելու մասին, իսկ ՀՀ ԳԱԱ-ն հռչակել իբրեւ «մեռելածին» կառույց»:

ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի դասախոսները շեշտեցին, որ այսպիսի գործունեության նկատմամբ «հայ գիտական հասարակայնության չեզոքությունն ու անտարբերությունն անթույլատրելի ու վնասաբեր են»: Հայ պատմաբանները մտահոգություն հայտնեցին, որ վերջերս այս «կեղծ հայագիտական տեսակետներն անդրօվկիանոսից արդեն թափանցել են Եվրոպա, Ռուսաստան եւ Մերձավոր Արեւելք՝ վերջինիս համար բերելով պետերբուրգցի արեւելագետ Կարեն Յուզբաշյանի ու նրա «Արցախ-Ղարաբաղը որպէս առանձին պատմամշակութային երեւոյթ» քաղաքականապէս վտանգավոր ծրագրի օրինակը:

Քննարկման մասնակիցները պահանջեցին պետական հոգածություն հայագիտության այս կարեւոր գիտական ոլորտին ու շեշտեցին «հանրապետությունը որպէս հայագիտության հզորագույն կենտրոն պահելու ռազմավարական անհրաժեշտությունը»:

Քննարկման ավարտին ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնը որոշեց.

«1. Անընդունելի համարել կեղծ հայագիտության նկատմամբ Հայաստանի եւ սփյուռքի որոշ գիտնականների չեզոք դիրքը՝ որպէս վտանգավոր մոլորություն:

2. Խնդրանքով դիմել սփյուռքի հայագիտական կենտրոնները ֆինանսավորող հաստատություններին եւ անհատներին՝ հետամուտ լինել, թե ինչպիսի արդյունավետությամբ են օգտագործվում այդ կենտրոնների աշխատողներին հատկացված միջոցները՝ հայանպաստ, թե՞ հայավնաս եւ դրանից ելնելով՝ լուծել նրանց հետազոտությունների ֆինանսավորման հարցերը:

3. Առաջարկել ՀՀ կառավարությանը՝ ա) արագ եւ գործուն միջամտությամբ բարելավել հայագիտության՝ ռազմավարական առումով կարեւորագույն այս բնագավառի նյութական ապահո-

¹ Նիստը տեղի է ունեցել 2001 թ. դեկտեմբերի 19-ին:

վումը: բ) Ստեղծել հայրենի հայագիտության զարգացման հատուկ հիմնադրամ, որն ի վիճակի լինի գիտական աշխատանքի համար գոնե նվազագույն պայմաններ ապահովել՝ գործող կադրերը պահպանելու, նրանց հնարավորությունները լիովին օգտագործելու, ինչպես նաև հայագիտության ասպարեզ մուտք գործող երիտասարդներից նոր հերթափոխ պատրաստելու համար: գ) Հայագիտության անխոտոր զարգացման համար ստեղծել հայագիտական հետազոտությունների համաշխարհային ակադեմիա, որի կենտրոնը գտնվի Երեւանում՝ զերծ օտար քաղաքական ազդեցություններից»:

Գ. Յ.

2.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

ՀՀ ԱԺ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ 23.05.02թ. «ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ» ԹԵՄԱՅՈՎ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԼՍՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԴՑՈՒՆՔՈՒՄ ՁԵՎԱՎՈՐՎԱԾ ԱՌԱՋԱՌԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայաստանի և սփյուռքի մասնագետների ներգրավմամբ մշակել հայոց լեզվի և հայագիտության դիրքերի ամրապնդման և զարգացման պետական ծրագիր և այդ ծրագրի շրջանակներում իրականացնել տվյալ ոլորտների նպատակային-ծրագրային և թեմատիկ ֆինանսավորում:

2. Կառավարության նախաձեռնությամբ և հովանավորությամբ ստեղծել հայոց լեզվի և հայագիտության դիրքերի ամրապնդման և զարգացման հատուկ հիմնադրամ, ծրագրի ֆինանսավորումը ոչ բյուջեի հաշվին ապահովելու նպատակով:

3. Այդ ծրագրում, մասնավորապես, ընդգրկել հետևյալ միջոցառումները, որոնց իրականացումը սկսել ծրագրի հետ համընթաց.

3.1 Պետական հովանավորությամբ ստեղծել հայագիտական կենտրոն՝ հայոց ծագումնաբանության համակողմանի ուսումնասիրության, քաղաքական նպատակներով հայոց պատմության խեղաթյուրումների սրբագրման և կանխարգելման, հայագիտական ժառանգության հաշվառման և պահպանման աջակցության, ինչպես նաև՝ հայոց պատմության միասնական դպրոցական դասագրքի ստեղծման համար:

3.2 Համակարգչային ցանցում ստեղծել «Հայագիտություն» սայթ՝ ընդգրկելով հայագիտության բոլոր բնագավառները:

3.3 Կազմակերպել «պատմա-բանասիրական հանդեսի» եռալեզու (հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն) էլեկտրոնային հրապարկումը:

3.4 «Հայոց պատմության» ոչ ակադեմիական գրքի ստեղծում և հրապարկում՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով, ինչպես նաև ակադեմիական նոր հրատարակություն:

3.5 Ծրագրեր մշակել հայագիտական ֆակուլտետներում օտար և հին լեզուների ուսուցումը որակապես լավացնելու և ասպիրանտական տեղերի ցանկը մեծացնելու նպատակով:

3.6 Հատուկ միջոցառումներ իրագործել հայերենի համակարգչային կողավորման աշխատանքներն ավարտելու, հայերենը մեքենայական թարգմանության տրվող լեզուների շարքում ընգրկելու համար.

3.7 Սփյուռքի համար հայոց լեզվի, գրականության, պատմության, աշխարհագրության և այլ դասագրքերի և մեթոդական ձեռնարկների էլեկտրոնային տարբերակների ստեղծում և համակարգչային ցանցում տեղադրում.

3.8 Հայաստանի լեզվական բուհերում և ավագ դպրոցի հումանիտար թեքումի վարժարանային հոսքերում մտցնել արևմտահայերի դասընթաց՝ միաժամանակ սովորեցնելով հին ուղղագրություն.

1.9. Հանրակրթական դպրոցներում կազմակերպել գրաբարի ուսուցման դասընթաց՝ դասական ուղղագրության ուսուցմամբ.

1.10. Միասնական ուղղագրության անցնելու խնդիրները համակողմանի ուսումնասիրելու համար ստեղծել հայաստանաբնակ և սփյուռքահայ լեզվաբաններից բաղկացած միացյալ աշխատանքային խորհուրդ.

1.11. Հատուկ ուշադրություն դարձնել ուսուցման դիստանցիոն մեթոդի կիրառմամբ մանկավարժների վերապատրաստմանը թե՛ Հայաստանում, թե՛ Սփյուռքում, ինչպես նաև հայերենին չտիրապետող հայազգի երիտասարդության կողմից մայրենի լեզվի ուսումնա-սիրմանը.

1.12. Հատուկ ուշադրություն դարձնել հայերենի՝ որպես պետական լեզվի կիրառմանը և ՀՀ «Լեզվի մասին» և «Գովազդի մասին» օրենքների կատարմանը.

1.13. Պետական աջակցություն ցուցաբերել հայ մատենագրության թվայնացման և համակարգչային ցանցում տեղադրման աշխատանքներին.

1.14. Աջակցություն ցուցաբերել Հայաստանում, ԼՂՀ-ում և հարևան պետություններում գտնվող հայկական պատմական հուշարձանների ուսումնասիրմանը, լուսանկարների և այլ վավերագրական նյութերի թվայնացմանը և համակարգչային ցանցում տեղադրման աշխատանքներին.

1.15. Նախաձեռնել «Ազգագրական գյուղեր» թանգարան-համալիրի ստեղծման ծրագիր՝ ներգրավելով հայրենակցական միությունների և սփյուռքի ներուժը:

ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝

Շ. ՔՈՉԱՐՅԱՆ

3.

«Հայոց լեզվի և հայագիտության արդի խնդիրները» գիտաժողովի բանաձևը 21 մայիս 2002թ.

21 մայիս, 2002թ. ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստերի դահլիճում տեղի ունեցավ «Նեմեսիս» Բ/ՀԿ կազմակերպած գիտաժողովը՝ «Հայոց լեզվի և հայագիտության արդի խնդիրները» թեմայով, որին մասնակցում էին ԱԺ պատգամավորներ, մտավորականներ, հայոց պատմության դասախոսներ, հայոց պատմության և հայոց լեզվի ուսուցիչներ, ուսանողներ, աշակերտներ, հասարակական կազմակերպություններ:

Գիտաժողովն ընդունեց հետևյալ բանաձևը

Լեզուն ոչ միայն հաղորդակցության միջոց է, տեղեկություն կրող, այլև մտածելակերպ, գաղափարախոսություն, էություն, իսկ պատմությունը՝ անքակտելի կապ հայրենիքի, նախնիների և նրանց ստեղծած արժեքների հետ, ներկայի և ապագայի ուղենիշ:

Վերջին շրջանում բազմացել են ոտնձգությունները հայոց լեզվի նկատմամբ: Ցավոք, դրանում ընդգրկվել են նույնիսկ ՀՀ պետական որոշ կառույցներ և այրեր, մասնավորապես՝ ՀՀ կրթության և գիտության, արդարդատության նախարարությունները և լեզվի պետական տեսչությունը: Անհրաժեշտ հետևողականություն չի ցուցաբերվում լեզվական ոլորտում պետական վերահսկողությանը: Իջեցվել է լեզվի պետական տեսչության կարգավիճակը: Ազգային ժողովի որոշ պատգամավորներ, տուրք տալով համաշխարհայնացման գաղափարին, հանդես են գալիս օտար լեզուներին՝ ՀՀ պետական և/կամ հանրակրթական լեզվի կարգավիճակ շնորհելու օրենսդրական նախաձեռնություններով: Չեն կիրառվում կամ խեղաթյուրված են կիրառվում հայոց լեզվի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, Լեզվի մասին օրենքով և այլ օրենսդրական ակտերով ամրագրված իրավունքները: ՀՀ և ԼՂՀ ավելի քան մեկուկես հազար դպրոցներից և ոչ մեկը չունի հայագիտության թեքում:

Մյուս կողմից՝ ծայր աստիճան վտանգավոր շեղումներ են դրսևորվում հայագիտության ոլորտում: Արտասահմանյան հայագետների մի մասը, գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար, գործիք է դարձել հայությանը հոգեբանական մշակման ենթարկելու նպատակամիտված օտարածին ծրագրերին: Այս շեղումները բազմացել են հատկապես վերջին ամիսներին՝ «Հայ-թուրքական հաշտեցման հանձնաժողովի» ծննդի և ակտիվացման հետևանքով: Նման ապագային ու հա-կա-գային միտումները վերջին տարիներին թափանցել են հայաստանամերձ երկրների հայագիտական ոլորտներ և արդեն իրենց հենակետերն են ստեղծել նույնիսկ ՀՀ-ում:

Ելնելով վերոնշյալից՝ ՀՀ իշխանություններին, մասնավորաբար՝ ՀՀ Ազգային ժողովին, նաև Հայրենիք-Միություն երկրորդ խորհրդաժողովի մասնակիցներին և ընդհանրապես հայությանը ներկայացնում ենք հետևյալ առաջարկներն ու պահանջները.

1. Բարձրացնել լեզվի պետական տեսչության կարգավիճակը՝ այն դարձնելով հայոց լեզվի և հայապահպանության նախարարություն:
2. Հիմնովին մերժել հայոց լեզվին զուգահեռ որևէ օտար լեզվի պետական կամ հանրակրթական լեզվի կարգավիճակ շնորհելու բոլոր նախաձեռնություններն ու կոչերը:
3. Կիրառել օրենսդրությամբ ամրագրված, ՀՀ քաղաքացիության ու պետական ծառայության համար դիմորդների՝ հայոց լեզվի իմացության պարտադիր պայմանը:
4. Մշակել ու կիրառել լեզվական ոլորտում խախտումների երկրաչափական պրոգրեսիայով ավելացող տույժերի և տուգանքների համակարգ, համառ օրինախախտներին՝ մինչև իսկ քրեական պատասխանատվության ենթարկել:
5. Պահպանել գրական հայերենի, այսինքն գրական արևմտահայերենի և գրական արևելահայերենի իրավահավասարության օրենսդրական դրույթը:
6. ՀՀ-ում և ԼՂՀ-ում փակել հայագիտական երեխաների համար բացահայտ կամ գաղտնի գործող օտարալեզու դպրոցներն ու դասարանները և արգելել այդպիսիք բացելու բոլոր փորձերը: Ներգաղթող ընտանիքների երեխաներին՝ հայերենի անվճար դասընթացներն ավարտելուց հետո, պարտադիր տեղափոխել հայերենով ուսուցմամբ դասարաններ:
7. ՀՀ-ում, ԼՂՀ-ում և Միությունում բացել հայագիտության թեքումով դպրոցների ցանց:

8. Արմատներից չկտրվելու և դասական ուղղագրության մասին գիտելիք ունենալու նպատակով ՀՀ դպրոցներում մտցնել հին հայերենի (գրաբարի) դասավանդում:
9. ՀՀ պատմագիտական ոլորտի հիմնարկներին պարտավորեցնել արագ հակադարձել մեր ժողովրդի պատմական ժառանգությունը յուրացնելու, խեղաթյուրելու կամ անարգելու բոլոր փորձերին՝ որտեղից էլ դրանք հնչեն:
10. Ստեղծել հայաստանյան հայագիտության աջակցության համահայկական հիմնադրամ՝ «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի կառույցում:
11. Ամենատարբեր միջոցներով խրախուսել երիտասարդների ընդգրկումը հայագիտական մասնագիտությունների ոլորտներում:
12. Խստագույնս վերահսկել միջազգային կազմակերպությունների կամ այլոց կողմից տրվող դրամաշնորհների նպատակային ուղղվածությունը, դրանց համապատասխանությունը ՀՀ պետական և հայոց ազգային շահերին:
13. ՀՀ, ԼՂՀ և Սփյուռքի հայկական դպրոցների համար, բացառապես հայկական ֆինանսական միջոցներով, պատրաստել ու հրատարակել հայոց պատմության միասնական դասագրքեր, որոնք ներծծված լինեն ազգային ոգով:
14. Քարոզչություն և հետևողական պայքար ծավալել հոգևոր ոլորտներում ապագային և հակագային բոլոր երևույթների դեմ:
15. Ընդունել «Ազգային անվտանգության մասին» օրենք, որի բաղկացուցիչ մասը կլինեն ՀՀ պետական և հայոց ազգային անվտանգության, ռազմավարական նշանակության հոգևոր ոլորտները:
16. Դատապարտել ՀՀ-ում հավատարմագրված դիվանագետների միջամտությունները ՀՀ ներքին գործերին, մասնավորապես՝ լեզվական, կրթական ոլորտներում, հայոց ազգային արժեքային համակարգում, և նրանց զգուշացնել նման քայլերի անթույլատրելիության մասին:

4.

Ազգ, 24.05.2002

Լսումներ «Հայագիտության եւ հայոց լեզվի խնդիրներ» թեմայով... դատարկ դահլիճում

Գևորգ Յազըճյան

Երեկ ՀՀ ԱԺ գիտության, կրթության, մշակույթի եւ երիտասարդության հարցերի հանձնաժողովը կազմակերպել էր լսումներ, որոնք տեւեցին շուրջ հինգուկես ժամ:

Բացելով նիստը, հանձնաժողովի նախագահ Շավարշ Քոչարյանն ավետեց, որ պաշտոնապես շրջանառությունից հանվել է հայոց լեզվի շահերի դեմ ուղղված հերթական օրինագիծը: Մասնավորեցնելով իր խոսքը թեմային առնչված ոլորտներին, նա բերեց մի արտառոց փաստ. պարզվում է, որ այս տարի Հայաստանի հանրային հեռուստատեսությանն ու ռադիոյին բյուջեով նախատեսվել է տրամադրել 10 տոկոսով ավելի գումար, քան ամբողջ գիտական բնագավառին:

Զեկուցումով հանդես եկան գիտության եւ կրթության նախարար Լեւոն Մկրտչյանը, ՀՀ ԳԱԱ գիտական քարտուղար Վլադիմիր Բարխուդարյանը եւ Լեզվի պետական տեսչության պետ Լեւոն Գալստյանը: Պրն Մկրտչյանը շեշտեց, որ «ընտրել ենք ազգային պետության մոդելն», ու առաջար-

կեց ստեղծել գիտակրթական լուրջ կենտրոն՝ հայրենիքի եւ սփյուռքի հզոր ուժերի ընդգրկումով, որը կգբաղվի հայագիտության հարցերով: Պրն Բարխուդարյանն առաջարկեց Հայաստանի եւ սփյուռքի դպրոցների համար հրատարակել հայոց պատմության միասնական դասագրքեր: Պրն Գալստյանն առավելաբար անդրադարձավ ուղղագրության միասնականացման հարցին՝ լուծումը տեսնելով «գրական հայերենի կանոնակարգման միասնական սկզբունքների մշակման մեջ», անհմաստ ու անհնար գտնելով հարցի լուծումը վարչական ճանապարհով:

Ինչպես եւ սպասվում էր, ուղղագրության միասնականացման հարցը երկու ուղղագրական համակարգերի կողմնակիցների միջեւ բուռն բախումների առիթ դարձավ: Այսուհանդերձ, ներկաները ողջունեցին օրեր առաջ մի գիտաժողովում հնչած եւ այս լսումներում ակադեմիկոս Գեւորգ Զահուկյանի կրկնած առաջարկը՝ ՀՀ դպրոցներում մտցնել գրաբարի դասավանդում: Դրանով աշակերտները կծանոթանան թե հին հայերենին եւ թե դասական ուղղագրությանը: Համակարգչային տեխնոլոգիաներից օգտվելիս արդի ուղղագրության հարուցած խոչընդոտների մասին խոսեցին Մերուժան Կարապետյանը, Գարեգին Չուքասյանն ու Վահրամ Մխիթարյանը:

Սիլվա Կապուտիկյանն անդրադարձավ հոգեւոր ոլորտները այլասերող գրոհներին եւ խստագույն քննադատության ենթարկեց օպերայի շրջակայքն այլանդակող շինությունները թուլաւորողներին: Հայկական ճարտարապետական հուշարձանների անմխիթար վիճակին անդրադարձան նաեւ ակադեմիկոս Վարագդատ Հարությունյանը եւ ուրիշներ:

Հայաստանի գրողների միության նախագահ Լեւոն Անանյանը խոսեց մարզերում հայ դպրոցի եւ մանկավարժների ողբերգական կացության մասին: «Ի՞նչ հայագիտություն, ի՞նչ հայոց լեզու, դառնությամբ հարց տվեց պրն Անանյանը, երբ հայ դպրոցը քանդված է»: Ուսուցչուհի Ռիտա Խաչատրյանը խոսեց հայոց լեզվի դասագրքերի բովանդակային խոտանի մասին:

Երեւանի բժշկական համալսարանի ռեկտոր Վիլեն Հակոբյանն ավելորդ համարեց բուհերում հինգ տարի հայոց լեզվի դասավանդումը՝ համարելով, թե փոքր ազգերը պետք է երկլեզու լինեն:

Ակադեմիկոս Ռաֆայել Ղազարյանը զգուշացրեց չդիպչել հայոց լեզվի կարգավիճակին ու իրավունքներին եւ իր բողոքը բարձրացրեց հանրային ռադիոյի «Հայրենիքն սփյուռք» ծրագիրը փակելու կամ նրա անձնակազմին գործից արձակելու դեմ: Վերջին հարցի մասին ավելի մանրամասն ելույթ ունեցավ նույն ռադիոծրագրի երբեմնի հաղորդավար Հասմիկ Գուլակյանը:

Ելույթների մի մասն էլ նվիրված էր պատմագիտության հարցերին: Պատմաբաններ Արմեն Այվազյանն ու Գեւորգ Յազըճյանը խոսեցին հայոց պատմական ժառանգությունն անարգելու որոշ հայագետների հետեւողական աշխատանքների մասին, հայտնելով, որ Թուրքիայի հատուկ ծառայությունների հոգեբանական պաշտպանության վարչության գործառույթների շարքում է պատմության խեղաթուրումը, մինչդեռ ՀՀ-ում չկա նույնիսկ ազգային անվտանգության պետական հայեցակարգ: Երեւանի պետական համալսարանի դեկան Բաբկեն Հարությունյանն ավելացրեց, որ թուրքամետոնադրեջանամետ գրություններ լույս են տեսնում նույնիսկ հայաստանյան հայագետների կողմից՝ կոչ անելով վերջ տալ նման ընթացքին: Նա իր տեսակետները ներկայացրեց առաջարկվող հայագիտական կենտրոնակադեմիայի մասին: Հայկական հանրագիտարանի պատմության բաժնի խմբագիր Ամալյա Պետրոսյանն ահագանգեց, որ անհստակ կարգավիճակի ու չֆինանսավորման պատճառով հանրագիտարանը գոյությունից զրկվելու եզրին է:

Եղան նաեւ բազմաթիվ այլ ելույթներ:

Լսումների ընթացքում եղած առաջարկությունները գումարվեցին հանձնաժողովի առաջարկությունների նախագծի տասը կետերին եւ լրամշակվելուց հետո կներկայացվեն համապատասխան մարմիններին:

Մի ցավալի փաստ, որն արձանագրում ենք առանց ավելորդ մեկնաբանության. Հայաստանի երրորդ հանրապետության ավելի քան տասնամյա պատմության ընթացքում վերոնշյալ հարցերի շուրջ առաջին անգամ անցկացվող խորհրդարանական լսումներին ներկա էին (այն էլ ոչ սկզբից մինչեւ վերջ) ընդամենը երեք պատգամավոր, ներառյալ հանձնաժողովի նախագահը (հիշեցնենք, որ ԱԺՆ նւնի 131 պատգամավոր), իսկ կրթության, լեզվի ու հայագիտության ոլորտների համարյա բոլոր ղեկավարներն ԱԺ դահլիճը լրեցին իրենց ելույթներից հետո:

5.

18.05.2002

526

Левон Микаелян

На прошедшем недавно годичном собрании Национальной Академии наук РА вновь и в который уже раз прозвучало требование определить наконец приоритетные научные направления, которые в первую очередь и в полном объеме должно финансировать государство. Проблема эта, конечно, не нова, она встала перед независимой Арменией буквально с первого дня ее существования, когда для всех стало очевидно, что содержание системы НАН, ведомственных и иных научных подразделений, так обильно прораставших в Армении при Советской власти, молодому государству просто не под силу. Тем более, что и власти изначально взяли курс на радикальное сокращение научного потенциала и вместо того, чтобы пойти единственным разумным путем создания рынка интеллектуального труда, просто предпочли как можно скорее избавиться от доставшейся им в наследство обузы - более 130 научно-исследовательских и проектных институтов с 25 тыс. научных работников.

О тех временах мы вспомнили прежде всего потому, что и тогда, при всей своей антинаучной и разрушительной политике, представители власти неизменно клялись, что, как бы ни складывалась судьба армянской науки в целом, арменоведение и занимающиеся им научные подразделения не только будут сохранены, но и им будут предоставлены все условия для плодотворной и полноценной деятельности. Конечно, эти, как и все остальные обещания, оказались заведомым обманом. Однако тогда в их искренность трудно было не поверить. И не только потому, что первый президент сам был арменоведом по специальности, но и потому, что осознание необходимости сохранения и развития арменоведения было безусловным, не вызывало ни у кого сомнений и то, что, в отличие от других областей знания, фундаментальное арменоведение может развиваться только и только в Армении.

Как выяснилось со временем, все эти факторы в итоге не сыграли никакой роли, и арменоведение за прошедшее десятилетие, мягко говоря, разделило участь всей остальной науки в Армении.

И если судить только по одной цифре, то участь эта такова: количество работников в сфере науки по сравнению с концом 80-х годов сократилось, по самым скромным подсчетам, более чем в 5 раз, научных сотрудников - более чем в 3 раза.

Во всяком случае, как свидетельствует отчет "Основные итоги научной и научно-организационной деятельности НАН РА за 2001г.", в 10 подразделениях отделения гуманитарных наук на 1 января 2002 года работало только 526 научных сотрудников (заметим, что далеко не все они занимаются собственно арменоведением). Если учесть, что на долю этих 500 человек приходится исследование всей армянской истории, в том числе Геноцида, востоковедения, археологии и этнографии, философии и права, языка и литературы, искусств и всего того, что включает в себя безграничное по сути понятие "арменоведение", то нельзя не признать, что число это крайне незначительно, оно фактически настолько мало, что в некоторых областях арменоведения у нас работает по одному-единственному специалисту или не работает никто.

Эта тревожная сама по себе картина предстанет просто катастрофической, если к тому же вспомнить о возрастном цензе наших ученых-арменоведов. Сведений подобных у нас под рукой нет, однако очевидно, что подавляющее большинство их - люди пожилого и даже весьма преклонного возраста. Косвенно о неблагоприятной ситуации в академическом арменоведении свидетельствует тот факт, что на специализированных советах при институтах НАН РА сотрудниками институтов гуманитарного отделения в 2001г. защищено всего 2 докторские и 22 кандидатские диссертации. К примеру, научными сотрудниками институтов литературы и искусств вообще не защищено ни одной диссертации. И дело не в бесталанности ученых - просто, кто хотел и мог, давно уже защитился.

О зарплатах научных сотрудников мы писали неоднократно, поэтому повторяться не будем. Приведем лишь несколько цифр, характеризующих заботу нашего государства об арменоведении. Объем финансирования всех 10 подразделений отделения гуманитарных наук, то есть академического арменоведения, в целом в 2001г. составил 141007,3 тыс. драмов (чуть больше \$250 тыс.). Соответственно на исследования в области армянского языка выделено в год 15636,7 тыс. драмов, литературы - 13065,7 тыс. драмов, искусств - 13833,2 тыс. драмов и т. д. Отсюда и 20-25-долларовые зарплаты, и унылая бедность во всем, без чего науку делать не могут даже фанатики-энтузиасты.

Конечно, случаются еще гранты на издание монографий, так называемые внебюджетные средства, получаемые за аренду помещений, предоставление услуг, выполнение работ и из других источников. Из этих других источников, кстати, было профинансировано издание в 2001г. 4 номеров двух наших замечательных арменоведческих изданий - "Историко-филологического журнала" и "Вестника общественных наук".

Другой пример. "Из-за отсутствия средств второй год подряд Фундаментальная научная библиотека не имеет возможности осуществлять подписку на новые научные периодические издания и приобретать новые книги. Поэтому библиотека постепенно теряет свою ведущую роль центра научной информации в нашей республике", - говорится в упомянутом уже выше отчете. И здесь тоже ситуацию кое-как спасает сотрудничество с зарубежными научными организациями и фондами.

Естественно, арменоведением в Армении занимаются не только подразделения НАН РА, есть в конце концов Матенадаран, кафедры вузов. Но, с одной стороны, положение и там столь же драматическое, с другой стороны - традиционно сложилось так, что именно академическое арменоведение, к которому мы относим и Матенадаран, было и остается законодателем и крупнейшим очагом национальной науки.

Можно ли на такие средства и таким образом развивать науку? Нет, конечно. А может быть, так можно выживать, сохранять имеющееся до "лучших времен"? Но подобное невозможно в прин-

ципе: наука не может "выживать", "сохраняться", она, как известно, или развивается или гибнет, что и происходит на наших глазах.

Поэтому нужно срочное и решительное изменение отношения государства к арменоведению, нужна специальная, мы бы сказали даже чрезвычайная, программа развития арменоведения, подкрепленная реальным и достаточным финансированием. Иначе пройдут еще 5-10 лет, и мы стремительно откатимся к тем временам, когда все наши нынешние арменоведческие институты были всего лишь небольшими отделами в стенах одного института. С той только разницей, что тогда это было началом, а теперь станет концом.

6.

18.05.2002

Агентура специального назначения

Դափկ Թեր-Արությունц

Армения, в силу своих цивилизационных параметров и географии, всегда представляла интерес как для друзей, так и для недругов. Последние забрасывали и забрасывают к нам всякого рода лазутчиков и диверсантов. Поле деятельности этой агентуры обширно: оно охватывает не только военно-политическую или экономическую сферы, но и духовную и идеологическую.

Օտ Սափիր-Բեա Ժ Մ.Բոժոյան

Считается, что организатором первой документально зафиксированной тайной операции против Армении был царь Ассирии Ашшурбанипал (669-635гг. до н. э.). Сей правитель, который до вступления на престол руководил тайной полицией империи, создал обширную шпионскую сеть по всему и тогда не очень спокойному региону. Резидентом же по Армении был назначен некто Упахир-Бел, который и "стучал" - согласно сохранившейся клинописи - в Центр: "Я отправил особого уполномоченного собрать все новости, которые касаются Армении. Он уже возвратился и сообщает то, что следует ниже. Враждебно к нам настроенные люди в настоящее время собрались в городе Харда... Во всех городах до самой Турушпии стоят вооруженные отряды... Пусть мой господин дозволит прислать вооруженный отряд и разрешит мне занять город Шурубубу во время жатвы".

Самым неприятным в этой истории является то, что тогдашние наши контрразведчики проглядели анонимного оперативного "уполномоченного", не схватили его и по суровому обычаю тех времен не содрали с него кожу. Видимо, время было такое, что они больше увлекались аппетитными шашлыками да непыльной слежкой за оппозиционно настроенными князьками.

Наверное, и без дополнительных ссылок очевидно, что в последующие два с половиной тысячелетия Армению с переменным успехом навещало множество персон со спецзаданиями. Им иногда удавалось завербовать и местных жителей. Самым последним таким за протоколированным инцидентом, судя по информации, распространенной МНБ РА, стало задержание бывшего сотрудника МИД РА Мурада Боджоляна. Любопытно, что о его судьбе проявляет трогательную заботу радиостанция "Свобода".

Шпионаж и общество

Между тем дело Боджоляна взволновало общество. Многих коробило то, что служил он не кому-нибудь, а Турции - стране, которая виновна перед Арменией и перед всем человечеством во многих исторических преступлениях. При обсуждении этого дела возникали и споры.

Некоторые (скажем так - "нигилисты") отрицают возможную связь между реальной жизнью и всякими шпионами, считая боджоляновский инцидент единичным, из ряда вон выходящим случаем. Другие же, люди с излишне конспирологическим складом ума, наоборот, твердят, что шпионы ныне наводнили республику: в МИД сидят цэрэушники, в Минюсте - фэбэрешники, уже не говоря о других кагэбэшниках, гэрэушниках и штатных работников открытых, а то и закрытых университетов, иных общественных организаций. "Конспирологам" всюду мерещится тайный заговор масонов и козни агентов сионизма. Последних, как правило, они идентифицируют со скользкими и неприятными субчиками из собственного окружения.

Конечно же, в таких случаях люди, "серьезные и разумные", на манер известного раввина успокаивали спорящих словами "и ты тоже прав" или же изрекали банальное "истина - посередине". Однако этой самой "середины" становится все меньше, и многое определяется конкретикой. Эксперты единодушны в том, что в последние годы удельный вес "тайных операций" в международных и внутренних делах существенно увеличился. Поэтому пренебрежение фактором спецслужб не позволяет адекватно воспринимать те или иные процессы. Наряду с этим во многом изменилось и расширилось само понятие "тайная операция". Почерпнутые из кинофильмов и книжек представления о дерзких шпионах и авантюрных шпионессах составляют лишь малую толику того, чем сегодня занимаются разведструктуры. Например, важной составляющей их работы является организация психологических и информационных операций.

"Правда - это ложь"

Термин "психологическая война" впервые был пущен в оборот в 1920г. британским военным историком Дж. Фуллером. Но методология и технологии ведения психологических операций (ПсО) стали интенсивно развиваться спецслужбами в годы Второй мировой и особенно "холодной" войны.

Для проведения ПсО вербуют агентуру специального назначения среди историков, лингвистов, психологов или социологов. Их не обучают технике конспирации или прыжкам с парашютом, а тренируют во вполне респектабельных университетских и аналитических центрах. Эти центры действуют в режиме "Министерства правды", описанного Джорджем Оруэллом в книге "1984", в которой он предвосхитил тоталитаризацию западного общества. Действующий там принцип - "правда - это ложь". Их сотрудники становятся мастерами в области шулерской подмены понятий, в переписке и фальсификации истории, других подобных делишках. В американском руководстве по психологическим операциям *FM 33-I-I* особое место уделяется действиям по размыванию понятийного механизма "объектов".

Например, если требуется ослабить влияние католической церкви, то можно взять какую-нибудь певичку с патологическими инстинктами и назвать ее "Мадонной". Потом, не жалея средств на рекламу, запустить ее в широкий оборот и превратить в кумира. В результате у христианской и, в частности католической молодежи слово и понятие "Мадонна" начинает ассоциироваться и с этой девкой. Дешево, подло - но сердито и эффективно. И таких примеров много.

Очевидно, что эффективность ПсО зависит от понимания менталитета того или иного народа. Поэтому одной из важных задач спецслужб является изучение психологии и мировоззрения пред-

ставяющего интерес народа. Эти знания приобретают особую ценность в военное время. Например, для разгадки секретов русской души в годы войны спецы немецкой военной разведки Абвера изучали русские былины.

У нас в годы Карабахской войны командиры, из числа которых вспомним Леонида Азгалдяна, придавали большое значение психологическому фактору. Недавно безвременно ушедший от нас талантливый и беспокойный человек Александр Мелконян, "пограничник Саша", в свое время носился с идеей создания специального "психологического центра".

В мирный период знание психологии народа позволяет вычислить, что именно в его ментальности является определяющим и на этой основе строить с ним отношения. По мнению наблюдателей, именно этим объясняется возросший объем этнопсихологических исследований в мире. И это не только многочисленные экспедиции и опросы населения по самым разным темам, но и прямые эксперименты типа "Комнаты Альфреда".

Далее все зависит от тех планов и намерений, которые имеются по отношению к данному народу. В некоторых случаях им внушается чувство собственного величия и агрессивные идеи - как это, например, происходило с косовскими албанцами. В других случаях наоборот - пытаются "исправить" ментальность народа, дабы сделать его стерилизованным и послушным.

Вместе с тем ментальность любого народа, а тем более народа с богатыми цивилизационными традициями, каковым являются армяне, - конструкция сложная и уникальная. Она складывается благодаря языку, религии, понятийному аппарату, исторической памяти народа и других факторов. Творческая духовная конституция и особый внутренний мир армянина делают его носителем и продолжателем национальной идеи - той идеи, которая позволила пережить драматические исторические ситуации и не потерять свою самобытность. Похоже, это поняли и наши недруги.

Объект атаки - ментальность народа

В настоящее время создалась обстановка, когда будущее нашего региона пытаются планировать в столицах других государств. Согласно этим планам, в Закавказье предполагается установить нечто типа концессионного правления со стороны нескольких государств с участием Турции в качестве региональной державы. В планы этой страны и его стратегических союзников Армения с нынешними контурами границ и боеспособной армией, да со "странным" народом, который, вопреки всему, единственный в регионе сумел сохранить свои институциональные и государственные параметры, - не вписывается. Характерно также, что в Закавказье более всех стремится к миру именно Армения - нам есть чем заняться.

Между тем турки в психологическом плане чувствуют себя цивилизационным антиподом армян, комплексуют из-за этого и не могут выработать для себя более или менее сносные модели сосуществования с армянами. Они не соглашались с вариантами цивилизованного, правового регулирования ситуации. Решать же этот вопрос военным путем пока тоже не представляется возможным. Поэтому предлагаемые ими и их союзниками схемы решения армяно-азербайджано-турецкого противостояния основаны на манипуляциях. Но известно: чтобы манипулировать человеком, надо сначала его "подготовить" - "промыть" мозги, разложить его ментальность и понятия, стереть память, т. е. провести классические психологические и информационные операции.

Именно в этом контексте возникли "комиссии по примирению" с непонятно откуда взявшимися людьми. Именно для этого мобилизовали имеющихся в наличии агентов психологического влияния. В авангарде оказались старые знакомые - ветеран "плаща и пера" Жирайр Липаритян с его лозунгами деидеологизации и кока-колаизации армянского общества, виртуально-интернетовский

лазутчик Эдди Арнаутян и, конечно же, бывший "марксист", а ныне трудящийся американо-турецкого "идеологического фронта" Рональд Сюни.

Не будем подробно описывать деятельность этих людей, по сравнению с которыми М. Боджоян - мелкая сошка. О них написано достаточно, в том числе и нашей газетой. Желющие же подробнее ознакомиться с их методами работы могут обратиться к книге Армена Айвазяна "Освещение истории Армении в американской историографии", где проанализирован механизм фальсификации нашей истории.

Позволим себе процитировать предисловие Р.Сюни к его книге "Взгляд на Арарат: Армения в новой истории" (*Bloomington: Indiana University Press, 1993*). Согласно автору, цель этого исследования - "разложить основы политической идеологии политических националистов, согласно которой продолжающееся существование армян как исторического народа, их происхождение в Армянском нагорье вооружает их правом на самоопределение и государственность, а также исторически зафиксированным правом на те территории, которые составляют Армению". Не удивительно, что произведениями этого, с позволения сказать, профессора кафедры политологии Чикагского университета особенно восхищается экс-резидент ЦРУ в Анкаре, а ныне сотрудник корпорации "Рэнд" Пол Хенце.

Можно было и не останавливаться на персоне Рональда Сюни, если бы не последние сообщения из Спюрка, что этот идеологический диверсант стал приглашенным редактором возобновившего свою деятельность журнала "Армения Ревью", курируемого одной из традиционных национальных партий. Вдобавок появились сведения, что он получил задание в очередной раз пересечь государственную границу и проникнуть в Армению. Поэтому мы помещаем его фото - с бородой и без, чтобы наши пограничники идентифицировали бы его и впредь не пускали в пределы республики.

Сегодня в определенных кругах общества склоняются к мысли, что для уголовного преследования действий агентуры психологического и информационного назначения необходимо сделать соответствующие дополнения в УК. И если у Минюста нет нужных кадров, то можно создать экспертные группы из соответствующих специалистов. Высказываются также пожелания, что МИД неплохо было подумать об объявлении некоторых особенно опасных лиц персонами нон грата.

7.

23.05.2002

Слушания назначены на сегодня

Арис Казинян

"Имеющий прошлое не может не иметь памяти, имеющий Историю не может не оглядываться назад". Известное изречение Паруйра Севака вспомнилось не случайно: сегодня армянский народ пребывает в стадии жесточайших и непрекращающихся выпадов против собственного прошлого, собственной памяти, собственной истории. Тысячелетнее древо жизни одной из первых наций выкорчевывается под политический камин, и это при условии, когда "наши корни, пожалуй, глубже, чем выше наша крона". Наблюдение, напомним, тоже севаковское.

Язык и История... Нет ничего более национального и благородного. Именно эти категории формируют психологию того или иного народа, определяют его быт и сознание, очерчивают перспективу данного этнокультурного вида. Истины в целом известные, а посему не стоит и удивляться,

что именно Язык и История нынче являют собой главные мишени на мушке псевдоинтеллектуальных снайперов. Завуалировавший свою суть под мантией почтенного профессора N-го университета, высокооплачиваемый киллер науки сегодня предлагает услуги практически всем заинтересованным донорам: и апологетам глобализации, и турецким фальсификаторам армянской истории, и отечественным (скажем так) "космополитам", наиболее выдающийся из коих отнюдь не случайно характеризует Историю как категорию лживую.

Армении, армянскому народу, истории Отечества, его прошлому и будущему, армянскому настоящему, равно как и настоящему армянскому, объявлена война. Вышеозвученное, к сожалению, не есть гипербола, ибо сам "диагноз" основан на далеко не новых симптомах и проявлениях. Важнейший вопрос текущего момента формулируется весьма четко: осознает ли армянское государство, что оно находится в состоянии этой войны, и если да, то какова степень такого осознания?

В данном контексте необходимо отметить следующее: ряд отечественных историков молодого поколения (о них "ГА" писал неоднократно), в условиях жесточайшего прессинга извне и непристойного - в лучшем случае - "профессионального безразличия" изнутри, в течение последних лет сумели обеспечить главное - зафиксировать факт наличия состояния войны. Добытая путем кропотливых исследований и базирующаяся на неопровержимом материале сия фиксация есть одно из наиболее важных достижений армянской интеллектуальной мысли за весь период существования Третьей Республики. Мысли, которая, заметим, не заказывалась государством, не финансировалась им и никогда не удостоивалась чести быть отмеченной хотя бы на уровне сколь-нибудь серьезного внимания. Сегодня, 23 мая, у Республики есть (предложенный, разумеется, снизу) шанс: Государство, представленное в лице Национального Собрания РА, должно будет заявить свою позицию относительно состояния дел в сферах арменоведения и языка.

В преддверии открывающегося, вот уже второго по счету форума "Армения-Спюрк" власти страны обязаны выработать концепцию понимания вопроса в целом и инициировать соответствующие слушания. Стратегическая составляющая темы очевидна: армянская нация в силу известных обстоятельств объективно находится в стадии ассимиляции. Оголтелая клевета на отечественную историю и язык есть по сути мощнейший катализатор, ориентированный на курс интенсификации процесса национального разложения и потери этнокультурного иммунитета.

Функционирование турецко-армянской комиссии по примирению, чрезмерно активная деятельность турецко-армянского бизнес-совета, насквозь пропитанные антиармянским духом "арменоведческие журналы", частые лекции и вояжи идеологов "космополитизма" - все это лишь видимая часть айсберга под названием Заговор. Визуально менее приметное пространство еще абсурднее: располагающая немалыми финансовыми возможностями армянская нация нынче почему-то не в состоянии обеспечивать издание школьных учебных пособий на Родине, считая "более целесообразным" пользоваться типографскими услугами соседней Турции.

Думается, не будет большим преувеличением сказать, что именно в безымянной стамбульской типографии, где, собственно, и издается рассчитанный на школьника независимой Армении тот же учебник по "Истории армянского народа", и начинается ТАКП. Примеров - тьма!

Արոշ այլ զարգացումները հայագիտության դաշտում 2002թ.

1.

09.02.2002

Серьезная проблема «адвокатов нации»

Арис Казинян

Имя этого представителя нового поколения американских арменоведов известно лишь узкому кругу специалистов. Выходец из знаменитого гнезда Рональда Сюни, он впервые заявил о себе лет 10-12 назад. Причем заявил стремительно и громко. Как вчера: "Существует мнение, что против турецкой фальсификации истории армянские ученые обязаны выступить единым сплоченным лагерем. Это неправильно. Истинная наука не знает национальностей, и ее не стоит политизировать. Могут иметь место самые разные мнения по одному и тому же вопросу, однако это удел специалистов. Относительно геноцида армянского народа у нас уже были контакты с турецкими историками, которые не опасались говорить о понятии "геноцид". Это научная проблема, требующая научного подхода".

Ярый сторонник частных армяно-турецких контактов любого рода, Винсент Лима вчера в Институте истории НАН в очередной раз выступил за целесообразность проведения таких диалогов, "которые ни в коем случае не должны быть политизированы". Сам он с 2000г. является активным участником периодически организуемых Жирайром Липаритяном и Рональдом Сюни сепаратных конференций историков. Цитата от г-на Лимы: "Рональд Сюни - мой учитель, и хотя у нас могут быть серьезные разногласия по каким-то вопросам, отношения между нами самые любезные и уважительные. И если у вас есть, что противопоставить его воззрениям, то никто вам не мешает это делать".

Что же касается Жирайра Липаритяна, то обращает на себя внимание хронология: с главным экс-архивариусом дашнакцканской партии Винсент Лима был связан по крайней мере с конца 1980-х. Он имел доступ в партийные архивы (этого г-н Лима не скрывает и сейчас), а с 1989г. являлся замредактора, а позже и редактором спонсируемого АРФД журнала "Армения ревю". Рожденный в псевдокосмополитическом чреве Жирайра Липаритяна, взращенный на антинаучных суждениях Рональда Сюни, Винсент Лима только в лучшем случае искренен в своих заблуждениях. Впрочем, это на него не похоже.

В марте 2001г. он заявил: "В последнее время Турция сумела подготовить десяток достаточно солидных исследователей, в то время как историографическая мысль Армении продолжает развиваться на национально-пропагандистской почве. Между тем настоящий ученый не может быть адвокатом нации или посредником в вопросах национального значения".

Любопытно и его другое высказывание: в марте 2000г. он позволил себе наброситься уже и на Ричарда Ованнисяна, известного, кстати, своей, мягко говоря, лояльной позицией по отношению к

Рональду Сюни и Ко. Примечательно, что он обвинил маститого ученого в расизме. Поводом для этого послужило предостережение г-на Ованнисяна от 13 сентября 1998г. "быть осмотрительнее в контактах с турками". В марте 2000г. Винсент Лима по этому поводу заявил: "Выступление Ричарда Ованнисяна 13 сентября 1998г. и его совет быть крайне осмотрительными в армяно-турецком диалоге шокируют не только своим расистским содержанием, но и продиктовано недостаточной уверенностью в себе".

9 июля того же года этот самонадеянный "арменовед" посчитал целесообразным в очередной раз повторить: "Что касается моих слов в адрес Ричарда Ованнисяна, то я готов их отстаивать. Представителям интеллигенции не пристало позволять себе подобные публичные заявления и думать, что можно избежать за них ответственности".

В этой связи следует упомянуть и о состоявшемся в ноябре 1997г. в США под председательством Винсента Лимы форуме американских арменоведов, на котором был учрежден соответствующий союз. По его собственному вчерашнему признанию, его "удивило, что данное событие вызвало интерес и в Армении. Однако после выхода известной книги Армена Айвазяна и решения кафедры истории ЕГУ стало ясно, что и армянские специалисты в свою очередь заинтересованы состоянием дел в американской арменистике. В любом случае с 1950-х годов в США сформировалась целая плеяда специалистов, которая внесла и вносит вклад в дело развития арменистики". Это, смеем думать, хорошо известные своей политической ангажированностью Н.Гарсоян, Рональд Сюни, Дж.Рассел, Р.Томпсон и прочие.

Продолжает удивлять и другое - равнодушие большинства армянских специалистов к протекающим процессам и их абсолютная неразборчивость. Стоило одному из собравшихся вчера в Институте истории слушателей задать г-ну Лиме вполне конкретный и требующий столь же конкретного ответа вопрос (как он относится к факту глумления над представителем Золотого века армянской литературы?), на него обрушилась добрая половина присутствующих: "Что это за вопрос? Мы здесь обсуждаем серьезные проблемы".

2.

6 июня 2002г.

...По делам его

Левон Микаелян

Публикуемое ниже письмо наших соотечественников из США получено более 2 недель назад. Честно говоря, были у нас сомнения: публиковать его или нет? Слишком силен в нас еще пиетет к имени Ричарда Ованнисяна, хотя примерно с 1998г. мы не раз получали информацию, вызывающую в нас глубокое разочарование. Малую частицу этой информации мы публиковали, не только выполняя свой долг перед читателем, но и дабы дать почувствовать маститому ученому отношение об-

щественности Армении к его выступлениям и деятельности последних лет. Вероятно, осенью, в дни ожидающейся общearмянской конференции по арменоведению, в которой, надеемся, примет участие и академик Ричард Ованнисян, состоится серьезный и обстоятельный разговор на эту тему. Но вот во вторник Раффи Ованнисян, сын Ричарда Ованнисяна, в интервью газете "Иравунк" заявил, будто главная мишень этой "аморальной" кампании - он сам, будто "нападки" на Ричарда Ованнисяна кем-то направляются и объясняются активизацией его политической деятельности. Попытаемся ответить на это заявление как можно мягче. Все прошедшие годы общественность Армении относилась к г-ну Раффи с уважением, обусловленным отношением к его отцу Ричарду Ованнисяну и его, г-на Раффи, кратковременной деятельностью на посту министра иностранных дел, хотя и некоторые непоясненные вопросы, касающиеся этой деятельности, еще остаются. Уважение это было настолько велико, что имя г-на Раффи нередко называлось в качестве возможного претендента на самые высокие посты в Армении. И г-ну Раффи только оставалось приумножать доставшуюся по наследству и приобретенную самостоятельно славу и авторитет. И делать политическую карьеру (в самом лучшем смысле этого слова), опираясь на широкую общественную поддержку, чем, кстати, могут похвастаться немногие наши политические деятели. Однако г-н Раффи решил пойти другим путем, на наш взгляд, бесперспективным и ошибочным. Он решил поставить на службу АОД свое имя, свой авторитет и свои (свои ли?) немалые капиталы. Финансируемые им журнал "Взгляд из Еревана", газета "Орран" и состав координационного совета общественной организации "Национальная гражданская инициатива", последние выступления самого г-на Раффи об этом свидетельствуют несомненно. Так что г-н Раффи сам определил свое место на политическом поле Армении, а значит - и своих политических сторонников и противников. Мы не знаем, согласуют ли свои действия отец и сын Ованнисяны. Скорее всего - да, ибо их движение в одном и том же русле в последние годы вряд ли случайно. Но если это даже и так, то и в этом случае это их внутрисемейное дело. Мы же судили и будем судить о каждом по делам его. Во всяком случае, содержание и агрессивный тон последнего интервью г-на Раффи подсказывают, что наши прежние представления о нем были если не ошибочными, то во всяком случае поверхностными.

P.S. Пользуясь случаем, благодарим г-на Раффи Ованнисяна за поздравления и теплые пожелания в связи с 10-летием "ГА".

Необходима единая позиция, считают представители Спюрка

Президенту НАН РА г-ну Фадею Саркисяну

Копии: Президенту РА

Председателю НС РА

Премьер-министру РА

Руководителям арменоведческих центров и кафедр РА

Участникам II конференции «Армения-Спюрк»

СМИ Армении и Спюрка

Исходя из интересов духовно-культурной безопасности армянской государственности, мы, представители интеллигенции Спюрка, осуждаем вредную для нации деятельность проживающего в

Лос-Анджелесе (США) профессора Калифорнийского университета, действительного члена НАН РА Ричарда Ованнисяна, принимая за основание следующие факты и обстоятельства:

1. Г-н Ричард Ованнисян до сих пор не поднял своего голоса против псевдоарменоведов (Рональд Сюни, Джеймс Рассел, Роберт Томсон, Питер Кауи, Левон Авдоян, Нина Гарсоян, Роберт Хьюсн и др.), извращающих древнюю, средневековую и новую историю Армении, - напротив, не упускает случая восхвалять их и заниматься с ними совместной деятельностью. Являясь действительным членом НАН РА, г-н Ричард Ованнисян никогда не пытается одернуть или осудить своих коллег, в особенности Р.Сюни и Л.Авдояна, которые дискредитируют историческую науку Армении, навешивая на нее разнообразные унижительные ярлыки - "националистическая", "шовинистическая", "выдвигающая невежественные и сумасбродные концепции", "бунитовская", "ксенофобская" и т. п.
2. Г-н Ричард Ованнисян продолжает энергично защищать ложный тезис об армянах-пришельцах, лишая тем самым армянский народ важного основания считаться правопринадлежностью Армении.
3. Г-н Ричард Ованнисян на различных научных конференциях и по разным поводам заявляет, что критика - предостережение в адрес псевдоарменоведения США, звучащая со стороны кафедры истории Армении ЕГУ, Армена Айвазяна, Армена Петросяна и других, - "абсурд", а тех ученых, которые осмелились раскрыть правду, он дискредитирует, называя "националистами".
4. Сейчас, когда сложились достаточно благоприятные условия для международного признания Геноцида армян, г-н Ричард Ованнисян, вместо осуждения деятельности так называемой Турецко-армянской комиссии по примирению (главная цель которой - сорвать процесс признания Геноцида), открыто склоняется к туркофильским взглядам Р.Сюни и Ж.Липаритяна. На проходившей с 7 по 10 марта в Мичиганском университете закрытой совместной с турецкими учеными научной конференции он поставил под сомнение запланированность и целенаправленность Геноцида армян. Выступив вместе с Р.Сюни и Ж.Липаритяном, г-н Ричард Ованнисян показал, что готов поддерживать этот тандем, не считающий Геноцид запланированной и осуществленной на государственном уровне инициативой и давно предавший интересы армянства. В своем выступлении Ричард Ованнисян расценил как преувеличение факт давно запланированного государством Геноцида, сказав, что он был не более чем намерением отдельных турецких руководителей "Иттихада". Подобный подход искусственно ограничивает хронологические рамки Геноцида 1915г., а предшествовавшее и последовавшее за ним массовое истребление армян в 1894-1896, 1909, 1918-1922гг. не считает Геноцидом. Эти манипуляции преследуют цель снять ответственность за Геноцид с кемалистской Турции, а также свести его юридический статус до резни и депортаций. Таким образом предпринимается попытка ослабить или вообще исключить правовые последствия чудовищного, не имеющего срока давности преступления - Геноцида армян.

Исходя из вышесказанного, мы, представители армянской интеллигенции Спюрка, осуждаем академика Ричарда Ованнисяна за не подобающие армянскому историку образ действий и позицию. Мы также призываем НАН РА в последующем быть более требовательной в вопросе присуждения высокого и обязывающего звания действительного члена академии. Мы требуем, чтобы НАН РА пересмотрела свое отношение к деятельности Ричарда Ованнисяна и мыслящим подобно ему псевдо-

арменоведов. Считаю исключительно важным обсуждение вопроса об объединении учебников армянской истории, издаваемых на Родине и в Диаспоре, поскольку учебники, отражающие различные точки зрения, воспитывают поколения армян разной идентичности, образуя новую пропасть между армянами Родины и Диаспоры.

Овик НЕРСИСЯН, историк, член Нью-Йоркской академии наук с 1991г.;

Альберт СУКИАСЯН, филолог;

Ерванд САРКИСЯН, доктор исторических наук, профессор;

Лида НАЗАРЯН, врач-ученый;

Владимир АМБАРЦУМЯН, архитектор;

Марго МКРТЧЯН, педагог;

Аида АКОПЯН, журналист;

Ашот НЕРСИСЯН, врач;

Айк АГАРОНЯН, искусствовед;

Левон АБРАМЯН, музыкант.

Письмо подписали всего 55 человек - экономисты, педагоги, живописцы, поэты, публицисты, инженеры, врачи, архитекторы, против каждой фамилии указан номер телефона.

3.

09.07.2002

Басни про историю с географией

Левон Микаелян

Опубликовав письмо представителей армянской интеллигенции США ("ГА", 6 июня) и комментарий к нему, мы надеялись, что во всяком случае до предполагаемой осенью общенациональной конференции по проблемам арменоведения нам более к этой теме обращаться не придется. Но не тут-то было. Вначале мы получили подготовленное Т. Саруханяном интервью с лондонским профессором Размиком Паносяном под претенциозным заголовком "Правда о Мичиганской конференции". Причем г-н Саруханян с редким даже в редакционной практике упорством настаивал на его публикации. Желание молодого ученого поведать миру "правду", а точнее - "защитить" академика Ричарда Ованнисяна понять можно. Однако, на наш взгляд (а читатель может прочитать это интервью на странице 5), рассказ г-на Паносяна вызывает гораздо больше вопросов, чем дает ответов. Например, такие. Почему научные проблемы армяно-турецких отношений обсуждаются на закрытых конференциях - что и от кого необходимо держать в тайне? Почему армянские ученые с такой легкостью принимают приглашение участвовать в конференции, организованной с армянской стороны Р.Сюни и Ж.Липаритяном, деятельность которых в данном случае никакого отношения к науке, и в частности к арменоведению, не имеет, а есть чистая политика определенного толка? По-

чему для освещения работы "закрытой" конференции приглашаются только два журналиста из Турции (один из них армянин), а затем их отчеты о конференции объявляются "неправдой"? Почему три месяца никто не опровергал сообщения журналистов из Турции и только сейчас появилась "правда" о конференции? Почему, наконец, мы должны верить не журналистам, а рассказу г-на Паносяна в изложении г-на Сарухяна? На эти, казалось бы, буквально напрашивающиеся вопросы в интервью ответов не найдешь. Но и то, что говорит г-н Паносян, вызывает сплошное недоумение. Неужели армянским ученым необходимо собираться на совместную с турками конференцию, чтобы спорить между собой об элементарных, как раз с нормальной армянской точки зрения, вещах? Неужели им, серьезным и немолодым людям, не ясно, в какие нечистые игры их втягивают и что стоит за стремлением Сюни и Липаритяна (о прочих умолчим) выявить "прогрессивных" турок и армян и усадить их за стол "переговоров" с заранее составленными протоколами? И не отсюда ли эти высокомерные рассуждения об ученых Армении, которых ввиду их "сомнительности" желательно держать подальше и от конференций, и от переговоров? И наконец, недоумение вызывают строчки, посвященные Ричарду Ованнисяну, ради которых, собственно, и создано интервью. Что ж, возможно, авторы полагают, что таким образом они защитили Ричарда Ованнисяна... Через несколько дней после упомянутого интервью мы получили опубликованный в парижской газете "Арач" ответ на открытое письмо армяно-американских интеллигентов, подписанный профессором Буэнос-Айресского университета Сан-Сальвадор и одновременно учителем армянского языка школы Овнанян в Нью-Джерси Варданом Матевосяном. Это письмо также целиком посвящено благородной цели - защите Ричарда Ованнисяна. Приводить здесь пространное письмо г-на Матевосяна мы не будем, тем более что в нем подняты вопросы сугубо специальные. Но нельзя не сказать вот о чем. Г-н Матевосян вслед за некоторыми американскими арменоведами пытается учить нас уму-разуму, считая глубоко ошибочной формулу "арменоведение должно служить национальным интересам" и противопоставляя ее "элементарной истине" - "арменоведение должно служить выявлению научной истины". Не знаем, на чем основаны уверенность г-на Матевосяна и его единомышленников, будто наши национальные интересы должны непременно противоречить выявлению научной истины, или их подозрения, будто кто-то требует от наших ученых-арменоведов непременно искажать ее. Насколько известно, как раз наоборот: армяне всегда были уверены в том, что следует искать и отстаивать научную и историческую истину, которая в подавляющем большинстве случаев на нашей стороне. Однако в последние годы у некоторых американских арменоведов как-то так получается, что в их трудах истина оказывается даже не где-то рядом, как в популярном сериале из жизни сотрудников ФБР, а обязательно на стороне турок. А наш поборник стерильной чистоты науки, пренебрегая этим странным обстоятельством, еще и предостерегает: "Иначе мы можем уподобиться тем ученым, которые, к примеру, тюркологию приспособливают к турецким национальным интересам. И как мы хорошо знаем, это не наука, а... лженаука". Профессор имеет в виду кафедры тюркологии в американских университетах, содержащиеся на турецкие деньги и выполняющие соответствующие заказы. Но значит ли это, что кафедры арменоведения, содержащиеся на средства армянской диаспоры, должны всегда ставить "истину" американского разлива выше армянских интересов? Спрашивали ли профессора-арменоведы об этом жертвователей? Дальше - хуже. Г-н Матевосян в поисках аргументов доходит и до вполне комичных: он почему-то начинает разглагольствовать о конституционных правах граждан США, в частности о праве иметь свое мнение и высказывать его... Мы понимаем, что тема прав

человека нынче самая беспроегрышная и доходная, и еще 10-15 лет назад по советской наивности мы, возможно, поверили бы в эти басни, но не сегодня, когда нам известны примеры американских "свобод" в той же области арменоведения, которые поражают даже нас, "видавших виды" бывших советских граждан. Достаточно вспомнить о критериях отбора участников американских конференций. А вот и небольшая цитата из книги "Освещение истории Армении в американской историографии" Армена Айвазяна, знающего предмет из первых рук: "Если в США какой-либо молодой ученый попытается предложить и защитить точку зрения, противоположную указанным ложным положениям, он тут же лишится возможности работать в крупных университетах, а также обучаться арменоведению, при этом удостоившись ярлыка "дилетанта" и "узколобого националиста". Если же внимательно вчитаться в то, что говорят зарубежные арменоведы, то опять же нельзя не согласиться с А.Айвазяном, который еще 5 лет назад предупреждал: **"Освободившемуся от кремлевского диктата арменоведению Армении сегодня пытаются навязать "гарвардскую уздечку"**". Итак, прочитали мы и этого "защитника" и наивно подумали - мол, все наверное. Во всяком случае, пока. Но оказалось, что "все", если это действительно так, относится только к профессорам. Есть и другие "защитники". Причем довольно грозные. Мы, например, и предположить не могли, что проблемами арменоведения у нас интересуются даже боксеры, да еще и такие известные, как Израел Акопкохян. А он, оказываясь, очень рассердился, прочитав открытое письмо и наш комментарий, и решил свое возмущение высказать журналисту газеты "Орран", который опубликовал интервью с боксером почему-то в газете "Аравот". По поводу этого интервью мы из уважения к читателю промолчим. Но будем с нетерпением ждать: профессора, боксер, а дальше кто?

Правда о Мичиганской конференции

В прессе Армении были опубликованы материалы о состоявшейся 7-10 марта в Мичиганском университете научной конференции с участием армянских и турецких ученых на тему "Турецко-армянский диалог". Поскольку имевшаяся о ней информация привела с взаимоисключающим мнением, мы попросили рассказать о конференции одного из ее непосредственных участников, преподавателя факультета управления лондонского Института экономики и политологии (LSE), доктора политологии Размика ПАНОСЯНА.

- Г-н Паносян, конференция была закрытой. Информация о ней была почерпнута из сообщений главного редактора издающейся в Стамбуле газеты "Акос" Гранта Динка и корреспондента агентства Тюрк-хабер Дженгиза Чандара, ибо только они были приглашены освещать работу конференции. Поскольку вы также были участником конференции, мы попросили бы вас кратко представить цель научной конференции и круг обсуждавшихся на ней вопросов.

- Прежде всего я должен сказать несколько слов о факте закрытости конференции. В западных университетах это принятый порядок - созываемые ими конференции могут носить закрытый или открытый характер. Цель закрытых конференций в том, что на них приглашается ограниченное число людей и им предшествует серьезная работа. Во время проведения открытых конференций приглашается большое число людей, которые представляют свои тезисы, за ними следуют широкие обсуждения в общественных кругах. Цель закрытых конференций - пригласить ученых, профессоров для обсуждения определенного вопроса. Те люди, которые намерены провести конференцию,

обращаются к университету и, сообщая о своем желании, просят выделить средства. В данном случае средства предоставил Мичиганский университет. Для участия в конференции были приглашены армянские, турецкие и иные специалисты по Геноциду армян, включая американцев и англичан. Я специалист не по Геноциду, а по современной политике и международным отношениям, и на конференции обратился к этому вопросу. На обсуждение были поставлены вопросы о положении армян в Османской империи в годы балканских войн и Первой мировой войны, в новой турецкой республике и другие вопросы, относящиеся к Армянскому вопросу. Один-два человека говорили о имеющихся в Турции национальных меньшинствах. Основная цель конференции состояла в том, чтобы объединить армянских, турецких и иных специалистов для обсуждения вопроса Геноцида. В разговорах о конференции допускаются две ошибки, возможно, это даже не ошибки, а что-то между ложью и вымыслом. На конференции не было никого, кто бы не признавал Геноцида армян. Были турки, которые говорили, что не хотят использовать слово "геноцид" по политическим причинам, потому что после этого им трудно было бы работать в Турции. В этом вопросе они были искренни. Все армяне говорили о Геноциде однозначно. Из турок о нем говорил Танер Акчам. Когда один из турецких историков сказал, что они не хотят использовать слово "геноцид", так как оно содержит в себе политические смыслы, то Рональд Сюни ответил, что если мы исследуем смысл термина "геноцид", то убедимся, что единственным из подпадающих под это определение окажется Геноцид армян. Он сказал: "Если не хотите использовать слово "геноцид", придумайте какое-нибудь другое, имеющее тот же смысл. Но не говорите, что были лишь депортация и резня". Вторая ошибка заключается в том, что конференцию "Турецко-армянский диалог" связывают с Комиссией по турецко-армянскому примирению, однако они не имеют между собой абсолютно никакой связи.

- Существовал ли какой-либо заказ со стороны Госдепартамента, которому следовали бы армянские участники конференции?

- Абсолютно нет. Как я сказал, конференция и комиссия не имеют между собой никакой связи ни с организационной точки зрения, ни с точки зрения состава участников. Научная конференция - результат многолетнего планирования. На первой подобной конференции, состоявшейся в Чикаго, было принято решение встретиться снова. В тот момент комиссия еще не существовала. На конференции я говорил о комиссии. Мое мнение заключалось в том, что никакая комиссия не в состоянии добиться успеха, отрицая прошлое.

- Чем объяснить, что на "Турецко-армянский диалог" не были приглашены ученые из Армении?

- На конференцию приглашаются лица, с которыми предварительно знакомы. Знают, что с ними можно говорить, анализировать те же взгляды и подходы, согласно которым должна развиваться наука с точки зрения Запада. Организаторы конференции пригласили людей, которых знали и которым было что сказать. Вопрос в том, что я лично в Армении не встречал никого, с кем можно было бы серьезно говорить, не обвиняя этот диалог. Принимаю, что Сюни произвел плохое впечатление в Армении, но это не означает, что он предатель. Как можно ожидать от него, чтобы он на организованную им конференцию пригласил людей, которые считают его предателем? Сейчас я согласен, что если в будущем будет созвана конференция, пригласить одного-двоих из Армении, которые будут говорить о Геноциде армян. Диалог объективного политического смысла не имел, конференция была научной. Если в ней никто из Армении не участвовал, то это не значит, что Армения должна оставаться в стороне от диалога. На этот раз так получилось, что из Армении никого не

было. Был один человек из Армении (из Академии), но он не выступил. Проблема в том, чтобы знать в Армении кого-то, с кем можно было бы вести диалог или анализировать без обвинительных ярлыков. В Мичигане были существенные научные разногласия, особенно между армянами.

- Известно, что научная конференция была создана по инициативе профессора Мичиганского университета Фатьмы Мюде Гюзек и профессора Чикагского университета Рональда Сюни. В прессе Армении туркофильство Р.Сюни не раз было предметом обсуждения. Распространено мнение, что он - сотрудник американских секретных служб, финансируется ими и выполняет их указания. Не считаете ли вы странным, что профессор Анкарского университета Баскен Оран в газете "Акос" от 22 марта пишет: "Они (армяне), за исключением одного (Ваагна Татряна), не выступали с обвинениями в адрес турок, а к выступлению этого одного армянина особой симпатии не проявили"?

- Относительно Геноцида армян было два тезиса. Цель Мичиганской конференции состояла не в обсуждении того - был или не был Геноцид армян, а в анализе того, почему он произошел. На конференции многие турки, отказываясь использовать слово "геноцид", признавали, что младотурки решили и сумели истребить армян на этой земле. Младотурки свое решение об истреблении, геноциде армян вынесли в течение 1911-1915гг. В. Татрян не соглашался с этой точкой зрения, он говорил, что турки всегда имели геноцидные намерения, всегда хотели истребить армянский народ и делали это при любой возможности, особенно тогда, когда полагали, что останутся безнаказанными. Якобы геноцидогенность присуща и турко-исламской культуре. Антитуркизм здесь очевиден. Ему возражали некоторые армянские ученые, которые выразили свое несогласие с мнением Татряна, ссылаясь на то, что в ходе геноцида некоторые турки спасали армян. Полемика по этому вопросу развернулась между В.Татряном с одной стороны, и Р.Сюни, Р.Ованнисяном, с другой.

- Как участник, считаете ли вы правдивой проникшую в прессу информацию, будто проф. Р. Ованнисян во время конференции посчитал слабо обоснованным факт целенаправленности Геноцида армян, то есть, что он был заранее запрограммирован?

- Абсолютно нет. Р.Ованнисян никогда ничего подобного не говорил. Р.Ованнисян прежде чем встретиться с каким-нибудь турецким историком выдвигает свои условия. Ричард не говорит с турком, который ставит вопрос о том, был или не был Геноцид армян. Не забудем, что он вот уже 30 лет борется с теми американскими историографами, которые поддерживают утверждение турок, будто Геноцида армян не было. Но он согласен на диалог. Экстремистски настроенные армянские ученые считают некоторых историков, тех, которые согласны на диалог, предателями. А турки-экстремисты также предателями считают тех турок, которые согласны на диалог - то есть имеется коллекция "предателей". Ричард согласен на диалог с прогрессивными группами, и он представил армян, которые спаслись благодаря туркам. Не все армяне ненавидят турок. Ныне у нас распространена точка зрения, будто все армяне ненавидят турок и наоборот. Многие армяне обязаны своим существованием тем туркам, которые, например, спасали их бабушек. Для решения проблемы мы должны объявить, что не ненавидим весь турецкий народ.

- Не считает ли Р.Сюни незаконным суд над палачами армян - младотурками, состоявшийся после окончания Первой мировой войны и вынесший части их смертный приговор? Новоявленный "геноцидовед" обосновывает эту свою точку зрения тем, что не существует какого-либо документа о депортации и истреблении армян за подписью Талаата. Но ведь тем самым он защищает

утверждение турецкой историографии, будто Геноцид армян - это выдумка, не подтвержденная каким-либо документом?

- Во-первых, если какой-либо историк, к примеру Сюни, говорит нечто подобное, то его можно справедливо критиковать, приводя факты. И он обязан признать свою ошибку. О судебных процессах ничего более сказать я не могу, не могу также утверждать, будто Сюни говорил что-либо подобное. Во-вторых, да, на конференции прозвучало, что подобного документа не существует. Но никто не утверждал, что если подобного документа нет, то и геноцида не было. Ведь и в случае еврейского Холокоста, к примеру, нет приказа Гитлера об уничтожении евреев. В-третьих, два армянских историка, обсуждая проблемы, могут не прийти к единому мнению. Мы пытаемся прийти к консенсусу в вопросе, почему произошел Геноцид армян. В чем его причина и следствия. В результате консенсуса появятся участники, тезисы которых сходны с тезисами, выдвигаемыми турками, и наоборот. Если есть исторические факты, мы не можем их игнорировать. Армяне были активными людьми, которые играли активную роль в османской политике. Мы должны отойти от образа невинных овечек. И отойдя, на основе позиций двух сторон, прийти к консенсусу. Я не вижу проблемы в том, что Сюни или какой-либо другой ученый говорят нечто, что говорится и прогрессивными турками, если это - историческая истина. Это абсолютно не отрицает факта Геноцида.

- Защищал ли бывший советник Л.Тер-Петросяна Ж.Липаритян, которому приписывается роль горячего сторонника создания Турецко-армянской комиссии по примирению, выдвигаемые Р.Сюни "туркофильские" взгляды, утверждая, что якобы Великие державы выступали за расчленение Османской империи, чему способствовали армяне? Не оправдывает ли Ж. Липаритян младотурецких погромщиков тем, что их антиармянские действия якобы были направлены на спасение "суверенитета" родной Турции, т. е. государства?

- Во-первых, почему, например мы, армяне, в случае с Р.Сюни должны использовать слово "туркофильская" позиция, а не просто позиция. В вопросе уже содержится ярлык. Это просто тот вопрос, о котором не стоит спорить. Во-вторых, Ж.Липаритян в своем докладе 15 минут говорил о переговорах, проходивших между Арменией и Турцией в период Л.Тер-Петросяна. Говорил о том, о чем шел тогда спор. Твердо могу сказать, что они тогда пришли к согласию по 90-95% обсуждавшихся вопросов, но когда был освобожден Шуши, турки прервали переговоры, говоря, что отныне они не хотят иметь каких-либо отношений с нами, армянами. В-третьих, о чем хотелось бы сказать, это об участнике конференции, армянском философе Поле Погосяне. Он сказал, что объяснение - еще не есть оправдание. Мы хотели объяснить, почему произошел Геноцид, и не должны считать, что турки народ-погромщик и не любит армян, надо выяснять другие причины Геноцида - экономические, политические, идеологические. Проблема в том, что национализм уже охватил младотурков, и они использовали этот момент национализма. Они хотели создать нацию, в которой армянам не было бы места. Означает ли это, что мы оправдываем их? Абсолютно нет. - Считает ли зав. кафедрой арменоведения университета Лос-Анджелеса, проф. Р.Ованнисян, что Геноцид армян был совершен не турецким государством, а отдельными лидерами партии Иттихад? Не кажется ли вам странным, что ученый, пользующийся большим авторитетом в Спюрке и повсюду, обвиняет в нем не турецкое государство, а отдельных лиц, т. е. государство за него не несет ответственности? - Он подобного не утверждал. Партия Иттихад захватила государство, государство стало орудием. Партия и государст-

его защиту ("Правда о мичиганской конференции", "ГА", 9 июля) и наш комментарий к нему, представляется нам исчерпанной и не представляющей общественного интереса, а ажиотаж, поднятый вольными или невольными "защитниками" профессора, искусственным. Ведь никто, по сути, "не ставит под сомнение научный вклад" проф. Ованнисяна, как пишет Р.Сафрастян. И просто с огромным удовольствием, как это было уже не раз в прошедшее десятилетие, мы поместили бы на страницах "ГА" статью (статьи) самого профессора Ованнисяна, в которой он изложил бы свое авторитетное видение обсуждаемых и вообще имеющихся проблем арменоведения. Кто, если не Ричард Ованнисян, должен был бы задать нужный спокойный, доброжелательный и сугубо научный характер дискуссии, предшествующей ожидаемой научной конференции по арменоведению и во многом определяющей ее эффективность.

Однако профессор Ованнисян предпочитает молчать. Конечно, не нам давать советы мэтру, но ведь в таком случае мы вынуждены полагать, что уважаемый профессор молчаливо соглашается и с теми оценками, которые содержатся в материалах и высказываниях его "защитников", в частности в адрес ученых Армении и НАН РА.

Мы, например, считаем вполне естественным, что Национальная Академия наук, во всяком случае ее руководство, всегда готова выступить в поддержку своего иностранного члена, хотя и не все ученые академии единодушны в этом вопросе. Здесь, конечно, присутствует и корпоративная солидарность, и нравственный момент. И г-н Ованнисян, вероятно, воспринимает эту поддержку как нечто само собой разумеющееся.

Однако сам г-н Ованнисян почему-то не считает себя обязанным руководствоваться указанными корпоративными или моральными принципами и хоть как-то реагировать на употребляемые его "защитниками" ярлыки в адрес ученых Армении типа "узколобые националисты", "интеллектуальные террористы" или такие обобщающие оценки, как "в Армении процветает бунитовская школа", Национальная Академия наук РА - "мертворожденная". Последний пример в контексте публикуемого нами сегодня письма академиков особенно показателен.

А не показателен ли такой эпизод? 26 января 2001г. нью-йоркская комиссия Ай Дата пригласила свыше 600 человек на обсуждение вопросов армяно-турецких отношений. В том числе и нескольких ученых. На этой встрече небезызвестный "арменовед" Сюни во всеуслышание заявил: "Не надо ожидать хоть какой-то помощи от Армении. Ученые Армении глубоко завязли в националистическом мышлении. Если вы представите альтернативную точку зрения, вас раскритикуют очень грубым и зlostным образом. Как могут люди при таком уровне аргументации пытаться думать по-другому и развивать науку, когда малейшее отклонение подвергается нападкам". (*Armenian Reporter*, 3 февраля, 2001г.) Если бы сидевший рядом академик Национальной Академии наук Армении Ричард Ованнисян хоть одним словом попытался возразить своему клеветущему коллеге, к нему у нас никаких вопросов не было бы. Но он, как и во всех остальных случаях, промолчал, и мы так и не знаем, промолчал он потому, что согласен с г-ном Сюни, или из корпоративной солидарности.

Все это очень печально. И печальнее всего то, что арменоведы, тем более армяне, не объединены в одну корпорацию. Но тут уж ничего не поделаешь. Каждый из них должен сам для себя определить, какой корпорации он желает принадлежать.

Р.С. Письмо в "ТА", подписанное академиком-секретарем Отделения гуманитарных наук НАН РА, академиком Г.Аветисяном и директором Института истории НАН РА, доктором исторических наук А.Мелконяном, читайте ниже. Хотя из их письма не становится понятно, считают себя Грант Аветисян и Ашот Мелконян "узколобыми националистами" и "интеллектуальными террористами" или нет.

О научно-практической деятельности иностранного члена НАН РА Ричарда Ованнисяна

В последнее время в республиканской прессе было опубликовано письмо 55 лос-анджелесцев относительно научной деятельности иностранного члена НАН РА Ричарда Ованнисяна, адресованное президенту НАН РА, копии - президенту Республики Армения, премьер-министру, председателю Национального Собрания, директорам арменоведческих учреждений, армянским СМИ.

Авторы письма обвиняют Р.Ованнисяна в "деятельности, наносящей ущерб нации", и требуют от НАН РА пересмотреть "свое отношение к деятельности Р. Ованнисяна и подобно ему мыслящих арменоведов".

Свой протест против авторов этого письма высказало Армянское образовательное учреждение США (Лос-Анджелес), которое высоко оценило многолетнюю деятельность Р.Ованнисяна, а также ее важное значение в деле воспитания поколений армян.

В прессе Армении были также опубликованы интервью с участниками международной конференции, состоявшейся 8-10 марта 2002г. в Мичиганском университете.

Письма американских армян, материалы научной конференции Мичиганского университета, отчет принимавшего участие в работах конференции руководителя тематической группы Института востоковедения НАН РА Р.Сафрастяна были обсуждены на заседании Отделения гуманитарных наук НАН РА.

Поскольку речь идет об известном историке, иностранном члене Национальной Академии наук Республики Армения профессоре Ричарде Ованнисяне, считаем необходимым высказать наш подход к данному вопросу.

Профессор Ричард Ованнисян - признанный арменовед, долгие годы возглавляет кафедру современной армянской истории университета Лос-Анджелеса и внес большой вклад в развитие армянской историографии. Основная сфера его исследований охватывает проблемы, имеющие важное значение как для армянской историографии, так и для армянской общественно-политической жизни: история Первой Республики Армения, Западная Армения, Геноцид армян, национально-освободительные движения и другие. Р.Ованнисян первым в армянской историографии представил целостную научную историю Первой республики в своем ценном 4-томном исследовании "Республика Армения".

Армянам Армении и Спюрка хорошо известна энергичная и последовательная патриотическая деятельность проф. Ричарда Ованнисяна. Особенно в период после обретения армянской независимости трудно указать на какую-либо международную научную конференцию, посвященную проблемам новой или новейшей истории нашего народа, организатором или главным участником которой не был бы Ричард Ованнисян.

Большое научно-познавательное значение имеют организованные в последние годы в Лос-Анджелесе под непосредственным руководством Р.Ованнисяна почти 10 международных конферен-

ций, посвященных истории и культуре областей и городов Западной Армении. Основной материал докладов, зачитанных на этих конференциях, - освещение проблем Геноцида армян, его международного признания, предотвращения новых геноцидов, ликвидации последствий Геноцида армян.

За свои весомые научные заслуги Р.Ованнисян удостоен почетного звания иностранного члена НАН РА, он и сегодня продолжает честно служить арменоведению. Поэтому по крайней мере странным представляется то обстоятельство, что 55 авторов лос-анджелесского письма предъявляют проф. Ованнисяну необоснованные обвинения в "уступках" и неприемлемой позиции в вопросе Геноцида армян в том случае, когда ученый всегда отличался своей принципиальностью и последовательностью в вопросе жизненных задач армянского народа. Не случайно вместе с группой армянских ученых Р.Ованнисян признан одним из лучших специалистов по истории Геноцида армян.

Что же касается научно-практических отношений Р.Ованнисяна с отдельными зарубежными специалистами, стоящими на неприемлемых позициях в узловых вопросах армянской истории, то мы полагаем, что они абсолютно понятны, полностью умещаются в рамках научной этики и не могут бросить тень на его облик честного и патриотичного гражданина. Считаем важным подчеркнуть и то обстоятельство, что авторы упомянутого письма, не будучи специалистами (за одним-двумя исключениями), не могут осознать всей опасности начавшейся кампании - стремления вбить клин между арменоведами Армении и Спюрка.

Заметим, что отдельные положения изданного в США 2-томника по истории армянского народа под редакцией проф. Ованнисяна неприемлемы и многие ученые их не разделяют. Однако 2-томник, редактором которого является проф. Ованнисян, не может иметь существенного значения для оценки Р.Ованнисяна как ученого и деятеля.

Проблемы истории могут быть предметом отдельного обсуждения. В частности, в Ереване намечается проведение Международной научной конференции, посвященной обсуждению узловых вопросов истории и современным проблемам арменоведения.

Значение арменоведения в настоящее время в условиях политической независимости Армении трудно переоценить. Наша страна избрала национальную модель развития, в основе которой лежит воспитание подрастающего поколения в национальном духе. Стимулирование развития арменоведения - не самоцель, оно должно стать одним из определенных направлений государственной национальной политики.

Главная миссия истории - служение истине. Цель, которой безостаточно посвятил себя иностранный член НАН РА профессор Ричард Ованнисян.

*Академик-секретарь Отделения гуманитарных наук НАН РА, академик Г. Аветисян;
директор Института истории НАН РА, канд. ист. наук А.Мелконян*

**Քննադատական նյութեր
2003 թ. սեպտեմբերի 15-20-ը Երևանում տեղի ունեցած «Հայագիտության արդի
վիճակը և զարգացման հեռանկարները» թեմայով միջազգային առաջին
համաժողովի վերաբերյալ**

1.

N 102 от 13.09.2003г.

**Главным центром развития арменоведения была и остается Армения,
говорит проректор ЕГУ Арам Симонян**

С 15 по 20 сентября в Ереване состоится международная конференция по арменоведению. Работа конференции будет проходить в четырех секциях - история, филология, культура, Армянская церковь и арменоведение. Предполагается проведение трех "круглых столов" по темам: "Армения в системе регионального развития", "Проблема армянской идентичности и деятельность по ее сохранению в Спюрке", "Проблема образования в Спюрке и в Армении".

Для участия в конференции в Армению приедет около 110 арменоведов из более чем 20 стран. Будет прочитано около 80 докладов. Совет конференции возглавляют президент НАН РА Ф.Саркисян и ректор ЕГУ Р.Мартirosян. Сопредседатели рабочей группы - директор Института истории НАН РА А.Мелконян и проректор ЕГУ А.Симонян. Организаторы конференции надеются сделать ее традиционной и созывать раз в три года.

- Г-н Симонян, решение каких проблем арменоведения является сегодня наиболее актуальным?

- Я не вижу сегодня ни одной сферы арменоведения, где не было бы подобных проблем. К примеру, все периоды нашей истории имеют свои нерешенные проблемы. Даже вопросы, которые ранее представлялись решенными, сегодня не воспринимаются однозначно. К примеру, вопрос принятия христианства в качестве государственной религии.

- А проблемы фальсификации армянской истории?

- Конечно, есть и подобные проблемы, причем в весьма конкретных областях - археологии, этнографии, демографии, источниковедении и т. д. - и они будут рассмотрены на конференции.

- Сможет ли конференция дать ответы на эти трудные вопросы?

- Ни одна конференция не может претендовать на решение всех проблем. Это - начало, попытка свести воедино силы арменоведов для решения тех или иных проблем. В последние годы наблюдается некоторый застой, даже упадок в области арменоведческих исследований. Мы хотим прежде всего найти точки соприкосновения в позициях арменоведов, в первую очередь историков и языковедов Армении и Спюрки, сгладить существующие расхождения. Мы надеемся на этой конференции положить начало работам по созданию комплексной программы арменоведческих исследований. Мы должны, наконец, иметь программу научно-исследовательских работ на государственном уровне.

не, в которой было бы четко указано, какими путями будет развиваться арменоведение, каковы ожидания нашего государства от этого развития, каковы возможности сохранения и расширения научных исследований в этой сфере и т. д. Эта программа будет включать также вопрос подготовки арменоведческих кадров и в Армении, и в Спюрке, связанные с арменоведением прикладные проблемы и т.д. Ясно одно - главным центром развития арменоведения была и остается Армения. Естественно, для этого арменоведы Армении должны, во-первых, обеспечить высокий уровень своих научно-исследовательских работ, подготовить высококвалифицированные кадры, во-вторых, суметь повести за собой остальных арменоведов, сделать слышимым свой голос и самим научиться слышать других. Мы годами не слышали друг друга.

- Самый важный вопрос, по-моему, - это отношение арменоведов Армении и Спюрка к фальсификации армянской истории. В последние годы в авангарде борьбы против этих фальсификаций неизменно выступает кандидат исторических наук Армен Айвазян, которого, как нам стало известно, лишили возможности выступить на конференции. Почему? Неужели таким образом можно решить какую-то проблему?

- Безусловно, ему должна была быть предоставлена возможность выступить. Я не знаю, почему вопрос был решен таким образом. Спросите об этом лучше председателя соответствующей комиссии. Может быть, здесь сыграло роль то обстоятельство, что А.Айвазян не признан в среде арменоведов Спюрка в качестве специалиста, или то, что он - человек, который не избегает острых углов.

- В декабре 2001г. кафедра армянской истории ЕГУ единогласно приняла решение об основных тенденциях американского арменоведения. Так что Армен Айвазян - не единственный историк в Армении, называющий вещи своими именами.

- Это решение за рубежом было воспринято не однозначно, и некоторые арменоведы Спюрка не приняли участия в конференции в знак протеста против него. Их позицию в каком-то смысле можно назвать согласованной.

- Не было бы правильней приехать и попытаться убедить в справедливости своей позиции?

- Это не только их вина. Полагаю, здесь есть доля вины и некоторых арменоведов Армении. Есть среди нас люди, которые сделали все возможное, чтобы конференция не состоялась. Я уверен, что именно вследствие различных сплетен и историй руководитель армянского отдела фонда Гюльбенкян доктор Завен Екавян отказался от участия в конференции и ее финансирования. Ректор ЕГУ отправил ему письмо и получил отказ в резкой форме. Есть люди, которые отсюда отговаривают своих коллег, при этом еще и получают щедрую помощь из-за рубежа. Кстати, на проведение конференции не затрачено ни одного государственного драма. Необходимую поддержку ей оказали Союз друзей ЕГУ из США, Союз армян России, Католикос Всех Армян, другие зарубежные меценаты.

- Если турецкое, азербайджанское, еврейское, американское или какое-нибудь другое арменоведение может быть антиармянским, то это понятно: у них есть свои государственные, политические интересы. Но то, что среди и арменоведов Армении есть антиармянские ученые, это, мягко говоря, непростительно...

- Сегодня, к сожалению, есть люди, называемые арменоведами, которые не выдают никакой существенной научной продукции и вместе с тем усердно распространяют мнение, будто в Армении нет серьезных арменоведов, что арменоведы в Армении - взяточники, заплесневелое старье...

- Где же выход? Как можно выправить ситуацию?

- Каждый истинный арменовед, который занимается научно-исследовательской работой, должен понять, что науке нужно служить не в качестве подмастерья, а истинного ученого. Многие наши ученые старшего поколения делают свое дело добросовестно, без демонстративных выступлений или жалоб-протестов.

- Чего вы ждете от конференции?

- Я бы не сказал, что мы надеемся на сенсационные научные результаты. Будут хорошие доклады, услышим мы, вероятно, и много нового. Будут, конечно, и выступления среднего уровня. Однако я надеюсь, что, как я уже сказал, будет заложена основа для создания комплексной программы развития арменоведения и сближения позиций специалистов Армении и Спюрка.

- Но можно ли сблизить уже сформировавшиеся позиции?

- Причиной отчуждения часто бывает взаимная неосведомленность. Конечно, существуют позиции, которые сблизить невозможно. К примеру, позиции Армена Айвазяна и Рональда Сюни. Арменоведение, как и любая общественная наука, политизировано. В наших условиях - особенно. История нашего народа - особенно. Мы это хорошо понимаем. В международных отношениях - это удобный повод для столкновения интересов, и некоторые силы, наши враги, лжедрузья, международная научная мафия и их покровители еще долгое время будут использовать его против нашего народа. К счастью, всегда были и есть также множество честных ученых, бескорыстно служащих арменоведению.

Беседу вела Асмик Гулакян

2.

N 103 от 16.09.2003г.

Под тройным прицелом

Арис Казинян

Сегодня едва ли у кого могут возникнуть сомнения в крайней политизированности историографической науки. Представление в "нужном" ракурсе тех или иных основополагающих вопросов мировой истории давно уже является неотъемлемым атрибутом большой политики. Конкуренция (за "место под солнцем") между отдельными субъектами международного права (и в первую очередь между наиболее сильными государствами), помимо всего прочего, проявляется и в жестком противостоянии разных историографических школ и соответствующих им воззрений. Собственно научные подходы очень часто уступают место подходам политическим, грубое и напористое давление которых практически сметает с поверхности необходимые для объективного исследования следы, и модернизирует на свой манер сохранившиеся к моменту исторические пласты.

Эпоха "Возрождения"

В этой ситуации резко возрастает роль национальных историографических школ как важнейшего элемента в деле обеспечения должного уровня этнокультурного иммунитета нации. Советская армянская научная школа (в целом) в силу деструктивного воздействия целого ряда самых серьезных факторов оказалась не в состоянии адаптировать накопленный профессиональный потенциал к ак-

туальным запросам современной политики и выступить в ранге сплоченного интеллектуального органа, умеющего адекватно реагировать на весьма откровенные вызовы в адрес армянской истории.

Вместе с тем следует с удовлетворением заметить, что сегодня в Армении эффективно действуют представители молодого поколения отечественных историков, которым, вероятно, и суждено стать ядром восстановления утраченной когда-то независимой национальной школы арменоведения.

В течение последних лет молодые армянские ученые успели не раз продемонстрировать свою бескомпромиссность и принципиальность. Именно эти их качества, основанные к тому же на глубоком знании исследуемого предмета, практически и предопределили их статус неудобного и нежелательного оппонента для функционирующих на Западе политизированных "научных" кругов. Противостоять деятельности молодых армянских ученых сегодня пытаются (причем в равной мере) и представители так называемой "американской школы арменистики", и (в лице "продвинутого студенчества" турецких государств) Турция и Азербайджан.

"Диагноз": "националист!"

Историк и политолог Армен АйВАЗЯН, один из тех, кто уже достаточно долгое время работает под "двойным прицелом". Работает весьма интенсивно: в текущем году уже вышли в свет две его монографии: "Армянская церковь на перепутьях армянского освободительного движения XVIII века" и "Основные элементы доктрины национальной безопасности Армении. Часть первая". Опубликованный в 1998г. его труд "Освещение истории Армении в американской историографии: критический обзор" в свое время вызвал неоднозначный резонанс практически во всех арменоведческих центрах. Впрочем, резонанс этот к настоящему времени не угас, чем собственно и объясняется отводимый до сих пор ему американскими учеными имидж историка-"националиста". Однако, если предвзятость заокеанских "оппонентов" ученого объясняется крайней политизированностью историографии, то кто и как может "обосновать" факт его недопущения к участию в работе стартовавшего в Ереване международного форума арменоведов? К сожалению, мы сегодня вынуждены констатировать, что выпады против историка находят свои проявления и в Армении тоже.

Публикуемый ниже материал "ПОД ДВОЙНЫМ ПРИЦЕЛОМ" мы намерены были опубликовать еще в мае текущего года, однако выясняется, что именно сегодня обрел свою подлинную актуальность, ибо "Британская одиссея" Армена Айвазяна является всего лишь одним из многочисленных проявлений политики, последовательно проводимой против принципиальных армянских историков.

Под двойным прицелом

На днях Армен Айвазян вернулся из Великобритании, где по приглашению организации "Кампания за признание Геноцида армян" (*Campaign for Recognition of armenian genocide*) прочитал курс лекций в армянских культурных центрах Лондона и Манчестра (Англия), а также в университетах Эдинбурга (Шотландия) и Аберсвита (Уэльс). Наш разговор с ученым все о том же: состояние национальной школы арменоведения в ракурсе набирающей с каждым днем новые обороты волны нападок на отечественную историю. Вопрос Геноцида армян был и остается в первую очередь вопросом политическим. Это прекрасно осознается со стороны всех "заинтересованных сторон". В том числе и тех, кто в соответствии с тщательно разработанным проектом пытается сегодня локализовать

рамки чудовищного преступления в узком пространстве "академических споров". Именно такой осознанностью и объясняется высокая степень противодействия официальных Анкары и Баку (в частности) процессу более широкого обсуждения этого "научного" вопроса. Не стала исключением и лекция, прочитанная 29 апреля Арменом Айвазяном на факультете международных отношений Аберсвитского университета в Уэльсе.

Тюркская агрессия в Уэльсе

Непосредственно перед выступлением (тема: стратегические последствия Геноцида армян, отрицание Геноцида и последствия отрицания в контексте национальной безопасности Армении) в конференц-зале появились азербайджанские студенты. Там же находились уже и представители турецкого студенчества.

Рассказывает Армен Айвазян: "После лекции они один за другим стали адресовать мне вопросы в своей излюбленной манере: Ходжалу, оккупация азербайджанских территорий, армянский терроризм - АСАЛА, поставки российского вооружения и далее в этом духе. Отвечая на эти вопросы, я не упустил возможности расширить рамки прочитанной лекции и акцентировать внимание слушателей и на смежных проблемах. Азербайджанские и турецкие студенты не унимались и проявляли нарастающую агрессивность. Председательствовавший - профессор Ник Виллер, уже ощущал явный дискомфорт, а несколько валлийцев (из аудитории), не выдержав "тюркской агрессии", жестко призвали их к соблюдению порядка. Лекция прошла очень удачно. Однако я хотел бы обратить внимание на следующее: очевидно, что инициатором командировки в Уэльс обучающихся в Соединенном Королевстве своих граждан явилось посольство Азербайджана, оплатившее их поездку и проживание в гостинице Аберсвита. Нашим дипломатам стоит серьезно поучиться у азербайджанцев искусству служения государственным интересам. Аберсвитской лекции предшествовало выступление (27 апреля) в Лондоне".

Испуганный профессор

Несмотря на предпринятые со стороны "доброжелателей" армянского ученого усилия, лондонская лекция не только состоялась, но и прошла с большим успехом, о чем также свидетельствовал весьма насыщенный материал в известной электронной газете "Крунк". Помимо указанных выше тем, в английской столице Армен Айвазян говорил также о необходимости организованной репатриации армян, как средстве развития армянского государства и нации. За два дня до выступления британский профессор Марк Левин, который должен был быть ведущим на встрече, уведомил Армена о своем отказе. Из рассказа ученого: "Такой поворот событий меня удивил. Дело в том, что профессор действительно был знаком с моими статьями и монографиями. За два месяца до выступления пригласившая меня в Великобританию организация предоставила всеобъемлющие данные обо мне профессору и получила его согласие быть председательствующим. Есть сведения, что Марк Левин был напуган информацией, поступившей в его распоряжение от известных своими тесными связями с "корифеем" армянской школы "арменистики" Рональдом Сюни, моих "доброжелателей" - Ара Сараяна (институт "Комитас") и Винсента Лимы, Размика Паносяна (Лондонская школа экономики) и Грача Чилингириана (Армянский институт). Следует, впрочем, отметить, что, несмотря на свои брос-

кие названия, каждый из этих двух институтов - не более чем "Театр одного или, в лучшем случае, двух актеров". В частности, в прошлом году именно в "Армянском институте" (Лондон) выступал Рональд Сюни и в свойственной ему манере говорил о якобы имевших место в 1988-1989гг. "этнических чистках азербайджанцев в Армении" (достоверно известно обратное: азербайджанцы в Армении получили официальную компенсацию от властей, успели продать свои дома и т. д.), о том, что в РА сегодня господствует националистическая школа арменоведения, говорил он и о "националистическом экстремисте" Армене Айвазяне. Примечательно, что тот же институт отказал мне в возможности ответного выступления по данным "разоблачениям".

Бойкот "соотечественников"

Профессор Марк Левин, вероятно, "побоялся" иметь дело с "экстремистом-националистом" и практически за два дня до выступления поставил организаторов перед свершившимся фактом. Последние связались с одним из крупнейших и наиболее объективных английских арменоведов Кристофером Уокером, который любезно согласился стать ведущим лондонской встречи. Из вступительного слова Кристофера Уокера: "Я всегда верил, что должно быть разнообразие мнений. И если кто-либо пытается подавить чье-то мнение посредством отказа в последнюю минуту от ведения заранее запланированной лекции, я нахожу это чрезвычайно предосудительным". Господин Уокер также обвинил представителей "американского арменоведения" в деисторизации истории и заметил между прочим, что в Англии пока еще существует свобода слова и мнений. В знак протеста Ара Сарафян и Ко просто бойкотировали лекцию. Марк Левин позже сожалел о своем поступке.

В преддверии форума

Выступление Армена Айвазяна в Эдинбурге и последняя лекция (4 мая) в Манчестере прошли уже без особых эксцессов.

Резюме ученого: - "Сегодня мы имеем дело с объявленной армянской истории войной. Представители "лжеарменистики" разворачивают свою деятельность единым фронтом, причем по всем направлениям. Они умеют бойкотировать выступления неудобных армянских специалистов и не терпят дискуссий. Они распространяют клевету в адрес историков из Армении, "разоблачают" их "некомпетентность" и "национализм". Они не заинтересованы в проведении академических диспутов из-за собственной некомпетентности". В данном аспекте удивляет позиция армянской научной бюрократии. Она "дипломатично" констатирует, что конфликта между отечественными и некоторыми американскими арменоведами не существует, а имеет место лишь разница в подходах. Это весьма пагубная позиция, ибо мы сегодня вынуждены отражать прекрасно отлаженные и организованные выпады извне. Это особенно актуально в преддверии международного форума арменоведов".

Очевидно, что пропагандистскую войну Армения проигрывает. И проигрывает не по причине предвзятости международного сообщества, а из-за того, что не те люди и не в тех местах "защищают" интересы Отечества. Бескомпромиссные, принципиальные и компетентные специалисты далеко не всегда попадают в список заявленных на тот или иной форум представителей нации".

3.

N 104 от 18.09.2003г.

На форуме арменоведов

Стартовавший 15 сентября в Ереване первый международный форум арменоведов вступил в свою заключительную фазу. Обобщающий работу съезда материал "ГА" планирует опубликовать после завершения форума. Тогда и станет возможным подведение конечных итогов.

Однако каковы бы ни были эти итоги, уже сегодня ощущается потребность поразмыслить о некоторых наблюдениях, возникших в ходе первых двух дней заседаний. И вот по какой причине: несмотря на то обстоятельство, что данный и действительно долгожданный форум изначально замышлялся как своеобразный собор, призванный путем непосредственных и открытых дебатов между вовлеченными в известное противостояние сторонами прояснить целый ряд принципиальных положений и подходов в сфере арменоведения, этого почему-то не происходит. Очевидно во всяком случае, что организаторы конгресса нашли более целесообразным выбрать путь наименьшего сопротивления и не привлекать к работе форума именно тех исследователей, деятельностью которых во многом и обусловлена неизбежность проведения данного мероприятия. В отдельных случаях ими был апробирован и вовсе беспроектный вариант: Рональду Сюни, например, приглашение было отправлено (он, понятное дело, его не принял), в то время как Армену Айвазяну, главному на сегодняшний день его оппоненту, аналогичного внимания уделено не было.

Зачитанные в течение первых двух дней заседаний доклады сами по себе были весьма интересными, однако ровным счетом ничего общего не имели с провозглашенной форумом главной темой "Современное состояние арменоведения и перспективы развития". Косвенным образом к заглавной теме съезда первым обратился Ричард ОВАННИСЯН (США), заметивший между прочим, что у арменоведов Армении в последние годы почему-то выработался такой комплекс по отношению к их зарубежным коллегам: "Если западный арменовед армянского происхождения позволяет себе нежелательные для всех или неблизкие вашему сердцу подходы к тому или иному научному вопросу, вы его называете изменником, если же это не армянин - врагом". Маститый ученый озвучил эту мысль в первый же день заседаний. Ничего более громкого 15 сентября, слава Богу, не произошло.

Второй день заседаний, в свою очередь, достаточно долгое время напоминал академические чтения. Интрига наступила, когда председательствующие доктор Андраник Симонян (Иран) и член-корреспондент НАН РА Симон Кряжарян, следуя регламенту, пригласили к трибуне известного представителя американской школы арменоведения Степана АСТУРЯНА. Его доклад "Геноцид, современность и республиканская Турция" ожидался с понятным интересом. Однако... г-на Астурына в зале не оказалось. В перерыве между заседаниями корреспондент "ГА" попросил директора Института истории Ашота Мелконяна прокомментировать этот момент: "Мне не известна причина его отсутствия. Все об этом спрашивают, но мне действительно нечего ответить". Первой, кто непосредственно коснулся современного состояния в сфере взаимоотношений арменоведческих школ, была доктор Рубина ПИРУМЯН (США). Она заметила, что этот форум изначально должен

был быть ориентирован на обсуждение накопившихся в данной области проблем, "которые, к сожалению, уже давно вышли за рамки сугубо научных диспутов и переместились в плоскость сведения личных счетов". Конкретных имен она не называла, однако дала понять, что необходимо изолировать от научного поля клеветников и авантюристов.

На вопрос одного из историков, знакома ли она в этой связи с книгой Армена Айвазяна, Рубина Пирумян заметила: "Я, безусловно, знаю эту работу. Я думаю, что если бы Армен Айвазян как ученый остался на высоте, а не окружил себя дилетантами, и на основе работ отдельных американских ученых не сделал своей мишенью всю американскую арменоведческую науку, то такой конфронтации можно было бы и избежать. Его исследование стало орудием в руках некоторых для сведения личных счетов". Означает ли это, что армянская историография сегодня обречена просто-напросто закрывать глаза на явную клевету в свой адрес, оратор не прояснила. Впрочем, академик Карен ЮЗБАШЯН не упустил случая высказаться на этот счет: "Мы должны были подготовить фундаментальное исследование о Карабахе как об отдельной этнокультурной единице, причем были и финансирование, и поддержка, distinguished доктор Раффи Ованнисян был вовлечен в это дело, однако появились такие вот айвазяны и посредством многочисленных публикаций в прессе погубили это важное мероприятие". Заметим только, что первым против такой инициативы выступил историк Геворк ЯЗЫЧЯН, к которому и обратился сам Карен Юзбашян с предложением принять участие в работе над книгой и которого в итоге шокировала сама идея представления Арцаха как отдельного (от Армении) этнокультурного организма.

Присутствовал на заседании и небезызвестный представитель Жирайра ЛИПАРИТЯНА и Рональда Сюни Винсент Лима. Он в очередной раз заявил, что наука не может быть национальной, ибо обязана в первую очередь быть объективной. Из кулуарных разговоров: "О каком объективизме он говорит? Разве посмеет он или кто-либо из представителей американского арменоведения исследовать вопрос Геноцида армян объективно, то есть в сфере армяно-сионистских отношений? Ведь - никогда!"

Арис Казинян

4.

N 106 от 23.09.2003г.

Точки над "і" в каком-то смысле на I международном конгрессе арменоведов расставлены

Арис Казинян

20 сентября завершил свою работу первый международный конгресс арменоведов. Решение о проведении столь масштабного мероприятия было принято на прошедшем осенью прошлого года втором форуме "Армения-

Спюрк". О необходимости организации встречи (за "круглым столом") между представителями разных, а зачастую - диаметрально противоположных школ арменоведческой науки говорилось и ранее. Тщетно. Именно второй всеармянский форум в конечном итоге и постановил созвать в Ереване конгресс, расставить все точки над "і" или, по крайней мере, прояснить позицию сторон. Поэтому конгресс и ожидался с большим нетерпением.

Об армянской буржуазии

Развитие рыночных отношений в Армении и по сей день продолжает пребывать в стадии накопления преимущественно торгового капитала, а посему "космополитично" настроенные представители отечественной буржуазии все еще очень далеки от мысли инвестировать национальную науку и культуру. Во всяком случае, спонсорами конгресса ни один из них так и не выступил.

Финансовая сторона дела была обеспечена Католикосом Гарегином II, председателем Союза армян России Ара Абрамяном, международным попечительским советом "Союз друзей ЕГУ" (Ерванд Азатян, Вардгес Бальян, Овсеп Сарафян), фондом "Джордж Игнатиос", а также Национальным фондом науки и передовых технологий. Уже на третий день работы конгресса Ерванд Азатян (США) в данном им интервью выскажет свое недоумение: "На съезд не были приглашены главные оппоненты, так называемые инакомыслящие". Впрочем, об этом чуть позже.

Очередные задачи светской власти

Итак, международный конгресс арменоведов завершил свою работу. На какой ноте - мажорной или минорной - он завершился? Мнения по этому поводу разнятся. Например, один из членов Совета форума, иностранный член НАН РА Погос Левон ЗЕКЯН (Италия) высказал протест против одного из пунктов принимаемой Резолюции, в котором подчеркивалась решающая роль государства (Республики Армения) в развитии арменоведения. О необходимости более тесного сотрудничества между официальными и научными структурами настаивал в своем выступлении директор Института востоковедения НАН РА гарантом Николай ОГАНЕСЯН. По его убеждению, только такое сотрудничество и может стать как научных, так и политических достижений.

Левон Зекиян исходил с противоположных позиций: "Арменоведение - это наука, которая уже по определению своему служит не государственным, а объективно научным интересам. Настаиваю на изъятии из Резолюции пункта о роли государства в развитии историографии". Проект резолюции был зачитан другим членом Совета, вице-президентом НАН РА Владимиром БАРХУДАРЯНОМ. Речь Левона Зекияна его не удивила. Более того, он подтвердил, что, "ознакомившись с текстом Резолюции, такое же мнение высказал доктор Ричард Ованнисян. Он в свою очередь поставил под вопрос целесообразность включения такого пункта в текст документа". Председательствующие на заключительном заседании академики Владимир Бархударян, Радик Мартиросян, Фадей Саркисян и министр Серго Ерицян сошлись во мнении, что это не более чем редакционный(?) момент и текст Резолюции всегда можно отредактировать. На том и порешили. В общей сложности в работе конгресса приняли участие 88 ученых из 25 стран мира. В четырех секциях было зачитано около 170 докладов. Большинство выступлений подкупали своей насыщенностью и глубоким знанием исследуемого материала. К сожалению, нам так и не довелось услышать выступления Рональда Сюни, Джорджа Рассела, Р.Томпсона и многих других представителей американской школы арменоведения, которые были приглашены на конгресс. Увы, и на этот раз они решили не вступать в научные дебаты с учеными Армении и попросту игнорировали приглашения.

Кто-то был лишний

Относительно недоумения Ерванда Азатяна, о котором мы упомянули выше, высказался член Совета форума, ректор ЕГУ Радик МАРТИРОСЯН: "Хочу в очередной раз обратить ваше внимание на то, что сама идея проведения форума в основе своей базировалась как раз на осознании необходимости сглаживания имеющихся противоречий путем непосредственного контакта между разномыслящими. Глубокоуважаемому же Ерванду Азатяну хочу заметить, что именно ради достижения этой цели соответствующие приглашения были разосланы буквально всем. Лишь одно лицо не получило нашего приглашения, но имени его разглашать я не буду. Отмечу лишь, что все без исключения иностранные арменоведы получили приглашение". Столь откровенное признание академика не только ввергло в некоторое замешательство собравшихся 20 сентября на закрытие форума, но и развеяло все последние сомнения: работающий ныне над докторской диссертацией автор 7 монографий и нескольких десятков публикаций, частый лектор во многих зарубежных университетах Армен Айвазян, видимо, ни в коем случае не должен был принимать участие в работе конгресса, ибо таковым было условие, изначально поставленное перед организационным советом. Однако - кем?

Какого цвета историография

За два дня до завершения работы съезда академик Грачик СИМОНЯН выступил с заявлением: "Для всех очевидно, что данный форум собрался ради обсуждения накопившихся в сфере историографии проблем. Но этого не происходит. Ясно между тем, что отдельные труды американских арменоведов непосредственно соприкасаются с вопросами национальной безопасности Армении. Мы не можем закрывать глаза на такие вещи. Мы обязаны искоренять псевдонаучные подходы в арменоведении и перевести все спорные вопросы в научное русло. Я, разумеется, не имею в виду всех без исключения представителей американской школы. В США есть ученые - например, Ваагн Татрян, деятельностью которых мы гордимся и которым мы действительно признательны. Однако необходим "круглый стол" с участием всех. Другого варианта разрешения противоречий просто не существует". Против организации "круглого стола" выступил Клод (Армен) МУТАФЯН (Франция). Он, в частности, заметил, что решение, принятое кафедрой истории Армении ЕГУ, содержит в себе оскорбление в адрес конкретных представителей западного арменоведения и требует пересмотра: "В противном случае ни о каком "круглом столе" с участием всех сторон не может быть и речи".

Отметим, что на этом громком заседании сопредседательствовали Ричард Ованнисян (США) и Владимир Бархударян (РА). Позицию академика Грачика Симоняна поддержал крупнейший армянский историограф Манвел ЗУЛАНЯН: "Неоспоримо, что мы сегодня имеем дело не с простыми научными разногласиями. Современные турецкие историки тоже далеко не всегда находят между собой общий язык. В Турции практически функционируют три школы: националистическая школа историографии, буржуазно-объективистская и пантуранская, для которой вообще не существует научных критериев. Споры между ними часты и весьма жестки. Однако, когда речь заходит об истории именно армян, именно Армянского нагорья, то все указанные школы, подобно лакмусовой бумажке, меняют свои оттенки и сливаются в единый антиармянский цвет. В таких случаях они действуют с единых позиций и преследуют общие цели. Сегодня я, к сожалению, не вижу никаких предпосылок утверждать, что такой курс может быть изменен в ближайшей перспективе. Думаю, в этой

связи всем нам есть о чем подумать". Академик высказался и по поводу недопущения Армена Айвазяна к работе конгресса: "Еще в 1999г. в "Историко-филологическом журнале" я опубликовал обширную рецензию на его книгу. Сегодня, по прошествии 4 лет, я придерживаюсь той же позиции. Исследования Армена Айвазяна следует отнести к числу научных подвигов. Автор не только проявил гражданственность и патриотизм, но и напомнил высоким академическим кругам, что проповедуемые ими подходы к отдельным представителям американской школы чреваты серьезными и опасными последствиями как в научном, так и в политическом плане".

"Медвежья услуга" организаторов

Организаторы конгресса, стремящиеся любой ценой угодить заокеанским грантодателям, оказали последним, право же, "медвежью услугу". Освещающие работу форума зарубежные корреспонденты сразу же после высказанных Радиком Мартиросяном слов не преминули заявить, что "в Армении нарушаются гражданские свободы, в частности свобода слова и свобода совести". Очевидно между тем, что таким было условие некоторых американских арменоведов и отдельных спонсоров, поставленное перед организаторами. Последние же явно прогадали. Вероятно, никто не ожидал столь четкой и принципиальной позиции старшего поколения армянских историков (Манвел Зулалян, Грачик Симонян и др.), результатом чего стало только более частое упоминание на конгрессе имени Армена Айвазяна. Позже Ричард Ованнисян признается: "Я глубоко раздосадован фактом недопущения этого человека к работе конгресса". Кичащиеся своей приверженностью к гражданским свободам отдельные американские арменоведы таким пусть даже опосредственным образом выступили практически в роли главного цензора. Все последние годы они пытались персонифицировать сложившуюся ситуацию и убедить всех в том, что конфронтации нет, а есть "плод болезненного воображения националистически настроенного дилетанта". Выступления наиболее ярких представителей армянской научной элиты дали понять, что это, мягко говоря, не так. Что есть ряд серьезнейших проблем, решение которых невозможно путем "искусственного отбора".

Государство - это мы

Относительно Резолюции форума: не известно, какие именно "редакционные поправки" внесут в ее текст члены Совета, однако несомненно одно - арменоведение как важнейшая составляющая этнокультурного иммунитета армянского народа не может развиваться изолированно (как предлагают отдельные западные исследователи) от интересов армянского государства. В течение 10 лет суверенного развития РА, в годы войны, в годы энергетического кризиса, в годы мрака и голода армянские ученые работали и обогащали науку все новыми достижениями. Лекции, прочитанные на конгрессе, в очередной раз стали свидетельством высокого уровня развития арменоведения в самых разных сферах. В ближайшее время "ГА" обратится к этой важной теме, тем более что 14-16 ноября Институт истории НАН РА планирует провести уже сугубо научный семинар и опубликовать тезисы докладов.

5.

28 октября, 2003

**Я приветствую создание международного
Центра арменоведения,**

заявил в интервью "ГА" член Совета Международного арменоведческого конгресса,
вице-президент НАН РА академик Владимир БАРХУДАРЯН

- На предшествовавшей конгрессу пресс-конференции ее организаторы, в том числе и вы, отмечали, что важной задачей конгресса является ликвидация возникшей в последние годы холодности и сближение точек зрения арменоведов Армении и Спюрка. В то же время ни тогда, ни в ходе конгресса, по существу, так и не было сказано, в чем причина возникновения холодности и о сближении каких позиций идет речь.

- Конгресс должен был скоординировать работу ученых Спюрка и Армении, выявить современное состояние арменоведения и определить пути дальнейшего его развития. В определенной степени на конгрессе была создана возможность для снятия той напряженности, которая возникла в связи с публикацией монографии Армена Айвазяна "Освещение армянской истории в американской историографии" (1998). На заключительном заседании многие из участников конгресса поддержали выступление Клода Мутафяна (Франция), защищающего право каждого ученого издавать книги и высказывать свое мнение о том или ином проблемном вопросе. И все же основной целью конгресса было выяснить состояние арменоведения в мировом масштабе и определить его дальнейшие перспективы. Были прочитаны доклады по множеству проблем, а проблем действительно очень много.

- Смог ли конгресс решить свою основную задачу?

- В основном да. Задача заключалась в том, чтобы уточнить позиции и точки зрения. Во-первых, по некоторым общим вопросам разногласия существуют не только с арменоведами зарубежья, но и между учеными Армении. Во-вторых, необходимо признать, что арменоведение наиболее развито именно в Армении. И это естественно.

- По всему было видно, что организаторы конгресса решили не обострять отношения, не вступать в дискуссию. Так что ожидавшееся обсуждение наиболее болезненного вопроса арменоведения - фальсификации армянской истории - не состоялось, и каждый остался при своем мнении...

- Повторю: наша основная цель состояла в выяснении современного состояния и задач арменоведения. Действительно, по многим отдельным вопросам докладов не было. О фальсификациях много говорилось на отделении гуманитарных наук. На конгрессе также говорилось о том, что для того, чтобы международная научная общественность смогла получить целостную информацию об Армении, необходимо издание популярной литературы на иностранных языках об армянской истории, литературе и искусстве. Другая форма борьбы с фальсификациями - публикация статей в средствах массовой информации. Была поставлена задача - организовать это дело совместно со специалистами Спюрка.

- Во время "круглого стола", посвященного вопросам идентичности, директор Института истории Ашот Мелконян сообщил, что до 2008 года по требованию Евросовета предусмотрено подготовить ряд учебников, в которых армянская история, литература и т. д. должны быть рассмотрены лишь как часть региональной истории и литературы. Неужели национальные учебники исчезнут, как капля в море?

- Этот вопрос исчерпан. Все мы выступили против, и этот замысел не будет осуществлен.

- А если мы в будущем, как не раз бывало, вновь окажемся перед свершившимся фактом?

- Подобную историю написать невозможно. Предположим, в таком-то веке у нас была такая-то культура, а у наших соседей - нет. Ставить их на один уровень и будет означать фальсификацию истории.

- Я наблюдала за работой секции истории. Были действительно очень интересные доклады. К сожалению, лишь незначительная их часть имела отношение к нынешнему состоянию арменоведения или тенденциям его дальнейшего развития. Между тем права на выступление был лишен Армен Айвазян, автор упомянутой вами монографии, как раз и направленной против фальсификации истории. Если она не представляет никакой ценности, кто-либо из армии арменоведов Армении мог в течение этих лет ознакомиться с этой книгой и дать ей оценку хотя бы в нескольких строках. Неужели мог быть более удобный случай для критики, публичного обсуждения позиции этого "националиста"?

- Его не лишали голоса. Он представил доклад, посвященный армяно-американским историкам, а этот вопрос для нас - спорный. И поскольку главной нашей целью было наладить сотрудничество со Спюрком, мы решили этот вопрос, как и вопрос правописания, не делать предметом обсуждения. Мы сказали Айвазяну, что не следует здесь обострять этот вопрос, что наша цель - не возбуждение страстей, тем более на таком крупном конгрессе. Обсуждение этих вопросов будет организовано позже в узком кругу специалистов. Ему было предложено подготовить другой доклад на избранную им тему. Он отказался. Я о нем как об историке положительного мнения. Но в книге Айвазяна присутствуют крайности - в отношении Томсона и других. Их работа в целом не оценивается, а берутся лишь отдельные высказывания. Известный историк Манандян тоже считал Мовсеса Хоренаци историком IX века.

- Однако впоследствии время жизни и другие вопросы, относящиеся к Отцу нашей истории, были уточнены...

- Уточнены или не уточнены, но это его мнение. Можно было сказать, что это - ошибка, но не забрасывать Томсона камнями... О том, что он перевел на английский труды армянских историков, издал их, ознакомил с ними весь мир, Айвазян не говорит ни слова...

- Простите, но на эту тему мы уже однажды беседовали несколько лет назад. Например, он предпослал "Истории Армении" Мовсеса Хоренаци предисловие, мягко говоря, ненаучное...

- Да, ненаучное и ошибочное, но необходимо было сказать и о положительном. Его метод исследования многие не разделяют. На заключительном секционном заседании, в котором приняли участие и Грачик Симонян, и Ричард Ованнисян, они говорили, что это - следствие отсутствия целостной информации, что этот вопрос будет обсужден отдельно. В свое время я говорил на отделении: давайте пригласим историков из НАН и ЕГУ, автора и одного-двух американских арменоведов

и обсудим книгу в узком кругу специалистов. К сожалению, этого не было сделано. Полагаю, в будущем подобное обсуждение будет проведено.

- На заключительном пленарном заседании академик Радик Мартиросян сказал, что были приглашены все арменоведы, кроме одного. Не могли бы вы разъяснить, кого он имел в виду?..

- По-видимому, Рональда Сюни, однако и он также был приглашен.

- Мечта покойного Лендруша Хуршудяна о создании в Ереване международного арменоведческого центра так и остается нереализованной. Подобное же решение вынесла и кафедра истории ЕГУ 19 декабря 2001г.

- В свое время мы с Лендрушем Хуршудяном много говорили об этом. Этот вопрос после независимости Армении сотни раз ставился в НАН РА. Даже шли споры, превратить в центр отделение гуманитарных наук или создать его в университете.

- Почему же решение кафедры армянской истории так и не получило какого-либо отклика?

- Этот вопрос неоднократно поднимался не только на кафедре истории армянского народа ЕГУ, но и в академических сферах.

- Если я правильно поняла, вы не против решения кафедры?

- Абсолютно. Наоборот, я приветствую предложение о создании международного центра. Но эту работу необходимо проводить в жизнь совместными усилиями.

- Однако некоторые из участников конференции не скрывали своего недовольства этим предложением...

- В течение последнего месяца мы много размышляли об этой инициативе. Левон Зекиян спросил: "А есть ли необходимость связывать этот центр с государством?" И Ричард Ованнисян высказал подобную озабоченность. Иначе говоря, опасения есть особенно у зарубежных ученых. Они боятся призрака советских времен: идеологического давления сверху. Предлагаемый нами центр будет координировать и информационную, и творческую работу как в Армении, так и в зарубежье.

- Будет ли этот центр осуществлять функцию научного контроля?

- Никакого контроля не будет.

- Говоря о контроле, я имею в виду форму борьбы с фальсификацией армянской истории.

- Это будет обязательно. Упомянутая мною популярная литература, которую мы собираемся издавать, будет служить этой цели.

- Какие еще конкретные шаги ожидаются в сфере арменоведения?

- О научно-организационных работах я уже сказал. В отношении отдельных сфер, например источниковедения, могу сказать, что решено издать в полном виде опубликованные в советское время с искажениями, сокращениями или вовсе не публиковавшиеся документы. Расширить возможности приобретения документов. Тревожит вопрос кадров. Нужно готовить смену старшему поколению. Перед правительством поставлен вопрос подготовки кадров (увеличить количество аспирантских мест, командировок за рубеж и т. д.), в вузах ввести обучение "мертвым" языкам, в школах - грабара, бороться против закрытия армянских школ в Спюрке, обеспечить учителями школы в дальних районах республики, подготовить учебники и педагогов для армянских школ России и т. д. Есть у нас серьезные предложения по подготовке и изданию новых трудов. Наш институт готовит 4-томную армянскую историю, предусмотрены также подготовка 3-томной истории армянской лите-

ратуры, 6-томной - архитектуры. Будут продолжены серии "Иностранные источники об армянах и Армении", "Армянская этнография и фольклор" и т. д.

- Как будет решаться финансовый вопрос? Ведь издательство "Титутюн" НАН РА в плачевном состоянии.

- Действительно, положение тяжелое. Принятое нами на конгрессе заявление содержит предложение правительству сделать развитие арменоведения приоритетной задачей. Ведь арменоведение сохраняет идентичность народа, язык, историю, культуру, веру и воспитывает новое поколение. Надеемся на поддержку государства. В определенной степени и на наших благотворителей. Без финансовой поддержки осуществить наши программы практически невозможно.

Беседу вела Асмик Гулакян

6.

«Վասն հայության» 6 թիվ
25 (88), 24.10.2003

«Ապագա» հանդես Համար 17
<http://www.apaga.4t.com/index2.htm>

Համաժողովը լուծե՞ց իր առաջադրած բոլոր խնդիրները

Հասմիկ Գուլակյան

Սեպտեմբերի 15-20-ը Երևանում տեղի ունեցավ «Հայագիտության արդի վիճակը և զարգացման հեռանկարները» թեմայով միջազգային առաջին համաժողովը, որին մասնակցում էին 25 երկրի շուրջ 90 հայագետներ: Համաժողովի աշխատանքներն ընթանում էին պատմության, բանասիրության, արվեստի և եկեղեցու պատմության մասնաճյուղերում: Այդ միջոցառման խնդիրների ու նպատակների մասին է մեր զրույցը համաժողովի խորհրդի անդամ, ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ, ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանի հետ:

- Համաժողովին նախորդած մամուլի ասուլիսում կազմակերպիչները, որոնց թվում և Դուք, այս հավաքի կարևոր նպատակն էիք համարում վերացնել Հայաստանի և սփյուռքի հայագետների միջև վերջին տարիներին առաջացած սառնությունը և մոտեցնել տեսակետները... Սակայն, մինչ հետևանքի մասին խոսելը, չասացիք՝ ի՞նչն է այդ սառնության պատճառը, կամ ո՞ր կարծիքների մերձեցման մասին է խոսքը:

- Համաժողովին սփյուռքից հրավիրել էինք անխտիր բոլոր հայագետներին՝ նպատակ ունենալով վերացնել ստեղծված որոշ անջատվածությունը, սառնությունը: Դա նկատվում էր հատկապես ԱՄՆ-ի պատմաբանների հետ հարաբերություններում: Պատճառն Արմեն Այվազյանի «Հայոց պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ» (1998) մենագրությունն էր: Ամփոփիչ նիստում Կլոդ Մուրաֆյանն (Ֆրանսիա) ասաց, որ ամեն մարդ կարող է գիրք գրել և իր տեսակետներն արտահայտել: Սակայն նա զայրացուցիչ համարեց, որ այդ տեսակետներին հայոց պատմության ամբիոնը քաղաքացիություն է տվել՝ դարձնելով ԵՊՀ-ի կարծիք:

- Այդ գիրքը լույս է տեսել ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի գիտխորհրդի որոշմամբ:

- Նույն այդ գիտխորհրդում, որին մասնակցել եմ, առաջարկել եմ այն քննարկել ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի և ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի համատեղ նիստում, որպեսզի միակողմանի բնութագրումներ չլինեն: Համաժողովի հիմնական նպատակն էր պարզել հայագիտության արդի վիճակը համաշխարհային մասշտաբով ու նրա հետագա խնդիրները և համակարգված աշխատանքներ ծավալել արտերկրի մասնագետների հետ: Մեր հիմնահարցերը շատ-շատ են: Օրինակ՝ հայ ժողովրդի կազմավորման հարցը, հնագետների կարծիքով, պետք է դիտել մերձավորարևելյան քաղաքակրթության ընդհանուր ոլորտում, իսկ պատմաբանները շեշտը դնում են այն հանգամանքի վրա, որ խոր անցյալում Հայկական լեռնաշխարհում եղել են հայկական ցեղեր և պետականություններ: Բազմաթիվ բացթողումներ կան: Խորհրդային շրջանում փաստաթղթերը չեն տպագրվել ամբողջությամբ: Շատ հարցեր դուրս են մնացել ուսումնասիրությունից և այլն: Ահավոր բարձիթողի վիճակում է եկեղեցու պատմությունը...

- Համաժողովը կարողացա՞վ լուծել իր հիմնական խնդիրները:

- Հիմնականում՝ այո: Բնարկե, եղան նաև թերություններ: Խնդիր էր դրված պարզել մեր և նրանց տեսակետները: Նախ՝ մի շարք հարցերի շուրջ տարակարծություններ կան ոչ միայն սփյուռքի մասնագետների հետ, այլև՝ տեղի: Եվ դա բնական է. գիտությունն առանց տարբեր տեսակետների բախման ու տարակարծությունների չի կարող զարգանալ: Մեր մեջ ուղղակի փոխադարձ տեղեկատվության պակաս կա: Հիմնական թերությունն այն է, որ Հայաստանում սփյուռքի որոշ հայագետների նայում են որպես սիրողական բնույթի ուսումնասիրություններ կատարողների: Դա և ճիշտ է, և ոչ: Այդպիսիք իրոքկան: Բայց կան նաև պրոֆեսիոնալներ: Նրանք էլ, իրենց հերթին, Հայաստանի մասնագետներին հանդիմանում են, որ 70 տարվա ընթացքում մարքսիստական գաղափարախոսությամբ խեղաթյուրել են պատմությունը: Սա այնքան էլ ճիշտ չէ, որովհետև նույն այդ շրջանում հայագիտության բնագավառում հսկայական գործ է կատարվել:

- Ամեն ինչից երևում էր, որ համաժողովի կազմակերպիչներն ընտրել են չհակադրվելու, չբանավիճելու ուղին: Ըստ իս՝չ կայացավ ակնկալված քննարկումը հայագիտության այսօրվա ամենացավոտ հարցի՝ հայոց պատմության նենգափոխման շուրջ (ծրագրում նման զեկուցումներ չկային) և յուրա քանչյուրը, ըստ էության, մնաց իր տեսակետին...

- Կրկնում եմ՝ մեր հիմնական խնդիրն էր ավելի պարզել հայագիտության արդի վիճակը և խնդիրները: Այո, առանձին շատ հարցերի շուրջ զեկուցումներ չկային: Նենգափոխության մասին շատ է խոսվել հումանիտար գիտությունների բաժանմունքում Համաժողովում էլ ասվեց, որպեսզի միջազգային գիտական հանրությունը ամբողջական տեղեկություններ ունենա Հայաստանի մասին, պետք է օտար լեզուներով հանրամատչելի գրականություն հրատարակել հայոց պատմության, հայ գրականության և արվեստի վերաբերյալ: Նենգափոխությունների և կեղծարարությունների դեմ պայքարի մյուս ձևն էլ հոդվածների հրապարակումն է: Խնդիր դրվեց այս գործը կազմակերպել սփյուռքի մասնագետների հետ համատեղ:

- Ազգային ինքնության հարցերին վերաբերող «կլոր սեղանի» ժամանակ պատմության ինստիտուտի տնօրեն Աշոտ Մելքոնյանն ահազանգեց՝ Եվրոխորհրդի պահանջով նախատեսվում է մինչև 2008թ. Պատրաստել մի շարք դասագրքեր, որոնցում հայոց պատմությունը, գրականությունը և այլն պետք է դիտվեն համաշխարհային գրականության ծիրում: Մի՞թե վերանալու են ազգային դասագրքերը՝ ինչպես կաթիլը՝ ծովում:

- Այդ հարցը եղել և անցել է: Բոլորս դրան դեմ ենք արտահայտվել: Դա գիտական մոտեցում չէ և չի կարող իրականացվել:

- Իսկ եթե ապագայում կրկի՞ն կանգնենք կատարված փաստի առաջ...
- Հնարավոր չէ նման ձևով պատմություն գրել: Ենթադրենք՝ այսինչ դարում մենք ունեցել ենք այսպիսի մշակույթ, իսկ մեր հարևանները՝ ոչ: Հնարավոր է մեզ և նրանց դնել նույն մակարդակի վրա: Դա կնշանակի կեղծել պատմությունը:
- Ես հետևել եմ պատմության մասնաճյուղի աշխատանքներին: Ցավոք, ծրագրված գեկուցումների շատ չնչին մասն էր վերաբերվում հայագիտության արդի վիճակին կամ ուրվագծում զարգացման հեռանկարներ: Սակայն ելույթի իրավունքից զրկվեց Արմեն Այվազյանը, պատմաբան, որի՝ Ձեր արդեն հիշատակած աշխատությունը հատկապես ուղղված է պատմության նենգափոխումների դեմ: Եթե այն գիտական որևէ արժեք չի ներկայացնում, ինչո՞ւ Հայաստանում այս տարիների ընթացքում ոչ մի լուրջ գրախոսական չգրվեց, գոնե մի քանի տողով չտրվեց այդ աշխատության գնահատականը: Իսկ համաժողովից ավելի հարմար ի՞նչ առիթ պիտի լիներ՝ այդ «նացիոնալիստ» հեղինակին հրապարակավ «ի ցույց» դնելու համար: Դուք՝ կազմակերպիչներդ, այդ կերպ էլ՝ ավելի բարձրացրիք նրա վարկը և՛ Հայաստանում, և՛ սփյուռքում: Բոյկոտի այդ ձևը նրա համար դարձավ մինչ այժմ չգերազանցված գովազդային ռեկորդ...
- Ոչ ոք նրան ձայնից չի զրկել: Նա ներկայացրել էր գեկուցում՝ ամերիկահայ պատմաբանների մասին, իսկ այդ հարցը մեզ մոտ վիճահարույց է: Իսկ քանի որ մեր նպատակը սփյուռքի հետ համագործակցություն ստեղծելն է, և՛ այդ, և՛ ուղղագրության հարցը որոշեցինք քննարկման նյութ չդարձնել՝ դրանք է՛լ ավելի չարելու և կրքեր չբորբոքելու նպատակով, մանավանդ, որ նման ընդգրկուն համաժողովում հնարավոր չէր դրանք լուծել: Մենք Այվազյանին ասել ենք, որ այդ թեմաներով կիրավիրվեն նեղ մասնագիտական քննարկումներ: Նրան առաջարկել ենք այլ գեկուցում: Հրաժարվել է: Այվազյանի մասին իմ կարծիքը դրական է: Նա շնորհալի երիտասարդ է, բայց նրա մոտեցումը հարցերին միակողմանի է: Իսկ նրա գրքի մասին ժամանակին Կարեն Յուզբաշյանը գրել է՝:
- Ներեցեք, դա հայիոյախառն մի գազրախոսություն էր, որ իրեն հարգող մարդը, այն էլ՝ գիտնականը, նման «արտադրանք» չէր թողարկի...
- Համաձայն եմ, սակայն դրա հետ մեկտեղ տեղին քննադատել էր Այվազյանի սխալ մեթոդը: Նկատի պետք է ունենալ, որ նրա գրքում կան ծայրահեղություններ՝ Թոմսոնի և մյուսների մասին: Նրանց ընդհանուր աշխատանքը չի գնահատում, այլ վերցնում է առանձին արտահայտություններ: Մեր անվանի պատմաբան Մանանդյանն էլ է Խորենացուն համարում 9-րդ դարի պատմիչ:
- Բայց հետագայում ճշգրտվեց, չէ՞, Պատմահոր տեղը և ժամանակաշրջանը:
- Ճշտեն, թե չճշտեն, դա նրա կարծիքն է: Կարելի է ասել՝ դա սխալ է, և ոչ թե Թոմսոնին միակողմանի քարկոծել: Այն հանգամանքը, որ նա հայ պատմիչների գործերը թարգմանել է անգլերեն, հրատարակել, և ամբողջ աշխարհը ծանոթացել է դրանց, Այվազյանը մոռացության է մատնում, խոսք չի ասում:
- Տարիներ առաջ այս թեմայով մենք էլի խոսել ենք: Խորենացու «Հայոց պատմության» հրաշալի թարգմանությանը նախորդել է այնպիսի առաջաբան, որ, մեղմ ասած, ապագիտական է...
- Այո, հաջող չէ: Բայց պետք էր նաև դրականն ասել: Այվազյանի ուսումնասիրության մեթոդը շատերը չեն բաժանում: Մասնաճյուղի ամփոփիչ նիստում, որին մասնակցում էին և՛ Հրաչիկ Միմոնյանը, և՛ Ռիչարդ Հովհաննիսյանը, ասացինք, որ այդ հարցերն առանձին կքննարկվեն: Ժա-

¹ Կ.Յուզբաշյանի «գրախոսության» մասին մեր պատասխանը տե՛ս Հավելված Ա. և *Արմեն Սարգսյան*, Պատմության ճիշտ ճանապարհը. – Հայաստանի Հանրապետություն օրաթերթ, 27 նոյեմբեր 1999:

մանակին ասվել էր, որ բաժանմունքում հրավիրվեն ԳԱԱ և ԵՊՀ պատմաբանները, հեղինակը, ամերիկացի 1-2 հայագետներ, և գիրքը քննարկվի մասնագիտական շրջանում: Դժբախտաբար, դա չարվեց: Կարծում եմ՝ առաջիկայում նման քննարկում կլինի:

- Համաժողովի եզրափակիչ լիագումար նիստում ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանն ասաց, որ հրավիրվել են բոլոր հայագետները՝ բացի մեկից: Լավ չհասկացվեց՝ «այդ մեկը» արտասահմանցի՞ էր, թե՞...

- Նա նկատի ուներ Ռոնալդ Սյունուն:

- «Վեմ» ռադիոկայանին տված հարցազրույցում Աշոտ Մելքոնյանն ասաց, որ նրան հրավիրել են...

- Այո, հրավիրվել են անխտիր բոլոր մասնագետները: Մինչ համաժողովը իմացել էի, որ համալսարանի կողմից որոշ պատմաբաններ հրավիրված չեն: Համաձայնության ենք եկել ու հրավիրել և՛ ներսի, և՛ դրսի բոլոր մասնագետներին: ԱՄՆ-ի նշանավոր պատմաբաններից չեկան ոչ միայն Սյունին, այլև Գարսոյանը, Ռասելը և ուրիշներ: Չեկան նաև Մերձավոր Արևելքի երկրներից: Նշանակում է՝ ինչ-որ դժգոհություն կա: Լավ կազմով ներկայացան Ֆրանսիայի և Իտալիայի մասնագետները:

- Հայոց պատմության՝ հատկապես որոշ ամերիկացի պատմաբանների նենգափոխումների դեմ Հայաստանի մամուլի հրապարակումները, առանց բացառության, պիտակավորվել են և՛ մեզ մոտ, և՛ դրսում: Դրանք համարել են «դեղին» մամուլի գործ (իրականում մամուլն է դեղին, թե՞ դեղին գիտնականներ կան և՛ այստեղ, և՛ սփյուռքում, կասի ամենագոր ժամանակը), դիլետանտություն, անգլերենի տկար իմացություն և այլն: Այսօր ուզում եմ մեր ընթերցողներին հերթական «անիրազեկությունը» մատուցել: Ռ.Հովհաննիսյանի ելույթի գրավոր տեքստում (հայերեն) ԱՄՆ-ի և Եվրոպայի հայագետների շարքում բացակայում են համապատասխանաբար Վահագն Տատրյանի (1) և Արտեմ Օհանջանյանի (2) անունները: Հավանաբար նրանք շատ քիչ բան են արել՝ Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործում: Գուցե այս անգամ էլ «մեղադրվեմ» հայերենի «տկար» իմացության մեջ...

- Իմ գեկուցման մեջ ես էլ, Հայաստանի պատմագրության մասին խոսելիս, շատերի անուններ չեմ տվել: Դա հնարավոր չէր անել: Դրանից բացի, գիտաժողովի խնդիրը չէր լուսաբանել այս կամ այն պատմաբանի ծառայությունը: Դա կշեղեր մեզ մեր հիմնական նպատակից՝ բացահայտելու ստեղծված իրադրության պատճառները և գտնելու այն ուղիները, որոնցով արդյունավետ կարող է զարգանալ հայագիտությունը:

- Ներեցեք, Ռ.Հովհաննիսյանի գեկուցումը հաշվետվություն էր, տեղեկատվություն, որտեղ անգամ շատ փոքր տրամաչափի հայագետների, անգամ ոչ հայագետների անուններ կային (քավ լիցի, ոչ մեկին վիրավորել չեմ ուզում), ովքեր թեկուզ փոքր լուրս ներդրել են հայագիտության մեջ...

- Նա ներկայացնում էր արտերկրի հայագիտական օջախները, և հնարավոր չէր բոլորին անուն առ անուն հիշել...

- Վահագն Տատրյանը միակ հայ ցեղասպանագետն է, հնարավոր չէ նրան շփոթել... Արտեմ Օհանջանյանը չի էլ հրավիրվել...

- Դրա մեջ ոչ մի միտում չեմ տեսնում: Տատրյանին հրավիրել ենք. ցավոք, հիվանդության պատճառով չի եկել: Ե՛վ Հայաստանում, և՛ սփյուռքում նրան ընդունում ենք որպես Հայոց ցեղասպանության հարցը բարձրացնող և գիտականորեն ուսումնասիրող ամենախոշոր մասնագետներից՝ առաջիններից մեկը:

- Նախկինում առիթ է եղել Ձեզ հետ խոսելու երջանկահիշատակ Լենդրուշ Խուրշուդյանի անավարտ մնացած երազանքի՝ Երևանում հայագիտական միջազգային կենտրոն ստեղծելու մա-

սին: Նման որոշում կայացրել է նաև ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնը՝ 2001թ. Դեկտեմբերի 19-ին: Այն անարձագանք մնաց: Հայր Մեսրոպ վարդապետ Թովալյանը (Լիբանան) ևս նման առաջարկություն արեց համաժողովում, որը նիստի նախագահ Կարեն Յուզբաշյանը (Սանկտ Պետերբուրգ) սվիններով ընդունեց: Ժամանակին Արմեն Այվազյանն իր գրքում կարևորել էր հայագիտության գիտական վերահիմնադրության հարցը: Ի՞նչն էր պատճառը, որ իմ հիշատակած բոլոր դեպքերում դրանք անտեսվեցին, սակայն համաժողովի ընդունած փաստաթղթում, որի նախագիծը ներկայացրիք եզրափակիչ նիստում, այդ կետը կար: Հավանաբար, այստեղ «կարևոր» էր, թե ո՞վ է ասում...

- Ժամանակին Լենդրուշ Խուրշուդյանի հետ շատ ենք խոսել այդ մասին: Անկախությունից հետո այդ հարցը հարյուրավոր անգամներ դրվել է ԳԱԱ-ում: Նույնիսկ վեճեր են եղել՝ հումանիտար բաժանմունքը դարձնել կենտրոն, թե՞ ստեղծել կենտրոն: Կարևոր չէ՝ ով է առաջինն ասել: Պարզապես, ելնելով այդ պահանջներից և այսօր ստեղծված իրավիճակից, հարցը բարձրացրինք համաժողովի անունից: Դա հասունացած և հանրահայտ հարց էր:

- Իսկ ինչո՞ւ հայոց պատմության ամբիոնի որոշումն անարձագանք մնաց:

- Մենք չարեցինք այդ վերաբերմունքը ամբիոնյան պատմագրության հարցում: Այդ որոշումը չէր արտահայտում համալսարանի կարծիքը և առանց ֆակուլտետի գիտական խորհրդում քննարկելու հարկ չկար հրապարակել: Համաժողովի նպատակն էր արտերկրի հայագետների հետ ներդաշնակված աշխատանքներ ծավալել, վերանայել եղած թյուրիմացությունները: Վերջին՝ ամփոփիչ նիստում Հրաչիկ Միմոնյանը և Ռիչարդ Հովհաննիսյանն ասացին, որ դա հետևանք է այն բանի, որ, կրկնում եմ, ամբողջական տեղեկատվություն չկա: Որոշեցինք ստեղծել պարբերական, որը լիարժեք տեղեկություն կտա և՛ արտերկրի, և՛ Հայաստանի հայագիտության մասին: Անհրաժեշտության դեպքում դրանք լույս կտեսնեն հայերեն և անգլերեն, որպեսզի այսուհետ թյուրիմացություններ չլինեն: Ամբիոնի որոշումն այդքան մեծ կարևորություն ունեցող բան չէ: ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտները ևս բազմաթիվ որոշումներ ունեն:

- Բայց ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի որոշումն արտառոց երևույթ էր...

- Համալսարանի ամբիոնն այնքան մեծ կշիռ չունի հայագիտության մեջ, որքան ԳԱԱ ինստիտուտները, որտեղ այդ ամբիոնի նման բազմաթիվ բաժիններ կան: Մեր նպատակը չէր շեշտել՝ ով ինչ հարց է բարձրացրել: Մեր նպատակն այն է, թիվ 25 (88), 24.10.2003 7 «Վասն հայության» որտեղ էլ հարցը հասունանա, ընթացք տալ:

- Եթե ես ճիշտ հասկացա, Դուք ամբիոնի որոշմանը դեմ չեք:

- Բացարձակապես: Ընդհակառակն, ողջունում եմ միջազգային կենտրոն ստեղծելու առաջարկը, որը վաղուց արժարժվում է: Ամփոփիչ նիստում ասացի, որ շատ հարցեր սխալ մեկնաբանություններ են ստացել այն պատճառով, որ համագործակցված չենք աշխատել: Որևէ համընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող հարց քննարկելու նպատակով երբեք պատմության ֆակուլտետը և ինստիտուտը համատեղ նիստ չեն հրավիրել, համատեղ քննարկումներ չեն եղել:

- Ինչո՞վ եք բացատրում այդ կրավորական վերաբերմունքը:

- Խորհրդային շրջանի իներցիայով: Յուրաքանչյուրն իր պլանն ուներ, և շարունակում են այդպես ընթանալ: Անկախության տված ազատությունը դեռևս հունի մեջ չի մտել: Նման քայլ նոր է արվելու: Օրինակ՝ պատմության ինստիտուտն ստեղծելու է հայոց պատմության քառահատոր՝ պատմագիտական բոլոր շրջանակների մասնակցությամբ: Մինչ ժողովածուի հրապարակումը առանձին վիճելի հարցեր՝ հայ ժողովրդի ծագումը, ազգային-ազատագրական շարժումները, Եղեռնը, ազգային կուսակցությունների գործունեությունը և այլն, պետք է քննարկվեն առանձին:

- Հայագիտական միջազգային կենտրոնի ստեղծման մասին կետը, որն ընդգրկված էր համաժողովի ընդունած փաստաթղթի նախգծում, ներկաներից ոմանց համար անընդունելի էր, և նրանք չթաքցրին իրենց անհամաձայնությունը, դժգոհությունը:

- Վերջին մեկ ամսվա ընթացքում այդ նախագծի շուրջ երկար ենք մտածել: Լևոն Զեքիյանը հարցրեց. «Ի՞նչ կարիք կա կենտրոնը կապել պետության հետ»: Ռիչարդ Հովհաննիսյանն էլ ուներ նման մտահոգություն: Այսինքն՝ մտավախություն ունեն հատկապես արտերկրի մասնագետները: Նրանք վախենում են խորհրդային ժամանակվա ուրվականից՝ վերադաս ատյաններից ուղղակի գաղափարական ճնշման ենթարկվելուց: Մեր նախանշած կենտրոնը համակարգելու է տեղեկատվական և ստեղծագործական աշխատանքը և՛ Հայաստանում, և՛ արտասահմանում: Վիճելի հարցերի դեպքում պետք է ներկայացնենք ընդհանուր հավանության արժանացած տեսակետները:

- Այդ կենտրոնը գիտական վերահսկողության գործառնություն ունենալու է, թե՞ ոչ:

- Նման ոչ մի վերահսկողություն չի ունենալու:

- Նկատի ունեմ հայոց պատմության նենգափոխման և պատմաշինարարության դեմ պայքարը:

- Դա անպայման կլինի: Հիշատակածս հանրամատչելի գրականությունը, որը ծրագրում ենք հրատարակել, այդ նպատակին է ծառայելու:

- Իսկ ե՞րբ կհրապարակվի համաժողովի ընդունած փաստաթուղթը:

- Շուտով: Այն դեռ խմբագրվում է. կան առաջարկներ, դիտողություններ և այլն:

- Ի՞նչ նորություններ կամ առաջընթաց արձանագրեց համաժողովը հայագիտության բնագավառում:

- Գիտակազմակերպչական աշխատանքների մասին արդեն ասացի: Առանձին հարցերի գծով, օրինակ՝ աղբյուրագիտության, որոշվեց վերանայել խորհրդային շրջանում հրատարակված աղբյուրները և հրապարակել դրանց ամբողջական բնագրերը, ինչպես նաև շրջանառության մեջ դնել նոր փաստաթղթերն ու նյութերը: Պետք է ընդարձակվեն աղբյուրների ձեռքբերման հնարավորությունները: Մտահոգիչ է կադրերի հարցը: Հարց բարձրացվեց ՀՀ կառավարության առաջ՝ օժանդակել կադրերի պատրաստմանը (ավելացնել հայագիտությանը տրվող ասպիրանտական տեղերի քանակը, արտասահման գործուղումները և այլն), բուհերի հումանիտար ֆակուլտետներում մտցնել մեռած լեզուների ուսուցում, դպրոցներում՝ գրաբար, պայքարել սփյուռքում հայկական դպրոցների փակման դեմ, հանրապետության ծայրագավառներում դպրոցներն ապահովել մանկավարժներով, հատկապես Ռուսաստանի տարածքի հայկական դպրոցների համար պատրաստել դասագրքեր, մանկավարժներ և այլն: Լուրջ ծրագրեր ունենք հրատարակչական գործում: Պատմության քառահատորից գատ, նախատեսվում են ընդհանրացնող այլ աշխատություններ՝ 3 հատորով հայ գրականություն, 6-ով՝ ճարտարապետություն: Շարունակվելու են մատենաշարերը՝ «Օտար աղբյուրները հայերի և Հայաստանի մասին», «Հայ բանահյուսություն և ազգագրություն», «Հայ վիմագրություն» և այլն:

- Ինչպե՞ս եք լուծելու ֆինանսական խնդիրը: ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը այսօր ողբերգական վիճակում է...

- Իրոք, կացությունը ծանր է: Մեր ընդունած կետերից՝ առաջիններից մեկն այն է, որ Հայաստանի ազատ, անկախ կառավարությունը հայագիտության զարգացումը դարձնի իր առաջնահերթ խնդիրներից մեկը: Հայագիտությունը պահպանում է ժողովրդի ինքնությունը, լեզուն, պատմությունը, մշակույթը, հավատը և նոր սերունդ դաստիարակում: Հույս ունենք, որ պետությունը պետք է նպաստի գիտության այս ուղղության զարգացմանը: Որոշ ակնկալիքներ էլ մեր բարերարներից ունենք: Եթե նյութական, ֆինանսական օժանդակություն չլինի, դժվար կլինի իրագործել մեր ծրագրերը:

- Իշխանության վերին էշելոնում առավել ակնածանքով վերաբերվում են մեծահարուստներին, բիզնեսմեններին, գործարարներին: Հայագիտական միջազգային համաժողովը իրոք կարող էր նախանձել նույնիսկ ցանկացած «Բազեի» կամ այլ պատանեկան հավաքմիջոց առման...

- Լիովին համաձայն եմ: Մեր պետական բարձրաստիճան ատյաններում հայագիտության նկատմամբ հետաքրքրությունը թույլ է...

- Ինչպե՞ս եք գնահատում համաժողովի աշխատանքը:

- Համաժողովն այնպիսի ծավալով էր ընթանում, որ անհնար էր առանց թերությունների: Արտերկրի հյուրերը շատ էին, և անհարմար էր նրանց ելույթները ծրագրում չընդգրկելը: Համաձայն չեմ Ձեզ հետ, թե գեկուցումների չնչին մասն էր վերաբերվում հայագիտության արդի վիճակին և խնդիրներին: Ցավոք, կային նաև թույլ գեկուցումներ: Գուցե ավելի ճիշտ կլիներավելի փոքր թվով մարդ հրավիրել՝ առավել նշանավոր մասնագետներին: Կային գեկուցումներ, որ կրկնություն էին: Առաջիկայում պետք է որոշենք, թե դրանց որ մասն է արժանի տպագրության: Ընդհանուր առմամբ՝ որպես առաջին, շատ ծավալուն համաժողով, այն հասավ իր նպատակին, և արձագանքներ էլ կան, որ նստաշրջանը հաջող ստացվեց:

Հ.Գ. - Հարցազրույցը տպագրության հանձնելուց առաջ ակադեմիկոս Հրաչիկ Միմոնյանին հարցրինք՝ հիշյալ նիստի ժամանակ իրո՞ք նույնական էին իր և Ռ.Հովհաննիսյանի տեսակետները՝ տեղեկատվության պակասի մասին: Պատմաբանը կտրականապես մերժելով՝ ասաց. «Ես նման արտահայտություն չեմ արել: Դա արհեստածին թեզ է, որն առաջ է քաշվում՝ մեղմելու տխուր վիճակը ամերիկահայ հայագիտության մեջ»: Հրաչիկ Միմոնյանի տեսակետները հայագիտության արդի վիճակի և հրատապ հարցերի շուրջ կիրառարակենք մեր թերթի առաջիկա համարներից մեկում:

Խմբագրությունն ակնկալում է նաև Արմեն Այվազյանի պատասխանը:

Ծանոթագրություն

1. Վահագն Տառյան, Յեղասպանությունը որպես ազգային և միջազգային իրավունքի խնդիր... (անգլերեն), 1988թ., (թարգմանվել է նաև թուրքերեն): Հայկական ցեղասպանության պատմությունը (անգլերեն, ֆրանսերեն, հունարեն, ռուսերեն) և այլն, տասնյակ այլ ուսումնասիրություններ:

2. Արտեմ Օհանջանյան, Ավստրիա - Հայաստան. 1872-1936թթ., (փաստաթղթերի հավաքածու ավստրիական արքյուրներից (գերմաներեն), 12 հատորով, Վիեննա, 1995թ.: 1915 թվական. անհերքելի վկայություններ, գերմաներեն՝ 1989թ., Վիեննա, հայերեն՝ 1997թ., Երևան, պարսկերեն՝ 1999թ., Թեհրան: Ավստրո-Հունգարիայի և Գերմանիայի դերը Հայկական հարցում, (գերմաներեն), Վիեննա, 2001թ.: Շուրջ 10 հեռուստաֆիլմ՝ Ինչու գրեց Ֆրանց Վերֆելը Մուսա լեռան 40 օրը, Ֆրանց Վերֆելը և Յեղասպանությունը, 24-ը ապրիլի և այլն:

7.

N 132 от 22.11.2003г.

"Центром арменоведения была и остается Армения..."

Беседа с академиком НАН РА Грачиком Рубеновичем СИМОНЯНОМ

- Г-н Симонян, как вы оценили бы работу первого конгресса арменоведения в целом?

- Если не считать мелких недостатков, всегда сопутствующих большим делам, то можно сказать, что конгресс был хорошо организован и в целом прошел на высоком уровне. Впервые в Ереване собрались арменоведы из многих стран и в течение нескольких дней обсуждали актуальные проблемы арменоведения.

- Однако одна из более всего волнующих арменоведов и вообще армянскую общественность проблем - проблема фальсификации истории армянского народа - оказалась вне поля зрения конгресса. Чем это объяснить?

- По-видимому, нежеланием углублять существующие между арменоведами противоречия.

- *То есть решили не лечить, а загонять недуг внутрь?*

- Получается, что так.

- *Наши американские оппоненты по всякому поводу подчеркивают, что они живут в свободной стране и никто не указывает им, о чем и как писать, что они в отличие от наших арменоведов имеют возможность свободно мыслить и творить.*

- Во-первых, современная Армения в вопросах свободы слова, не считая отдельных случаев, относится к числу свободных стран. Между тем в условиях подобной свободы, когда отсутствует госцензура, становится необходимым, чтобы каждый автор сам был собственным "цензором", был ответственен прежде всего перед самим собой, а потом уже перед обществом. Именно с таким чувством ответственности относится к своей работе подавляющее большинство арменоведов Армении, сумевших в условиях беспрецедентных социальных лишений последних полутора десятков лет сохранить блестящие традиции армянских школ историографии, лингвистики и литературоведения, создать новые ценности. Именно этого "внутреннего цензора" не хватает некоторым арменоведам-армянам в различных "свободных" странах - чувства ответственности перед своей нацией и безопасностью Республики Армения. Под предлогом ложной научной "свободы" они повторяют и вновь и вновь выбрасывают на политический рынок широкомасштабные фальсификации и искажения истории армянского народа, измышленные иностранными и в особенности турецкими и азербайджанскими авторами, тем самым способствуя борьбе против собственного народа.

- *Может быть, есть смысл коротко остановиться на одном-двух примерах наиболее типичных фальсификаций?*

- Например, ставится под сомнение обоснованное современной исторической наукой положение о том, что Армянское Нагорье является колыбелью формирования армянского народа. Вместо этого упорно реанимируется давно уже отвергнутая наукой версия об армянах-пришельцах. С начала 30-х годов прошлого века по поручению Кемаля Ататюрка турецкая историография тщится доказать, будто пришельцы-армяне физически уничтожили живших здесь аборигенов, которые в большинстве своем были предками современных турок, и утвердились в ареале их проживания. И что геноцид, следовательно, совершили армяне, а не турки. Азербайджанские и турецкие историки из кожи вон лезут, чтобы доказать, будто Западная Армения никогда не была населена преимущественно армянами, и потому армяне не могут выдвигать никаких претензий по отношению к этим территориям. Далее. Эти арменоведы считают описания исторических событий в трудах ряда средневековых армянских историков вымышленными и поэтому не представляющими никакого интереса для науки. В кривом зеркале представляется национально-освободительная борьба армянского народа против турецких угнетателей, в частности, фидаинское движение характеризуется как криминальная деятельность разбойничьих банд, а ответственность за осуществленную турками в 1895-96гг. массовую резню армян возлагается на самих армян. Будучи не способными к глубокому анализу исторических явлений, они лишь в черном свете представляют историю Советской Армении, не видя в ней ничего хорошего. Примеры, к сожалению, можно приводить достаточно долго.

- *Как вы думаете, почему они не выступают против фальсификаций турецко-азербайджанских историков?*

- Это поистине удивительно, но факт остается фактом. А вот о причинах надо поинтересоваться у них самих.

- *В ходе конгресса не раз звучали заявления о том, что возникшие среди арменоведов противоречия являются следствием недостатка информации и недопонимания. Согласны ли вы с этим объяснением, не раз повторенным в частности Ричардом Ованнисяном?*

- Я так не считаю. Этот надуманный тезис был выдвинут просто для смягчения печального положения американского арменоведения. Арменоведы Армении внимательно следят за издаваемыми за рубежом арменоведческими исследованиями и хорошо о них осведомлены.

- В дни работы конгресса раздавались требования поднять уровень арменоведения в Армении до "американских и европейских" стандартов в сфере гуманитарных и обществоведческих наук. Интересно, действительно ли арменоведение и в особенности историческая наука в Армении отстают от мировых стандартов?

- Для меня подобная постановка вопроса просто непонятна. Причиной ее появления являются, с одной стороны, надменное и пренебрежительное отношение американских арменоведов к арменоведцам Армении, с другой стороны, склонность отдельных наших коллег к излишнему самоуничижению. Историческая наука в Армении никогда не испытывала нехватки талантов, не испытывает ее и сегодня. Если наш историк пишет на армянском, а не на, допустим, английском, то это вовсе не означает, что по знаниям и интеллекту он уступает своим зарубежным коллегам. Современная армянская историческая мысль формировалась и развивалась под благотворным влиянием мощной русской исторической школы. Эта школа с ее славными традициями, методологией исследовательских работ, высокими требованиями, предъявляемыми к ученым и т. п., была и есть одной из передовых, если не самой передовой в мире. Хотелось бы в контексте темы нашей беседы отметить два важнейших принципа этой школы. Первый. Браться за перо только при наличии достоверных, фактически подтвержденных данных и материалов. Второй. Историография - это не просто описание исторических событий и лиц, а прежде всего научный анализ исторического процесса. Во всяком случае, научный уровень большинства известных нам работ арменоведов США, не в обиду будет сказано, весьма далек от этих принципиальных требований. Некоторые из них, кстати, весьма слабо владеющие армянским языком, претендуют на звание специалиста по всем периодам истории армянского народа. Некто, например, защитивший докторскую диссертацию по теме "Бакинская Коммуна", позволяет себе антинаучно разглагольствовать о происхождении армянского народа как этноса. Таков же метод работы и многих других. У нас такое дилетантство просто исключается. Конечно, рыночные отношения требуют повысить качество производимой в Армении продукции до уровня мировых стандартов. Надо всячески стремиться довести до этого уровня, скажем, здравоохранение, технические науки и т. д. Однако требование поднять уровень арменоведения Армении до уровня мирового непонятно и просто абсурдно, так как центром арменоведения была и остается Армения и именно здесь есть чему поучиться зарубежным арменоведцам. Арменоведческим институтам и отдельным ученым Армении не хватает только одного - необходимого и достойного, финансирования.

- В прошлом году в Институте истории Академии наук была организована встреча с американским историком-арменоведом Винсентом Лимой, который в своем выступлении прямо признал, что они не читают издаваемые в Армении исторические труды, а если и читают, то - от случая к случаю. Так ли это на самом деле?

- Так оно и есть. В результате наши оппоненты продолжают основываться на гипотезах и теориях, выдвинутых европейскими арменоведами XIX- начала XX века и впоследствии повторенных некоторыми армянскими учениками. Большинство этих взглядов в течение последнего столетия было уточнено или же просто отвергнуто в результате исследований армянских и зарубежных ученых. Хотелось бы добавить, что за редчайшими исключениями зарубежные исследователи не знакомы с архивами Армении, где обработаны и систематизированы сотни тысяч документов. Непонятно, как можно писать труды по истории армянского народа, не ознакомившись с этими материалами?

- *При созыве конгресса его организаторы, безусловно, стремились содействовать примирению сторон. Как вы полагаете, насколько это удалось?*

- В основе отчуждения части арменоведов Армении от части их зарубежных армянских коллег лежат причины далеко не личного характера. Их разделили вышеизложенные и многие другие крайне различные подходы к принципиальным аспектам нашей истории. Примирение же на идеологической, научной, принципиальной почве невозможно, если не будет остановлен процесс искажения истории армянского народа. Кстати, критику, направленную в их адрес, наши оппоненты стремятся представить как якобы нападки против всех американских арменоведов и даже больше того - против всей армянской интеллигенции США. Это не честно. Как такое вообще может быть? Неужели не достоин славы и уважения американский арменовед Ваагн Татрян, который, развивая армянское геноцидоведение, выполняет работу целого института? Однако, видите ли, он не по нраву соотечественникам-арменоведам, один из которых на научной конференции, посвященной Геноциду армян, в присутствии турецких историков заявил, что довольно, мол, говорено плохого о турках и пора бы поговорить о том хорошем, что они сделали для армян. Вот где проходит рубеж отчуждения, а не в надуманном противопоставлении отечественных и зарубежных арменоведов.

- *На заключительном заседании конгресса Левон Зекиян предложил исключить из проекта резолюции положение о государственной поддержке создаваемого центра арменоведения, считая, что центр должен быть полностью независимым.*

- Это та же сказка о так называемой "абсолютной творческой свободе". Можно подумать, что г-н Зекиян беззаботно и исключительно за свой счет живет и работает на некоем райском острове. Без финансовой и иной поддержки не может существовать ни одно научное учреждение, будь то в Америке, Италии или в Армении. Допустим, арменоведческий центр создан и ему даже предоставлена территория. Кто возьмет на себя заботу о хотя бы его коммунальных расходах? Может быть, сами научные сотрудники? Целесообразно ли и вообще практически возможно ли со стороны создаваемого в Ереване центра арменоведения осуществлять контроль за работой арменоведов в Америке и во всем мире? Это абсурд, ибо на практике такое неосуществимо. Так что, повторяюсь, творческая личность, в данном случае арменовед, должен стать собственным цензором, браться за перо с чувством ответственности перед страной и народом.

- *Не хотелось бы вновь возвращаться к неприглядной истории неучастия Армена Айвазяна в работе конгресса и тенденциозным характеристикам его на шумевшей монографии, прозвучавшим из уст отдельных его оппонентов. Каково ваше мнение об этом ярком представителе молодого поколения арменоведов Армении?*

- Армен Айвазян - молодой, но уже опубликовавший ряд ценных монографий специалист, честный и прямой человек, которому чуждо приспособленчество и угодливость, преклонение перед ложными авторитетами и другие пороки, которые сегодня, к сожалению, являются неотъемлемой частью нашей действительности. Одним словом, он является одним из блестящих представителей нового поколения армянских историков-специалистов. Именно им и принадлежит будущее арменоведения.

Беседу вела Асмик Гулакян

**Մոսկովյան ժողովածուում Բաբկեն Հարությունյանի և Ալեքսանդր
Իսկանդարյանի հակահայկական ելույթի քննադատությունը**

1.

www.defacto.am Взгляд/Политика 11.02.2004

**Табу и тотем «Транзитного периода»
*На чью мельницу льют воду некоторые армянские историки?***

Левон Мелик-Шахназарян

История - точная наука, по идее вовсе не призванная служить политическим целям. Тем не менее, в последние годы частенько публикуются исторические работы, направленные на решение тех или иных политических задач. Трудно сказать, насколько улучшает качество исторических работ их неприкрытая ангажированность, но то, что государственная политика от этого часто страдает, могу утверждать, как говорится, с фактами на руках. Одним из примеров подобных исторических исследований с политическим уклоном является недавно попавшая мне на глаза статья Александра Искандаряна и Бабкена Арутюняна "Армения: "Карабахизация" национальной истории", опубликованная в сборнике "Национальные истории в Советском и постсоветских государствах", Москва, 1999.

Следует сразу же сказать, что политики в упомянутой работе даже больше, чем истории (само название чего стоит), почему, собственно говоря, невзирая на «срок давности», я и взялся за данную рецензию. Тем более, что моим убеждениям претят многие политические выводы статьи. Так, наши авторы пишут, что "...основное противоречие (речь идет о начальном этапе национального движения - Л.М.-Ш.) проходило не по оси Ереван-Москва, а по оси Ереван-Баку, или даже Ереван-Степанакерт-Баку". Обратите внимание, как изящно обходится главное противостояние конца восьмидесятых прошлого века - Степанакерт-Баку, и как осторожно внушается мысль о противостоянии между Ереваном и Баку из-за Нагорного Карабаха. Таким вот образом, реализованное карабахцами 2 сентября 1991г. право на самоопределение, подменяется территориальными претензиями Армении к Азербайджану. Непонятно щедрый подарок азербайджанским политикам, строящим свою пропаганду именно на этом постулате. К счастью, Карабахское движение имело безукоризненную правовую основу, что дает нашим политикам возможность должным образом гасить пропаганду соседей. Только вряд ли пассажи, подобные приведенному, позволяют нам самим ставить задачи перед Баку.

Однако если бы речь шла лишь об одной описке. Небольшая по размерам статья столь обильно одобрена подобного рода политическими клише, что приходится думать о системе или преднамеренности. Так, территория Западной Армении названа землями, "которые до геноцида были заселены армянами", а сами армяне обвиняются в "гиперболизации образа и места армянской культуры". Я не историк, но могу навскидку назвать пару десятков имеющих мировое значение деятелей армянской культуры и науки. Думаю, что то же самое, только гораздо эффективнее, могут сделать и авторы, но они предпочли иной путь.

Вообще, у российского читателя этой статьи может возникнуть ощущение, что армянский народ к двадцатым годам XX века уже практически прекратил существование и лишь после советизации нашей страны начался "процесс возрождения армянского языка", появилась "печать на армянском языке", а "взаимонепонимаемые" армянские диалекты наконец-то приобрели единый литературный язык. Трудно верится, что армянским историкам незнакомо имя Акопа Мегапарты, что им не ведомо о десятках периодических изданиях XIXв. (не говоря уже об издающемся в 1794-96гг. ежемесечнике «Аздарар»), что они никогда не читали прекрасные произведения армянских поэтов XIXв. Но если знают и знакомы, то приходится считать, что статья заказная и заказана она отнюдь не доброжелателями армянского народа.

Ведь если верить постулатам статьи, то получается, что армянский народ - искусственно возрожденная нация, заимствовавшая "уже забытые староармянские имена" из литературы и столь же искусственно возрождавшая свой язык наподобие иврита в Израиле (именно этот пример приведен в статье - Л.М.-Ш.).

Еще одно наблюдение наших авторов: "История и историки оказались "призванными" для легитимизации национальной борьбы". Ну как объяснить авторам, что легитимность национальной борьбы обоснована и зафиксирована жизнью многих поколений арцахцев, а право карабахцев (как и любого другого народа) на самоопределение декларирована десятками положений международного права.

А каким образом сложился в сознании армян образ врага-Турции? Выясняется, что не в результате захвата нашей родины, не вследствие невыносимого многовекового гнета, даже не в качестве реакции на Геноцид армян в Турции. "При уже существовавшем "комплексе страдальца", (среди армян СССР - Л.М.-Ш.) педалировалась тема незащитности армян в Турции того времени и положительной роли России в спасении армянского народа... В армянском массовом сознании утверждался тезис о безальтернативности пророссийской ориентации... В данном случае история искажалась сознательно... В результате в массовом сознании сложился образ врага в лице Турции..."

В то же время Б.Арутюнян и А.Искандарян утверждают, что "на исследование же той части армянской политической мысли до геноцида 1915г., которая была ориентирована на Турцию, просто было наложено табу (кстати, в значительной степени это табу существует и сейчас)". Мне, по-правде говоря, неизвестна никакая, хотя бы мало-мальски оформившаяся армянская политическая мысль, ориентированная на Турцию как на в своем роде тотем, но вот отсутствие любого табу на затронутую тему подтверждает рецензируемая статья.

Приведу еще один пример отношения дуэта авторов к недавней армянской действительности: "до 1988г. существовали три версии истории - "официальная", "диаспорная" и "народная". Все три были сильно мифологизированы и сосредотачивались на "древности", "цивилизованности" и "страдальчестве" армян. Все три версии страдали "этноцентричностью и "комплексом геноцида". В данном случае мне хотелось бы понять следующее: а) если все три "версии" истории армян столь похожи друг на друга, то где различия между ними? Если же различий нету, то исходя из каких критериев наш дуэт "разделил" историю армянского народа на три версии? б) Каким образом армянам по происхождению Александру Искандаряну и Бабкену Арутюняну удалось избежать всепожирающего влияния армянских исторических "мифов" и занять наднациональную позицию? Наконец, в) как можно память о перенесенном страшном геноциде и потерянной родине заменять неким, как-бы беспричинно возникшим, "комплексом геноцида"? И все это - в статье для иностранного читателя!

Интересно, что сама память народа о Геноциде армян в Османской империи воспринимается авторами с плохо скрываемой иронией. Так, "Место у воздвигнутого памятника (Цицернакаберд - Л.М.-Ш.) стало излюбленным для ежегодных... демонстраций..." С той же иронией относятся авторы и к Республике Армения 1918-20гг., именуя ее "т.н. Первой республикой".

Читая статью, не перестаешь удивляться, неужели у нас все так плохо? В Карабахе, например, при том, что разрушений очень много и социальные условия ужасны, церкви восстанавливаются в первую очередь. Населением это воспринимается как... легитимизация права на Карабах. Памятники истории в массовом сознании - еще одно доказательство "автохтонности" (кавычки принадлежат авторам статьи - Л.М.-Ш.) армян на этой территории". Приходится думать, что авторы не были в Арцахе, или, если и были, то видели лишь то, что хотели видеть. Могу засвидетельствовать: Степанакерт отстроен полностью. Более того, город стал гораздо краше и уютнее, чем до войны. В НКР, в числе многих, до сих пор не отреставрирована заложенная в I-IV вв. церковь Дади Ванк. А ведь, если следовать логике авторов, именно с нее и должен был начаться процесс "доказательства" автохтонности армян в Арцахе. У карабахских, равно как и ширакских, лорийских, сюнникских и всех армян не нуждающаяся в материальных подтверждениях генетически ощущаемая связь с родиной.

Вообще, к Карабаху у авторов статьи отношение особое, даже термин придумали - "карабахизация" армянской истории". Взялись, мол, все армянские историки доказывать принадлежность Арцаха Армении. И хотя тема была востребованной, сами они в ней явно никакого участия не принимали. Не поддались конъюнктуре времени. Так и хочется сказать: - "И слава Богу". А на память невольно приходят многочисленные труды армянских историков, начиная с шестидесятых годов без устали обличающих измышления азербайджанских историков-пропагандистов. Многие из них еще живы, и негоже нам предавать забвению их достойный благодарности труд.

Прозападные настроения авторов статьи ощущаются едва ли не в каждом абзаце, и на это можно было бы не обратить внимания, вольному воля, если бы данная пропаганда время от времени не сдабривалась обильными порциями откровенной лжи. Так, оказывается, в период президентства Л.Тер-Петросяна в Армении "Вместо комплекса побежденного создавался комплекс победителя...". А вот "...смена президентов привела к новой актуализации темы геноцида, причем в сфере внешней политики".

Как это ни странно, но авторы статьи "запаматовали" обстоятельства и основную (если не единственную) причину отставки Тер-Петросяна. Армянский народ терпел и выносил все мыслимые и немыслимые страдания, создаваемые командой Л.Т.-П. в годы войны именно потому, что готов был положить все на алтарь победы. Однако когда "создающий комплекс победителя" Тер-Петросян стал пропагандировать пораженческие идеи, когда стал стращать армянский народ мощью Азербайджана - чего стоила его "знаменитая" статья "Война или мир?" - то народ отвернулся от него. Не сомневайтесь, никакие "хорошо знакомые нам силы" не решились бы на его смещение, если бы за спиной Тер-Петросяна ощущалась поддержка народа. И, наоборот, одно из серьезнейших достижений Р.Кочаряна во внешней политике, актуализация проблемы признания Геноцида армян во всем мире, подспудно преподносится как отрицательный пример политики на сознание масс. Неужели трудно заметить, как любая мало-мальски серьезная победа на внешнеполитическом фронте воодушевляет народ, поднимает его на новые свершения?

Хотя, о чем это я? Ведь дуэт Арутюнян-Искандарян не гнушается назвать годы независимости Армянского государства "Десять лет транзитного периода". Откровенно говоря, смысл данного вы-

ражения не совсем понятен. То ли мы здесь находимся "транзитом", и скоро должны покинуть страну, то ли страна наша переживает "транзитный период", именуемый независимостью, что подразумевает скорое ее подчинение кому-нибудь из постоянно существующих государств.

Уверен: армянский народ этого удовольствия никому не доставит. Ни тем, кто заказывает подобные "научные труды", ни тем, кто с готовностью их сочиняет.

2.

В сокращенном варианте опубликовано
06.04.2004г. в "Голос Армении"
www.defacto.am
09.04.2004

«Чего изволите»изация национальной истории

На последней всероссийской книжной выставке-ярмарке в Москве (март 2004г.) мое внимание привлек сборник статей под названием «Национальные истории в советском и постсоветских государствах» (М.,2003г.), вышедший вторым изданием (первое издание датируется 1999 г.). В числе его авторов значатся Бабкен Арутюнян – доктор исторических наук, декан Исторического факультета Ереванского государственного университета и Искандарян Александр Максимович – директор центра кавказских исследований (именно так они характеризуются в разделе «Сведения об авторах».) Сборник спонсировал и издал фонд Фридриха Науманна (ФРГ). Руководитель Московского представительства этого фонда Д-р Фальк Бомсдорф в «Предисловии к первому изданию» так мотивирует необходимость его издания: «На первый взгляд может показаться, что общественность постсоветских государств и, прежде всего российское общество не отворачивается от своего прошлого. Постоянно проходят конференции, коллоквиумы и дискуссии, на которых обсуждаются вопросы: кто мы? откуда мы? куда мы идем? Однако, если присмотреться повнимательней, то можно увидеть, что речь в данном случае идет не о реальном осмыслении прошлого, сколько о национальном самолюбовании. Вместо того чтобы задаться вопросом, за какое прошлое несет ответственность современная Россия или другие постсоветские государства, участники дискуссий увлекаются ритуалами самоутверждения, помогающими сориентироваться, самоопределиться... Не удивительно, что в подобной атмосфере общественность России и других постсоветских государств еще не пришла к подлинному самосознанию, и готовность признать свое прошлое, принять на себя «историческую ответственность за это прошлое достаточно низка» (с. 11). Не напоминает ли тебе, уважаемый читатель, этот поучающий, менторский тон, содержание печально известных резолюций политбюро ЦК КПСС, посвященных «национальному вопросу»? Однако в «Предисловии ко второму изданию» тот же господин выражается еще более откровенно: «Как мне кажется, в странах постсоветского пространства до сих пор не увенчалась попытка преодолеть прежние стереотипы и образ мышления, а главное, способы действия...Предпринятые усилия по критической оценке прошлого, если они вообще предпринимались, оказались безуспешными. Кроме того, во многих постсоветских государствах вместо требующейся демифологизации скорее можно констатировать процесс ремифологизации. При этом в некоторых государствах продолжаются интенсивные и многочисленные попытки создания истории и новой идентичности, правда, не всегда с положи-

тельным результатом. «(с. 8, подчеркнуто мною – А.Г.). Другими словами – медленно «демофогизируетесь», господа историки, настоятельно «требуется» «положительный результат», в противном случае на наши гранты больше не рассчитывайте.

Надо, впрочем, отметить, что у уважаемых спонсоров и составителей сборника не может быть в этом отношении никаких претензий к Б.Арутюняну и А.Искандаряну, которые прекрасно справились с поставленными перед ними задачами. Чтобы убедиться в этом, обратимся к «Введению», написанному редакторами сборника К.Аймермахером и Г.Бордюговым. Характеризуя состояние историографии в постсоветских государствах, они замечают следующее: «Для нынешнего «перепиывания» историй характерны, даже среди историков, тенденции к героизации, удревнению своей государственности, завышению уровня политического и общественного развития этносов, вообще самоутверждению за счет соседей, созданию модифицированного пантеона выдающихся национальных деятелей... Исследователи же из Армении вообще говорят о «карабахизации» своей национальной истории» (с.14). Это непроизвольно-эмоциональное «вообще» выдает наших авторов с головой. Даже заказчики не ожидали того высочайшего уровня «чего изволите»изации своей национальной истории, который достигнут в совместной статье Б.Арутюняна и А.Искандаряна. Так, например, наши соплеменники, отмечая, что «роль армянской церкви в формировании этнической идентичности армян носила специфический характер» (с.146), пишут, что «...вплоть до середины прошлого века светской интеллигенции в Армении не было, не существовало и светской общественной жизни, а, следовательно, истории в современном смысле этого слова» (с. 146, подчеркнуто мною – А.Г.) (Замечу в скобках, неужели декану исторического факультета Ереванского государственного университета не известно, что армянские средневековые историки, будучи лицами духовного сословия, тем не менее, писали не церковную, а политическую историю своей страны, и что уже в пятом веке существовала армянская историографическая традиция, о чем говорит тот факт, что Лазарь Парпеци называет себя автором «третьей» истории Армении, считая своими предшественниками Агатангелоса и Бюзанда? Даже как-то неловко напоминать ему и его соавтору, что уже Мовсес Хоренаци осознал необходимость изучения дохристианской армянской истории, политических и культурных традиций). Дальше – больше, авторы анализируемой статьи утверждают, что «для армянского исторического мифа характерна гиперболизация образа и места армянской культуры, а также ее обособления от культуры соседей» (с.147). Более того «результатом гипертрофированной этноцентричности явился образ очень обособленной, сугубо национальной культуры» (с.146, подчеркнуто мною – А.Г.), что «высказывания и сюжеты из жизни» национальных героев – фидаинов, «зачастую не имевшие отношения к реальности, были предметом апокрифических сказаний, иногда даже письменных» (с.148). Они считают, что «перенесение акцентов в исторических исследованиях с доказательств «многострадальности» на доказательства «автохтонности», или, другими словами, поворот от истории геноцида к истории Карабаха – самый характерный для развития истории в современной Армении процесс» (с.154). Невозможно избавиться от впечатления, что приведенный выше отрывок из «Введения», написан его авторами исключительно на основе статьи Арутюняна и Искандаряна. Тут вам и «тенденция к героизации и создание модифицированного пантеона национальных деятелей» и «завышение уровня политического и общественного развития» (гиперболизация образа и места армянской культуры) и «вообще самоутверждение за счет соседей» (гипертрофированная этноцентричность) и т.д. В статье Б.Арутюняна и А.Искандаряна, совершенно естественное, с точки зре-

ния любого нормального человека, чувство национального достоинства и утверждение ценности независимого национального бытия в армянской историографической традиции отождествляется с национальным чванством. Думается, такое отождествление характерно для людей, у которых отсутствует чувство собственного достоинства.

А называется статья армянских «саморазоблачителей» именно так - «Армения: «карабахизация» национальной истории». Причем в ней есть специальный раздел, озаглавленный «Историография «на службе» этнополитического конфликта», в котором, касательно арцахского национально-освободительного движения утверждается буквально следующее: «История и историки оказались «призванными» для легитимизации национальной борьбы. Прежде всего, это выразилось в карабахизации национальной истории» (с.151). Как же это следует понимать? Если историки оказались призванными для «легитимизации» национальной борьбы, значит, эта борьба сама по себе не была легитимной? Адекватность такого понимания подтверждается и такими откровениями: во-первых, «незаконность (одним решением партийно-советского органа) передачи Карабаха Азербайджану обосновывалась предыдущим решением (другого столь же нелегитимного партийного органа) о передаче его Армении. Появились многочисленные газетные статьи на эту тему, был введен в широкое обращение топоним «Арцах», до этого известный лишь специалистам» (там же). И, во-вторых, по мнению авторов, восстановление церквей в Карабахе воспринимается населением «не только как возможность совершать религиозные обряды, но и как некоторая легитимизация права на Карабах» (с.154, подчеркнуто мною – А.Г.). А в приложении, составители которого благодарят авторов книги за предоставленные материалы (с.339), под помещенными картами из армянских школьных учебников «Памятники армянской и мусульманской культур северного Арцаха» можно прочесть такой перл: «Примечательна дихотомия «армянский-мусульманский», а не армянский – азербайджанский» Таким образом, часто подчеркивается «молодость» собственно азербайджанского этноса и культуры...»(с.359), другими словами, азербайджанский этнос очень древен, а бесстыдные армяне его постоянно омолаживают. От себя добавим, что, примечательно также и то, что в Указе президента Азербайджанской республики Гейдара Алиева «О геноциде азербайджанцев», помещенном также в приложении, правда, что так же очень примечательно, абсолютно без всякого комментария, содержатся, с позволения сказать, «мысли», удивительно похожие на откровения Б.Арутюняна и А.Искандаряна. Не верите? Так, Г.Алиев «указывает»: «Ложная армянская история с целью создания фундамента, воспитания армянского юношества в духе шовинизма возводилась до уровня государственной политики...Идеологическую основу для политической и военной агрессии создавала политика клеветнических поклепов на духовные ценности, национальную честь и достоинство азербайджанского народа. В советской печати армянами искажались исторические факты, вводя в заблуждение общественное мнение» (с.383). А армянские историки, в добавление к уже процитированному, словно в подтверждение хулиганского и насквозь лживого указа Алиева, провоцирующего рамилей сафаровых на убийство спящих армян топором, отмечают, что «для этого периода характерно то, что работы преимущественно пропагандистского толка (?!-А.Г.) издавались в большом количестве на русском языке и были ориентированы на неармянского читателя. В ранний «романтический» период национального движения наивные попытки «объяснить» советской общественности справедливость требований о воссоединении Карабаха с Арменией представлялись в республике инструментом для достижения желаемых целей» (с.151). Как все это должен воспринимать не очень знакомый с

историей Закавказья читатель? А так: то, на что армянские историки лишь осторожно намекают, боясь гнева своих «гипертрофированно этноцентричных» соплеменников, азербайджанский президент говорит открытым текстом. Тем более что сами армянские историки в другом месте своей статьи и, касаясь другой проблемы, пишут следующее «На исследование же той части армянской политической мысли до геноцида 1915г., которая была ориентирована на Турцию, просто было наложено табу (кстати, в значительной степени это табу существует и сейчас)» (с.149, подчеркнуто мною – А.Г.). А как прикажете понимать высказывание авторов, что основное противоречие на первом этапе армяно-азербайджанского противостояния проходило по «оси Ереван-Баку, или даже Ереван-Степанакерт-Баку» (с.145)? Ясно как: Армения выступила с территориальными претензиями к Азербайджану, легитимизировать которые призвала своих историков, и лишь потом требования Армении подхватили армяне Нагорного Карабаха, одураченные шовинистической, говоря словами Алиева, или «гипертрофированно этноцентрической», пользуясь терминологией Б.Арутюняна и А.Искандаряна, пропагандой. Именно подобный тезис настойчиво проталкивается азербайджанскими дипломатами, дабы не допустить представителей Нагорно-Карабахской республики к столу переговоров по урегулированию конфликта в качестве его полноправной стороны.

Хочется обратить также особое внимание читателя на лживость и провокационность тезиса авторов о том, что в народном сознании армян «заняла прочное место концепция об армянах – единственно цивилизованном народе, окруженном дикарями» (подчеркнуто мною – А.Г.). Армян в разное время «окружали» и греки, и парфяне, и арабы, и персы, и другие народы, отношения с которыми складывались весьма непросто, но утверждать, что армяне считали эти народы «дикарями», значит не просто грешить против истины, а возводить клевету на свой народ. Что же касается турок... Что ж, здесь следует, к нашему большому сожалению, признать, что они составляют исключение из правила: «нет плохих народов – есть плохие люди». К сожалению, потому, что мы обречены на соседство с этим народом, зверства которого «по своим размерам и омерзительной жестокости превосходят все известные в истории» (Фритьоф Нансен).

В связи со всем вышеизложенным возникает законный вопрос. Неужели декан исторического факультета Ереванского государственного университета Б.Арутюнян думает именно так, как пишет для русскоязычного читателя в анализируемой статье? Неужели именно в таком «чего изволите»льном духе воспитывается молодое поколение армянских историков? Если даже это и не так, если он и не осмеливается вещать подобные откровения с кафедры Ереванского государственного университета, трудно переоценить тот вред, который нанесла написанная им в соавторстве с А.Искандаряном и вышедшая уже вторым изданием статья, в частности тем молодым представителям армянской диаспоры России, которые имели несчастье познакомиться с ее содержанием. При этом следует подчеркнуть, что статья написана с претензией на научность, снабжена внушительной библиографией, и, наряду с, мягко говоря, необъективными, а часто просто лживыми, ничем не обоснованными положениями, содержит такие истинные банальности, как, например, замечание о том, что «ранее (при советской власти – А.Г.) ... на тему армяно-азербайджанских взаимоотношений было наложено табу, она заменялась маловразумительными сюжетами о братской дружбе и о совместной борьбе пролетариата обоих народов против угнетателей» (с.151). Все это, несомненно, затрудняет адекватное восприятие статьи со стороны малоискушенного читателя, что обуславливает необходимость более подробного анализа идей и аргументации авторов, которые как-бы между прочим затрагивают множество важных проблем армянской философии истории. Но это уже тема для другой статьи.

1. Некоторые из проблем армянской философии истории рассматриваются с позиций, прямо противоположных взглядам Б.Арутюняна и А.Искандаряна в статье: Григорян А.А. От философии истории к концепции национальной идентичности.- Армянство в условиях глобального общества: геополитические и цивилизационные аспекты. М., 2002г.

*Александр Григорян,
кандидат философских наук, преподаватель МГУ, г.Москва*

3.

31.08.2004

Открытое письмо профессору Б.Арутюняну

Александр Григорян

Уважаемый профессор!

Прекрасно понимая что история в том чиле и Ваша история с этой злосчастной статьей не терпит сослагательного наклонения попытаюсь тем не менее порассуждать на тему о том что должен был делать на Вашем месте профессор Ереванского государственного университета. Итак в 1999 (sic!) году в претендующем на беспристрастность и научность издании фонда Фридриха Наумана выходит статья к содержанию которой как Вы пишете в "Голосе Армении" от 29.07.04 вы "никакого отношения не имеете..." В этой статье снабженной огромной библиографией разумеется для придания большего веса содержащимся там "идеям" извращается историческое сознание армянского народа (говорится например о его "гипертрофированной этноцентричности") подвергается сомнению справедливость и легитимность арцахской национально-освободительной борьбы и т.п. и разумеется самое главное одним из авторов статьи объявляетесь Вы. Причем в разделе "Сведения об авторах" перечисляются Ваши регалии - профессора декана исторического факультета ЕрГУ также разумеется для придания авторитета бессовестной антинаучной клевете. На самом деле как Вы пишете "текст переданного мною проживавшему тогда в Москве А.Искандаряну материала под названием "Историческая наука в Армении в 1988-1996гг." был совершенно иным. Он был изменен и опубликован А.Искандаряном в указанном сборнике без согласования со мной. Об этом я узнал только после выхода книги в свет " (напомню еще раз первое издание вышло в 1999г.!).

Каковой должна была быть Ваша реакция? Вначале несомненно оповещение армянской общественности что Вас гнусно подставили. Но это надо было сделать уже тогда в 1999-2000 гг. а не сейчас когда Ваши разъяснения были обусловленными если не сказать вынужденными справедливой критикой в адрес этой статьи. Затем Вы должны были потребовать от издателей сборника **официального дезавуирования Вашей подписи** и предоставления Вам возможности в одном из изданий фонда (а они выходят достаточно регулярно) изложить свою подлинную точку зрения на рассматриваемые в статье проблемы. Этим Вы "убили бы двух зайцев". С одной стороны никому не позволи-

ли бы как Вы сами пишете развернуть против Вас "настоящую травлю" и с другой стороны что не менее важно пусть частично но несомненно снизили бы тот огромный ущерб который нанесен этой публикацией как престижу армянской историографии в глазах научной общественности России так и не очень искушенному в истории русскоязычному армянскому читателю который с огромным вниманием и доверием относится к словам человека являющегося профессором ЕрГУ. Если же фонд Наумана не удовлетворил бы Вашей справедливой просьбы то Вы имели бы полное моральное и юридическое право обратиться в суд обвинив А.Искандаряна и издателей книги в гнусном подлоге.

Однако Ваше четырехлетнее молчание являющееся как известно знаком согласия способствовало выходу второго издания данной статьи также сопровождаемой Вашей подписью в 2003г.

К сказанному мне нечего больше добавить. Пословица "лучше поздно чем никогда" не очень успокаивает поскольку теперь после двух изданий этой статьи на нее будут ссылаться десятки "ученых" пытающихся доказать тезис "о гипертрофированной этноцентричности" армян и подобные гадости. Хотя у меня нет сомнений в том что **официальное дезавуирование Вашей подписи** в одном из изданий фонда Наумана (**именно там и если потребуется через суд**) и изложение Вами там Вашей подлинной точки зрения даже сейчас представляется очень важным.

4.

Շրջադարձ, թիվ 3, հունիս, 2004, էջ 34-36

Ազգային պատմության դարաբաղաճում, թե՞ թուրքացում

1999թ., Մոսկվայի «Այրո-XX» հրատարակչությունում լույս է տեսել «Ազգային պատմությունները խորհրդային և հետխորհրդային պետություններում» հոդվածների ժողովածուն՝ Ֆրիդրիխ Նաումանի ֆոնդի հովանավորությամբ: Ժողովածուն վերահրատարակվել է 2003թ., նույնպես ռուսերենով:

Սույն ժողովածուում տեղ է գտել նաև հեղինակման պահին Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի դեկան, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Բաբկեն Հարությունյանի և ԶԼՄ-ների կովկասյան ինստիտուտի (Երևան) փոխտնօրեն Ալեքսանդր Իսկանդարյանի համահեղինակած «Հայաստան. Ազգային պատմության «դարաբաղաճումը»» հոդվածը:

Ստորև ներկայացնում ենք միջազգային հարաբերությունների մասնագետ, «Անանիա Շիրակացի» համալսարանի դասախոս, Լևոն Մելիք-Շահնազարյանի գրախոսությունը, Մոսկվայի պետական համալսարանի դասախոս, փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու Ալեքսանդր Գրիգորյանի գրախոսության տեսությունը, ապա՝ «Շրջադարձի» խմբագրակազմի անդամ, պատմական գիտությունների թեկնածու Գևորգ Յազըճյանի տեսակետները տվյալ հոդվածի առնչությամբ:

**«Անցումային ժամանակաշրջանի» արգելքն ու տոտեմը
Ու՞մ ջրաղացին են ջուր լցնում մի քանի հայ պատմաբաններ.**

Լևոն Մելիք-Շահնազարյան

Պատմությունը ճշգրիտ գիտություն է, և, սկզբունքորեն՝ չպետք է ծառայի քաղաքական նպատակների: Այսուհանդերձ, վերջին տարիներին հաճախ հրատարակվում են այս կամ այն քա-

ղաքական առաջադրանքների լուծմանն ուղղված պատմագիտական աշխատանքներ: Դժվար է ասել, թե որքան է բարելավում պատմագիտական աշխատանքների որակը նրանց անսքող կապվածությունը, սակայն այն, որ պետական քաղաքականությունը հաճախ տուժում է դրանից՝ կարող էմ հաստատել, ինչպես ասում են՝ առձեռն փաստերով: Քաղաքական թեքումով նման պատմական հետազոտություններից է վերջերս իմ աչքին ընկած՝ Ալեքսանդր Իսկանդարյանի և Բաբկեն Հարությունյանի «Հայաստան. Ազգային պատմության “ղարաբաղացումը”» հոդվածը, որը լույս է տեսել 1999թ., Մոսկվայում, «Ազգային պատմությունները խորհրդային և հետխորհրդային պետություններում» նյութերի ժողովածուում:

Անմիջապես ասենք, որ հիշյալ աշխատանքում քաղաքականությունը նույնիսկ ավելի շատ է, քան պատմությունը (միայն վերնագիրն ինչ ասես արժի). այդ պատճառով էլ սկսեցի գրախոսել այն, հակառակ «վաղեմության ժամկետին»: Մանավանդ, որ իմ համոզմունքներին նողկանք են պատճառում հոդվածի շատ քաղաքական եզրակացություններ: Օրինակ, մեր հեղինակները գրում են, որ “... հիմնական հակասությունը (խոսքը ազգային շարժման սկզբնական փուլի մասին է, - Լ. Մ.-ն) անցնում էր ոչ թե Երևան – Մոսկվա, այլ՝ Երևան – Բաքու, կամ նույնիսկ՝ Երևան – Ստեփանակերտ - Բաքու առանցքով”: Ուշադրություն դարձրեք, թե ինչպես նրբորեն շրջանցվում է անցյալ դարի 80-ական թվականների գլխավոր հակասությունը՝ Ստեփանակերտ - Բաքուն, և թե ինչքան զգույշ ներշնչվում է վասն Լեռնային Ղարաբաղի Երևանի ու Բաքվի հակամարտության միտքը: Այսպիսով, 2 սեպտեմբերի 1991-ին դարաբաղցիների իրագործած ինքնորոշման իրավունքը փոխարինվում է Հայաստանի՝ Ադրբեջանի նկատմամբ տարածքային հավակնություններով: Անհասկանալի թանկ նվեր ադրբեջանցի քաղաքական գործիչներին, որոնք իրենց քարոզչությունը կառուցում են հենց այդ դրույթի վրա: Բարեբախտաբար, Ղարաբաղյան շարժումն ուներ անբասիր իրավական հիմք, ինչը հնարավորություն է տալիս մեր քաղաքագետներին արժանի ձևով վերջ տալ հարևանների քարոզչությանը: Միայն թե դժվար թե վերոբերյալի նման հաստատվածները թույլ տան ինքներս մեզ առաջադրանքներ դնել Բաքվի առաջ:

Սակայն, երանի թե խոսքը միայն մեկ գրության մասին լիներ: Ծավալով ոչ մեծ հոդվածն այնքան առատորեն համեմված է նման տիպի քաղաքական կաղապարներով, որ ստիպված ենք մտածել համակարգի կամ կանխամտածման մասին: Օրինակ, Արևմտյան Հայաստանի տարածքը ներկայացվում է որպես «մինչև ցեղասպանությունը հայերով բնակված» հողեր, իսկ իրենք՝ հայերն ամբաստանվում են «հայ մշակույթի ձևի ու տեղի գերարժեքներով (հիպերբոլիզացիա)»: Ես պատմաբան չեմ, բայց կարող եմ հենց այնպես թվարկել անունները հայ մշակույթի և գիտության տասնյակներով գործիչների, որոնք համաշխարհային ճանաչում ունեն: Կարծում եմ, որ նույնը, բայց ավելի արդյունավետ, կարող են անել նաև հեղինակները, սակայն նրանք այլ ճանապարհ են նախընտրել:

Ընդհանրապես, այդ հոդվածը ռուսաստանցի ընթերցողի մոտ կարող է տպավորություն ստեղծել, որ հայ ժողովուրդը 20-րդ դարի 20-ական թվականներին փաստորեն արդեն գոյություն չունեին և միայն մեր երկրի խորհրդայնացումից հետո սկսվեց «հայոց լեզվի վերածննդի գործընթացը», երևաց «հայալեզու մամուլը», իսկ «փոխադարձորեն անհասկանալի» հայերենի բարբառները ի վերջո միասնական գրական լեզու ունեցան: Դժվար է հավատալ, որ հայ պատմաբաններին ծանոթ չէ Հակոբ Մեղապարտի անունը, թե նրանք իրագել չեն 19-րդ դարի տասնյակներով պարբերական հրատարակություններից (չխոսելով 1794-96 թթ. հրատարակված «Ազդարար» ամսագրի մասին), թե նրանք երբևէ չեն կարդացել 19-րդ դարի հայ բանաստեղծների հիասքանչ ստեղծագործությունները: Իսկ եթե գիտեն ու ծանոթ են, ապա պետք է եզրակացնել, որ հոդվածը պատվիրված է և այն էլ՝ հայ ժողովրդի բարին չկամեցողների կողմից:

Եթե հավատք ընծայենք հոդվածի դրույթներին, ապա հայ ժողովուրդը արհեստականորեն ծնված մի ազգ է, որը փոխ է առել «վաղուց մոռացված հին հայկական անունները» գրականություն-

նից և նույնքան արհեստականորեն վերածնել է իր լեզուն՝ Իսրայելում եբրայերենի նման (հենց այդ օրինակն է բերվել հոդվածում, - Լ.Մ.-ն)։

Մեր հեղինակների ևս մեկ դիտարկում. «Պատմությունն ու պատմաբանները “կոչվեցին” ազգային պայքարի օրինականացման գործին»։ Ինչպե՞ս բացատրեն հեղինակներին, որ ազգային պայքարի օրինականությունը հաստատված ուֆիքսված է արցախցիների բազմաթիվ սերունդների կյանքով, իսկ դարաբաղցիների (ինչպես և ամեն ժողովրդի) ինքնորոշման իրավունքը հռչակված է միջազգային իրավունքի տասնյակ դրույթներով։

Իսկ ինչպե՞ս է հայոց գիտակցության մեջ ստեղծվել որպես թշնամու՝ Թուրքիայի կերպարը։ Պարզվում է, որ դա եղել է ոչ թե մեր Հայրենիքի զավթման հետևանքով, ոչ թե բազմադարյա անտանելի լծի հետևանքով, նույնիսկ ոչ թե Թուրքիայում Հայոց ցեղասպանության որպես հակադարձություն։ «Արդեն գոյություն ունեցող «տանջվածի բարդությի» պայմաններում (Խ.Ս.Հ.Մ.-ի հայոց մեջ, - Լ.Մ.-ն), առաջ քաշվեց այդ ժամանակների Թուրքիայում հայերի անպաշտպան լինելու և հայ ժողովրդի փրկության մեջ Ռուսաստանի դրական դերի թեման... Հայոց զանգվածային գիտակցության մեջ խորապես հաստատվեց ռուսամետ կողմնորոշմանն այլընտրանք չլինելու դրույթը... Տվյալ դեպքում՝ պատմությունը խեղաթուրվեց գիտակցաբար։ Արդյունքում՝ զանգվածային գիտակցության մեջ ձևավորվեց թշնամու կերպար՝ ի դեմս Թուրքիայի...»

Միննույն ժամանակ, Բ.Հարությունյանն ու Ալ.Իսկանդարյանը պնդում են, որ «պարզապես արգելք (տաբու) դրված էր հայ քաղաքական մտքի այն մասի հետազոտության վրա, որը գոյություն էր ունեցել մինչև 1915 թ. ցեղասպանությունը և կողմնորոշվել էր Թուրքիայի ուղղությամբ (ի դեպ, այդ արգելքը ինչ-որ չափով գոյություն ունի նաև այսօր)»։ Ճիշտն ասած, նույնիսկ նվազագույն չափով ձևավորված և որպես մի տեսակ տոտեմի Թուրքիայի ուղղությամբ կողմնորոշված հայկական քաղաքական միտք ինձ հայտնի չէ։ Բայց ահա, գրախոսվող հոդվածը հենց ինքն ապացուցում է խնդրո առարկա թեմայի վրա որևէ արգելքի չգոյությունը։

Բերեմ ևս մի օրինակ ոչ վաղ անցյալի հայ իրականության նկատմամբ հեղինակային զույգի մոտեցումից. «Մինչև 1988թ. գոյություն ունեին պատմության երեք տարբերակներ՝ «պաշտոնականը», «սփյուռքյանը» և «ժողովրդայինը»։ Բոլոր երեքն էլ չափազանց առասպելականացված էին և հենվում էին հայոց «հնության», «քաղաքակրթվածության» և «տանջվածության» վրա։ Բոլոր երեք տարբերակներն էլ տառապում էին «էթնոկենտրոնությամբ» և «ցեղասպանության բարդությով»։ Տվյալ դեպքում, ես ուզում եմ հասկանալ հետևյալը. ա) Եթե հայոց պատմության երեք «տարբերակներն» էլ այդքան նման են իրար, ապա ո՞րն է դրանց տարբերությունը. բ) Ինչպե՞ս է ծագումով հայ Ալեքսանդր Իսկանդարյանին ու Բաբկեն Հարությունյանին հաջողվում խուսափել հայկական պատմական «առասպելների» համայնակուլ ազդեցությունից և վերազգային դիրքորոշում որդեգրել. և, ի վերջո, գ) Ինչպե՞ս կարելի է սարսափելի ցեղասպանության ու կորուսյալ Հայրենիքի հիշողությունը փոխարինել ինչ-որ, առանց պատճառի ծագած «ցեղասպանության բարդությով»։ Եվ այս բոլորը՝ օտար ընթերցողի համար գրված հոդվածում...

Հետաքրքրական է, որ Օսմանյան կայսրության մեջ Հայոց ցեղասպանության ժողովրդային հիշողությանը հեղինակները մոտենում են վատ քողարկված հեգնանքով։ Այսպես, «Բարձրացված հուշարձանի (Օիժեռնակաբերդի, - Լ.Մ.-Շ.) վայրը սիրված տեղ դարձավ ամենամյա ... ցույցերի համար»։ Հեղինակները նույն հեգնանքով են վերաբերվում նաև 1918-20 թվականների Հայաստանի Հանրապետությանը, այն կոչելով «այսպես կոչված Առաջին Հանրապետություն»։

Հոդվածը կարդալով, չես դադարում զարմանալուց, թե իրոք մեզ մոտ այդքան վատ է։ «Օրինակ, Ղարաբաղում, որ շատ շատ են ավերածությունները, իսկ սոցիալական պայմանները սարսափելի են, առաջին հերթին եկեղեցիներն են վերականգնվում։ Բնակչությունը դա ընկալում է որպես... Ղարաբաղի նկատմամբ իրավունքի օրինականացում։ Պատմական հուշարձանները զանգ-

վածային գիտակցության մեջ եւ մեկ ապացույց են այդ տարածքներում հայերի «տեղաբնիկության» մասին» (չակերտները պատկանում են հոդվածի հեղինակներին, - Լ. Մ.-Շ.): Տարվում ենք մտածելու, որ հեղինակները կա՛մ չեն եղել Արցախում, կամ, եթե նույնիսկ եղել են, ապա տեսել են միայն այն, ինչ ցանկացել են տեսնել: Կարող եմ վկայել, որ Ստեփանակերտը լրիվ վերակառուցված է: Ավելին, քաղաքն ավելի գեղեցիկ ու հարմարավետ դարձավ, քան էր մինչև պատերազմը: ԼՂՀ-ում, այլոց շարքին, մինչև հիմա չի նորոգվել I-IV դարերում հիմնված Դադի վանքը: Բայց չե՞մ որ, եթե հետևենք հեղինակների տրամաբանությանը, հենց նրանի՛ց պետք է սկսել Արցախում հայոց տեղաբնիկության «ապացուցումը»: Ղարաբաղի, ինչպես ես շիրակցի, լոռեցի, սյունեցի և բոլոր հայերը կարիքը չունեն Հայրենիքի հետ ծագումնաբանորեն զգացվող կապի նյութական հաստատումների:

Ընդհանուր վերցրած, հոդվածի հեղինակները Ղարաբաղի նկատմամբ հատուկ մոտեցում ունեն. մինչև իսկ հորինել են ելույթ՝ «Հայոց պատմության «ղարաբաղացումը»»: Ստացվում է, որ իբր բոլոր հայ պատմաբանները լծվել են Արցախը Հայաստանին պատկանելության ապացուցման: Ու թեև նման թեման պահանջարկ ուներ, նրանք (հայ պատմաբանները, - «Շրջադարձ») նրանում ոչ մի մասնակցություն չունեցան, չենթարկվեցին ժամանակների իրադրությանը: Այստեղ արժե ասել՝ «եվ փա՛ռք Աստծո»: Սակայն, սկսված խոսքերն մեր հիշողությանն են գալիս հայ պատմաբանների բազմաթիվ աշխատությունները՝ սկսած վաթսուներկյա թվականներից, որոնք առանց հոգնելու մերկացնում էին աղբյուրների պատմաբան-քարոզիչների ցնդաբանությունները: Նրանցից շատերը դեռ ապրում են ու մեզ վայել չէ նրանց երախտագիտության արժանի գործերը մոռացության տալ:

Հոդվածի հեղինակների արևմտամետ տրամադրությունները զգացվում են համարյա ամեն մի պարբերության մեջ: Կարելի էր դրան ուշադրություն չդարձնել կամքի ուժ դրսևորելով, եթե տվյալ քարոզչությունը ժամանակ առ ժամանակ չավելացվեին բացահայտ ստի առատ չափաբաժիններ: Օրինակ, պարզվում է, որ Լ.Տեր-Պետրոսյանի նախագահության տարիներին, Հայաստանում «պարտվածի բարդության փոխարեն ստեղծվեց հաղթականի բարդությո՜ւն...»: Նաև՝ «... նախագահների փոփոխությունը հանգեցրեց ցեղասպանության թեմայի վերստին արդիականացմանը, ընդ որում՝ արտաքին քաղաքականության ոլորտում»:

Տարօրինակ է, որ հոդվածի հեղինակները «մոռացել են» Տեր-Պետրոսյանի հրաժարականի հանգամանքներն ու գլխավոր (եթե ոչ միակ) պատճառը: Հայ ժողովուրդը դիմացավ պատերազմի տարիներին Լ.Տեր-Պետրոսյանի խմբի ստեղծած բոլոր հնարավոր ու անհիմն դժվարություններին ու դրանք կրեց հենց այն բանի համար, որ պատրաստ էր ամեն ինչ դնել հաղթանակի գոհաստեղանի վրա: Սակայն երբ «հաղթանակի բարդությո՜ւն ստեղծող» Տեր-Պետրոսյանն սկսեց պարտվողական գաղափարներ քարոզել, երբ սկսեց հայ ժողովրդին սարսափեցնել Աղբյուրների հզորությամբ, - ինչի վկայությունն է նրա «Պատերա՛զմ թե՛ խաղաղություն» «հռչակավոր» հոդվածը, - ապա ժողովուրդը երես թեքեց նրանից: Չկասկածեք, թե «մեզ լավ ծանոթ ուժերից» ոչ մեկը չէր որոշի նրա պաշտոնազրկումը, եթե Տեր-Պետրոսյանի թիկունքին լինե՛ր ժողովրդի նեցուկը: Ընդհակառակը, արտաքին քաղաքականության մեջ Ռ.Քոչարյանի կարևորագույն նվաճումներից եղող՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցի արդիականացումն ամբողջ աշխարհում, որպես զանգվածների գիտակցության վրա քաղաքականության ժխտական օրինակ է ներկայացվում թաքուն կերպով: Արդյո՞ք այդքան դժվար է նկատել, որ ամեն քիչ-շատ լուրջ հաղթանակը արտաքին քաղաքական ճակատում՝ ոգեշնչում է ժողովրդին, նրան մղում նորանոր սխրանքների:

Բայց դա ինչու՞ ե՛ս պետք է ասեմ: Չե՞մ որ Հարությունյան – Իսկանդարյան զույգը չի խորշում հայկական պետության անկախության տարիները կոչել «անցումային ժամանակաշրջանի տասը տարիներ»: Անկեղծ ասած՝ տվյալ արտահայտության իմաստը երբեք հասկանալի չէ: Կա՛մ այն է, որ այստեղ գտնվում ենք «անցումային» վիճակում և շուտով պիտի լքենք երկիրը, կա՛մ էլ մեր երկիրը

ապրում է մի «անցումային ժամանակ», որն անկախություն է կոչվում, ինչը ենթադրում է մոտակա ժամանակներում նրա ենթարկումը մշտապես գոյություն ունեցող պետություններից մեկնումեկին:

Համոզված եմ, որ հայ ժողովուրդը այդ բավականությունը որևէ մեկին չի պարգևելու: Ո՛չ նրանց, ովքեր նման «գիտական աշխատանքներ» են պատվիրում, ո՛չ էլ նրանց, ովքեր պատրաստակամորեն շարադրում են դրանք:

(հոդվածը գրվել է «Դե Ֆակտո» տեղեկատվական-վերլուծական գործակալության համար, ռուսերենով), - «Շրջադարձ»

Բ.Հարությունյանի և Ալ.Իսկանդարյանի այս տխրահոչակ հոդվածին արձագանքեց նաև Մոսկվայի պետական համալսարանի դասախոս, փիլ. գիտ. թեկնածու Ալեքսանդր Գրիգորյանը: Նրա «Ազգային պատմության ի՞նչ «կհաճեքություն» վերնագրով հոդվածը հայտնվեց նույն «Դե Ֆակտո» գործակալության կայքում և լույս տեսավ «Գոլոս Արմենիի» թերթի ա/թ ապրիլի 6-ի համարում: Գրախոսն անդրադառնում է ժողովածուի երկրորդ հրատարակությանը: Նույն այդ հրատարակության «Նախաբանի» հեղինակ, Ֆրիդրիխ Նաումանի ֆոնդի մոսկովյան ներկայացուցչության ղեկավար դոկտ. Ֆալկ Բոմսդորֆի խոսքից նա մեջբերում է հատվածներ, որտեղ, մասնավորապես, կարդում ենք. «Հետխորհրդային շատ երկրներում առ այսօր հաջողությամբ չի պսակվել նախկին կարծրատիպերն ու մտածելակերպը, և գլխավորը՝ գործելակերպերը հաղթահարելու փորձը... Բացի դրանից, հետխորհրդային շատ պետություններում պահանջվող ապաստասպելականացման փոխարեն ավելի շատ վերաառասպելականացման գործընթաց կարելի է նկատել: Ընդ որում, մի շարք երկրներում պատմության և նոր ինքնության ստեղծման ինտենսիվ ու բազմաթիվ փորձերը շարունակվում են, ճիշտ է՝ ոչ միշտ դրական արդյունքով» (էջ 8): Ալ. Գրիգորյանը, մեկնաբանելով այս արտահայտությունները, գրում է. «Ուրիշ բաներով՝ աստիճանաբար «Բարեփոխվե՛ք», պարոնայք պատմաբաններ, համառորեն «պահանջվում է» «դրական արդյունք», այլապես՝ այսուհետ հույս մի՛ դրեք մեր դրամաշնորհների վրա»:

Ալ.Գրիգորյանը նկատել է տալիս, որ «Հարգարժան հովանավորներն ու ժողովածուն կազմողներն այս հարցում որևէ հավակնություն չունեն Բ.Հարությունյանի ու Ալ.Իսկանդարյանի նկատմամբ, որոնք հիանալի են կատարել իրենց առաջ դրված խնդիրները»:

Գրախոսը, մեջբերելով ժողովածուի խմբագիրներ Կ.Այմերմախերի և Գ.Բորդյուկովի «Ներածականից» հիշյալ գույգի «վերլուծության» շատ բարձր գնահատականը, դիպուկ դիտարկում է. «Նույնիսկ պատվիրատուները չէին սպասում իրենց ազգային պատմության հարցում ինչ «կհաճեքության» այնպիսի բարձրագույն մակարդակ, որին հասել են Բ.Հարությունյանն ու Ալ.Իսկանդարյանը՝ իրենց համատեղ հոդվածում»: Եվս մի քանի մեջբերում անելով այս զազրաբանությունից Ալ.Գրիգորյանը եզրակացնում է, որ սույն հոդվածում «յուրաքանչյուր նորմալ մարդու համար ազգային արժանապատվության զգացումը և հայ պատմագրության ավանդույթում անկախ ազգային կեցության արժեքների հիմնավորումը նույնացվում է ազգային սնապարծության հետ: Մեր կարծիքով՝ նման նույնականացումը բնորոշ է այն մարդկանց, ովքեր գուրկ են սեփական արժանապատվության զգացումից»:

Այնուհետև Ալ.Գրիգորյանը մեջբերում է հոդվածի կարևորագույն ենթավերնագիրներից մեկը՝ «Պատմագրությունը էթնոքաղաքական հակամարտության «ծառայության մեջ», նաև իբր ազգային պայքարը օրինականացնելու «կոչված» պատմաբանների մասին հայազգի գույգ հեղինակների զառանցանքը, և հարց է տալիս. «Մա ինչպե՞ս պետք է հասկանալ: Եթե պատմաբանները կոչված են «օրինականացնելու» ազգային պայքարը, նշանակում է՝ այդ պայքարն ըստ էության օրինակա՞ն չի եղել»: Ալ.Գրիգորյանը զուգահեռներ է տանում հոդվածի որոշ «վերլուծությունների» և Հեյդար Ալիևի՝ «Ադրբեջանցիների ցեղասպանության մասին» հրամանագրի (որն, ի դեպ, տեղ է

գտել սույն ժողովածուի «Հավելվածում») միջև և կարծիք հայտնում, որ հայանուն հոդվածագիր-«գիտնականները» համարյա կրկնում են աղբբեջանական Աթաթուրքի դրույթները՝ հայկական խեղաթյուրող պատմագիտության մասին: Հոդվածագիրների՝ Երևան-Ստեփանակերտ-Բաքու ձևաչափով հակամարտության գոյության մասին ցաքոտուքը գրախոսը գնահատում է որպես օտարների աշխարհաքաղաքական պատվեր: Նա գրում է, որ հոդվածագիրների այս դրույթը նշանակում է՝ «Հայաստանը հանդես եկավ Ադրբեջանի նկատմամբ տարածքային պահանջներով, որոնք օրինականացնելու համար դիմեց իր պատմաբաններին, և միայն դրանից հետո նման հարց բարձրացրին Լեռնային Ղարաբաղի հայերը՝ Ալիևի խոսքերով՝ հիմարացված ազգայնամոլական կամ, Բ.Հարությունյանի և Ալ.Բսկանդարյանի ձևակերպմամբ, **«գերհաղթական էթնոկենտրոնության» քարոզչությամբ:** Այս դրույթն են համառորեն առաջ մղում ադրբեջանցի դիվանագետները՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ներկայացուցիչներին որպես հակամարտության լիիրավ կողմ հակամարտության կարգավորման բանակցություններին թույլ չտալու համար»:

Ալ.Գրիգորյանը «սուտ» և «սադրիչ» է համարում հեղինակային գույգի այն հաստատումը, թե հայ ժողովրդի գիտակցության մեջ **«ամուր տեղ է գտել այն հայեցակետը, որ հայերը միակ քաղաքակիրթ ժողովուրդն են՝ վայրենիների շրջապատում»:** Գրախոսը դիտարկում է. «Տարբեր ժամանակներում հայերին «շրջապատել են» և՛ հույները, և՛ պարթևները, և՛ արաբները, և՛ պարսիկները և՛ այլ ժողովուրդներ, որոնց հետ հարաբերություններն այնքան էլ պարզ չէին, սակայն պնդել, որ հայերն այդ ժողովուրդներին «վայրենիներ» են համարել. նշանակում է ոչ միայն մեղք գործել ճշմարտության դեմ, այլև զրպարտել սեփական ժողովրդին: Ինչ վերաբերում է թուրքերին... Այստեղ, ի մեծ ցավ մեզ, հարկավոր է խոստովանել, թե նրանք բացառություն են «Զկան վատ ժողովուրդներ, կան վատ մարդիկ» կանոնից: Ցավալի է սա, որովհետև մենք դատապարտված ենք հարևան լինել այս ժողովրդի հետ, որի զազանությունն «իր չափերով և զարշելի դաժանությամբ գերազանցում է պատմության մեջ բոլոր հայտնի դաժանությունները» (Ֆրիտյոֆ Նանսեն)»:

Գրիգորյանը հարց է տալիս. «Արդյո՞ք Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի դեկանը մտածում է այնպես, ինչպես գրել է քննարկվող հոդվածում՝ ռուսալեզու ընթերցողի համար: Արդյո՞ք նա նման ի՞նչ «կիսաճեքության» ոգով է դաստիարակում հայ պատմաբանների նոր սերնդին: Եթե դա նույնիսկ այդպես չէ, եթե նույնիսկ նա չի համարձակվում նման հայտնագործությունները հաղորդել ԵՊՀ-ի ամբիոնից, դժվար է թերագնահատել այն վնասը, որը նա պատճառել է Ալ.Բսկանդարյանի համահեղինակությամբ գրած և արդեն երկրորդ հրատարակությամբ լույս տեսած հոդվածում»...

Մեջբերենք ևս մի քանի «գոհարներ»՝ այս տխրահռչակ հոդվածից, որոնք վրիպել են Լ.Մելիք-Շահնազարյանի և Ալ.Գրիգորյանի ուշադրությունից կամ համարժեք գնահատական չեն ստացել.

- **«Հայաստանի պատմության մեջ չափազանց կարճ են եղել այն ժամանակաշրջանները, երբ նա անկախ պետություն է եղել»:** Մա հայոց պատմության կեղծարարության գլուխգործոց է՝ թուրք «պատմաբանների» զինանոցի հիմնական զենքերից մեկը:

- «Արևմտահայաստան» եզրի փոխարեն հայանուն հեղինակները գործածում են **«մինչև ցեղասպանությունը հայերով բնակեցված շրջաններ»** (էջ 149), **«Թուրքիայում նախապես հայերով բնակեցված տարածքներ»** (էջ 159, ծնթ. 32) ձևակերպումները, որոնք ևս նույնքան հաջողությամբ գործածում են հեղինակների թուրք գործընկերները:

- **«Միջուրքի հայերի տեսակետից** (խորհրդայնացումից հետո - Գ. Յ.)՝ **Հայաստանն այլևս գոյություն չունի»** (էջ 149): Կատարյալ ու անհիմն սուտ:

- Թե՛ խորհրդային և թե՛ սփյուռքի պատմագրությունները **«տառապում էին համապատասխան խեղաթյուրումներով և լռությամբ»** (էջ 149): Հիշեցնենք, որ այս արտահայտությունների հեղինակներն իրենք իրենց ոչ թե թուրք, այլ հայ են համարում:

- Հայերի ռուսամետության մասին դրույթի դեպքում **«պատմությունը գիտակցորեն խեղաթյուրվեց»** (էջ 151): Խեղաթյուրողները հիշյալ արևմտամետ, արևմտյան փողերով այս հոդվածը հեղինակողներն են:

- **«Արևմուտքի հայկական գաղթօջախները հիմնականում բնակեցված են Արևմտյան (Թուրքական) Հայաստանից արտագաղթածներով... Այդ մարդիկ Թուրքիայի ներկայիս տարածքը համարում են իրենց փոքր հայրենիքը»** (էջ 152): 1) Ցավոք սրտի, հոդվածի հեղինակման ժամանակ (90-ական թվականների վերջ), արևմտյան գաղթօջախների հայերի զգալի տոկոսն է արտագաղթել ՀՀ-ից: 2) Իսկ թե ինչ է նշանակում **«փոքր Հայրենիք»**, հավանաբար միայն հոդվածագիրներին է հայտնի: 3) Հայոց պատմության նրբություններին անձանոթ ռուսալեզու ընթերցողին այն միտքն է պարտադրվում, որ սփյուռքահայերն իրենց Հայրենիքը համարում են ներկայիս Թուրքիան:

- **«.... Միայն հայոց թույլ տրվեց, սկսած 1946թ., վերադառնալ Պատմական Հայրենիք»** (էջ 152): Պատմագիտության դոկտոր (sic!) Բաբկեն Հարությունյանը գոնե ինքը պետք է հիշեր, թե 1920-30-ական թվականներին տասնյակ հազարավոր հայեր են ներգաղթել Խորհրդային Հայաստան: Ավելին՝ 1946-48 թթ. ներգաղթողների մասին գրվել է, թե **«նրանք ազգային անկախության գաղափարի կրողներ չէին»** (էջ 152): Տարօրինակ է, սակայն, որ 1949 թ. այդ ներգաղթողներից շատերը Ալթայ և Սիբիր աքսորվեցին՝ հենց այդ գաղափարը կրելու համար...

- Հեղինակներն իրենց անդրօվկիանոսյան պատվիրատուներին առավել ևս հաճոյանալու համար՝ ակնհայտ ափսոսանքով նշում են, որ 1990-ական թվականներին, հայերն **«սկսեցին վերանվանել աղբբեջանական անուններ կրող քաղաքները, փողոցներն ու շրջանները»** (էջ 155):

- **«Անհնար է ներկայիս Հայաստանը համարել հին հայկական թագավորությունների ժառանգորդը»** (էջ 155): Խնդրեմ, սա էլ հեղինակների այցեքարտը...

- Հայտարարվում է, որ հայ ժողովուրդը **«յոթ հարյուր տարի պետականություն չի ունեցել»** (էջ 157): Ակնարկը 1375 թ. Կիլիկիայի հայոց թագավորության անկման և 1918 թ. ծնունդ առած Հայաստանի Հանրապետության մասին է: Պարզ թվաբանական գործողություն կատարելով (1918-1375=543)՝ ստացվում է նվազ, քան 550 տարի: Խորհուրդ ենք տալիս տիտղոսավոր պարոններին՝ վերստին դպրոց գնալ՝ տարրական թվաբանություն սովորելու համար: Մյուս կողմից՝ ո՞վ ասաց, որ հայ ժողովրդի որոշ հատվածներ (Արցախ, Սյունիք, Շատախ, Զեյթուն և այլն) գերիշխանության առավել կամ նվազ լիազորություններով պետականության մարմիններ չեն ունեցել այդ **«յոթ հարյուր տարիների»** ընթացքում:

- Հայ **«հասարակությունն ունի կոլեկտիվ բարոյություն», ավելի որոշակի՝ «հակաաղբբեջանական տրամադրություններ»** (էջ 157): Նախընտրելի պիտի լիներ, որ Ռամիլ Սաֆարով կոչեցյալն իր կացինը իջեցներ Բաբկեն Հարությունյան-Ալեքսանդր Իսկանդարյան զույգի գլխին, որպեսզի նրանք հասկանային, թե չի կարելի նման կեղտագրերով բթացնել հայության զգոնությունը, որը բառացիորեն մահացու է:

Կան նաև այնպիսի անճշտություններ, որոնք վայել չեն նույնիսկ կրտսեր դպրոցականներին, ուր մնաց՝ գիտական աստիճաններ ունեցող սույն «պատկառելի» այրերին: Այսպես՝ Ծիծեռնակաբերդի հուշահամալիրի բացման տարեթիվ է նշվում 1965-ը (էջ 151)՝ 1967թ. փոխարեն, վարդապետ Մեսրոպ Մաշտոցը հայտարարվում է եպիսկոպոս (էջ 156):

Սխալների ու խեղաթյուրումների վերաբերյալ՝ առայժմ այսքանը: Ավելացնենք միայն մի «մանրուք». սույն նյութերի ժողովածուի հրատարակիչ «Այրո-XX» հրատարակչության խմբագրական խորհրդի անդամ է ոչ անհայտ ամերիկացի քաղաքական վերլուծաբան Պոլ Գոբլը: Այսքանից հետո արժե՞ պարզել, թե ովքեր են Հարությունյան-Իսկանդարյան տանդեմի սույն զազրախոսության պատվիրատուները...

Ալ.Գրիգորյանի մտահոգությունը, թե Բաբկեն Հարությունյանն այս ոգով է դաստիարակում հայ պատմաբանների նոր սերնդին, իսկապես տեղին է: Այդ «դաստիարակությունը» տալիս է իր պտուղները նույնիսկ սփյուռքում: Օրինակ՝ Բ.Հարությունյանի սիրասուններից Արա Սանջյանը՝ ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի շրջանավարտ (այլ հարց է, որ Սանջյանը Լոնդոնում հրատարակած իր դոկտորական ատենախոսության մեջ իր կենսագրականում նույնիսկ չի ակնարկում, թե հինգ տարի սովորել է ԵՊՀ-ում): Վերջինս՝ Բեյրութի Հայկազյան համալսարանի հայագիտության ամբիոնի վարիչն է: Այդ տարիների ընթացքում ամբիոնը գոնե մեկ ուսանող չի ունեցել: Մեղանյան կրթական հաստատությունը տարիներ առաջ նրան հրավիրել էր Մեծ եղեռնի տարելիցի առթիվ դասախոսություն կարդալու: Սանջյանը համոզմունքով ասել է աշակերտներին. **«Չենք կարող աշխարհին ապացուցել, որ Հայոց ցեղասպանություն է տեղի ունեցել»**, իր խմբագրած «Հայկազեան հայագիտական հանդես»-ում գրում է, որ **«մինչև չբացվեն Թուրքիայի արխիվները, չենք կարող իմանալ, թե ինչ նպատակ էր հետապնդվում հայոց ցեղասպանությամբ»** և նման «հիասքանչ», «բաբկենահարությունական» մտքեր:

Հիշեցնենք նաև, որ Բաբկեն Հարությունյանն ակտիվորեն ընդգրկվել էր նույն հակահայկական շրջանակներից ֆինանսավորվող, Սանկտ Պետերբուրգի սիոնական շրջանակների հետ սերտ կապեր ունեցող Կարեն Յուզբաշյանի «Արցախ-Ղարաբաղը որպես պատմամշակութային երևույթ», ծրագրի հեղինակային խմբում: Ծրագրի տապալմանը նպաստեց ներքոստորագրալիս ելույթը «Հայոց աշխարհ» օրաթերթում (2001թ. նոյեմբեր)՝ հարուցելով Կ.Յուզբաշյանի, Բ.Հարությունյանի և նրանց համախոհներ Պարույր Մուրադյանի, Մերուժան Կարապետյանի և այլոց թշնամանքը անձիս նկատմամբ:

Բացահայտելով այս պատվիրված հոդվածի բուն էությունը, դիմում ենք ՀՀ կրթությունն ու գիտությունը ղեկավարելու կոչված պատասխանատուներին, մասնավորապես՝ ՀՀ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանին, ՀՀ Կրթության և Գիտության նախարար Սերգո Երիցյանին, ԵՊՀ ռեկտոր Ռադիկ Մարտիրոսյանին, ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի դեկան Հայկ Ստեփանյանին, ՀՀ ԱԺ գիտության, մշակույթի և երիտասարդության հարցերի հանձնաժողովի նախագահ Հրանուշ Հակոբյանին, ՀՀ ԳԱԱ նախագահությանն ու պատմագիտական երեք ինստիտուտների ղեկավարներին, համալսարանների պատմագիտական ամբիոնի վարիչներին, և ի վերջո, ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի աշխատակիցներին՝ հստակ դիրքորոշումով հրապարակայնորեն հանդես գալու պահանջով: Այս հարցում լռությունը հավասարազոր ենք համարելու մեղսակցության Հարությունյան-Իսկանդարյան զույգի հետ:

ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի նախկին դեկան (մինչև 2003թ. վերջը), այժմ ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ, պատմագիտության աստիճաններ շնորհող Մասնագիտական խորհրդի փոխնախագահ Բաբկեն Հարությունյանին պետք է զրկել նրա զբաղեցրած պաշտոններից և արգելել նրա դասախոսական գործունեությունը հայկական հիմնարկներում: Նա, որպես «տաշված քար», իհարկե, գետնին չի մնա. նրան նման, թերևս է՛լ ավելի «պրեստիժային» պաշտոններ կարող են շնորհել Բաքվում, Անկարայում կամ Ստամբուլում: «Հոշ գելդին, էֆենդի՛մ»...

Գևորգ Յազբաճյան
(պատմ. գիտ. թեկնածու)

**Պատմագիտական գրականության որակի անկումը և գիտական
վերահսկողության լրոգումը**

05.02.2004г.

Где Кура - где мой дом?

Левон Мелик-Шахназарян

Признаюсь, проблемы геополитики давно волнуют меня, потому и приобрел я написанную Григорием АБРАМЯНОМ и опубликованную по решению отдела истории Третьей Республики Армения Института истории НАН РА книгу с несуразным названием "Геополитическое состояние в Закавказье в конце XX - начале ХХІвв.". Не сомневаюсь: никто ее в названном институте не читал. Иначе не было бы решения о публикации книги, полной ошибок, неточностей и просто фальсификаций. К тому же написанной на смеси армянского с нижегородским, отдельные предложения и словосочетания которого просто не поддаются восприятию русскоязычного читателя.

Чтобы быть кратким, приведу только одно предложение из книги: "По воле Сталина первый этап передачи "несвободных" земель Азербайджану был осуществлен в то время, когда В.И.Ленин тяжело болел, а Сталин все делал, чтобы убедить руководителей Азербайджана в своей роли в революционном движении республики нефти и в Баку лишь для того, чтобы "красной строкой" войти в историю как руководитель революционного движения в Азербайджане, взамен чего, передав последнему ряд территорий, в том числе армянских" (стр. 33). Читая книгу, невозможно поверить, что ее автор является доктором исторических наук. Как может историк написать: "связь с Нахиджеваном, который в 1923-24гг. был передан Азербайджану" (стр. 11). Любой старшеклассник знает, что Нахиджеван был отдан под протекторат Азербайджана в 1921г. Так же плохи дела с географией: непонятно, где автор узрел Китайское море (стр. 11-12) ? Или Тайвань и Тайваньский пролив столь мало значат для геополитического состояния этого региона, что автор решил убрать эти понятия и объединить Южно- и Восточно-Китайские моря в единое Китайское? Так, автор увидел "вертикаль" в перечислении следующих стран: "Россия-Белоруссия-Армения-Нагорный Карабах-Курдистан (!? - Л.М.-Ш.) -Сирия-Палестина-Иран, возможно, и Пакистан, ряд других стран региона, а в ближайшей перспективе - Китай, Индия, Корея, осмелюсь заявить - скоро и Япония и другие страны" (стр. 17). Что ж, смелость - неплохое качество. Наш автор даже решился на редакцию Устава ООН: "Принцип территориальной целостности не может заменить более высокое положение в иерархии основополагающих принципов международного права по простой причине того, что в международном праве такой иерархии принципов нет, и все они обладают одинаковой международно-правовой силой" (стр. 19). Иерархии действительно нет, как нет в Уставе ООН и приведенного набора слов. Вообще, фантазии Абрамяна непредсказуемы. Так, он включил в НАТО Саудовскую Аравию, Пакистан и Израиль (стр. 12). Хорошо, что данное перечисление автор прервал словами "и другие страны". Стоит ли после сказанного удивляться тому, что автор, сам уроженец Арцаха, считает, что Аскеран

был азербайджанонаселенным поселком (стр. 158, 167), а жители Малибейли "закрывали доступ воды в столицу Степанакерт" (стр. 158), когда водопроводы в Степанакерт проложены прямо с противоположной стороны? Помните Гобла, утверждавшего, что карабахские реки снабжают Баку питьевой водой? Стоит ли удивляться тому, что Сарсангское водохранилище автором переименовано в Сарсандское (стр. 164), а Омарский перевал Мравского хребта в Омарский хребет? (стр. 163, 165). Вернемся, однако, к геополитическому состоянию в Закавказье. Автор, мягко выражаясь, слабо представляет себе значение этого термина. Выйти из этого положения ему помог изданный в 1989г. "Краткий политический словарь", начисто отвергающий само понятие "геополитика". Но Абрамян не замечает несоответствия между цитируемым источником и названием своей работы. Не потому ли, что в книге просто нет геополитических изысканий, если не принимать во внимание уже упоминавшуюся "вертикаль". Но, может быть, историк не обязан знать географию, международное право или политологию с геополитикой? Может, ему сподручней об истории писать? Выясняется, что нет. Наш автор и здесь грешит многочисленными неточностями. Начиная с истории древнейшей, кончая новейшей. Так он пишет: "В библейской же мифологии Торгом был праправнуком Мафусаила, сыном Ноя..." (стр. 99). Непонятно, кто был чьим сыном и праправнуком, но во всех случаях неправильно, ибо, согласно Библии, у Ноя было три сына - Иафет, Сим и Хам. Торгом приходился правнуком Ною. Отцом его был Гамер, сын Иафета. А Мафусаил - дед Ноя. Абрамян шокирует: "Отметим, турки гору "Арабат" со времен всемирного потопа переименовали по-своему". Турки не могли и не могут переименовать Арабат, ни "со времен всемирного потопа", ни позже. Они называют Арабат Агрыдаг, и произошло это не раньше X века, после их нашествия в наш регион. Указанные в книге годы русско-турецких войн (стр. 13) неточны, например, не указана война 1853-56гг., и все же я был бы бесконечно благодарен автору за предоставление сведений о баталиях, имевших место в "русско-турецкой войне 1918-21гг.". Каюсь, не знал о такой войне. Абрамян особенно благоволил к Ленину, считая источником зла для армян исключительно Сталина. "Ленин понятен и основательно для всех, вопреки грубым искажениям Сталина, разработал идеи о праве наций на самоопределение" (стр. 108). В подтверждение сказанному он обильно цитирует Ленина. Что ж, добавим еще одну цитату на ту же тему из столь любимого Абрамяном источника: "Интересы освобождения нескольких крупных и крупнейших народов Европы стоят выше интересов освободительного движения мелких наций..." (Ленин. Собрание сочинений, 1921г., т. 14, стр. 199-205). Интересы "освобождения" турок для Ленина были гораздо важнее интересов "мелкой нации" вроде нашей. Если Арцах и Нахиджеван были переданы Азербайджану с подачи Сталина, то Ленин это, безусловно, одобрял. Точно так же, как передачу Джавахка Грузии. Но Абрамян, искренне влюбленный в Ленина, готов обвинить в бедах армянского народа кого угодно - Хрущева, Брежнева - только не его. В этом стремлении он доходит до абсурда, до, простите, бреда, изложенного на бумаге. Вот какими сведениями готов он ошарашить читателя: "... приведем данные по передаче Азербайджану территорий соседних народов и тех, которые были под протекторатом России. Агджабеды были переданы Азербайджану в 1962г., Дашкесан - 1948, Джабраил - 1980, Ждановск - 1966, Зангелан - 1967, Кельбаджар - 1980, курдский Лачин - 1923, Мирбашир - 1949, армянскую Нагорно-Карабахскую область - в 1923г., второй город Нахичеванской области Армении - Джуга, ставший Джульфой, - сохранился на старых армянских картах". Остается лишь предположить, что Абрамян воспринял создание или перекройку административных районов АзССР как "передачу" этой республике новых территорий. И уже как-то неловко напоминать, что Нагорный Карабах был передан Азербайджану в 1921 году, что Лачинский район был лишь курдонаселенным, что на "старых картах" сохранилась не только Джуга, но и все вышеперечисленные города и поселки. Согласен простить Абрамяну незнание истории АзССР (воз-

можно, его диссертация рассматривала проблемы армянской истории второй декады июля 1435г.). Но как простить ошибки, допущенные им при освещении Карабахской войны. Проблема даже не в придуманных должностях Аркадия Тер-Тадевосяна и Гургена Далибалтаяна, соответственно названных им командиром армейской группы войск и командующий войсками Карабаха. Автор, взявшийся описать отдельные эпизоды Карабахской войны, делает это явно со слов человека, недолгое время проводшего в Арцахе, принявшего опосредованное участие в боевых действиях и создающего мнение о своей особой роли в описываемых событиях. Не в силу ли этой опосредованности рассказ о взятии Шуши так живо напоминает пересказ фильма о Мальчише-Кибальчише? Собеседник Абрамяна явно прибыл в Карабах уже после того, как там были организованы оборона Шаумяновского и Мартакертского районов, было освобождено село Тог Гадрутского района, проведена блестящая военная операция по освобождению армянских сел Сариншен и Цор, равно как и господствующей над Гадрутом высоты, на которой находилась превращенная в крепость ретрансляционная телевышка. Обо всем этом в книге нет ни одного слова. Все эти военные операции были разработаны командующим Силами самообороны Арцаха А.Тер-Тадевосяном и проведены при его непосредственном руководстве и участии. Не будет преувеличением сказать, что вышеперечисленные победы заложили основы для последующих успехов, в частности, освобождения Лесного, Малибейли, Ходжалу, Джангасана, Шуши... Будем откровенны, к большинству из перечисленных побед рекомендовавший книгу к печати генерал Далибалтаян не имеет отношения. Да, во время освобождения Ходжалу и Шуши он находился в Карабахе, но эти операции разрабатывались А.Тер-Тадевосяном и проводились под его командованием. В конце-концов, многие из непосредственных участников этих событий живы, и если так уж приспичило исказить историю, то придется подождать несколько десятков лет. Вообще, выдающееся достижение армянской доблести и военной мысли, продемонстрированное при освобождении Шуши, многим не дает покоя. И относится это не только к тем, кто в те дни непосредственно находился в Арцахе. Д.Багдасарян, например, в справке, подготовленной Союзом офицеров Армении "О шушинско-лачинской операции", договорился до абсурда. Он утверждает, что лавры освободителя Шуши должны принадлежать именно ему, поскольку в преддверии операции он... произвел несколько артиллерийских выстрелов из Горисского района по Лачину. Поражение всегда сирота, а вот у победы находится множество родителей. Возможно, потому что многие непосредственные участники этой победы скромно умалчивают о своей роли. Истинные герои не способны на саморекламу, да они в ней и не нуждаются. Это, однако, не значит, что мы должны спокойно наблюдать за тем, как преднамеренно искажается правда. Молчание в данном случае сродни соучастию в воровстве, и если искажение недавней истории будет продолжаться, то, видимо, придется рассказать о некоторых особенностях пребывания в Карабахе иных многозвездных генералов. Пока же, думается, следует признать, у Ходжалинской и Шушинской операций есть два родителя - армянский воин и военный талант Аркадия Тер-Тадевосяна. И последнее. Абрамян, вольно или невольно, публикует "сведения", льющие воду на мельницу азербайджанской государственной пропаганды, пытающейся обвинить Республику Армения в аннексии ее территорий. Так, среди "основных организаторов и вдохновителей карабахской исторической эпопеи" названы президент Армении Л.Тер-Петросян, начальник Главного штаба Вооруженных сил Армении Г.Далибалтаян, министры обороны РА В.Манукян и В.Саркисян. Утешением обеспокоенному читателю может служить тот факт, что данная книга никем не может быть воспринята серьезно.

Հարձակումները ՀՀ ԳԱԱ-ի և հայրենի պատմագիտության դեմ
և հակազդեցության պակասը

1.

06.09.2001

Перлы скверны

Открытое письмо редколлегии "Арменоведческого журнала АЙКАЗЯН"
по поводу выхода в свет 20-го тома

Поздравляю вас с выходом в свет юбилейного номера и - с некоторым опозданием - с 30-летием вашего издания, состоявшегося в прошлом году.

Со дня основания целью журнала было, как свидетельствует его название, способствовать развитию арменоведения, развивать эту столь дорогую и важную для нас научную область посредством объединения усилий арменоведов Армении и диаспоры.

К сожалению, две рецензии, напечатанные в 20-м ежегоднике "АЖА", вызывают серьезные сомнения в верности сегодняшней редколлегии журнала этим целям.

Одна из статей написана заведующим кавказским отделом библиотеки американского Конгресса Левом АВДОЯНОМ в связи с работой историка Армена АЙВАЗЯНА "Освещение истории Армении в американской историографии: критический обзор" (Ереван, 1998). Кстати говоря, эта работа, написанная с научных позиций и основанная на неопровержимых фактах, насколько мне известно, содержит наиболее полную и наиболее принципиальную оценку фальсификаторов армянской истории на Западе.

Чем же примечательна статья Левона Авдояна?

По мнению автора, НАН РА является "мертворожденной", а в области арменоведения в РА, как и в Азербайджане, процветает "буниатовская школа". Желательно, и это было бы правильно, чтобы на это обвинения ответили наши титулованные арменоведы. Увы...

Цель Авдояна - опорочить работу А. Айвазяна. Написанное им не рецензия, а сквернословие, не имеющее ничего общего с этикой интеллигентного человека. Интересно, что ученый, называющий свой "шедевр" рецензией, подвергает критике научное исследование своего оппонента, не приводя ни единой цитаты. Более того, он уже в первом абзаце именует А. Айвазяна "интеллектуальным террористом".

Преодолевая соблазн нацепить Авдояну соответствующий ему ярлычок, хотела бы сказать: пусть таких "террористов", как А. Айвазян, будет побольше - при полном безразличии государственных и научных организаций, может быть, хоть они защитят наше национальное достоинство.

Для нас привычным было, когда в свое время армянские арменоведы давали достойный ответ турецко-азербайджанским фальсификаторам. К сожалению, теперь становится привычным для нас то печальное обстоятельство, что раздающиеся с Запада, в особенности - со стороны американской "арменоведческой" школы, дискредитирующие выпады остаются без ответа.

Пальма первенства здесь принадлежит самому славному нашему ученому за рубежом - иностранному члену НАН РА академику Ричарду Ованнисяну. Еще прежде Авдояна он обозвал "националистами" всех армянских историков, обладающих национальным менталитетом.

Не получив вовремя отпора, еще пышнее расцвела элита американских "арменоведов" - Рональд Сюни, Джеймс Рассел, Роберт Томсон, Роберт Хьюсн, Нина Гарсоян и др. Коллеги в Армении за малым исключением (академики Лендруш Хуршудян, Манвел Зулалян и др.), неизвестно почему, трепещут при одной мысли о критическом отношении к западному арменоведению. И солидарно, в братском согласии помалкивают...

В Армении известны одно-два из перечисленных мною имен - благодаря публикациям в прессе. Сюни, к примеру, имеет свое постоянное место на страницах наших газет. Он - профессор Чикагского университета с 1995г., а до того почти десятилетие руководил кафедрой арменоведения Мичиганского университета. Сюни и сегодня "достойно" продолжает воспевать пораженческую политику Л.Тер-Петросяна - Ж.Липаритяна, организует армяно-турецкие "диалоги" и участвует в них, представляя позицию "армянской" стороны... А то, как иные американские круги защищают Айдат, мы недавно еще раз увидели на примере организации американских богачей, именуемой "Армянская Ассоциация Америки".

И вот честь защищать "арменоведческие" взгляды Сюни в юбилейном томе "АЖА" взял на себя член редколлегии журнала Ара САНДЖЯН, предприняв неудачную попытку "опровержения" неоспоримых аргументов А.Айвазяна. В своей монографии А.Айвазян, приводя параллельный текст английского оригинала, раскрыл суть книги Сюни "Глядя на Арарат. Армения в Новой истории (1997)" - со всеми ее "перлами". Приведем некоторые из них. Сюни отождествляет Восточную Анатолию с Армянским нагорьем, в Карабахском конфликте отстаивает турецко-азербайджанскую точку зрения. Еще позорнее его позиция в вопросе Геноцида - он не только затрудняется квалифицировать происшедшее, выбрать нужный термин - погромы или Геноцид, но и лишает проблему правовой основы и т.д.

Сколько странно, столь и удивительно: неужели в редколлегии "АЖА" не нашлось никого, кто объяснил бы г-ну Санджяну научную несостоятельность и национальную подлость хотя бы вот такого утверждения: "Из-за недоступности османских документов по сей день многие страницы обобщающей истории Геноцида армян (где и при каких условиях он был запланирован, какие именно цели преследовал и т. д.) остаются совсем темными, и перед любым историком (армянским или иностранным) стоит профессиональная задача - проанализировать действительность на основе только имеющегося материала и логики. До какой степени преступны были те, кто запланировал и реализовал Геноцид, выяснится после появления всей истины в целом... Почему ученые обязаны выступать лишь в роли защитников так называемых справедливых прав нации и кому решать, что значит "права" и что значит "справедливый"? (стр. 476-477).

Если кто-либо мне докажет, что это не турецкая точка зрения, я принесу свои извинения.

А чем объясняет уважаемая редколлегия факт публикации на 198-й странице данного тома азербайджанской карты 2000г., на которой Карабах указан в составе Азербайджана, нет освобожденных территорий и Лачинского коридора, а столица Карабаха обозначена как Ханкенди (удовольствуемся тем, что в скобках указан Степанакерт)? Все это повод к тяжелым и грустным размышлениям.

Хочу спросить редколлегию "АЖА": чьи интересы защищает это выходящее за рубежом мастиное издание, публикуя подобные статьи и карты?

И при этом Санджян с оскорбленным видом пишет: "Айвазян призывает... не довольствоваться критикой лишь только турок и азеров, ибо не только они якобы (sic?!- А.Г.) целенаправленно бьют

по интересам армянского народа и армянской государственности... Развернутая внутри американских центров "арменоведения" и сильно политизированная деятельность, согласно Айвазяну, с точки зрения "национальной" безопасности Армении (внутренней - гражданской и внешней - международной) гораздо вреднее по своим последствиям и опаснее, чем турецко-азербайджанские историко-научные фальсификации" (стр. 464).

Прежде чем взять под свою защиту книгу Сюни, Санджян сокрушенно сетует на то, что А.Айвазян высоко ставит источниковедческую ценность историй Мовсеса Хоренаци, Павстоса Бюзанда, Егише, Агатангелоса. Он возмущается тем, что А.Айвазян называет Сюни, Томсона и им подобных арменофобами.

А как иначе можно назвать историка, в частности Томсона (в настоящее время - заведующий кафедрой им. Г.Гюльбенкяна в Оксфордском университете), который, переводя на английский язык работы наших историографов Vв., не только в своих предисловиях перемещает их в VIII-IXвв., называет их истории надуманными, вымышленными, ненаучными, но и, к примеру, именует Хоренаци "перво-разрядным фокусником", "наглым и лживым фальсификатором"? Как же за этим мог не последовать беспристрастный комментарий А. Айвазяна: "... результат перевода (если не собственно цель) - не введение в широкий научный оборот богатого материала армянской историографии, но напротив - он изымается из серьезных научных исследований, навсегда объявляется ненадежным источником" (стр. 166).

На сей раз мишенью тандема Авдоян-Санджян стал Армен Айвазян. Следующим, наверно, будет доктор филологических наук Армен Петросян, опубликовавший в 3-м номере "Историко-филологического журнала" НАН РА за 2000г. ценное исследование "Арменоведческие" измышления Джеймса Рассела". Последний является одним из самых ярких представителей американской школы "арменоведения". Сей муж сменил Томсона на посту заведующего кафедрой арменоведения Гарвардского университета. В вышедшем в свет в США в 1997г. 2-томном учебнике "Армянский народ с Древнейшего до Нового времени" (редактор - Р.Ованнисян) этот последний написал целую главу под названием "Формирование армянского народа".

Еще в 1991г., когда Армен Петросян и заместитель директора Института археологии и этнографии НАН РА Григор Арешян были в Лос-Анджелесе, этот материал передали им, чтобы узнать их мнение. В дальнейшем с их мнением не посчитались. Этот текст изобилует не только "ложными научными идеями, но и потрясающими сведениями" (Армен Петросян). Приведем два примера: оказывается, против Бела воевал армянский бог Ваагн, крепость Эребуни построил Аргишти Второй. Кстати говоря, в НАН РА то ли не хотят, то ли избегают точной и ясной оценки этого "учебника"...

Нужно быть очень наивным, чтобы не видеть, что стоит за всем этим. Думаю, наши бейрутские соотечественники преследуют цель ВЫВЕСТИ центр арменоведения за пределы Армении. Иначе почему Санджян в качестве очередного обвинения подчеркнуто цитирует ту мысль А.Айвазяна, что Армения являлась и является центром арменоведения? Неужели это субъективное мнение одного только А.Айвазяна? Это действительно пока так. И наши вынужденные выступления в адрес отдельных зарубежных ученых обусловлены вовсе не тем, что мы хотели бы лишить кого-либо права заниматься арменоведением: вся проблема в том, с каких позиций это делается.

Санджян, судя по всему, занят весьма неблагодарным и бесперспективным трудом, выполняя заказ сюни, томсонов и стоящих за ними протурецких сил. Они пользуются тем, что сегодня Армения ослаблена, а руководство республики, к сожалению, не осознает, не придает важности, не понимает, что оно проигрывает, уступая арменоведению. Арменоведение для нас - задача стратегии и национальной безопасности, и последовательное ослабление его в Армении, мягко говоря, - предательство.

Это письмо я пишу с душевной болью и необъяснимой горечью. Моя цель не в том, чтобы умалить заслуги "АЖА", а, напротив, в том, чтобы подчеркнуть важность его исторической миссии. Мне хотелось бы впредь никогда не видеть в журнале материалов, наносящих вред нации.

Посредством родного радио, через передачи, адресованные зарубежному армянству, вместе со всем личным составом нашей редакции "Айреник - Спюрк" мы делали и будем делать все для укрепления связи нашей диаспоры с Родиной, для восстановления поколебленной веры в Родину у тех, кто покинул ее в последнее десятилетие из-за ситуации, возникшей в результате политической деятельности наших властей, для устранения заметной холодности к Армении - одним словом, для реализации заветных мечтаний всех армян.

С уважением -

*Асмик Гулакян,
редактор программы "Айреник - Спюрк" национального радио Армении*

2.

Սույն հոդվածը կրճատումներով տպագրվել է «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթում (դեկտեմբերի 5, 2001)՝ «Պաշտպանենք հայագիտությունն այսօր» վերնագրով, իսկ ստորև ներկայացվող ամբողջական տեքստը հրապարակվել է «Վասն հայության» հանդեսում (#14, նոյեմբերի 27, 2001):

Մեր «անվանի» պատմաբանները Երեք կնիկ, մի Դերենիկ... Կակ հայագիտության «Շիրմաքարի ճարտարապետները»

*Մի՛ վախեցեք
Ժանգոտ թասից ծանգ քերելուց.
Նա դրանից չի փշանա:
Մի՛ վախեցեք
Կեղծի մասին ճիշտ գրելուց
Նա դրանից կքշանա:
Պարույր Սևակ*

Հայաստանում հետևում են «խելագար և բացարձակ տգետ» պատմագիտական մեթոդների, ՀՀ ԳԱԱ-ն «մեռելածին» է, հայագիտության բնագավառում «ծաղկում է բունիաթովյան դպրոցը, ինչպես Ադրբեջանում»... Այս «գոհարների», ինչպես նաև Արմեն Այվազյանի «Հայոց պատմության լուսաբանումը ամերիկյան հայագիտության մեջ. քննական տեսություն» (Երևան, 1998թ.) աշխատությունը «գրախոսող» հեղինակներից մեկը ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի գրադարանի Կովկասի բաժնի պատասխանատու Լևոն Ավդոյանն է («Հայկազյան հայագիտական հանդես», այսուհետ՝ «ՀՀՀ», Բեյրութ, 2000թ., էջ՝ 480-482):

Մյուս «գրախոսականն» էլ գրել է խմբագրակազմի անդամ Արա Սանջյանը՝ փորձելով կասկածի տակ առնել Արմեն Այվազյանի մենագրության մեջ հրապարակված անվիճահարույց փաստերը («ՀՀՀ», 2000թ., էջ՝ 457-479): Տարեգրքի այս համարը տպագրել է նաև մեկ այլ ցնցող փաստաթուղթ. «Ադրբեջանն այսօր» երկլեզու քարտեզը (2000թ.), որտեղ Ղարաբաղը Ադրբեջանի կազմում է, մայրաքաղաքը՝ Խանքենդին, փակագծում՝ Ստեփանակերտ, նշված չեն ազատագրված տարածքները և Լաչինի միջանցքը (էջ՝ 198):

Վերոնշյալ հրապարակումների մասին, արդեն քանի ամիս, չէին արձագանքում ոչ Հայաստանում, ոչ սփյուռքում: Եղբայրաբար լռում էին... բոլորը: Ես ստիպված այս փաստերի մասին առաջին անգամ բարձրաձայն խոսեցի Ե.Զարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարա-

նում, երբ հուլիսի 26-ին տեղի էր ունենում «ՀՀՀ»-ի հոբելյանական այս հատորի շնորհանդեսը (պատասխանատուները չէին բավարարվել հեռվից մեզ վրա ցեխ շաքրտելով ու մեր երեսին թքելով, հայրենիքում ցուցադրում էին իրենց «նվաճումները»):

Ներկաներից միայն «Պատմա-բանասիրական հանդեսի» («ՊԲՀ») փոխմամբագիր, պատմական գիտությունների թեկնածու Պավել Չոբանյանն արժանապատիվ մտավորականի պես մոտեցավ ամբիոնին՝ բացատրելու համար, թե ինչ վտանգներով է հղի նման քարտեզի հրապարակումը: Այնտեղ նաև այլ պատմաբաններ կային, սակայն նրանց ներկայությունը չզգացվեց...

Ես ստիպված էի հայաստանցի պատմաբաններին կրկին հիշեցնել իրենց մասնագիտական և քաղաքացիական պարտականությունները՝ բաց նամակ հրապարակելով «Վասն հայության» (28.08.2001) և "Голос Армении", (6.09.2001) թերթերում:

Ըստ իս՝ Լ.Ավդոյանը ծանր մեղադրանքներ է հասցրել Հայաստանի ակադեմիական գիտությանը, մասնավորապես՝ հայագիտությանը: Իսկ Ա.Սանջյանը իր հուսահատ պաշտպանության տակ է առել ամերիկյան «հայագիտական» դպրոցի մի «կարկառուն ներկայացուցչի»՝ ոչ անհայտ Ռոնալդ Սյունուն, որի «հայագիտական» հայացքները մինչև ուղն ու ծուծը բացահայտել, մերկացրել է Արմեն Այվազյանը՝ իր աշխատության մեջ: «Օսմանյան փաստաթուղթերու անհասանելիության հետևանքով,- գրում է Ա.Սանջյանը,- առ այսօր հայոց Եղեռնի համընդհանուր պատմության շատ երեսակներ (թե ան է՛րբ եւ ի՛նչ պայմաններու տակ ծրագրվեցավ եւ թե ճշգրիտ ի՛նչ նպատակ կհետապնդէր և այլն) տակավին մութ կմնան, և որևէ պատմաբանի (հայ կամ օտարազգի) մասնագիտական առաջադրանքն է իրականությունը վեր հանել՝ հենվելով առկա փաստական նյութի ու տրամաբանության վրա միայն: Թե՛ ո՛ր աստիճանի հանցավոր էին ցեղասպանությունը ծրագրողներն ու իրականացնողները, կպարզվի ամբողջական ճշմարտության երևան գալեն ետք... Ինչու՞ գիտնականները հանդես պետք է գան միայն ազգի այսպես կոչված արդար իրավունքներու պաշտպանի դերով, և ո՞վ պիտի որոշե, թե ի՛նչ բանը իրավունք է, և ի՛նչը արդար» (էջ՝ 476-477):

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի մի խումբ ընկերներ՝ պատմագիտության դոկտորներ՝ Էմմա Կոստանդյանը, Լիդա Գևորգյանը, թեկնածուներ՝ Գոհար Առաքելյանը և Դերենիկ Մուրադյանը, հոկտեմբերի 30-ին «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթում ինձ պատասխանեցին «Հայ պատմաբանների իրական խնդիրները» հոդվածով: Որ հոդվածի իրական հեղինակներն այն ստորագրած անձինք չեն, զգացվում է նյութի բովանդակությունից և շարադրանքից: Այնտեղ նույնիսկ ճշացող անիրազեկություն և հակասություններ կան: Ելնելով խորագրի բովանդակությունից՝ կարելի էր ենթադրել, որ նրանք պետք է ի ցույց դնեին հայագիտության արդի փուլի խնդիրները և փորձեին առաջադրել լուծման ուղիներ: Դեղատոմս, այո, առաջարկում են. ձեռք բերել... հավկուրություն: Այսինքն՝ առանց պատճառը վերացնելու, առաջարկում են վերացնել հետևանքները՝ իրենք էլ չիմանալով, թե ո՞ւմ և ի՞նչ նպատակի են ծառայում (ասենք՝ շատ էլ լավ գիտեն): Դրանց մասին քիչ հետո՝ ըստ հերթականության: Թվում էր՝ մեր պատմաբանները պետք է գոհ և շնորհակալ լինեին, որ լրագրողը քաղաքացիական զգոնություն է դրսևորել նաև իրենց փոխարեն:

Սակայն, ինչպես պարզվում է, ներքոստորագրողների խռովքի պատճառն ամենևին էլ արևմտյան «հայագետների» կատարած ավերածությունները չեն: Քառյակը զայրացել և բավական անհաջող ընդվզել է իմ դեմ, որ համարձակվել եմ հիշատակել ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Ռիչարդ Հովհաննիսյանի անունը, այսինքն՝ հանդգնել եմ ասել. «Արքան մերկ է»: Անդրադառնալով նրանց առավել «ծանրակշիռ փաստարկներին»:

1. Քառյակը գրում է, որ հայագիտության ոլորտում ստեղծված «անցանկալի վիճակն ավելի սրեց 1998թ. երիտասարդ շնորհալի պատմաբան Արմեն Այվազյանի հրատարակած «Հայաստանի պատմության հարցերի լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ» աշխատությունը: Գոնե ճիշտ արտագրեին մենագրության վերնագիրը... Այստեղ միտումնավոր կերպով խառնված են

պատճառն ու հետևանքը: Արմեն Այվազյանի գիրքը գրվել է ի հետևանք հայագիտական դպրոցում արդեն ստեղծված անառողջ մթնոլորտի և ի պատասխան ամերիկյան «հայագիտական» դպրոցի տված արտադրանքի, որտեղ իր «ծանրակշիռ» տեղն ունի Ռ.Հովհաննիսյանի խմբագրած, ամերիկյան հայագիտության «մեծ նվաճում» համարվող «Հայ ժողովրդի պատմությունը հինգ մինչև նոր ժամանակները» (Լոս Անջելես, 1997թ.) երկհատոր դասագիրքը, որի վրա պրոֆեսորն իր 17 «քաջարի» հեղինակների հետ տքնել է շուրջ 20 տարի: Այս հեղինակները՝ Ռոնալդ Սյունի, Նինա Գարսոյան, Ռոբերտ Թումսոն, Ջեյմս Ռասել, Ռոբերտ Հյուսըն և ուրիշներ հայտնի են իրենց հակահայկական տեսակետներով: Արդեն քանի տարի այս «գիտնականները» լծված են մի շատ կարևոր «գործի». ապացուցել, որ հայ ժողովուրդը Հայկական բարձրավանդակում եկվոր է, իսկ նրա պատմագրությունը՝ մտացածին, ոչ գիտական, այսինքն՝ այն չի կարելի օգտագործել որպես սկզբնաղբյուր: Խորենացին «առաջին կարգի աճապարար» է, «լկտի և կեղծարար խաբեբա», Եղիշեն՝ «ստախոս», Արցախը՝ Աղվանքի մաս, Հայկական լեռնաշխարհը՝ Արևելյան Անատոլիա և այլն, և այլն: Եվ մարդկանց աչքերին թոզ փչելով՝ անվերջ կազմակերպում են Հայաստանի մշակույթին նվիրված միջազգային գիտաժողովներ, ելույթներ ունենում, գեղեցկախոսում՝ մոռանալով խոստովանել, որ խոսքն այն ազգային մշակույթի մասին է, որի կրողներին հաջողությամբ նույն այդ հոետորները կտրում են հարազատ արմատներից: Կարծում եմ՝ սա նաև ազգային անվտանգության լուրջ խնդիր է, և համապատասխան կառույցները չպետք է աչք փակեն սրա առաջ («Հայոց աշխարհ», «Հայագիտությունը աշխարհաքաղաքական խաղերի որոգայթներում», 3. 11. 2001)...

Քառյակը հեզնանքով գրում է. «Պարզվում է, որ ըստ Արմեն Այվազյանի, Ռ.Հովհաննիսյանի «մեղքն» այն է, որ նա «հովանավորում» է «թուրքամետ» ու «հայատյաց» արևմտյան գիտնականներին, անձամբ խմբագրել և նրանց հետ հրատարակել է «Հայ ժողովրդի պատմությունը հինգ մինչև նոր ժամանակները» անգլերեն «սխալաշատ» երկհատորյակը»: Մասնագետների կարծիքով՝ այն լեփլեցուն է սխալներով, հաճախ՝ միտումնավոր, երբեմն՝ զավեշտալի: Եվ դա բացատրում են այն աննախանձելի «խիզախությամբ», որով 20-րդ դարի մասնագետն ստանձնել է խմբագրել կոլեկտիվ այնպիսի մի աշխատություն-դասագիրք, որի համար ինքը, ըստ գիտական չափորոշիչների, կոմպետենտ չէ: Բերենք ընդամենը երկու օրինակ: «Հայկական առաջին տպագիր գիրքը լույս է տեսել... 1660թ. Հոլանդիայում» (տես Ա.Ա.-ի նշվ. աշխ., էջ՝ 225): Բելի հակառակորդը ոչ թե Հայկն է, այլ՝ Վահագնը (Արմեն Պետրոսյան, «Ջ.Ռասելի «հայագիտական» հնարանքները», «ՊԲՀ», 2000թ., N-3, էջ՝ 243):

Քառյակը դիտավորյալ անտեսում է այս քննադատությունները և չի էլ փորձում բանավիճել կամ հերքել Արմեն Այվազյանի և Արմեն Պետրոսյանի առաջ քաշած դրույթներից գեթ մեկը: Մի՞թե սա է գիտական մոտեցումը: Հավանաբար, քառյակն այսպես է պատկերացնում իր իսկ առաջադրած «իրական խնդիրների» լուծումները: Այսպիսով՝ արտասահմանում հայկական դպրոցների և ընթերցողների լայն շրջանակների համար պատրաստված այս դասագրքի կոպիտ և միտումնավոր սխալները քառյակը դարձյալ լռության է մատնում: Այդ քննադատություններին չի անդրադառնում նաև Ռ.Հովհաննիսյանը, ըստ ներքոստորագրողների՝ այս «հանիրավի հերյուրանքներին պատասխանելու անհրաժեշտության» փոխարեն «մեծահոգաբար» նախընտրելով «արժանապատիվ» լռություն պահպանելը: Ավելին, այդ մասին նա լսել անգամ չի ուզում. «Ես խնդրած եմ 17 տարբեր հեղինակների, որոնք նշանավոր հեղինակներ են, տարիներով աշխատած են այս հարցերի շուրջ, որ ներկայացնեն իրենց տրված թեմաները» (տես Ռ.Հովհաննիսյանի հարցազրույցը «Իրավունքին», 1999թ., N-35): Ռ.Հովհաննիսյանը միշտ և ամենուրեք բոլոր հնարավոր միջոցներով պաշտպանում է իր գործընկերներին: Բերենք մեկ օրինակ. «Վերջերս, օրինակ, այստեղ (ՀՀ-ում - Հ.Գ.) գիրք մը հրատարակվեցավ, ուր կը քննադատվի արտասահմանյան հայագիտությունը: Ես չունեմ այդ գիրքը, գրախոսականը կարդացած եմ: Անհեթեթ բաներ գրված են, որ իբր արտասահմանյան հայագետները ինչ-որ թրքական ծրագիրներ առաջ կը տանեն: Ցնորամտություն է, քանի

որ մենք 30-40 տարի է՝ կայայքարինք հայկական տեսակետներն առաջ տանելու համար» («Հայացք Երևանից», «Թշնամական դիրքեր բռնելով՝ ոչ մեկ բան չի փոխվիր», 1999թ., թիվ 3, էջ՝ 14) :

2. Քառյակը գրում է. «Մեր պատմաբանների մի մասը, այդ թվում ազգային ակադեմիայի շատ գիտնականներ, որոնք հավանաբար չէին հասցրել ամբողջովին ընթերցել այս աշխատությունը, բավարարվեցին միայն հեղինակին գովաբանելով» (՝): Իսկ ամերիկյան «հայագիտական» դպրոցի մասին մամուլի համար իմ պատրաստած նյութերը, որոնք հիմնականում հարցազրույցներ են, անվանել են «անհիմն և փաստագուրկ»:

Նախ՝ ո՞վ է ձեզ իրավունք տվել նսեմացնելու ուրիշների գնահատականները, և երկրորդ՝ դա հարի՞ր է գիտնականի էթիկային... Երեք տարին չբավարարե՞ց մասնագետներիդ՝ այդ գրքի բովանդակությանը ծանոթանալու համար, մանավանդ, որ ձեր «կուռքերի» մասին է խոսքը... Թե՞ դուք միայն ձեր գրածներն եք կարդում...

Արմեն Այվազյանի մենագրությունը լույս է տեսել 1998թ.՝ ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի գիտխորհրդի միաձայն երաշխավորությամբ: Այս աշխատության մասին ծանրակշիռ հոդված է տպագրել ակադեմիկոս Մանվել Զուլալյանը («ՊԲՀ», 1999, N-1, էջ՝ 351-354): Ըստ նրա՝ «...սույն գիրքը կարելի է դասել գիտական սխրագործությունների շարքը: Հեղինակը, հիրավի, ցուցաբերել է քաղաքացիություն և հայրենասիրություն՝ փորձելով ակադեմիական ղեկավար շրջաններին հիշեցնել, որ ամերիկյան և ամերիկահայ որոշ հայտնի պատմաբանների նկատմամբ որդեգրած մոտեցումը գիտական ու քաղաքական առումով սխալ և վնասաբեր հետևանքների է հասցնում» (էջ՝ 354):

Հրապարակումներ են եղել նաև հանրապետական մամուլում: Գրքին, որպես կարևոր երևույթ, անդրադարձել են ռադիոյի տարբեր խմբագրություններ: Քառյակը հիշատակում է ռադիո-հաղորդումներից մեկը, որտեղ ակադեմիկոս Լենդրուշ Խուրշուդյանն այն անվանել է «գիտական սխրանք». «ԱՄՆ-ի հայագիտությունը թուրքական հայագիտության ազդեցության տակ է... Հայաստանի հայագետները մեղադրվում են գավառականության և ազգայնականության մեջ: Այդ ոլորտում ընդգրկված են անգամ հայագրի հայագետներ: Ստեղծված իրավիճակում Արմեն Այվազյանի ուսումնասիրությունը, իմ կարծիքով, կդառնա սկիզբ՝ հայագիտության իրավունքների համար մղվող պայքարում: Արևմտյան պատմագիտության հարձակման պայմաններում Հայաստանի պատմագիտությունը վարել է այդ վտանգավոր միտումները «չնկատելու» քաղաքականություն: Ներկա փուլում Հայաստանի հայագիտությունը պարտավոր է վարել հարձակողական՝ քաղաքականություն: Դրա հիմքը դրվում է սույն աշխատությամբ» (Ազգային ռադիո, «Հայաստանի ձայն» խմբ., «Ամերիկյան հայագիտություն, թե՞ հայագիտություն», 28 մարտի, 1999թ.): Այս, ձայնագրությունը պահպանվել և հրապարակվել է («Եթեր», «Ամերիկյան «հայագիտության» նվաճումները», 2000թ., N- 42-44): Նույն այդ ռադիոհաղորդման մեջ ակադեմիկոս Հրանտ Ավետիսյանն ընդգծել է, որ ամերիկյան հայագիտությունն իրո՞ք շեղվել է իստորիզմից:

3. ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը «Իրավունք» շաբաթաթերթի ընթերցողի՝ «ի՞նչ կարծիք ունեք անձամբ Դուք և... ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտը ... Արմեն Այվազյանի «Հայոց պատմության լուսաբանումը ամերիկյան հայագիտության մեջ. քննական տեսություն» գրքի վերաբերյալ» հարցին այսպես է պատասխանել. «Ես ծանոթ եմ այդ գրքին: Մեր գիտնականները լավ գնահատական են տալիս, համարում են, որ արտահայտված մտքերն առողջ են և հաջողված» («Իրավունք», «Եթե գիտնականը դպրոց չի ստեղծել...», 1999թ., N-93):

«Հայ պատմաբանների իրական խնդիրների» լուծումները որոնելիս՝ քառյակը միտումնավոր շեղվում է թեմայից և, ի պաշտպանություն Ռ.Հովհաննիսյանի, «հայտնաբերում» «մեղմացուցիչ դեպք հանցանագր»՝ մեջտեղ բերելով 1998թ. նոյեմբերի 18-ին Բերկլիի համալսարանում նրա ելույթի սղագրության պատմությունը, որի համար *“Contemporary Caucasus Newsletter”* (“CCN”) պարբերականի գլխավոր խմբագիր Էդվարդ Վոլքերն իբր «ոչ միայն հրապարակավ ներողություն է

խնդրել պրն Հովհաննիսյանից, այլև դրանք ուղարկել է Հայաստան՝ համապատասխան գիտական հաստատություններին և Արմեն Այվազյանին»:

Իրականում «CCN» պարբերականի հաջորդ համարում (1999թ., ամսաթ, N-8, էջ՝ 12) Է.Վոլքերը հրապարակել է Ռ.Հովհաննիսյանի նշած վրիպակների բոլոր ուղղումները: Ռ.Հովհաննիսյանը չի պահանջել հերքել իր հնչեցրած «հայ ազգայնամոլ պատմաբաններ» արտահայտությունը, որի համար նրան քննադատել էին Հայաստանում: Եվ նրա այն պնդումը, թե իբր ինքն ասել է «նացիոնալ» և ոչ թե՝ «նացիոնալիստ», նախատեսված էր միայն հայաստանյան լսարանի համար, իսկ ԱՄՆ-ում այդ հարցին չի էլ անդրադարձել՝ հայաստանցի պատմաբաններին ներկայացրած մեղադրանքը թողնելով ուժի մեջ: Մենք, փաստորեն, գործ ունենք երկակի ստանդարտի հետ: Իսկ այն, որ «ի դեպ» ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի փոխտնօրեն Աշոտ Մելքոնյանը ներկա է եղել այդ դասախոսությանը և չի լսել «հայ ազգայնամոլ պատմաբաններ» արտահայտությունը, լուրջ չէ և փաստարկ ծառայել չի կարող, որովհետև՝ ա) Ա.Մելքոնյանն անգլերենին չի տիրապետում, բ) այդ արտահայտությունը հրապարակված է «CCN»-ում (1998-99թթ., ձմեռ, N-7, էջ՝ 18), իսկ Ռ.Հովհաննիսյանի ուղղումները «նացիոնալ»-«նացիոնալիստին» առհասարակ չեն առնչվում:

Ահավասիկ Ռ.Հովհաննիսյանի ուղղումներն՝ անգլերեն բնագրով.

In the summary of the talk by Dr. Elkhan Nuriyev in the previous issue of this newsletter, the second sentence in the first full paragraph on page 23 should read, "Azerbaijan has aligned itself with the West, and its ability to survive as an independent state, and to build democratic institutions, will largely depend upon the presence of the West and American support."

There were also errors in the summary of the lecture by Professor Richard Hovannisian. Professor Hovannisian submitted the following corrections and clarifications:

"1. Professor Nina Garsoian has never stated that the Armenians were actually Iranians. She has argued, however, that the medieval Armenian and Iranian social structures mirrored one another in many ways and that, as the result of the adoption of Christianity in Armenia and the long struggle against Sassanid Iran, classical Armenian historians tended to obscure much of these common features. Garsoian also emphasized that Armenian society was based on the 'nakharar' system of semifederal, rural organization rather than on an urban structure. Classical Armenian historians have themselves attested to the presence of significant non-Armenian elements in certain Armenian cities. The point I wished to make during my talk was that these issues of medieval Armenian history are in need of further investigation and elucidation, just as are questions related to the ethnogeneses of the Armenian people and other aspects of ancient Armenian history.

2. The massacres of Armenians in 1909 took place in 'Cilicia', not 'Silyassia.'

3. The Russian revolution and Kerensky government were in 1917, not 1918.

4. The dates in the sentence, 'There is also a lacuna in our knowledge of Soviet-Turkish relations from 1912 to 1918,' are in obvious error and should be read '1918 to 1921'."

The referenced articles, we would like to reiterate, were summaries of talks by Professor Hovannisian and Dr. Nuriyev, not verbatim transcripts. Neither were they reviewed in advance by the speakers. We regret any inconvenience the errors may have caused.

BPS Caucasus Newsletter/2

«Հայացք Երևանից» հանդեսը տպագրեց խմբագրի ներողությունը, ինչպես ենթադրվում էր, առանց վրիպակների (1999թ., թիվ 3, էջ՝ 16): Իսկ թե ինչո՞ւ «Իրավունքը» չտպագրեց Է. Վոլքերի ուղարկած անճշտությունները, չեմ կարող ասել՝ չնայած «Իրավունքը», ի պատիվ իրեն, ի՞նքն է սկսել այս բանավեճը: Իսկ Ա.Մելքոնյանի պարագայում խմբագրությունը, հավանաբար, ավելի հե-

ռատես ու շրջահայաց է եղել, հասկացել, որ երիտասարդ պատմաբանին ներքաշել են անագնիվ, ոչ մեկին պատիվ չբերող խաղի մեջ, որ ժամանակն ամեն ինչ իր տեղը կդնի, կքանդի հարմարվող հայրենասերների ու կրավորակերպ չեզոքների լուսապսակները և չի տպագրել այդ հոդվածը՝ միայն ի շահ հեղինակի: Օգտվելով առիթից՝ ուզում եմ իմանալ՝ ինչպե՞ս է Ա.Մելքոնյանը մեկնաբանում այդ նույն դասախոսության ժամանակ Ռ.Հովհաննիսյանի արտահայտած մեկ այլ միտք. «Հայ ազգայնամոլ պատմաբանները... շատ են զայրանում ինձ պես մարդկանց վրա, ովքեր գրքեր են հրատարակում, ուր ասվում է, որ հայերը խառնուրդ են» («CCN», 1998-99թթ., ձմեռ, N-7, էջ՝ 18):

Բարեբախտաբար, թե դժբախտաբար՝ նաև մեզ է բախտ վիճակվել տեսնել՝ ինչպես են մեր ավագ սերնդի ներկայացուցիչներից ոմանք կարմրում անցյալի իրենց գաղափարական ստրկամտության, քաղաքացիական տհասության և կենսագրական նմանատիպ «մանրամասների» համար: Տեսնում ենք՝ ինչպես են ջանում խմբագրել, սրբագրել իրենց անցյալը հատկապես որոշ վայր պատմաբաններ, ովքեր, պարզվում է՝ ժամանակին ավելի շատ վառարանի հուրք էին արտադրում... Հազիվ անցել են մեծ խմբաքանակներով «դոկտորներ» թողարկելու ժամանակները, հազիվ հնարավորություն է ստեղծվել հայագիտությունն ազատել օտար կապանքներից ու պարտադրանքներից, իսկ ոմանք, պնակալեզության իներցիայով, շարունակ նոր տերեր ու կերակրամաններ են փնտրում: (Փակագծում հիշեցնենք՝ ինչպես էին աղմկում հայաստանցի շատ հայագետներ, երբ մի քանի տարի առաջ հանգուցյալ Լենդրուշ Խուրշուդյանը կարևորում էր Հայաստանում հայագիտական միջազգային կենտրոնի ստեղծման անհրաժեշտությունը՝ հայագիտությունը գիտական խիստ վերահսկողության ոլորտում պահելու համար:)

4. Քառյակն ինձ մեղադրում է, որ ես, «մոռանալով» իմ «նամակ-հոդվածի իրական նպատակը, կրկին անգամ... անհարկի» անվանարկել եմ Ռ.Հովհաննիսյանին: Պատմաբաններիդ ամբողջ խմբին խորհուրդ եմ տալիս մեկ անգամ ևս ուշադիր կարդալ իմ բաց նամակը՝ համոզվելու համար, որ Ռ.Հովհաննիսյանի հասցեին ոչ մի նման արտահայտություն չկա: Իմ նպատակն ամենևին էլ դա չի եղել: Այդ մեղադրանքը ինձ ամբաստանողներիդ երևակայության արգասիքն է: Ի տարբերություն տիտղոսակիր պատմաբաններիդ՝ ես խոսում եմ փաստերով և չեմ կարող իրերն իրենց անուններով չանվանել, ինչպիսի հնչողություն էլ այն ունենա: Հոդվածի կազմակերպիչներին, ինչպես արդեն ասացի, նյարդայնացրել, հունից հանել է Ռ.Հովհաննիսյանի անունը հոլովելը: Իսկ ինչո՞ւ են լռում, երբ պրոֆեսորը քննադատվում է մամուլի մյուս հրապարակումներում («Երկիր», «Մագոխիզմ», 15.10.1999թ.: «Голос Армении», «Диалог под звон турецких лир», 12.06.2001г.: «Ազգ», «Հոգեբույժ Վամրք Վոլքանը...», 19.07.2001: «Ազգ», Հայաստանն իր դրացիների հետ...», 28.07.2001 և այլն):

Ամերիկյան «հայագիտությանը» մի շառաչուն ապտակ է հասցրել բանասիրական գիտությունների դոկտոր Արմեն Պետրոսյանը՝ մեր արդեն հիշատակած «Զ.Ռասելի «հայագիտական» հնարանքները» ծավալուն վերլուծական հոդվածում: Ռասելի այդ «գլուխգործոցը», որի «էջերն անհասկանալի և անիմաստ կերպով հեղեղված են հեղինակի կասկածելի մտքերով, ինքնահնար լեզենդներով, տեսությունների անլուրջ շարադրանքով, լեզվաբանական մարզանքներով և այլն» (տես նույն աշխ., էջ՝ 246), իր «պատվավոր» տեղն է գրավել Ռ. Հովհաննիսյանի խմբագրած հայտնի երկհատորյակում՝ հայ ժողովրդի ծագման վերաբերյալ բոլոր հակահայկական տեսակետներով հանդերձ: Հետաքրքիր է՝ ինչո՞ւ է անտեսվում նաև Արմեն Պետրոսյանի ուսումնասիրությունը: Գուցե այն պատճառով, որ քննադատողները գիտաստիճաննե՞ր ունեն, իսկ ես՝ լրագրողս, այդ առումով շատ խոցելի եմ իրենց համար՝ որպես «самое слабое звено» («ամենաթույլ օղակ»)...

Ինչպե՞ս կբացատրի քառյակն ապագայում իր այս «քաղաքացիական խիզախությունը», իր խնդիրն է: Իրականում նրանք միայն այս չորսը չեն: Հոդվածի հեղինակի անունը կհրապարակենք մի ավելի հարմար առիթով: Կասկած չկա՝ նա կրկին ցույց կտա իր «պայծառ» դեմքը. ինչպես երևում է՝ ՀՀ ԳԱԱ սույն բարձրաստիճան այրը պարտավորված է ամերիկյան իր բարեկամների,

գուցե և ամերիկյան ոչ գիտական կառույցների առջև: Ի՞նչ իմանա... Ըստ մեզ հասած հավաստի տեղեկությունների՝ տեքստը վաղուց էր պատրաստ, պարզապես ստորագրահավաքը դանդաղեց...

Սա մի անգրագետ ներկայացում է՝ նույնքան ապաշնորհ կատարումով: Պարզապես ներքոստորագրող-կամակատարները՝ երեք կնիկ, մի Դերենիկ, ստանձնել են էպիգոդիկ շատ տխուր դերեր՝ ըստ տրամաչափի: Ի՞նչ կա որ, նրանք էլ ա՛յս կերպ են պատկերացնում շուկայական հարաբերությունները պատմագիտության մեջ՝ շտապելով տեր կանգնել իրենց փայաբաժնին՝ մի գրիչ, մի գուգագուլպա... Նման ծառայության համար դժվար թե նրանց համար վիզա ուղարկեն օվկիանոսի այն կողմից: Թեև ո՞վ գիտե... Ի վերջո՝ պատվեր կատարողի համար գլխավորը հաճոյանալն է, իսկ թե ի՞նչ են վճարում և ինչի՞ դիմաց, այնքան էլ էական չէ նրանց համար: Վկան՝ մեր պատմությունը, որից դաս առնել չեն սիրում հատկապես պատմաբանները...

Հարգելի ներքոստորագրողներ (դատելով ձեր վարքագծից՝ դուք միշտ մնալու եք ներքո և ստորագրող), դո՛ւք տվեք ձեր այս քայլի բարոյական և քաղաքացիական գնահատականը: Ժամանակն այն կտա: Վախենում եմ՝ ձեզանից ոմանք չհասցնեն «վայելել» փառքի դանիներն ու «հաղթանակի» բերկրանքը... Իսկ այսօր անձնապես ինձ ոչ մի վիրավորանք չեք հասցրել: Լրագրողիս ակադեմիայում, հատկապես ձե՛ր ինստիտուտում, լավ են ճանաչում: Իսկ ձեր թխած այդ ողորմելի պիտակները ձեզ համար արդե՛ն դարձրել եք... այցեքարտեր: Ինչևէ, գոնե կարողացա՞ք իրականացնել ձեր գերնպատակը՝ պաշտպանել Ռ.Հովհաննիսյանին՝ հանուն «առանց այն էլ պառակտված հայագիտական դպրոցի» միավորման, ինչպես փանջունիաբար գրում եք: Հայաստանում նրան «կուռք» եք դարձել՝ իբրև պատվանդան դեմ տալով ձեր անողնաշար մեջքը: Իսկ երերուն պատվանդանին կանգնելը չափազանց վտանգավոր է յուրաքանչյուրի համար... Ինչևէ, թող սա էլ ձեր հոբելյանական նվերը լինի պրոֆեսորի գործունեության 40-ամյակին:

5. Դուք միտումնավոր շրջանցում եք «ՀՀ»-ին հասագրած իմ քննադատությունները, ոչ մի խոսք չեք ասում Ա.Սանջյանի թրքաշունչ «տեսակետների» մասին, որոնց հանգամանորեն անդրադարձել եմ իմ բաց նամակում: Չեք էլ հիշատակում Ադրբեջանի 2000թ. քարտեզը, որտեղ Ղարաբաղը նույնիսկ ինքնավար մարզի կարգավիճակ չունի... Իսկ Լ.Ավդոյանի գառանցանքներն ու զագրախոսությունը ՀՀ ԳԱԱ-ի և Արմեն Այվազյանի աշխատության հասցեին պատմաբաններիդ համար «բացասական գրախոսության» արժեք ունի: Ի՞նչ գրախոսության մասին կարող է խոսք լինել, երբ Ավդոյանը ոչ մի մեջբերում չի կատարում Արմեն Այվազյանի մենագրությունից: Ամերիկացի ձեր գործընկերը ծանր մեղադրանք է հասցրել ՀՀ ԳԱԱ-ին: Սակայն, ինչպես երևում է, շատ տարօրինակ, անբացատրելի սիրով, առանց որևէ վերապահության կամ վարանումի դուք ընդունեցիք նրա «հաճոյախոսությունները»: Միայն ա՛յս կետում կարելի է պաշտպանել հիշյալ պարոնի տեսակետը և ձեզ, բոլոր ձեզ նմաններին ու ձեզ «խաղի կանոններ» թելադրողներին անվանել «մեռելածիններ» և «բունիաթովյան դպրոցի ներկայացուցիչներ»: Ես ձեզ շնորհավորում եմ՝ այդ պիտակը վայրկյան առաջ գրպանելու համար: Իսկ այսօր շնորհակալություն՝ մեկ անգամ ևս ինձ հրապարակավ ելույթի հնարավորություն ընձեռելու համար: Կարծում եմ՝ բերված փաստերը բավարար են, որպեսզի Արմեն Այվազյանի՝ հայագիտության մեջ հիրավի դարակազմիկ այս աշխատությանը դեռևս անձանոթ ընթերցողը հասկանա, որ ա՛յս աշխատությանն է վերապահված հայ պատմաբանների քաղաքացիական դիրքորոշումը ճշգրտող լակմուսի թղթի դերը...

Ցտեսություն:

Հասմիկ Գուլակյան

Հայագիտության վիճակի երևակումը Ա.Այվազյանի 2003 թ. դեկտեմբերի 9-ի
դոկտորական ատենախոսության պաշտպանության լույսի ներքո

1.

Новое время,
11.12.2003

Беспрецедентный провал беспрецедентной защиты

Арсен Алтунян

Часть выступавших высказывалась в пользу диссертанта, высоко оценивала проведенную автором работу. Академики Манвел Зулалян, Сен Аревшатян, Грачья Симонян, Вардгес Микаэлян, профессора Вальтер Дилоян, Мгер Карапетян, Владимир Казахецян убежденно и страстно подчеркивали важность проведенной автором работы и призывали ученых коллег голосовать за присуждение диссертанту степени доктора исторических наук. Армен Айвазян признавался ими одним из наиболее перспективных молодых историков. “Айвазян — будущее нашей историографии”, — прямо заявляли некоторые из них. Однако подобные заявления не только не находили отклика у другой части ученого совета, но генерировали еще более отрицательное отношение к защищаемой диссертации. Критические замечания высказывались по всем параметрам: не обеспечен необходимый текстовый объем, заголовок не соответствует хронологическим рамкам исследования, структура — параметрам докторской диссертации, “скандално известный” по мхитаристским источникам католикос Казар Джахкеци (1737-1751гг.) представлен одним из идеологов и тайных руководителей армянского освободительного движения и т.д. Армен Айвазян защищался принципиально и жестко. Методично, пункт за пунктом диссертант отстаивал свои позиции, приводил контраргументы и делал это столь безупречно, с такой уверенностью и логическим построением, что вольно или невольно вызывал восхищение. “Учитесь, как надо защищать диссертацию”, — говорили друг другу присутствующие. Тем не менее диссертацию не утвердили. Из восемнадцати членов ученого совета семеро проголосовали “за”, восемь — “против”, три бюллетеня признаны недействительными... Итоги голосования вызвали резкое негодование в зале. Образцовая защита закончилась скандалом, за которым может последовать резкая поляризация мнений и дестабилизация в жившем доселе размеренной жизнью академическом сообществе историков. Но что же реально произошло? Голосовавшие “против” утверждают, что, давая отрицательное заключение, они руководствовались исключительно академическими соображениями. Была озвучена и другая версия. Академики Рачья Симонян, Рафаэль Казарян призывали ученый совет голосовать по совести, а не на основании личных симпатий к диссертанту и “некоего политического заказа”. Всякое упоминание о “заказном” характере отрицательного отношения части ученого совета вызывало у последних крайне нервную реакцию, что и было расценено большинством зала как невольное подтверждение его существования.

Тридцатидевятилетний Армен Айвазян — автор семи монографий, старший научный сотрудник Матенадарана, преподает политологию и военную историю в Ереванском госуниверситете и Американо-армянском университете Армении. Блестящий интеллект, сильный и волевой характер снискали ему уважение одних и зависть других. Яркую известность он приобрел благодаря труду “Освещение истории Армении в американской историографии. Критический обзор, Ереван, 1998г.”. В этой книге,

вышедшей в свет при полном одобрении факультета истории Ереванского госуниверситета, автор подверг резкой, местами уничтожающей критике труды многих западных арменоведов. С присущей ему четкостью и неоспоримой аргументацией он высветил многие фундаментальные несурезицы и вопиющую некомпетентность, в изобилии свойственные американской школе арменоведения. Однако Айвазян пошел дальше и убедительно показал, что заведомо ложные и предвзятые концепции, насаждаемые этой школой, носят заказной характер и являются действенным инструментом, обслуживающим четкие внешнеполитические интересы определенных государств. Суть подобных концепций крайне проста. Армяне являются пришлым этносом на армянском нагорье, армяне никогда не составляли в нем большинства населения, не имели традиций и институтов трехтысячелетней государственности, армянская культура являлась периферийным придатком иранского мира и никогда не отличалась глубиной и самобытностью, средневековые армянские исторические хроники не имеют фактологической ценности, отец армянской истории Мовсес Хоренаци прямым текстом объявлен “наглым лжецом” и фальсификатором... (Изумляет, что тезис о трехтысячелетней традиции армянской государственности вызывает негодование у некоторых членов ученого совета, что и нашло отражение в одном из официальных мнений на диссертацию Айвазяна.) Надо прочесть книгу, чтобы понять всю важность и глубину осуществленной Айвазяном работы, в первую очередь, с точки зрения национальной безопасности нашего государства. Конечно, столь фундаментальная уничтожающая критика в адрес “китов” американского арменоведения вызвала шок в соответствующих кругах. Началось давление на ученые круги Армении с неприкрытым требованием охулить, нейтрализовать Айвазяна, объявленного за бугром “интеллектуальным террористом”. Утвердить докторскую диссертацию Армена Айвазяна – значило не внять тем, от кого в значительной мере зависит распределение грантов, выдача приглашений на научные конференции за рубежом и т.д. Призывы академиков Рачья Симоняна, Рафаэля Казаряна и других – не руководствоваться сиюминутными конъюнктурными соображениями – были адресованы к части заседавших, уже умудрившихся проявить “чудеса” услужливости, не допустив Айвазяна к участию в первом Всемирном конгрессе арменоведов. Убедительная защита Айвазяном тезисов собственной диссертации была столь очевидна, что не оставляла места для отрицательного голосования, однако диссертация так и не была утверждена...

2.

«Նոր կյանք» (Լոս Անջելես),
31 դեկտ. 2003-3 հունվարի, 2004

«Մոլորակ» (Լոս Անջելես),
14-20 հունվարի, 2004

«Արարատ» (Բեյրութ),
23 հունվար 2004

Անբարոյականությունը հայրենական հայագիտության մեջ

«Մի՛ փնտրեք ողջեր մեռելներուն մեջ»
Աստուծո Միածինը

Նկատի ունենալով, աշխարհի տարողությամբ, հայագիտության մեջ պարզված վերջին տարիներու իրողությունները, ամիսներ առաջ, ի շարս այլոց, գրած էինք. «Մենք լուրջ մտավախու-

թյուն ունինք, որ հենած իրենց տեղացի համախոհներուն վրա, ամերիկյան հայագետները պիտի փորձեն «Հայկական դիմադրություն» համակարգի հիմնասյուներեն եղող հայկական ազգային պատմագիտության պարիսպը խորտակել, կամ, առնվազն, մեծ ճեղքեր բանալ անոր մեջ, չարաշահելով հայրենաբնակ հայագետներու մեծագույն մասի կյանքի ողբերգական պայմանները» (տե՛ս մեր «Առճակատումը սկզբունքային-հայեցակարգային է, ոչ թե տեղայնական» հոդվածը, «Արա-րատ», Բեյրութ, 28 մարտ – 4 ապրիլ 2003, էջ 5): Ուրիշ հրապարակման մը մեջ դիտել տված էինք, թե 2003-ի սեպտեմբերի կեսերուն Երեւանի մեջ տեղի ունենալիք Հայագիտական միջազգային առաջին համաժողովի «բուն նպատակը մեկն է՝ հայագիտության ամերիկյան դպրոցի...ՀՀ-ի մեջ ներկայության բացահայտման հռչակումն ու հայագիտության ազգային դպրոցի ջախջախումը իր սեփական օջախին մեջ իսկ» («Մտորումներ հայագիտութեան համաժողովին ընդառաջ», «Զարթոնք», Բեյրութ, 13 մայիս 2003, էջ 2):

Մեր այս կանխատեսումները, ցավոք, իրականացան: Ադոր առաջին մեծ դրսևորումներեն մեկն եղավ 9 դեկտեմբեր 2003-ի հետմիջօրեին Արմեն Այվազյանի դոկտորական ատենախոսության կազմակերպված տապալումը ՀՀ Գիտություններու ազգային ակադեմիայի Պատմության հիմնարկին մեջ, որով հայագիտության ապագային դպրոցի ու վերջինիս անդրծովյան տերերուն կարկառուն դեմքերը կկարծեն, թե գլխատած կըլլան հայագիտության ազգային դպրոցը ի՛ր իսկ բնօրրանին մեջ:

Քանի մը խոսք Արմեն Այվազյանի մասին: 1964-ին ծնած Ա.Այվազյանը 1990-ականներու սկիզբը եղած է ԵԱՀԿ Մինսկի խումբին մոտ ՀՀ-ի պատվիրակության ղեկավար. ներկայիս, ան Մատենադարանի ավագ գիտաշխատող է, Երեւանի պետական համալսարանին մեջ պատմության, իսկ Հայաստանի ամերիկյան համալսարանին մեջ՝ քաղաքագիտության դասախոս, պատմական գիտություններու թեկնածու: Հեղինակն է բազմաթիվ գիտական հոդվածներու եւ ուրժ մենագրություններու, որոնց շարքին՝ 1998-ին Երեւանի մեջ լույս տեսած «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ. քննական տեսություն» գիրքին, ուր ան կմերկացնե ամերիկյան հայագիտության կեղծարարությունները եւ կապացուցե անոնց՝ աշխարհաքաղաքական նպատակներու ծառայեցումը: Բնական է, որ այս գիրքը հառաջ պիտի բերեր հայագիտության ամերիկյան դպրոցի ու անոր դաշնակից աշխարհասփյուռ նպաստընկալներուն կատաղի հակադեցությունը, որը կշարունակվի արդեն հինգ տարի... Ավելորդ չէ այստեղ նշել, որ այս մենագրությունը լույս տեսած է ԵՊՀ-ի Պատմության բաժանմունքի Գիտական խորհուրդին որոշումով, որու այն ատենվան նախագահ Բաբգեն Հարությունյանն այսօր Այվազյանի գաղափարական հակառակորդներու գլխավոր պարագլուխներեն մեկն է... Ահա թե ո՛ր կրնա հասնիլ ոմանց բարոյական անկումը...

Վերադառնանք ատենախոսության հրապարակային պաշտպանության:

ՀՀ ԳԱԱ Պատմության հիմնարկի նիստերու դահլիճը լեփ-լեցուն էր, շատերը նույնիսկ ոտքի կանգնելու տեղ ճարելու դժվարություն ունեին: Ներկաներուն մեջ կային ուսանողներ, դասախոսներ, հասարակական գործիչներ, պետական պաշտոնյաներ, լրագրողներ եւ գիտնականներ, որոնց շարքին՝ ակադեմիկոսներ Ռաֆայել Ղազարյանը (երբեմնի «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամ) եւ Մատենադարանի տնօրեն Սեն Արեւշատյանը: Հետաքրքրությունը մեծ էր հատկապես այն պատճառով, որ ըստ տարաձայնությանց, նախօրոք որոշված էր տապալել Ա.Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանությունը, այդպիսով իբր գորավոր հարված հասցնելով ամերիկյան ճնշումներուն՝ հակադարձել փորձող քանի մը խելագար հայագետներուն: Հստակ էր, որ պատվեր կար դուրսեն՝

մեկուսացնել Այվազյանն ու անոր գաղափարակիցները: Ա՛յդ էր նաեւ Ամերիկայի Հայագետներու ընկերակցության 24 հուլիս 2002-ի հայտարարության բուն էությունը:

Պաշտպանությունը, որը կձայնագրվեր ու կտեսագրվեր, տեւեց ավելի քան 5 ժամ: Մատենադարանը (ուր Այվազյան երկար տարիներու տքնաջան աշխատանքով պատրաստած է իր ատենախոսությունը), առաջատար կազմակերպություն¹ ԵՊՀ-ի Հայոց պատմության ամբիոնը (վարիչի պաշտոնակատար՝ պատմական գիտություններու դոկտոր Բաբգեն Հարությունյան), Պատմության հիմնարկի Միջին դարերու պատմության բաժինը (վարիչ՝ ակադեմիկոս Հրաչ Բարթիկյան) ու երեք պաշտոնական ընդդիմախոսները² հաճախ տրամագծորեն հակառակ գնահատականներ կուտային Արմեն Այվազյանի «Հայոց եկեղեցին XVIII դարի հայ ազատագրական շարժման քառուղիներում» վերնագիրով ատենախոսությանը, զոր 2003-ի գարնանը առանձին գիրքով լույս տեսավ Երեւանի մեջ: Մինչ Մատենադարանը եւ ընդդիմախոսներն ակադեմիկոս Մանվել Զուլալյանը շատ բարձր գնահատեցին ատենախոսությունը, մյուս ընդդիմախոսները՝ պատմական գիտություններու դոկտորներ Վալտեր Դիլոյանն ու Էդիկ Դանիելյանը ավելի զուսպ էին իրենց գնահատականներուն մեջ: Այդուհանդերձ, բոլոր ընդդիմախոսները իրենց կարծիքի ավարտին կմիջնորդէին Մասնագիտական խորհուրդին³ առջեւ՝ Ա.Այվազյանին շնորհելու պատմական գիտություններու դոկտորի գիտական աստիճանը:

Հայրենաբնակ պատմաբաններուն համար գաղտնիք չէ, որ պատմագիտական ուղղություններու հարցերով Ակադեմիային մեջ տերն ու տիրականը Ակադեմիայի փոխնախագահ, հիշյալ Մասնագիտական խորհուրդի նախագահ, գիտական շրջանակներուն մեջ «Ակադեմիայի գորշ կարդինալ» անունով հայտնի, ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանն է, իսկ ԵՊՀ-ի Հայոց պատմության ամբիոնին ու պատմության բաժանմունքին մեջ՝ հիշյալ Մասնագիտական խորհուրդի փոխնախագահ Բաբգեն Հարությունյանը: Հիշյալները, չափազանց սերտ կապեր ունենալով արտասահմանի կեղծարար հայագիտական «տիտաններուն» հետ, իհարկե, պիտի հաճոյանային վերջիններու՝ տապալելով Ա.Այվազյանին, իրենց կառքին լծելով իրենցմէ կախյալ (պաշտոնի բերումով եւ/կամ ֆինանսապէս) գիտնականները, հատկապէս՝ հիշյալ Խորհուրդին անդամներն ու մայր համալսարանին դասախոսները: Վերջիններու համար իսկապէս՝ ուր ծանր է. մեկ կողմէն՝ խիղճը, մյուս կողմէն՝ անգործ մնալու ահալոր հեռանկարը: Նմանապէս, շատ ծանր է դեռ վերջերս Պատմության հիմնարկի տնօրէն նշանակված ու դոկտորական ատենախոսություն պաշտպանած, հակումներով դաշնակցական Աշոտ Մելքոնյանի վիճակը. մեկ կողմէ՝ խիղճն ու ինքզինք ազգային հայտարարող կուսակցության նկատմամբ հավատարմությունը, մյուս կողմէ՝ արտասահմանի բարեկամները չվշտացնելու խնդիրը, գումարած՝ նախանձը: Եւ այս բոլոր զգացմունքներն ու աղտոտ հաշիվները ջուրի երես ելան այս պաշտպանության ժամանակ:

Մասնագիտական խորհուրդի նախագահ, ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանն ու Խորհուրդի քարտուղար, պատմական գիտություններու թեկնածու Կարեն Խաչատրյանը փորձե-

¹ Առաջատար կազմակերպություն կկոչվի գիտական այն մարմինը, ուր կորկվի ատենախոսությունը՝ քննարկվելու եւ գնահատվելու համար:

² Թեկնածուական ատենախոսությանց պաշտոնական ընդդիմախոսները երկու հոգի կըլլան, որոնցմէ գոնէ մեկը պետք է գիտություններու դոկտոր ըլլա: Դոկտորական ատենախոսությանց պարագային՝ պայման է երեք ընդդիմախոսի առկայությունը, ընդ որուն երեքն ալ պետք է գիտություններու դոկտոր ըլլան:

³ Ատենախոսություններու պաշտպանությունները կկայանան հրապարակայնորեն, Մասնագիտական խորհուրդներու առջեւ, որոնց անդամները կնշանակէ ՀՀ-ի Բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովը՝ տվյալ գիտական ոլորտի ճանչցված մասնագետներէն, թեւ ԽՕԲ (խնամի-ծանոթ-բարեկամ) եւ այլ գործոններ երբեմն ավելի որոշիչ կըլլան:

ցին ընթացակարգային խախտումներ անցկացնել՝ Այվազյանին ճզմելու համար: Թվարկենք ընթացակարգային հիմնական խախտումները.

1. ՀՀ ԲՈՀ-ի կանոնադրությամբ, բոլոր կարծիքները, գրավոր տեսքով, պետք է ատենախոսին հանձնված ըլլան Խորհուրդի քարտուղարին ձեռքով, պաշտպանութենեն ոչ ուշ, քան տասը օր առաջ: Տվյալ պարագային, Միջին դարերու պատմության բաժինին՝ նոյեմբերի 4-ին պատրաստ կարծիքը Այվազյանին փոխանցված էր մեկ շաբաթ առաջ՝ 2 դեկտեմբերին: Ավելի արտառոց էր ԵՊՀ-ի Հայոց պատմության ամբիոնին վարքը. ամբիոնը բարեհաճե՛ր էր ատենախոսության քննարկումը կատարել 3 դեկտեմբերին ու իր կարծիքը ատենախոսին հանձնել 4 դեկտեմբերին: Այս ուշացումները դիտավորյալ էին, որպեսզի Այվազյանը ժամանակ չունենար գիտական պատշաճ մակարդակով պատասխանելու անոնց մեջ նշված քննադատություններուն:

2. Ռիչըրդ Հովհաննիսյանի երեւանյան երկրպագուներեն պատմական գիտություններու դոկտոր Էմմա Կոստանդյանը, չես գիտեր որո՞ւն հաճոյանալու համար, գրավոր կարծիք գրած էր (վստահաբար՝ խիստ բացասական), որը փորձվեցավ Այվազյանին փոխանցել...պաշտպանության նիստին ժամանակ: Այվազյանի վճռական մերժումին հանդիպելով, նիստին նախագահող Վլ. Բարխուդարյանը դիմեց պաշտպանությանը ներկա եղող, ՀՀ ԲՈՀ-ի փոխնախագահ, բանասիրական գիտություններու դոկտոր Լիլիթ Արզումանյանին, որը բավարարեց Այվազյանի մերժումը:

Բազմաթիվ անտեղի, թույլ հիմնավորված կամ չհիմնավորված քննադատություններ կպառունակեր Պատմության հիմնարկի Միջին դարերու պատմության բաժինին կարծիքը: Այվազյանին նկատմամբ անբարյացակամության դրսեւորում էր այս բաժինին կողմէ Այվազյանին իմաց չտալը բաժինին մեջ քննարկման օրվան մասին, ինչը անգիր կանոն է: Ցավալի է արձանագրել, որ այս բաժինը, ուր կան ակադեմիկոս եւ գիտություններու դոկտորներ ու թեկնածուներ, «ազգայնակաւնություն» եզրի սահմանումը շփոթեր էր «ազգայնամոլության» հետ: Սա «մանրութ» թվացող մանրամասնություն մըն է, բայց շատ բան կբացահայտե, եթե նկատի ունենանք ամերիկյան աշխարհակուլ բռնակալության հիվանդագին մոտեցումը ամեն «ազգայնականի» նկատմամբ... Հիշյալ բաժինը իր կարծիքին մեջ մինչեւ իսկ ժպրհած էր ցեխ նետել Մատենադարանին վրա, «զարմանք» հայտնելով, թե Մատենադարանը ինչպե՞ս թույլ տված է իր ներսը նման անորակ (sic!) աշխատություն պատրաստել... Փաստորեն, բաժինը կասկածի տակ դրած էր Մատենադարանի կարծիքին անաչառությունը: Շատ ավելի դատապարտելի էր առաջատար կազմակերպություն հանդիսացող ԵՊՀ-ի Հայոց պատմության ամբիոնին կարծիքը: Հիշյալ ամբիոնը, իր երբեմնի վարիչ, այս Մասնագիտական խորհուրդի անդամ, ակադեմիկոս Հրաչիկ Սիմոնյանի առաջարկությամբ, 19 դեկտեմբեր 2001-ին որոշում ընդունած էր՝ ամերիկյան հայագիտության հակահայկական ու հակագիտական նկրտումները դատապարտող, իսկ այժմ, անդրովկիանոսյան հայագիտության «Տրովադայի ձիերեն» Բարգեն Հարությունյանի ճնշման տակ, ամերիկացի «բոսերուն» հաճոյանալու վարքագիծ կտանի՝ ամերիկյան առատության եղջյուրեն որոշակի ակնկալիքներով (ոմանց համար՝ ուսանողներեն գանձվող կաշառքը երեւի բավական չէ՝ «լավ» ապրելու համար): Սույն ամբիոնը դույզն իսկ դրական բան չէր գտած Այվազյանի ատենախոսության մեջ, եւ առանց գիտական որեւէ հիմնավորման ճամարտակություններ եւ դատողություններ ընելով՝ կմիջնորդեր Մասնագիտական խորհուրդին մոտ՝ Այվազյանին դոկտորի աստիճան...ջնորհել: Ավելին, ամբիոնի՝ հայտնապես հապճեպորեն եւ բազմաթիվ սխալներով գրված կարծիքի ավարտին կար անսովոր նորություն մը. կհայտնվեր, որ ամբիոնի այս պաշտոնական կարծիքին կողմ է քվեարկեր ամբիոնի տասը դասախոսներեն իննը, իսկ մեկը՝ ձեռնպահ (մեր ունեցած հավաստի տեղեկություններով՝ վեր-

ջինս Գեղամ Բաղդասյանն է): Այս «նորույթը» մեկ օղակն էր պաշտպանության տապալման նախօրոք գծված սենարիոյին, մանավանդ եթե նկատի ունենանք, որ այս ամբիոնի վարիչի պաշտոնակատար Բարգեն Հարությունյանն ու երկու դասախոսներ Մասնագիտական խորհուրդի անդամ են:

Ի դեպ, մեկ ուրիշ «մանրույթ». Խորհուրդի քարտուղար Կարեն Խաչատրյանն ու նախագահ Վլ.Բարխուդարյանը փորձեցին խախտել Ա.Այվազյանի հետ պայմանավորվածությունը՝ Միջին դարերու պատմության բաժնի կարծիքին փոխարեն անկե առաջ ընթերցելով ամբիոնին կարծիքը՝ Այվազյանին հոգեպես ճգմելու համար: Վերջինս ձախողության մատնեց անոնց այս նկրտումը եւս: Ան իր պաշտպանությունը գերազանց էր պատրաստած՝ հակառակ իրեն «շնորհված» 4-5 օրերուն՝ կարգով նախատեսված առնվազն 10 օրվան փոխարեն: Ան մեծ մասամբ չընդունեց ատենախոսությանն ուղղված քննադատությունները բոլոր վերոհիշյալ կարծիքներուն մեջ, անոնց պատասխանեց մեկ առ մեկ՝ իր պատասխանները հիմնավորելով համապատասխան աղբյուրներե մեջբերումներով, գիտական լուրջ եւ տրամաբանական կոտ փաստարկներով: Ան հիմնահատակ ջախջախեց ԵՊՀ-ի Հայոց պատմության ամբիոնին կարծիքը՝ ապացուցելով անոր անհիմնությունն ու կանխամտածվածությունը՝ շատ նեղ դրության մատնելով իր սկզբունքային-հայեցակարգային հակառակորդները: Պաշտպանության ընթացքին զուգահեռ, Մասնագիտական խորհուրդի անդամներեն ոմանց վիճակը հետզհետե կծանրանար, քանի որ Այվազյանը հստակորեն կապացուցեր իր նկատմամբ անբարոյական մոտեցման առկայությունը: Կ. Խաչատրյանը փորձեց իր կատաղությունը թափել ներկա խոսներամ բազմության վրա, վերջինիս այվազյանամետ անթաքույց համակրանքը «քաղաքական շոտ» հայտարարելով, թեեւ ի՛նք էր, որ իր խորհրդակիցներեն ոմանց նման, քաղաքական պատվեր կկատարեր: Իսկ լիովին անձրկած Աշոտ Մելքոնյանը արտառոց, մինչ այդ չլսված բան (իր իսկ խոսքով՝ «կոմպրոմիս», այսինքն՝ փոխզիջում) առաջարկեց՝ Այվազյանի ատենախոսության համար Մասնագիտական խորհուրդի անդամներուն քվեարկությունը ուրիշ օրվա հետաձգել (կարծե՛ք ներկաները արեւելյան բազար եկած ըլլային, ուր կարելի է ամեն ինչ սակարկել): Այվազյանը կտրականապես մերժեց այս առաջարկը, նախընտրելով ջուրի երես հանել ամբողջ խայտառակությունը, քան ստոր գործարք կնքել գիտական աստիճաններ ունեցող խումբ մը անբարոյականներու հետ: Վերջիններս, հայտնապես կատղած Այվազյանի հաստատակամութենեն, շարունակեցին մինչեւ վերջ հասցնել իրենց սկսած աղտոտ խաղը: Պահեր եղան, երբ մթնոլորտը այնքան շիկացավ, որ տիկ. Արզումանյանը ստիպված էր միջամտել նիստի ընթացքին, բոլորը կարգի հրավիրել եւ, ի հեճուկս նիստին նախագահող Վլ.Բարխուդարյանի, ընթացակարգային որոշ հարցեր տեղվույն վրա լուծել: Տիկ Արզումանյանն ինչ իմանար, թե «Գորշ կարդինալը» ընթացակարգային մեկ այլ խախտում եւս կատարած էր՝ չհրապարակելով Մայր աթոռ Ս.Էջմիածինեն ստացված կարծիքը ատենախոսության վերաբերյալ: Արդարեւ, հիշյալ պարոնը, որը նաեւ Մայր աթոռի Գերագույն հոգեւոր խորհուրդի անդամ է (այսքան հզոր լծակ-պաշտոններ շատ չե՞ն մեկ հոգիի, այն ալ՝ հիշյալ պարոնին նման մեկու մը համար, որը միշտ պաշտոնի վրա է բոլոր վարչակարգերու եւ բոլոր նախագահներու ժամանակ), շաբաթներ առաջ ատենախոսությունը դրկած էր Ս.Էջմիածին, անոր կցելով նամակ մը, ուր ան Մայր աթոռին կիռուշեր բացասական կարծիք հայտնել: Մայր աթոռը, բարեբախտաբար, չինկավ այս թակարդը: Իր պատասխանին մեջ, Մայր աթոռը կհայտնեք, որ դավանաբանական առումով, ատենախոսությունը որեւէ հակասություն չունի Հայ եկեղեցվո պաշտոնական դավանաբանության հետ, իսկ պատմական առումով՝ ինքը իրավասու չէ կարծիք հայտնել: Ահա այս պատասխանն էր, որ Բարխուդարյան չհրապարակեց, քանի որ, այլապես, ավելի՛ պիտի պարզվեր, թե ո՛ր է թաղված շան գլուխը...

Կարծիքներու ընթերցումեն ու անոնց հետեւած ատենախոսի պատասխաններեն ետք, ելույթ ունեցան Մասնագիտական խորհուրդի շուրջ 10 անդամներ, նաեւ՝ ակադեմիկոսներ Ռ.Ղազարյանն ու Ս.Արեւշատյանը: Ակադեմիկոսներ Մանվել Զուլպյանն ու Հրաչիկ Միմոնյանը կոչ ըրին Խոր-

հուրդի անդամներուն՝ քվեարկելու «խղճով», Այվազյանի նմաններուն մեջ տեսնելով «մեր պատմագիտության հուսալի ապագան»: Հր.Միմոնյանը անբարոյական որակեց 1999-2003-ի կեսեր ժամանակահատվածին իր վարած ամբիոնին կարծիքը: Ան ուղղակիորեն հայտարարեց, թե Այվազյանի նկատմամբ բացասական վերաբերմունքն անմիջական հետեւանքն է ամերիկյան հայագիտության կեղծարարությունները մերկացնող ու խարազանող անոր գիրքին: Այվազյանի հակառակորդները, մասնավորաբար Բաբգեն Հարությունյանը, չընդունեցին այս տեսակետը, թեեւ բոլորին ալ ակնհայտ է այս ճշմարտությունը: Իրենց ելույթներուն մեջ, թե՛ ատենախոսությունը եւ թե՛ ատենախոսին մինչ այսօր գիտական գործունեությունը Բաբձր գնահատեցին Խորհուրդի անդամներէն՝ Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ, պատմական գիտություններու դոկտոր Միհր Կարապետյանը, պատմական գիտություններու դոկտոր Վլադիմիր Ղազախեցյանը եւ «Պատմաբանասիրական հանդես» եռամսյա պարբերականի գլխավոր խմբագիր, ակադեմիկոս Վարդգես Միքայելյանը: Ցավոք սրտի, Խորհուրդին մյուս անդամները չանսացին «խղճով, գիտական ազնվությամբ եւ ոչ վրեժխնդրությամբ» քվեարկելու հորդորներուն: Մասնագիտական խորհուրդը իր կազմէն ընտրեց քվեարկության Հաշվեքննիչ հանձնաժողով, եւ բոլորը, բացի Խորհուրդին անդամներէն, դուրս եկան սրահէն: Փակ, գաղտնի քվեարկությունը պարզեց հետեւյալ արդյունքը՝ 7 թեր, 8 դեմ եւ 3 անվավեր քվե: Երբ այս արդյունքը հայտարարվեցավ վերստին սրահ մտած ներկաներուն, ամեն կողմէ լսվեցան վարկաբեկիչ արտահայտություններ՝ «Թուրքէ՛ր», «Ամո՛թ ձեզ», «ստորնէ՛ր, սրիկանէ՛ր»... Ակադեմիկոս Վ.Միքայելյանն ալ չկրցավ կիրքը զսպել ու նետեց Խորհուրդի՝ Այվազյանին հակառակորդ անդամներուն երեսին. «Թքէ՛լ եմ ձեր վրա»...

Հաղթեցին անբարոյականությունն ու անսկզբունքայնությունը, նաեւ՝ ամերիկյան հակահայկական հայագիտությունը:

Ինչպէս կսպասվեր, հակազդեցությունը այս բացահայտ անարդարության՝ չուշացավ: Հաջորդ օրը, ակադեմիկոսներ Վ.Միքայելյանն ու Հր.Միմոնյանը հանդես եկան ՀՀ ԲՈՀ-ի նախագահ Ա.Թոչոյանին ուղղված «Հայտարարությունով», ուր կըսվի, որ նախորդ օրը կայացած նիստը իրենց «մի անգամ եւս» այն համոզման է բերած, «որ այդ Խորհրդում ստեղծված մթնոլորտը թույլ չի տալիս կատարել գիտական հարցերի անկողմնակալ քննարկում եւ լուծում», որու արդյունքով, անարժաններու գիտական աստիճաններ կշնորհվին, մինչդեռ «փակվում է ճանապարհը շնորհալի երիտասարդ կադրերի առջեւ»: Ստորագրողները նիստի ղեկավարը, այսինքն՝ Վ.Բարխուդարյանը կմեղադրեն կամայականության մեջ: Իրենց հայտարարության ավարտին, երկու ակադեմիկոսները «անիմաստ» կգտնեն իրենց «հետագա մասնակցությունը Խորհրդի աշխատանքներին»:

Հինգշաբթի, 11 դեկտեմբերին, երեւանյան չորս պարբերականներ գրեցին այս աղաղակող անարդարության մասին. Ա.Հ.[Արմեն Հակոբյան], «Վրեժխնդրությո՞ւն էր» («Հայոց աշխարհ»), Գեւորգ Յազըճյան, ««Իսկական պաշտպանություն» Պատմության ինստիտուտում» («Ազգ»), Արսեն Ալթունյան, «Աննախընթաց ատենախոսության աննախընթաց տապալումը» («Նովոյե վրեմիա»), անստորագիր, «Ո՞վ է պատվիրած Արմեն Այվազյանին» («Գոլոս Արմենիի»): Վերջինս, հակիրճ տեղեկատվության ավարտին, կխոստանար իր մոտակա թիվերուն մեջ անդրադառնալ «այս ամոթալի պատմության»: «Հայոց աշխարհը» իր 12 դեկտեմբերի թիվին մեջ հրապարակեց նույն Արմեն Հակոբյանի հարցազրույցը Հր.Միմոնյանի հետ՝ «Դա վրեժխնդրություն է եւ խայտառակություն միաժամանակ»՝ մեկնաբանության չկարոտող վերնագիրին տակ:

Մեր ունեցած տեղեկություններով, իսկապէ՛ս խայտառակ այս նիստին ներկա, ՀՀ նախագահին կից Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի նախագահ, իրավաբան Հովհաննէս Ասրյանն ու երկու անդամները զեկուցագիր մը պատրաստած են այս մասին, իսկ Մատենադարանն ալ կպատրաստվի պաշտոնական բողոք ներկայացնել ՀՀ ԲՈՀ-ին: Կսպասվի, որ «Գոլոս Արմենիի»-ն իր 16 դեկտեմբերի թիվին մեջ երկարորեն անդրադառնա այս «ամոթալի պատմության»:

Այս զարգացումները տակնուվրա ըրած են ՀՀ-ի պատմագիտական շրջանակները, մասնավորաբար՝ 9 դեկտեմբերի ներկայացման գլխավոր դերակատարները, որոնց համազգային խայտառակություն կսպասե (ինչին հաճությամբ պիտի մասնակցինք)։ Վիճակը ա՛լ ավելի կբարդանա այն փաստով, որ 19 դեկտեմբերին կսպասվի այսօրվան դրությամբ ԵՊՀ-ի Պատմության բաժանմունքի տնօրենի (դեկան) պաշտոնակատար, ոչինչով աչքի ինկող Էդիկ Մինասյանի դոկտորական ատենախոսության «պաշտպանությունը»։ Վերջինիս հաջող ավարտը ա՛լ ավելի երեսան պիտի հանե հայրենական պատմագիտության մեջ տիրող անբարոյականությունը, թեև բացառված չէ, որ այս միջոցառումը հետաձգվի կամ չկայանա։

Ա.Այվազյանի գիրքին դեմ «Հայկազեան հայագիտական հանդեսին» մեջ զագրախոսական «գրախոսությամբ» հանդես եկած ամերիկահայ կեղծարար ու ապագային հայագետ Լեւոն Ավդոյանը ՀՀ-ի Ակադեմիան «մեռելածին կառույց» կհայտարարեր¹։ 9 դեկտեմբերի այս խայտառակությունը ապացուցեց Ավդոյանի...ճշմարտացիությունը։

Աստուծո Միածինը ըսած էր նաև. «Ձգե՛, որ մեռելնե՛րը թաղեն մեռելները»։

Երևան, 14 դեկտեմբեր 2003

Գեորգ Յազրճյան

պատմական գիտություններու թեկնածու

Հ. Գ. «Գոյոս Արմենիի» թերթի 16 դեկտեմբերի համարին մեջ լույս տեսավ թերթի գլխավոր խմբագիրի տեղակալ Լեւոն Միքայելյանի «Հատուկ պատվեր Մասնագիտական խորհուրդին» վերնագիրով հրապարակումը։ Անկե կիմանանք, որ Մատենադարանն արդեն իր բողոքագիրը ՀՀ ԲՈՀ-ին դրկած է։

3.

Հայոց աշխարհ, 12 դեկտեմբերի 2003

Պատմագիտության չինովնիկները

«Ինձ չափազանց մտահոգում է մեր պատմագիտության մեջ ստեղծված բարոյահոգեբանական մթնոլորտը, որի շարժիչ ուժը դարձել են անձնական մոտեցումները, անհատական համակրանք-հակակրանքը։ Մեզանում ձեռավորվել է պատմագիտության չինովնիկություն, կարելի է ասել անգամ՝ բյուրոկրատիա։ Խոսքս, նախ եւ առաջ, վերաբերում է հայ ժողովրդի պատմության մասնագետների շրջանակներին», - ասի Լեւոն Ավդոյանը ՀՀ ԲՈՀ-ի ՍԻՄՈՆՅԱՆԻՆ։

Դա վրեժխնդրություն է և խայտառակություն միաժամանակ

«Հայոց Աշխարհ»-ն արդեն անդրադարձել է պատմաբան, քաղաքագետ Արմեն Այվազյանի «Հայոց եկեղեցին 18-րդ դարի հայ ազատագրական շարժման քառուղիներում» դոկտորական թեզի պաշտպանության ժամանակ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում օրերս տեղի ունեցած սկանդալային ընթացքին։ Այդ իրադարձությանը վերաբերող եւ մի շարք այլ հարցերով «Հայոց Աշխարհ»-ի թղթակիցը երեկ դիմեց ակադեմիկոս ՀՀԱԶԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻՆ։

-Չնայած երեք ընդդիմախոսներն էլ դրական գնահատական էին տվել Ա.Այվազյանի դոկտորական դիսերտացիային, սակայն մասնագիտական հանձնաժողովի քվեարկությամբ այն չհաստատվեց։ Որպես դիսերտացիայի քննարկմանը ներկա գտնված գիտնական, ինչպե՞ս եք գնահատում տեղի ունեցածը։

-Եթե մեկ բառով պատասխանելու լինեմ՝ դա խայտառակություն է։ Այդպես եմ ասում, որովհետեւ նույն այդ գիտությունը վերջին տարիներին պաշտպանվել են դոկտորական այնպիսի

¹ Ի դեպ, Ակադեմիան եւ անոր հիմնարկները մինչեւ օրս չեն պատասխանած իրենց հասցեին տարիներ առաջ հնչած այս «հաճոյախոսության», ինչը եւս մեկ վկայություն է այս գիտական կառույցի ղեկավարությանը մեջ տիրող ապառոջ բարքերուն մասին։

դիսերտացիաներ, որոնք նույնիսկ թեկնածուական աստիճանի հայցելու արժանի չեն եղել: Մեկը չէ, երկուսը չէ: Ըստ էության, ձեւավորվել է այնպիսի մթնոլորտ, երբ մասնագիտական խորհրդի քվեարկությունները գերազանցապես կամայական բնույթ են կրում: Այսինքն՝ գնահատականը շատ հաճախ տրվում է, ելնելով ոչ թե ներկայացված գործի արժեքից, այլ նրանից, թե քվեարկողները համակրո՞ւմ կամ հակակրո՞ւմ են դիսերտացիա պաշտպանողին: Սա է ողջ ցավը, որ արմատացած է պատմության ինստիտուտում եւ մասնագիտական խորհրդում: Ի դեպ, մասնագիտական խորհրդի մասին: Կրկնակի ցավալի է, որ այդ բոլոր գործընթացները ղեկավարում է մասնագիտական խորհրդի նախագահ, ԳԱԱ վիցե-պրեզիդենտ Վլադիմիր Բարխուդարյանը, որը կարծես ձգտում է ներկա լինել ամենուր: Ընդգծում եմ, որ Ա.Այվազյանի դիսերտացիայի հետ կապված այս խայտառակությունը նա էր կազմակերպել: Ինչ վերաբերում է կոնկրետ դիսերտացիային, ապա ներկայացված էր 4 հիմնավորված կարծիք: Մեկը Մատենադարանի դրական կարծիքն էր: Նշեմ, որ այդ տաղանդավոր տղան տասը տարուց ավելի ներկայացված թեմայի վրա աշխատել է Մատենադարանում եւ, չեմ վախենա այդ բառն ասելուց, գրել է մի փայլուն դիսերտացիա, որով ոչ թե շատերի նման վերաշարադրել է մինչ այժմ լույս տեսած աշխատությունները, այլ ներկայացրել է միանգամայն նոր աշխատանք՝ տասնյակ ճշտումներով, կատարել է գիտական խոր ընդհանրացումներ: Մի խոսքով, իմ գնահատականն այն է, որ աշխատությունը եզակի է եւ իր բովանդակությամբ, եւ կառուցվածքով:

-Եթե ներկայացված աշխատությունն այդքան լավն էր, ապա ինչո՞ւ տապալվեց:

-Հարցին պատասխանելու համար պետք է փոքր-ինչ հետ գնալ: Բանն այն է, որ Արմեն Այվազյանը ժամանակին գրեց եւ հրատարակեց «Հայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ» հայտնի գիրքը, որտեղ բացահայտված եւ քննադատված են ամերիկյան հայ եւ ոչ հայ այն պատմաբանները, որոնք իրենց արհեստն են դարձրել հայ ժողովրդի պատմության կարեւոր դրվագների ու խնդիրների կեղծարարությունը: Այլ կերպ ասած՝ Ա.Այվազյանը բացահայտել է մեր պատմության նորօրյա խեղաթյուրումներն ու դրանց հեղինակներին: Այդ աշխատությունը մեծ աղմուկ հանեց եւ Հայաստանի, եւ արտերկրի, հատկապես ԱՄՆ-ի պատմագիտական շրջանակներում: Բայց ողջ հարցն այն է, որ մեր պատմության նույն այդ կեղծարարները այստեղ՝ Հայաստանում, ունեն իրենց ընկերներն ու «եղբայրները»: Իսկ սրանք արդեն կրծքով պաշտպանում են նրանց: Ինչո՞ւ են պաշտպանում: Որքան էլ տխուր է դա նկատել, բայց պաշտպանում են, որովհետեւ տարեկան մի քանի անգամ այդ կեղծարարների հրավերով մեկնում են ճանապարհորդությունների եւ այնտեղ էլ չգիտես ինչով են զբաղված: Համենայն դեպս, փաստն այն է, որ չափազանց կուռ դաշինք է ձեւավորվել հայոց պատմության կեղծարարների եւ նրանց այստեղի կողմնակիցների միջեւ: Եւ ինչ էլ ասեն, պնդում եմ, որ հենց սա էր Ա.Այվազյանի դիսերտացիան տապալելու հիմնական պատճառը:

-Այսինքն՝ համամի՞տ եք այն տեսակետին, որ տեղի ունեցածը վրեժխնդրություն էր:

-Այո, չնայած այստեղ ոմանք կաշվից դուրս էին գալիս, փորձելով համոզել, որ այդպես չէ: Բայց ուրիշ բան չկա: Իմ խորին համոզմամբ, տապալելու հիմնական պատճառը վրեժխնդրությունն էր: Թեպետ ոչ միայն դա: Այստեղ երկու խնդիր կա. մեկը՝ հայ ժողովրդի պատմության կեղծարարներին պաշտպանելը, մյուսն էլ՝ հայի նախանձը:

-Լավ, մի՞թե տարօրինակ չէ, որ Հայաստանում, այն էլ հայ ժողովրդի պատմության մասնագետների մեջ կան մարդիկ, որոնք պաշտպանում են մե՛ր պատմության կեղծարարներին:

-Իհարկե՝ տարօրինակ է: Ավելին՝ դա նշանակում է, որ այդ պաշտպաններն էլ կանգնած են կեղծարարների կողքին: Ստացվում է, որ նրանց համար հայ ժողովրդի պատմության խեղաթյուրումը ամենեւին կարեւոր չէ: Ստացվում է, որ՝ հերն էլ անիծած, կկեղծեն, չեն կեղծի, մեզ եկվոր կհամարեն, թե՞ Խորենացուն՝ «ոչ ստույգ աղբյուր»: Ստացվում է, որ ոմանց համար շատ ավելի օգտապաշտական գործոններ կան:

-Դուք այդ երեւոյթների մեջ ի՞նչ վտանգներ եք տեսնում:

-Վտանգներից առաջինն այն է, որ փակում են տաղանդավոր երիտասարդների ճանապարհը: Մինչդեռ արդեն սերնդափոխություն պետք է լինի: Մեր գնալու ժամանակն է արդեն: Ուստի հիմա ինձ ամենից առավել անհանգստացնում է մեզ փոխարինողների խնդիրը: Իսկ փոխարինելու պետք է զան ինտելեկտուալ անհրաժեշտ մակարդակ ունեցող մարդիկ, այլ ոչ թե միջակություններ: Եւ իմ մտահոգության առիթն այն է, որ եթե այսպես են վերաբերվում այդ երիտասարդին, ապա ինչպե՞ս են վարվում մյուսների հետ: Գանք կեղծարարների վտանգին: Ակադեմիայում ընդհանուր ժողովի ժամանակ ունեցած ելույթում առիթ ունեցել եմ ասելու, որ մեր պատմության կեղծարարները ծառայության են լծված արտերկրների համապատասխան օրգաններին: Համենայն դեպս, այդ են ցույց տալիս փաստերի համադրումը, ընթացքը, նրանց արտահայտած մտքերն ու առաջադրած կոնցեպցիաները: Փաստորեն դրսում Վահագն Տատրյանից բացի, մեկը չկա, որ հակադարձի թուրքական քարոզչական «պատմագրությանը», նրանց դեմ մի բան գրի: Գլուխը քարը, չեն գրում, թող չգրեն: Սակայն իբր դա քիչ է, ելնում, ասում են, թե հայերը եկվոր են: Սանկտ Պետերբուրգից մեկը վեր է կենում հայտարարում, թե Ղարաբաղը հայ եւ ադրբեջանական ժողովուրդների մշակութային օրրանն է: Միացյալ Նահանգներում Սյունին կասկածի տակ է դնում հայ պատմիչների հայտնած տեղեկություններն ու տվյալները: Եւ այսպես շարունակ: Իսկ այդ ամենի վրա հիմնվելով, թուրքերը զարգացնում են հակահայկական տեսություններ: Այսինքն՝ սրանք քարոզում են այն, ինչ-որ թուրքերն են ասում: Ու այս պայմաններում արտասահմանի այդ ապիկարները ջուր են լցնում թուրքերի ու ադրբեջանցիների ջրաղացին: Սա է ամենից ահավոր վտանգը: Եւ եթե այստեղ ոմանք դեռ նման նկրտումներ չեն դրսևորում, պատճառը թերեւս այն է, որ վախենում են ոչ միայն պատմաբաններից հակահարված ստանալուց:

Արմեն Հակոբյան

4.

16.12.2003

Спецзаказ для спецсовета

Левон Микаелян

Надеемся, Армен Айвазян поймет нас, если, разделяя общее возмущение ходом и итогами защиты его докторской диссертации, мы тем не менее признаемся, что, с другой стороны, даже рады происшедшему. Рады потому, что организованно проваленная защита взорвала ту лицемерную и по сути губительную для дальнейшего развития нашей исторической науки атмосферу внешнего благополучия и согласия, которую, в частности, тщетно пытались продемонстрировать миру во время прошедшего в сентябре текущего года Первого всеармянского конгресса арменоведов его организаторы.

Связь между происходившим на том конгрессе и на заседании специализированного совета 9 декабря очевидна. Несомненно, что силы, не допустившие Армена Айвазяна к участию в конгрессе, окрыленные "успехом", решили еще раз "наказать" его за непослушание. Причем наказать болезненно и даже жестоко, дабы и другим было неповадно.

Уже сейчас можно с уверенностью утверждать, что инициаторы этой антинаучной и антинациональной террористической акции ошиблись в своих расчетах. Ибо не поняли главного: *происхо-*

дившее во время конгресса, в частности, откровенная дискриминация Армена Айвазяна, не удостоилось тогда адекватной реакции только потому, что все искренне заинтересованные в дальнейшей судьбе арменоведения посчитали, что первое общенациональное мероприятие подобного масштаба, носившее не столько научный, сколько знаковый характер, не должно быть омрачено разногласиями и взаимными упреками. Чтобы тех, кто, мягко говоря, критически относился к "хитроумно" разработанному сценарию конгресса, невозможно было обвинить в том, что они "помешали осуществить задуманное" и т. д. Вероятно, это джентльменское, продиктованное исключительно национальными интересами поведение "оппозиции" кое-кто посчитал за проявление слабости или соглашательской беспринципности и самонадеянно решил развить "успех". Принципиальная ошибка. Ибо присуждение А.Айвазяну ученой степени доктора наук, которое было бы воспринято как вполне естественное и даже заурядное событие, не могло пойти ни в какое сравнение с тем общественным резонансом, который вызвал и еще вызовет организованный провал защиты.

Ясно, что этот резонанс вызван не только проявленной по отношению к А.Айвазяну несправедливостью, но и осознанием глубинной сути происшедшего, озабоченностью растущим влиянием на нашу научную среду чуждых научным и национальным интересам внешних сил, в данном случае мстящих Армену Айвазяну за те скандальные разоблачения, которые содержала его книга "Освещение истории Армении в американской историографии. Критический очерк" (1998г.). Книга, которая вздым развела миф о якобы высочайшем научном уровне и исключительной национальной ценности трудов ряда "авторитетных" арменоведов США как армянского, так и неармянского происхождения.

Защита 9 декабря, однако, подтвердила давно известное: главная беда, как всегда, не в тех или иных внешних силах, а в наших доморощенных исполнителях их заказов. Гранты, приглашения, продолжительные командировки, издание книг и т. п. - слишком действенные соблазны для нашей бедствующей ученой братии, и, к сожалению, не все способны устоять и сохранить принципиальность в этой ситуации.

Углубление этой опасной тенденции также показал провал специализированным советом диссертации А.Айвазяна. Но этот же провал помог нам лучше понять сложившуюся на сегодняшний день диспозицию противоборствующих в арменоведении сил и узнать их представителей *поименно*. Хотя и, если говорить только об участниках заседания специализированного совета, было бы просто оскорбительным для армянской науки сомневаться в принципиальной позиции выступивших в защиту А.Айвазяна академиков Грачика Симоняна, Вардгеса Микаеляна, Манвела Зулаляна, Сена Аревшатяна и Рафаэла Казаряна, докторов наук Владимира Казахецяна и Мгера Карапетяна.

Зато в изумление несведущего человека мог привести *отзыв кафедры армянской истории ЕГУ, 9 из 10 членов которой рекомендовали спецсовету НЕ присуждать А.Айвазяну ученой степени доктора исторических наук*. В изумление, естественно, может привести не столько сам отрицательный отзыв, по отзывам специалистов, блестяще опровергнутый в ходе защиты диссертантом, но прежде всего та метаморфоза, которая произошла в течение нескольких месяцев с кафедрой, пользовавшейся безусловным уважением во времена заведования ею академиками Л.Хуршудяном и Гр.Симоняном, всего два года назад вслед за А.Айвазяном выступившей с резкой критикой американского арменоведения, а сегодня так неосмотрительно играющей своей репутацией после прихода нового руководителя - доктора исторических наук Бабкена Арутюняна. Это как раз и есть та самая опасная тенденция, о нарастании которой возвестила защита 9 декабря. Кафедра истории армянского народа ЕГУ, как и Институт истории НАН РА, неизменно являлись надежной цитаделью армянской исторической науки и было бы просто преступным допустить их превращение в послушные инструменты в руках отдельных лиц или сил. Это, конечно, в первую очередь дело самих ученых, однако опыт, к

сожалению, подсказывает, что национальная наука - слишком важное дело, чтобы полностью и бесконтрольно передоверять ее ученым...

Специализированный совет при Институте истории не признал А.Айвазяна достойным ученой степени доктора исторических наук. Что ж, как говорится, тем хуже для самого совета, из состава которого в знак протеста уже вышли два его авторитетнейших члена - академики Грачик Симонян и Вардгес Микаелян.

А за Армена Айвазяна беспокоиться нечего - доктором наук он станет и, мы уверены, очень скоро. (Насколько нам известно, дирекция Матенадарана уже отправила в ВАК РА протест по поводу нарушений, допущенных в ходе защиты.) Мы уверены также и в том, что он еще создаст немало ценных научных трудов и его, вопреки недругам, ждет блестящее будущее. *Наше беспокойство иное: оно - об армянской науке, о развитии и процветании глубоко научного и патриотического арменоведения - ведь о наших противниках и фальсификаторах армянской истории есть кому позаботиться.*

5.

Ազգ. 23.12.2003

Ի պաշտպանություն ճշմարիտ գիտության

Պատմաբան Արմեն Այվազյանի դոկտորական ատենախոսության պաշտպանության տապալումը վրդովեցրել է մեր գիտական մտավորական շրջանակներին: Եվ արդարորեն: Շարունակվում են բողոքի հրապարակային ելույթները, որոնցից երկուսին տեղ ենք տալիս ստորև: Ավելացնենք, որ, ըստ ոչ պաշտոնական տեղեկությունների, ՀՀ բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի կազմից դուրս են եկել հայտնի պատմաբաններ Հրաչիկ Սիմոնյանը եւ Վարդգես Միքայելյանը, որպես բողոքի արտահայտություն:

ՀՀ Բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի նախագահ պրն Ա.Թոչոնյանին

Սույնով Ձեզ տեղեկացնում ենք, որ ս.թ. դեկտեմբերի 9-ին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտական աստիճաններ շնորհող խորհրդի նիստում տեղի ունեցավ Մատենադարանի ավագ գիտաշխատող, պատմական գիտությունների թեկնածու Արմեն Մարտինի Այվազյանի՝ դոկտորական ատենախոսության պաշտպանության կանխորոշված եւ կազմակերպված տապալումը:

«Հայոց եկեղեցին XVIII դարի հայ ազատագրական շարժման քառուղիներում» թեմայով գրված դոկտորական ատենախոսությունը հաստատված է Մաշտոցի անվան Մատենադարանում: Այն գրված է աղբյուրների մանրակրկիտ քննության հիման վրա: Նոր մոտեցում է ցուցաբերված հայոց եկեղեցու՝ հայ ազատագրական շարժումների գաղափարախոսական ու կազմակերպչական խնդիրներին մասնակցություն բերելու վերաբերյալ:

Ելնելով ուսումնասիրվող նյութի բարդությունից, հեղինակը դիմել է խնդիրների համալիր քննությանը, ճշտելով բազմաթիվ մինչ այժմ մութ մնացած պատմական իրողություններ: XVII և XVIII դարերում տեղի ունեցած մի շարք կարեւոր իրադարձությունների վերլուծությունը զանազան թելերով շաղկապվում է աշխատության հիմնական առանցքում՝ XVII դարի առաջին քառասնամյակում ու հատկապես 1720 և 1730-ական թթ. հայոց եկեղեցու՝ ազատագրական շարժումների հետ փոխառնչություններում եւ փոխազդեցություններում:

Աշխատությունն ունի յուրօրինակ ու շահեկան շարադրանք եւ ոճ, որով պատմական բարդ նյութի ընթերցումն ու ընկալումը դառնում են դյուրամատչելի:

Ա.Այվազյանի աշխատությունն անցել է փորձաքննության բոլոր փուլերով, այն գրված է գիտական բարձր մակարդակով եւ Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի գիտխորհրդի համոզմամբ համապատասխանում է պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան հայցելու պահանջներին: Մաշտոցի անվան Մատենադարանում վստահ են Ա.Այվազյանի կատարած աշխատանքի բարձր արժեք ունենալու մասին:

Սակայն ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող՝ ԲՈՀնի 004 մասնագիտական խորհրդի նիստում տեղի ունեցավ այն, ինչն արդեն հայտնի էր գրեթե բոլորին եւ սպասվում էր:

5 ժամից ավելի տեւած օրինակելի եւ փայլուն պաշտպանությունից հետո՝ 7 կողմ, 8 դեմ եւ 3 (!) անվավեր քվեներով Ա.Այվազյանի ատենախոսությունը տապալվեց:

Ակնհայտ էր պաշտպանության բուն ընթացքը վարողների բացահայտ եւ անթաքույց անբարյացակամությունն ատենախոսի նկատմամբ:

ա) մասնագիտացված խորհրդի նախագահ ակադ. Վ. Բարխուդարյանը պարբերաբար անտեղի դիտողություններով փորձում էր շփոթեցնել ատենախոսին:

բ) Վ.Բարխուդարյանը ձայնի իրավունք այդպես էլ չտվեց մասնագիտացված խորհրդի անդամ, Մատենադարանի գիտական խորհրդի նախագահ, փոխտնօրեն, պատմական գիտությունների դոկտոր Վարդան Գրիգորյանին, որը XVIII դարի ճանաչված մասնագետներից է:

գ) Մասնագիտական խորհրդի գիտքարտուղարի պատասխանատու պաշտոնին անհարիր՝ ագրեսիվ վարքագիծ դրսևորեց Կարեն Խաչատրյանը: Ի դեպ, նրա ընդգրկումը հաշվիչ հանձնաժողովի կազմի մեջ կասկածներ է հարուցում նաեւ քվեարկությունից հետո հրապարակված արդյունքների, մասնավորապես 3 անվավեր քվեների աննախադեպ փաստի վերաբերյալ:

դ) Ա.Այվազյանի պաշտպանական ելույթները սկզբունքային էին եւ հանգամանալից. պատահական չէ, որ նրա բերած փաստերին եւ փաստարկներին որեւէ հակադարձություն չեղավ:

Բնականաբար, հարց է առաջանում, թե ի՞նչն էր պատճառը Ա.Այվազյանի ատենախոսության նկատմամբ այսօրինակ արտառոց վերաբերմունքի: Բանն այն է, որ 1998 թ. Ա.Այվազյանը հրապարակեց «Հայաստանի պատմության լուսաբանումն ամերիկյան պատմագրության մեջ: Քննական տեսություն» աշխատությունը, որի մեջ արդարացիորեն քննադատության էր ենթարկել մի շարք ամերիկյան հայագետների, որոնք ձգտելով հաճոյանալ թուրքական պատմագրությանը, հետեւողականորեն աղավաղում եւ ֆալսիֆիկացիայի են ենթարկում հայոց պատմության բազմաթիվ հիմնախնդիրներ: Փաստորեն, Ա.Այվազյանից վրեժ է լուծվում նրա հայրենասիրական, սկզբունքային դիրքավորման համար:

Մաշտոցի անվան Մատենադարանի գիտխորհուրդը խորապես վրդովված է Ա.Այվազյանի գիտական բարձր արժանիքներով աչքի ընկնող դոկտորական ատենախոսության տապալման փաստով:

Ըստ այդմ՝ խնդրում ենք Ձեզ չեղյալ հայտարարել պատմության ինստիտուտում գործող մասնագիտացված խորհրդի ս.թ. դեկտեմբերի 9-ի նիստը, վերանայել նրա որոշումը, ինչպես նաեւ կազմակերպել Ա.Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանությունն այլ ձեւով:

Հարգանքներով

Տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս՝ Սեն Ս. Արևշատյան
Մատենադարանի գիտական խորհրդի նախագահ Վարդան Ռ. Գրիգորյան

Օրերս հայաստանյան լրատվամիջոցներում տեղ գտած հրապարակումներից տեղեկացանք, որ երիտասարդ գիտնական Արմեն Այվազյանի դոկտորական ատենախոսությունը մերժել է ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտական աստիճաններ շնորհող խորհուրդը:

Արմեն Այվազյան անունը հայտնի է մեզ մի շարք ուշագրավ եւ, ըստ մեզ, պատմական արժեք ներկայացնող մենագրություններից:

Չժանրանալով այդ աշխատությունների բովանդակության վրա, նշենք, որ Արմենը գրագետ, հարուստ եւ միաժամանակ մատչելի լեզվով մեզ՝ հայ մտավորականներիս հաղորդում է արժեքավոր ինֆորմացիա մինչ այժմ չվերծանված պատմական իրողությունների վերաբերյալ:

Պատկառելի գիտնականների հնչեցրած ահազանգին գումարում ենք մեր ցավն ու ափսոսանքն առ այն, որ գիտխորհրդի նիստի «արարը» հիշեցնում է անցյալ դարի 30-ականների խորհրդային ինկվիզիցիայի ժամանակները, երբ գիտական մտքի առաջընթացը տապալվում էր չգիտես ինչից բխող արհեստածին ու սարքովի պատճառաբանություններով:

Չենք ուզում հավատալ, որ պրոթուքական լիսեռի ատամնանիվները յուզվում են գիտակցաբար: Բայց առնվազն տարակուսելի է, որ հրապարակային մեղավորներից եւ ոչ մեկը չի ուզում մեզ համոզել, որ, գիտեք, սիրելիներ, այդ մեկնաբանությունները թյուրընկալման հետեւանք են եւ հիմնագուրկ, մենք էլ (իրենք) մեր կողմից ապացուցում ենք, որ ահա այս եւ այս կետերով Արմեն Այվազյանի ատենախոսությունը չի հաղթահարում դոկտորականի շեմը:

Ինչպե՞ս չէ, իրենք էլ գիտեն, որ հաղթահարում է, դեռ մի բան էլ ավելի:

Ակամա մարդու մեջ սողոսկում է մի հարց՝ այս ո՞ւմ է վստահված մեր պատմագրությունը:

Լավ, ընդունենք, թե ելակետը եղել է, մեղմ ասած, գիտական խղճի բացակայությունը, բայց ի՞նչ անուն կարելի է տալ այն ամբիոնականներին, որոնք առանց կարդալու ատենախոսությունը, նույնպես դեմ են քվեարկել եւ ապահովել բացասական կարծիքի մեծամասնությունը:

Արմեն Այվազյանի փայլուն մասնագիտական ապագային չենք կասկածում, բայց այլեւս խորը կասկածներ ունենք, թե մեր պատմագիտության իշխանավորների գործունեության հիմքում սրտացավությունն է հայոց բազմաչարչար պատմության խնդիրների եւ դրանց շուրջ մասնագիտական անաչառ վերաբերմունք դրսևորող անհատների նկատմամբ:

Ցավոք ավելորդ չենք համարում նաեւ հիշեցնել, թե ներկայիս աշխարհաքաղաքական իրողությունները մեզանից ինչ մաքսիմալ համախմբվածություն են պահանջում:

Եթե սա մոռանանք, ազգային ինքնագիտակցության մերժման հաշվին կուտակված ցանկացած կապիտալ անիմաստ կդառնա:

*Սոս Սարգսյան
Զորի Բալայան
Պերճ Զեյթունցյան
Լևոն Անանյան*

6.

27.01.2004г.

История - это порох, который надо держать сухим

Зорий Балаян

9 декабря 2003г. в актовом зале Института истории Академии наук Армении состоялась защита диссертации 39-летнего Армена Айвазяна. Тема докторской диссертации была хорошо известна специалистам-историкам, ибо еще за девять месяцев до ее защиты соискатель выпустил монографию "Армянская церковь на перепу-

143

Открытое письмо завершается сакраментальной мыслью о том, что адресат, то бишь я, лучше, мол, занялся бы публицистикой, ибо, как утверждает автор, мне "действительно есть что сказать и сказать о многом". Мне остается только выразить свою признательность за совет и впрямь заняться "своей" публицистикой, которая, согласно трактовке все тех же мировых энциклопедических изданий, представляет собой род произведений, посвященных актуальным проблемам и явлениям текущей жизни общества, и которая играет важную политическую и идеологическую роль как средство выражения различных точек зрения общественного мнения. Я постараюсь раскрыть тему исключительно как публицист, видя перед собой читателей, которым не довелось подробно (что очень важно) ознакомиться с волнующим всех нас вопросом. Знакомясь с "делом" Айвазяна, я часто вспоминал довольно известные слова моего учителя, профессора хирургии Рязанского медицинского института Бориса Павловича Кириллова: "Простите за примитивность, но скажу, положи руку на сердце: кандидатская диссертация присуждается соискателю, если он сумел в своей работе доказательно убедить оппонентов, что он может заниматься наукой. А докторская - если объективно рассматривать не только одну лишь работу, представленную к защите, но и совокупный труд, и осязаемый вклад соискателя в науку" (подчеркнуто мной - З.Б.).

Учитывая концепцию (возможно, спорную для писаных и неписаных канонов ВАКа) хирурга Кириллова, мне хотелось бы представить вниманию читателя выдержки из стенограммы (аудио- и видеозапись), которая велась на всем протяжении защиты диссертации, исключая, конечно, все то, что касается чисто научных споров.

МАНВЕЛ ЗУЛАЛЯН, АКАДЕМИК, ОФИЦИАЛЬНЫЙ ОППОНЕНТ: "Армен Мартинович Айвазян известен нашей широкой общественности как автор ряда крайне ценных работ. Об одной из них, об "Истории Армении в освещении американской историографии" я опубликовал рецензию в "Историко-филологическом журнале". Работа очень высокого уровня. И не только эта: я очень высоко оцениваю его диссертационную работу. Айвазян по праву принадлежит к новому поколению молодых историков-специалистов, которым выпала честь играть крупную роль в освещении сложных вопросов, стоящих перед нашей историографией. Айвазян и подобные ему - будущее нашего арменоведения".

ГРАЧИК СИМОНЯН, АКАДЕМИК, ЧЛЕН СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО СОВЕТА: "Одной из традиций Института истории было обязательное приглашение автора на обсуждение диссертационной работы, особенно если имелись замечания. Однако в данном случае диссертант даже не был поставлен в известность. Что же касается кафедры истории Армении ЕрГУ, то я опечален представленным ею, я бы сказал, низкопробным отзывом, который не приносит чести ни самой кафедре, ни кому-либо вообще". Грачик Симонян, прекрасно знающий нехитрую кухню "сотворения" диссертаций, в своем выступлении выразил удивление по поводу, как он выразился, "ударной стахановской работы", которая отразилась в странном для подобного случая счете: 9 "за" и 1 "воздержавшийся". Такова была арифметика отзыва кафедры на диссертационную работу соискателя. Между тем обычно на кафедре представляемую к защите диссертацию читают, как правило, два-три человека. Симонян подчеркивает: "Даже не трое, а двое", добавляя при этом: "Никогда ранее на отзывах, представленных кафедрой, мы никаких цифровых показателей не писали... Прямо этакий "наш ответ Чемберлену". Этакий единодушный, монолитный отзыв, написанный железной дисциплиной. Я проголосую за него, потому что горжусь, что у нас есть такой молодой человек, обладающий такими глубокими познаниями, такой твердой волей. В руках таких людей - будущее нашей историографии".

ВАРДГЕС МИКАЕЛЯН, АКАДЕМИК, ЧЛЕН СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО СОВЕТА: "Я знаком с диссертацией. Знаком с авторефератом. И очень высокого мнения о них. Мы должны уметь

ценить наши молодые кадры. И я восхищен, говорю это с чистым сердцем. И не Рональду Григору Сюни решать там (в США. - З.Б.), как здесь должен проголосовать Вардгес Микаелян".

БАБКЕН АРУТЮНЯН, ДОКТОР ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР, и. о. ЗАВЕДУЮЩЕГО КАФЕДРОЙ ИСТОРИИ АРМЕНИИ ЕГУ, ЧЛЕН СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО СОВЕТА: "Вопрос ставится таким образом, будто все, что здесь говорится, связано с выходом в свет некоей другой работы. С самого начала заявляю: эта работа вышла в свет по решению Научного совета факультета истории ЕрГУ, председателем которого был я. И сейчас придерживаюсь того же мнения. Эта работа в качестве диссертации, как компактная работа, намного выше той, которая сегодня представлена диссертантом. Вопрос не о его способностях. Могу объявить всему миру: он полезный человек для нашей республики. Об этом не может быть двух мнений. Однако сегодня речь идет об этой диссертации. Что же касается его способностей, то я могу сказать куда больше: он работал в нашей лаборатории и мне великолепно известны его способности. То, что он очень способный человек, отлично знаю и я, и он сам. Но речь идет в данном случае об этой, а не о какой-то другой работе. Его заслуги велики. Однако речь идет только об этой работе".

МГЕР КАРАПЕТЯН, ДОКТОР ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР, ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ИСТОРИИ АРМЕНИИ ЕрПУ, ЧЛЕН СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО СОВЕТА: "Я как член совета внимательно прочитал и автореферат, и представленную к защите книгу. Не скрою, что мне и, вероятно, всем нам хорошо были известны кое-какие тенденциозные мнения. И поэтому решил, что буду внимательно следить за ходом защиты диссертации. Диссертант на меня произвел блестящее впечатление. Его возражения в своем большинстве были обоснованы. В ходе всего процесса защиты он показал, что в полной мере заслуживает присуждения ему ученой степени доктора исторических наук, ибо мы имеем дело с безусловно состоявшимся блестящим ученым".

АШОТ МЕЛКОНЯН, ДОКТОР ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ДИРЕКТОР ИНСТИТУТА ИСТОРИИ, ЧЛЕН СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО СОВЕТА: "Мы с Арменом Айвазяном дружили. Были близки. Во многих вопросах мы единомышленники. Я ему много раз говорил: "Браво за ту чудесную работу об американской историографии. У меня есть деловое предложение: думаю, каковыми бы ни были итоги голосования, в создавшейся ситуации они будут выглядеть необъективными. А посему есть смысл найти модус для отсрочки голосования".

ЛИЛИТ АРЗУМАНЯН, ДОКТОР ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК, ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ АТТЕСТАЦИОННОЙ КОМИССИИ РА: "Я ровно десять лет являюсь заместителем председателя ВАКа. Эта защита была на удивление великолепной. Ибо впервые были высказаны противоположные мнения, и впервые я увидела защиту, о которой мы всегда могли только мечтать".

ВЛАДИМИР КАЗАХЕЦЯН, ДОКТОР ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР, ЧЛЕН СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО СОВЕТА: "Руководствуясь тем, что хорошо ознакомился с авторефератом, а также тем, что внимательно следил за ходом защиты, могу сказать, что получил великолепное впечатление. Что касается отрицательных отзывов, то в них я не обнаружил серьезных научных замечаний: "объем - мал", "структура - не та". Перед нами зрелый ученый, за которого я готов голосовать, как говорится, обеими руками.

СЕН АРЕВШАТЯН, АКАДЕМИК: "Очень меткой была мысль Лилит Арзуманян о том, что это была "настоящая защита" уже зрелого ученого, зрелого доктора наук".

Директор Матенадарана, на базе которого готовилась диссертация, тонко использовал прямой смысл слова "защита", заметив, что это была настоящая защита от "выдвинутых возражений, критических замечаний и прочего". Он также напомнил, что в Матенадаране работа Айвазяна была обсуж-

дена и проработана при непосредственном участии доктора исторических наук Вардана Григоряна, который является известным специалистом именно по этому периоду.

Когда я смотрел около четырех часов видеозапись защиты (это очень интересный и поучительный исторический документ), то обратил особое внимание на выступление академика Аревшатяна. Вслушиваясь в его тихий голос, ловил себя на мысли, что чувствую какую-то неловкость за безмерно уважаемого мной человека. Как и все люди такого плана, он, чистый в своих помыслах и мыслях, был слишком уж наивным. Информирова спецсовет о том, что работа была обсуждена и рекомендована к защите на расширенном заседании отдела Э.Багдасаряна, где ей была дана объективная оценка, Аревшатян сказал: "Я очень рад, что наша оценка полностью совпадает с оценками и рекомендацией официальных оппонентов. Следует доверять этим отзывам и руководствоваться ими. Я думаю, что члены спецсовета правильно сориентируются и присудят ему ученую степень доктора исторических наук (!? - З.Б.), ибо речь идет об одаренном человеке, развернувшем целеустремленную научную деятельность".

Интересно знать, почему автор Открытого письма, адресованного мне, не обвинил, скажем, ученого-физика, академика Рафаеля Казаряна в том, что он, вместо того чтобы заниматься своей физикой, позволил себе выступить на спецсовете, где обсуждаются проблемы историографии, а не физики. Рафаель Казарян, равно как и все те, кто впоследствии откликнулся на провал защиты диссертации Армена Айвазяна, и впрямь говорили не об исторической науке как таковой, не о нюансах дискуссии. Он говорил о морали: "Я прошу членов совета встать выше всяких субъективных моментов, выше каких-то возможных "заказов" и голосовать по велению совести". И добавил: "Я 30-40 лет работаю в научных советах по защите (диссертаций) в областях физики и инженерии и высокомерно, как это свойственно физикам, был уверен, что точными науками являются только лишь физика, техника и т. п. Сегодня Армен меня убедил в том, что история является точной наукой, совершенно точной наукой".

Я не считаю нужным приводить здесь аргументы "за" и "против", прозвучавшие на заседании. Не хочу цитировать тексты официальных рекомендаций и отзывов. Напомню лишь, что последним выступил сам ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СПЕЦСОВЕТА, ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТ-УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ АКАДЕМИИ НАУК, АКАДЕМИК ВЛАДИМИР БАРХУДАРЯН. Приведу фрагменты его выступления, в которых четко звучит оценка персоны Айвазяна как ученого: "Для нас важнее всего тот молодой человек, кем является Армен (подчеркнуто мной. - З.Б.). Он - будущее нашей истории. Прочитав его книгу (об американской арменологии), я пригласил его и сказал: "Очень хорошая книга. Очень талантливая книга. И я всегда, насколько смогу, буду защищать вас". С другой стороны, посмотрите, в какое затруднительное положение нас поставил товарищ Айвазян. Он скрупулезно исследовал источники. Блестяще знает литературу. Блестящее знание языков. Хороший аналитик. Одаренный молодой человек. То есть мое мнение следующее: представленная работа не соответствует его способностям. Представлена слабая работа. С одной стороны, работа слабая, с другой стороны, он полностью заслуживает докторской степени. Я не сомневаюсь в этом. В самом деле - одаренный научный сотрудник". В самом конце выступления председатель спецсовета подчеркнул тот факт, что не согласен с некоторыми замечаниями, предъявленными диссертанту, и предложил, как и академик Казарян, голосовать по велению совести.

Проголосовали. 7 - "за", 8 - "против", 3 бюллетеня оказались недействительными. Кстати, не очень понятно в данном конкретном случае, когда голосуют всего-то 18 человек, как это три бюллетеня (а это около 17% от общего числа) вдруг оказались недействительными.

Вот и вся арифметика. Словно ничего необычного и не случилось. А ведь случилось. Случилось невероятное. Случилось то, что человечество не раз переживало с древности. Еще в Древнем Риме деятели права и философы требовали строго соблюдать принцип "аргументум ад хоминэм", прекрасно зная о том, какие печальные бывают последствия, когда вместо фактов и суждений, приводимых в качестве доказательства, "переходят на личность". В случае с Арменом Айвазяном мы видим, что дело не столько в самой диссертации, сколько в самой его личности. Ведь о защите не было ни слуху ни духу, когда, как уже было сказано, его просто не допустили до упомянутого арменоведческого форума, на который, судя по логике вещей, по всем высказываниям, оценкам, эпитетам, прозвучавшим и "нашими", и "вашими" в ходе защиты, в обязательном порядке должен был быть приглашен "талантливый", "одаренный", "пытливый", "серьезный", "яркий", "блестящий" арменовед, признанный многими авторитетными учеными-специалистами как "будущее армянской историографии". Более того, в печати прозвучали высказывания директора Института истории Академии наук Армении А.Мелконяна, а также академиков В.Бархударяна и Г.Симоняна о том, что "среди причин созыва этого форума следует искать и выход в свет работ А.Айвазяна".

В ходе защиты, как мы заметили, у некоторых оппонентов рефреном звучала мысль о том, что "та" его книга талантливая, достойная докторской, смелая, а вот "эта" - слабая и вообще недостойная дарования автора. А вот это уже от лукавого. Не позволяя себе влезать в научные дебри (хотя я, как говорится, с карандашом в руках читал книгу "Армянская церковь на перепутьях армянского освободительного движения в XVIII веке", которая, кстати, выпущена не только для "узких" специалистов), скажу, что на защите, по мнению многих ученых, практически не прозвучали сколько-нибудь серьезные, принципиальные возражения и замечания в адрес соискателя.

В этой связи хотелось бы обратить внимание читателя на одну просто-таки убийственную деталь. Сотрудник кафедры истории Армении ЕрГУ пишет, используя довольно странный для подобного случая эпистолярный жанр, и в своем Открытом письме, как отмечалось выше, поднимает все-ленский шум вокруг терминов "история" и "историография", громко заявляет о том, что наша "историография находится в надежных руках", но при этом обходит молчанием публикацию Левона Микаеляна, который за неделю до этого писал в "Голосе Армении": "Организованно проваленная защита взорвала ту лицемерную и по сути губительную для дальнейшего развития нашей историографической науки атмосферу внешнего благополучия и согласия, которую, в частности, тщетно пытались продемонстрировать миру во время прошедшего в сентябре текущего (2003 - З.Б.) года Первого всемирного конгресса арменоведов его организаторы".

А ведь основание для этого страшного обвинения дает автору "Голоса Армении" сам Айвазян. Прочитав статью "Спецзаказ для Спецсовета", я достал с полки книгу Армена Айвазяна "Освещение истории Армении в американской историографии (критический обзор)". Ту самую книгу, которую так захлеб хвалили и соратники, и противники диссертанта во время защиты. И уже на первой странице читаю: "У меня много друзей американцев, которых я уважаю и люблю. Стало быть, в этой работе, имеющей острую критическую направленность, не стоит искать примитивных антиамериканских мотивов. Таковых нет. Нами двигало только искреннее стремление защитить науку и истину, а исследование привело нас к твердому убеждению, что проблемы и будущее американского (и вообще зарубежного) арменоведения более всего зависят от уровня арменоведения в самой Армении и его будущего, находящегося ныне под угрозой. (подчеркнуто мной. - З.Б.).

Итак, Армен черным по белому пишет о том, что судьба отечественного арменоведения находится под угрозой. В своей книге Айвазян ставит вопрос: "Какие же причины помешали отечественным арменоведам своевременно заметить и воспрепятствовать растущим на Западе тенденциям ис-

кажения истории Армении?". И сам же отвечает на него, приводя целую прорву причин-факторов, которые пагубно влияли на развитие арменоведения, начиная с конца XIX века по сегодняшний день. Это и укоренившееся "некритическое отношение к западному арменоведению", и языковой барьер "советской армянской научно-исторической школы", и "естественный страх перед обвинением в национализме". И тот факт, что долгое время в нашей стране "игнорировались" историческая наука и теория, имеющие политологическую направленность". Это и то, что "западная "арменистика" осуществляет поставленные перед ней задачи не с турецко-азербайджанской вульгарной грубостью, а намного тоньше, внешне демонстрируя научный педантизм и академизм. Такого рода фальсификации не бросаются в глаза, сравнительно трудно заметны, следовательно - более опасны". В своей книге Армен Айвазян разоблачает некоторых западных, в особенности американских арменоведов, которые, традиционно ничего не боясь, давно уже опошили и осквернили историю армянского народа. Многие из них выступают в двух ипостасях - историков и идеологов. И это, наверное, тот случай, когда говорят, что "историки фальсифицируют прошлое, идеологи - будущее". Чего стоит циничное признание автора пасквиля "Взгляд на Арарат: Армения в новой истории" Рональда Григора Сюни (это о нем не без иронии высказался на защите диссертации академик Вардгес Микаелян) о том, что его цель - расшатать "основу политической идеологии армянских политических националистов, утверждающих древнее происхождение и непрерывное существование армянского народа как исторического этноса, зародившегося на Армянском нагорье, что дает им право претендовать на самоопределение, (собственную) государственность, а также узаконивает исторически освященные претензии на территории, составляющие Армению".

Напомним, что книга Сюни вышла в США в 1993г., когда в навязанной Азербайджаном Арцахской отечественной войне армянский народ ценой огромных потерь защищал свою возрожденную государственность. И именно с тех пор с невероятной активностью многие западные, повторяю, особенно американские арменоведы и кавказоведы из кожи вон лезут, дабы "показать" миру, что "древними предками азербайджанцев были албанцы", которые и построили храм Гандзасар"; что Армения - это всего лишь "некое географическое воспоминание" на географической карте "без политических границ"; что ни Хоренаци, ни Егише не являются историками как таковыми; что никогда армянин не боролся за свое освобождение. Обо всем этом обстоятельно пишет в своем "критическом обзоре" Армен Айвазян, которого так горячо хвалили именно за эту работу.

Так почему же сегодня, когда роль исторической науки, особенно историографии, необходимо приравнять к мощному оружию, к сухому пороху, вместо того, чтобы, как пишет академик Тер-Степанян, сплоченно, объединенными усилиями дать бой фальсификаторам истории Армении и армянского народа, мы молчим? Если не прав Айвазян, тогда как понять то, что, по словам профессора Бабкена Арутюняна, работа "очень способного человека" вышла в свет "по решению научного совета", возглавляемого им самим? Как понять слова Владимира Бархударяна о том, что "хороший аналитик, одаренный молодой человек" написал "очень хорошую книгу, очень талантливую книгу"? Как, наконец, понять и то, что, по мнению председателя спецсовета, даже та научная работа Айвазяна, которая была отвергнута голосованием во время защиты, достойна того, чтобы "одаренный научный сотрудник" получил ученую степень доктора наук? Если же прав молодой историк, тогда зачем весь этот сыр-бор?

Судьбу диссертации Айвазяна, которая на финише минувшего года взбудоражила общество, не нам решать. Для этого есть Высшая аттестационная комиссия. Я вообще не думаю, что вопрос присуждения ученой степени доктора исторических наук соискателю нашумевшей диссертации (точнее, речь идет о нашумевшей защите диссертации) сегодня главный. Этот конкретный вопрос

для меня не очень принципиальный. Он, скорее, из разряда АМБИЦИЙ. Не каждый ведь может уподобиться выдающемуся русскому поэту и энциклопедисту Василию Андреевичу Жуковскому, который, обнаружив бесспорный талант в молодом Пушкине, подарил тому свой портрет с надписью "Победителю ученику от побежденного учителя" и тем остался в благодарной памяти потомков. Я, конечно, понимаю, пример не очень корректный, ибо Жуковский до того, как проповедовать романтизм, был апологетом сентиментализма. У нас же на дворе другой век. Век не только прагматичный, жесткий, но и жестокий. И ситуация, в которой находится наш народ, - тому подтверждение. Ситуация, когда из всех наук, пожалуй, самой важной и самой востребованной в стратегическом смысле этих понятий является история. Та самая история, о которой писал французский историк Амабль Барант, упреждая беду, которая надвигалась на его родину: "История не должна унижать себя до того, чтобы сделаться отголоском современной вражды и злопамятств".

Труды молодого историка Армена Айвазяна (и не только его) открывают нам глаза на то, что в сегодняшнем непростом состоянии "ни войны, ни мира" в довершение ко всему нам объявлена война еще и историографическая. Вспомним часто цитируемую мысль Отто фон Бисмарка: "Франко-прусскую войну выиграл сельский учитель". Как известно из биографии первого канцлера Германии, речь шла в первую голову об "учителе истории".

Кажется, мы так и не осознали еще, что обрели наконец независимость, государственность, став свободным народом. Кажется, мы уже забыли, что в мире злословью подвергаются только жертвы. И часто о нас злословят потому, что по инерции считают жертвой. И происходит это, да простят наши уважаемые историки, и по их вине тоже. Сегодня, как сказал Дюма-отец, историк не может быть только "властелином минувших эпох". Не мною сказано, что все устремления историков в годы лихолетья должны быть, как это ни парадоксально, направлены в будущее. Говорят, история свободных народов - вот единственный предмет, достойный внимания историка. По крайней мере, мы в нашей многотрудной общенациональной биографии не раз убеждались, что правы исследователи, которые считают, что история народов, угнетенных деспотами, - это всего лишь сборник анекдотов. В этом мы убеждаемся, знакомясь с опусами турецких и протурецких "историков" и "историографов".

Трудно спорить с тонкой иронией Антона Чехова, как-то заметившего, что "не бывает национальной таблицы умножения". Но вот что касается истории и историографии, то тут мы имеем дело, бесспорно, с понятиями суть национальными, подобно такой отрасли науки, как стратегия и тактика. И тот, кто впервые сказал, что война - слишком серьезное и судьбоносное дело, чтобы полностью доверять ее генералам, тот, разумеется, ничуть не оскорбил ученых-стратегов и практиков-полководцев. То же самое можно говорить об истории и историографии, судьбы которых нельзя полностью и бесконтрольно передоверять узким специалистам. Правда, эта мысль уже прозвучала в откликах на проваленную защиту диссертации Армена Айвазяна. Хотя, уверен, это тот случай, когда повтор нельзя воспринимать как литературный криминал.

Великий французский просветитель, правовед и философ Шарль Луи Монтескье, анализируя различные формы государства и менталитет народов, вывел удивительную формулу: "Счастлив народ, история которого скучна". Говорят, через день, прочитав эту свою запись, философ добавил: "Но для этого нужно, чтобы не скучали сами историки, находясь всегда в дозоре на переднем крае".

12 մարտի 2004թ.

Հատված՝

ՀՀ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանի Գիտությունների ազգային ակադեմիայի տարեկան ընդհանուր ժողովին ելույթից

«Առավոտ»-ը ներկայացրել է այս ելույթը խիստ աղճատված վիճակում՝

«Առավոտ»,
16.03.2004

Հակահայկակայն ամբիոններ

Ուրբաթ օրը, Գիտությունների ազգային ակադեմիայի տարեկան ընդհանուր ժողովի ժամանակ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանը ծանր մեղադրանք հնչեցրեց մեր բուհերում ստեղծված հայագիտական ամբիոնների հասցեին, որոնց մի մասը, ըստ ուսումնասիրությունների, բնավ չի համապատասխանում իր կոչմանը։ Վարչապետը նշեց, որ Կառավարությանը կից հատուկ կառույցը պարզել է, որ այս ամբիոններում հայագիտության անվան տակ հակահայկական գործունեություն է ծավալվում։ «Սրանք նաեւ մեր ազգային անվտանգությանն ուղղված քայլեր են, որոնց դեմ պետք է պայքարենք», - նշել է Ա. Մարգարյանը։ Երեկ «Առավոտը» հետաքրքրվեց, թե հատկապես որ ամբիոններում են դարանակալել մեր պետության թշնամիները։ Կառավարությունը, սակայն, առայժմ պատեհ չի համարում ազգային անվտանգությանը սպառնացող այս խնդրի շուրջ մանրամասներ հաղորդել։ Մամուլի ծառայությունից մեզ հայտնեցին, որ ուսումնասիրությունների արդյունքների մասին տեղեկատվություն կհայտնեն ավելի ուշ։

Հ. ԲՈՒԴԱՂՅԱՆ

Հավելված ԺԱ

**Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առընթեր մարդու իրավունքների
հարցերի հանձնաժողովի անդրադարձը հայագիտության խնդիրներին**

1.

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆԹՆԵՐԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ**

375077, Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պողոտա, 26
հեռ. 52-96-89

« 20 » հոկտեմբերի 2003թ.

Թիվ ՄԻ-187_

**ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ
ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ-ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ-ՓՈԽՆԱԽԱԳԱՀ
ՊԱՐՈՆ ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆԻՆ**

ՀԱՐԳԵԼԻ ՊԱՐՈՆ ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ

Շրջանառվող տեղեկությունների համաձայն, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատմության ինստիտուտում, մոտ ապագայում, դոկտորական ատենախոսության պաշտպանության է ներկայացվելու պատմական գիտությունների թեկնածու Արմեն Այվազյանի հեղինակած «Հայոց եկեղեցին XVIII դարի հայ ազատագրական շարժման քառուղիներում» մենագրությունը:

Հավանաբար հիմնագուրկ չեք համարի տարածում գտնող այն պնդումը, որ Արմեն Այվազյանին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայում ընթացիկ տարվա սեպտեմբերին կայացած Հայագիտական միջազգային համաժողովի աշխատանքներին մասնակցելու հնարավորությունից զրկելը ոչ միայն չճանաչող համաժողովում գիտական տարբեր դիրքորոշումների ազատ արձարժման շահերին, այլև ցավալիորեն բացասական անդրադարձ ունեցավ մեր երկրում հասարակական գիտությունների ասպարեզում գիտական ստեղծագործության ազատության վերաբերյալ պատկերացումների վրա:

Ելնելով Հայաստանում և արտերկրում նշված հարցի ձեռք բերած հասարակական հնչեղությունից, դրանով պայմանավորված, Արմեն Այվազյանի գիտական հետազոտության նկատմամբ մի շարք իրավապաշտպան կազմակերպությունների և անհատ մտավորականների կողմից դրսևորվող հետաքրքրությունից, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում նրա գիտական գործունեության հեռանկարների առթիվ երբեմն արտահայտվող մտահոգությունից, խնդրում ենք Ձեզ ՀՀ Նախագահին առընթեր մարդու իրավունքների հարցերի հանձնաժողովին կանխավ տեղեկացնել Ա.Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանության ժամկետի մասին՝ քննարկմանը հանձնաժողովի ներկայացուցիչների ներկայությունն ապահովելու և վերջինիս ընթացքի մասին անմիջականորեն տեղեկանալու նպատակով:

Հարգանքով,

ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՍՐՅԱՆ

2.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

375077, Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պողոտա, 26
հեռ. 52-96-89

«11» դեկտեմբերի 2003թ.

Թիվ ՄԻ-203

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
«ՀՀ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ՈՐԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ»
ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏ
ՊԱՐՈՆ Ա.ԹՈՉՈՒՆՅԱՆԻՆ
ՊԱՏՃԵՆԸ՝ ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐ ՊԱՐՈՆ Ս. ԵՐԻՅՅԱՆԻՆ

ՀԱՐԳԵԼԻ ՊԱՐՈՆ ԹՈՉՈՒՆՅԱՆ

Ընթացիկ տարվա դեկտեմբերի 9-ին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում կայացավ պատմական գիտությունների թեկնածու Արմեն Այվազյանի դոկտորական ատենախոսության պաշտպանությունը:

Դեռևս մինչև պաշտպանությունը, բազմիցս մտահոգություններ են հնչել, որ գիտության հետ կապ չունեցող նկատառումներով, փորձեր են կատարվում սահմանափակել Արմեն Այվազյանի գիտական ստեղծագործության ազատության իրավունքը: Այդ կապակցությամբ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար-փոխնախագահ Վ.Բարխուդարյանին ուղղված մեր թիվ ՄԻ-187 առ 20.10.03թ. գրությամբ խնդրել էինք կանխավ տեղեկացնել ատենախոսության պաշտպանության ժամկետի մասին՝ քննարկմանը հանձնաժողովի ներկայացուցիչների ներկայությունն ապահովելու և վերջինիս ընթացքի մասին անմիջականորեն տեղեկանալու նպատակով:

Ի պատասխան նշված գրության ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար-փոխնախագահից համապատասխան տեղեկատվություն ստանալուց հետո, հանձնաժողովի երեք ներկայացուցիչներ ղիտորական առաքելությամբ մասնակցեցին ատենախոսության հրապարակային պաշտպանությանը:

Հանձնաժողովի ներկայացուցիչների ղիտարկման արդյունքով, ցավով հարկադրված ենք արձանագրել, որ Արմեն Այվազյանի դոկտորական ատենախոսության քննարկման ընթացքը հիմքեր է տալիս արդարացված համարելու նրա գիտական գործունեության հանդեպ խտրականության դրսևորումների վերաբերյալ նախկինում արտահայտված մտահոգությունները և մտավախությունները:

Սույն եզրահանգման համար հիմք են ծառայում մասնավորապես հետևյալ փաստերը.

1. Ատենախոսության մասին ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի կարծիքը հայցորդին հանձնվել է պահանջվող 10 օրվա փոխարեն ընդամենը 5 օր առաջ:
2. Ավելին, անգամ ատենախոսության քննարկման ընթացքում, նիստը վարողի կողմից փորձ կատարվեց տեղում հանպատրաստից հրապարակելու մինչ այդ հայցորդին չհանձնված մեկ այլ կարծիք (գրված ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի աշխատակից Էմմա Կոստանյանի կողմից):

3. ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի վարիչը քննարկման ընթացքում հրապարակային հայտարարեց, որ ամբիոնի կողմից ներկայացված կարծիքի քվեարկությանը մասնակցած 10 պատմաբաններից 5-ը կարդացել են ատենախոսությունը: Այսպիսով, պարզ դարձավ, որ բացասական կարծիքին կողմ քվեարկած 9 աշխատակիցներից առնվազն 5-ը չեն կարդացել ատենախոսությունը: Այնուհանդերձ, այդ անձինք կողմ են քվեարկել բացասական կարծիքին: Հարց է առաջանում՝ ի՞նչ շարժառիթներով: Քննարկման ընթացքում ակադեմիկոս Հրաչիկ Միմոնյանը առաջարկեց այդ հարցի պարզաբանման իր տարբերակը: Այն է՝ ստախանովյան շարժման ավանդույթների կիրառումը ամբիոնի գործունեությունում:

4. Չնայած հետևյալ հանգամանքներին.

ա) Հայցորդը հանգամանալի, հիմնավորված և սպառիչ բացատրություններ և պարզաբանումներ ներկայացրեց բացասական կարծիքներում շարադրված դատողությունների վերաբերյալ, այսպիսով, քննարկանը մասնակցող հեղինակավոր մասնագետների կարծիքով, անթերի պաշտպանելով ատենախոսությունը: Դրանից հետո, բացասական բովանդակությամբ ելույթներ, ըստ էության, չեղան:

բ) Հայցորդի բոլոր ընդդիմախոսները՝ ակադեմիկոս մանվել Զուլալյանը, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Է.Լ.Դանիելյանը, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.Ա.Դիլոյանը, միջնորդեցին հայցորդին շնորհել դոկտորի աստիճան:

գ) Ատենախոսության վերաբերյալ անվերապահորեն դրական ելույթներ ունեցան ակադեմիկոս Հրաչիկ Միմոնյանը, ակադեմիկոս Վարդգես Միքայելյանը, դոկտոր, պրոֆեսոր Մհեր Կարապետյանը, դոկտոր, պրոֆեսոր Վլադիմիր Ղասախեցյանը, ակադեմիկոս Ռաֆայել Ղազարյանը, ակադեմիկոս Սեն Արևշատյանը:

դ) Ելույթ ունեցողներից ոմանք (մանսավորապես՝ ակադեմիկոս Հրաչիկ Միմոնյանը, ակադեմիկոս Ռաֆայել Ղազարյանը) դեռևս մինչև դոկտորի գիտական աստիճան շնորհելու հարցի քվեարկությունը ուղղակիորեն և հրապարակայնորեն հորդորեցին մասնագիտական խորհրդի անդամներին՝ ձեռնապահ մնալ գիտության հետ կապ չունեցող նկատառումներից և քվեարկել անաչառ կերպով:

Այնուհանդերձ, քվեարկության արդյունքը բացահայտորեն հակասեց ատենախոսության քննարկման ողջ գործընթացի արդյունքներին և տրամաբանությանը: Մասնագիտական խորհուրդը որոշում չկայացրեց հայցորդին դոկտորի աստիճան շնորհելու վերաբերյալ:

Բնութագրական է, որ ի նշան բողոքի՝ մասնագիտական խորհրդի ոչ մասնագիտական քայլի դեմ, այդ հաստատությունից դուրս գալու մասին են հայտարարել ակադեմիկոսներ Հրաչիկ Միմոնյանը և Վարդգես Միքայելյանը:

Ելնելով վերը շարադրվածից, խնդրում եմ Ձեզ միջոցներ ձեռնարկել աջակցելու համար ՀՀ ԳԱԱ-ին պատմության ինստիտուտում գործող մասնագիտական խորհրդի գործունեությունում անաչառության և գիտական անկողմնակալության վերաբերյալ կասկածների տեղիք տվող հիմքերը վերացնելու և հայցորդ Արմեն Այվազյանին իր ատենախոսությունը հանրապետությունում սահմանված պատշաճ կարգով և երաշխիքներով պաշտպանելու համար:

Առդիր՝ 1. Հանձնաժողովի թիվ ՄԻ-187 առ 20.10.03թ. գրության պատճենը:

2. ՀՀ ԳԱԱ-ից ստացված թիվ 24-05/515 առ 03.11.03թ. պատասխանի պատճենը:

3. «Գոլոս Արմենիի», «Ազգ», «Նովոյե Վրեմյե», «Հայոց Աշխարհ» թերթերի այսօրվա հրապարակումները քննարկվող հարցի վերաբերյալ:

ՀԱՐԳԱՆՔՈՎ,
ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝

Հ. ԱՄՐՅԱՆ

3.

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ**

375077, Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պողոտա, 26
հեռ. 52-96-89

«11» փետրվարի 2004թ.

Թիվ ՄԻ-013

**«ՆՈՎՈՅԵ ՎՐԵՄՅԱ» ԹԵՐԹԻ
ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ
ՊԱՐՈՆ Ռ. ՍԱԹՅԱՆԻՆ
ՊԱՏՃԵՆԸ՝ ՀՀ ԳԱԱ ՊՐԵՋԻԴԵՆՏ
ՊԱՐՈՆ Ֆ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻՆ**

ՀԱՐԳԵԼԻ ՊԱՐՈՆ ՍԱԹՅԱՆ

«Նովոյե Վրեմյա» թերթի ս.թ. փետրվարի 10-ի համարում «Հին պաշտպանությունը նոր դիտանկյունից» խորագրով նյութում տեղ են գտել ՀՀ Նախագահին ամբողջ մարդու իրավունքների հարցերի հանձնաժողովի վերաբերյալ ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար-փոխնախագահ Վլադիմիր Բարխուդարյանի կողմից կատարված իրականությանը չհամապատասխանող հայտարարություններ: Պարոն Վ.Բարխուդարյանը հայտարարել է, թե հանձնաժողովն իբր հետաքրքրվել է իրենից թե ինչու է ձգձգվում պատմական գիտությունների թեկնածու Արմեն Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանությունը:

Իրականում, հանձնաժողովը թիվ ՄԻ-187 առ 20 հոկտեմբերի 2003թ. գրությամբ իր մտահոգությունն է հայտնել ՀՀ ակադեմիկոս-քարտուղարին այն մասին, որ հայագետ Արմեն Այվազյանը զրկվել է ՀՀ ԳԱԱ-ում կայացած միջազգային հայագիտական համաժողովի աշխատանքներին մասնակցելու հնարավորությունից, ինչը խիստ բացասաբար է անդրադարձել Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական ստեղծագործության ազատության վիճակի վերաբերյալ պատկերացումների վրա: Նույն նամակով, հանձնաժողովը տեղեկացրել է նաև իրավապաշտպան կազմակերպությունների ու մտավորականության ներկայացուցիչների այն մտավախության մասին, որ Արմեն Այվազյանի նկատմամբ նման խտրական վերաբերմունքը կասկածի տակ է դնում այդ գիտնականի կողմից Հայաստանում գիտական ազատ գործունեությամբ զբաղվելու հեռանկարները:

Ելնելով վերը շարադրվածից, պրն. Վ.Բարխուդարյանին առաջարկվել է հանձնաժողովին տեղեկացնել Արմեն Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանության ժամկետի մասին, քննարկման ժամանակ հանձնաժողովի դիտորդների ներկայությունն ապահովելու և վերջինիս ընթացքի մասին անմիջականորեն տեղեկանալու նպատակով:

Պրն. Վ.Բարխուդարյանն իր թիվ 24-05/515 առ 03.11.2003թ. գրությամբ հանձնաժողովին պաշտոնապես տեղեկացրել է Արմեն Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանության վայրի և ժամանակի մասին:

Հանձնաժողովի դիտորդական առաքելությունը ատենախոսության պաշտպանության ընթացքում արձանագրել է Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի խախտումներ, որոնք թույլ են տրվել ինչպես մասնագիտական խորհրդի, այնպես էլ անձամբ պրն. Վ.Բարխուդարյանի կողմից: Թույլ տրված կանոնակարգային խախտումների մասին հանձնաժողովը թիվ ՄԻ-203 առ 11.12.03թ. տեղեկացրել է ՀՀ բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովին:

Դրանից հետո, պրն. Վ.Բարխուդարյանը, մոռացության մատնելով իր իսկ կողմից նույնների 3-ին ստորագրված պաշտոնական գրությունը, «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթի նույն տարվա դեկտեմբերի 26-ի համարում «Իսկական գիտականության և հայրենասիրության սահմանները» խորագրով հրապարակման մեջ հայտարարում է, թե ՀՀ Նախագահին առընթեր մարդու իրավունքների հարցերի հանձնաժողովի դիտորդական առաքելության մասին տեղեկացել է միայն իրենց թույլ տված խախտումների վերաբերյալ հանձնաժողովի նամակից: Իսկ «Նովոյե Վրեմյա» թերթի հիշատակված հրապարակման մեջ էլ պնդում է հակառակը՝ հանձնաժողովի կողմից իրեն կանխավ դիմելու փաստը, սակայն այս անգամ էլ հարկ համարելով խեղաթուրել հանձնաժողովի նամակի բովանդակությունը:

Նման վարվելակերպը գուցե տարօրինակ չթվար, եթե դա չկիրառվեր զանազան պատվաբեր տիտղոսներ կրող և ՀՀ ԳԱԱ-ում վարչական պատասխանատու պաշտոն զբաղեցնող անձի կողմից: Պրն. Վ.Բարխուդարյանը «Նովոյե Վրեմյա»-ի իր հարցազրույցում նաև պնդում է, թե ինքը չի հասկանում, թե ինչու է մարդու իրավունքների հարցերի հանձնաժողովը անհրաժեշտ գտել միջամտել քննարկվող խնդրին: Այլ կերպ ասած՝ չի հասկանում, թե մարդու իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող կազմակերպությունը ինչու է զբաղվում մարդու իրավունքների պաշտպանությամբ: Առիթից օգտվելով, հավաստիացնում եմ, որ հանձնաժողովը շարունակելու է գիտական ստեղծագործության ազատության՝ որպես ժողովրդավարական հասարակությունում մարդու կարևորագույն իրավունքներից մեկի դեմ տեղ գտնող ոտնձգությունների դեմ պայքարը, անկախ նրանից թե այդ պայքարն ում է խանգարում մեր իրականությունում:

Ելնելով շարադրվածից, խնդրում եմ Ձեզ «Նովոյե Վրեմյա» թերթի միջոցով շտկել նույն թերթի փետրվարի 10-ի համարում տարածված ապատեղեկատվությունը և հանրությանը ներկայացնել իրական փաստերը:

Առդիր՝ 1. Հանձնաժողովի թիվ ՄԻ-187 առ 20.10.03թ. գրության պատճենը

2. Պրն. Վ.Բարխուդարյանի թիվ 24-05/515 առ 03.11.03թ. Պատասխանի պատճենը

3. Հանձնաժողովի թիվ ՄԻ-203 առ 11.12.03թ. գրության պատճենը:

ՀԱՐԳԱՆՔՈՎ,

ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝

Հ. ԱՄԲԱՆ

4.

Новое время, 17 февраля 2004 г.

Еще один ракурс...

Председатель комиссии по правам человека при президенте Ованнес Асрян отреагировал на статью "Новый ракурс старой защиты", опубликованную в "НВ" 10 февраля. Он считает, что академик-секретарь, вице-президент АН Владимир Бархударян допустил в своем интервью высказывания, не соответствующие реальности.

В частности, В.Бархударян заявил, что комиссия по правам человека по-интересовалась у него, почему затягивается защита диссертации кандидата исторических наук Армена Айвазяна. Однако, как письменно сообщил "НВ" О.Асрян, комиссия своим запросом от 20 октября 2003г. (МИ-187) просто выразила академику-секретарю свою обеспокоенность в связи с тем, что арменовед Армен Айвазян лишился возможности участвовать в арменоведческом форуме в АН, что очень отрицательно сказалось на представлениях о свободе научного творчества в Армении. Тем же письмом комиссия проинформировала: правозащитные организации и представители интеллигенции опасаются, что такая пристрастность к Айвазяну ставит под сомнение перспективы его свободной научной деятельности в республике.

"Исходя из вышеупомянутого, - пишет О.Асрян, - г-ну В.Бархударяну было предложено сообщить о сроках защиты диссертации Айвазяном, дабы было обеспечено присутствие наблюдателей от комиссии во время обсуждений... В.Бархударян своей запиской (24-05/515 от 03.11.2003 г.) официально проинформировал комиссию по правам человека о месте и времени защиты диссертации Армена Айвазяна. И наблюдательская миссия зафиксировала во время защиты нарушения порядка присуждения научных степеней, причем как со стороны специализированного совета, так и лично г-на В.Бархударяна. Об этих нарушениях наша комиссия проинформировала высшую квалификационную комиссию (МИ-203 от 11.12.03г.). После этого г-н Бархударян, забыв об официальной записке от 3 ноября, подписанной им же, сообщил в публикации "Դիվանական գիտականության եւ հայրենասիրության սահմաններ" от 26 декабря), что узнал о присутствии наблюдателей комиссии по правам человека лишь после получения письма о зафиксированных нарушениях. А в "НВ" он утверждает обратное - о факте предварительного обращения к нему комиссии. Но при этом счел нужным исказить содержание письма комиссии. Такое поведение, возможно, не показалось бы странным, если б его не демонстрировало лицо, имеющее разные высокие звания и занимающее в АН ответственную должность. Г-н Бархударян утверждает также в своем интервью, что он не понимает, почему комиссия по правам человека сочла необходимым вмешаться в обсуждаемую проблему. То есть не понимает, почему наша комиссия защищает права человека. Пользуясь случаем, уверяю, что комиссия продолжит борьбу против нарушения права на свободу научного творчества - одного из важнейших прав человека, независимо от того, мешает ли эта борьба кому-то или нет..."

Соб. инф.

5.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

375077, Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պողոտա, 26
հեռ. 52-96-89

«11» փետրվարի 2004թ.

Թիվ ՄԻ-015

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ
ՏԵՐ ՏԵՐ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՏԵՐ

ՀՀ Նախագահին առընթեր մարդու իրավունքների հարցերի հանձնաժողովը դիմել է «Նովոյե Վրեմյա» թերթի խմբագրին՝ պատմաբան Արմեն Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանության և ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար Վլադիմիր Բարխուդարյանի գործողությունների հետ կապված խնդրով:

Հաշվի առնելով, որ վերջինս Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ է, մեր պարտքը համարեցինք ծագած խնդրի վերաբերյալ տեղեկացնել նաև Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Կաթողիկոսարանին:

Առդիր՝ գրություններ 7 թերթից:

ԽՈՐԻՆ ԱԿՆԱԾԱՆՔՈՎ,

ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝

Հ. ԱՍՐՅԱՆ